

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

**“YOSHLARNI KASB-HUNARGA
TAYYORLASHNING DOLZARB
MUAMMOLARI” MAVZUSIDA
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA
MATERIALLARI
TO‘PLAMI**

TERMIZ-2024

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI**

**“YOSHLARNI KASB-HUNARGA TAYYORLASHNING
DOLZARB MUAMMOLARI”**

mavzusida respublika ilmiy-amaliy konferensiya

MATERIALLARI

2024-yil 17-18-may

II qism

МАТЕРИАЛЫ

**Республиканской научно-практической конференции по теме
“АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ МОЛОДЕЖИ
К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ”**

17-18 мая 2024 года

часть II

**Proceeding of the republican scientific and practical conference
“THE URGENT PROBLEMS OF VOCATIONAL
TRAINING OF YOUTH”**

17-18-may, 2024

part II

Termiz-2024

UO‘K: 378:331.108(08)
KBK:74.00+65.050.2
Y 54

**“YOSHLARNI KASB-HUNARGA TAYYORLASHNING DOLZARB
MUAMMOLARI”**

Respublika ilmiy-amaliy anjumani

Mazkur to‘plamda yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashning dolzarb muammolari yechimi bo‘yicha tadqiqot olib borayotgan mamlakatimiz, MDH mamlakatlari va xorijiy davlatlarning taniqli olimlari, umumiy o‘rta, professional va oliy ta‘lim muassasalarining professor-o‘qituvchilari, ilmiy tadqiqotchilar, doktorantlarning zamonaviy tadqiqotlari: Umumiy o‘rta, professional va oliy ta‘lim muassasalari o‘rtasidagi uzviy va uzluksiz hamkorlik aloqalarining ahamiyatini ilmiy-nazariy asoslash, yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda raqamlashtirish va raqamli texnologiyalardan foydalanish muammolarining yechimiga tavsiyalar ishlab chiqish, zamonaviy texnikalar va vositalarining yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda tutgan ahamiyatini ilmiy-nazariy asoslash, IT parklarning umumiy o‘rta, professional, oliy ta‘limdagi o‘rni va ahamiyatini ochib berish, kichik mutaxassislar tayyorlash jarayonidagi innovatsion yondoshuvlarni tadbiq etish, yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashdagi pedagogik texnologiyalar va ilm-fanning dolzarb masalalarini ilmiy-nazariy asoslashning muhim masalalari o‘z aksini topgan.

Mazkur to‘plam materiallaridan barcha turdagi ta‘lim muassasalarining professor-o‘qituvchilari, katta ilmiy xodim-izlanuvchilar, mustaqil tadqiqotchilar, doktorantlar, magistrlar va talabalar hamda sohaga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

***Anjuman materiallari Termiz davlat universiteti ilmiy-uslubiy kengashining
2024-yil 13-apreldagi № 7-bayonnomasi bilan nashrga tavsiya etilgan.***

Mas’ul muharrir:

M.X.Shomirzayev. TerDU professori, pedagogika fanlari doktori

Tahrir hay’ati a’zolari:

Karshiyev F.U. TerDU dotsenti, texnika fanlari doktori

Tursunov Sh.Ch. TerDU dotsenti, qishloq xo‘jalik fanlari doktori

Umirov A.T. TerDU katta o‘qituvchisi, texnika fanlari falsafa doktori (PhD)

Qodirov B.E. TerDU dotsenti, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)

Haydarov R.M. TerDU katta o‘qituvchisi, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)

Hayitov J.X. TerDU katta o‘qituvchisi, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)

Nurmamatov Z.Sh. TerDU katta o‘qituvchisi, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)

Axmatov B.R. TerDU katta o‘qituvchisi

Abduraxmonov J.Sh. TerDU katta o‘qituvchisi

Xuramov I.P. TerDU doktoranti

***To‘plamga kiritilgan maqolalarning mazmuni, ilmiy salohiyati
va dalillarning haqqoniyligi uchun mualliflar mas’uldirlar.***

ISBN: 978-9910-724-11-4

© “YOSHLARNI KASB-HUNARGA TAYYORLASHNING DOLZARB MUAMMOLARI”
mavzusida respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi to‘plami.
© “SURXON ILM NASHRI” nashriyoti, 2024-y.

I SHO‘BA. UMUMIY O‘RTA, PROFESSIONAL VA OLIY TA‘LIM MUASSASALARI O‘RTASIDAGI UZVIY VA UZLUKSIZ HAMKORLIK ALOQALARINING AHAMIYATINI ILMIY- NAZARIY ASOSLASH

O‘QUVCHILARGA AMALIY TOPSHIRIQLAR BAJARISHNI O‘RGATISHDA TO‘GARAKLARNING FOYDALI JIHATLARI

Qulmamatova Xurshida Abduhamidovna

Termiz davlat universitetining tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida texnologiya fanidan to‘garak mashg‘ulotlarda o‘quvchilarga mavzularni qiziqarli va sifatli o‘qitishda amaliy topshiriqlardan samarali foydalanish tushintirilgan. Shuningdek, o‘quvchilarni texnologiya faniga bo‘lgan qiziqish, layoqat, kreativ g‘oyalari, ijodiy fikrlashi, tasavvurga ega bo‘lishi, mustaqil ishlarni bajarishda amaliy topshiriqlar bajarish ko‘nikmalarini rivojlantirishning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ko‘rgazma, amaliy, topshiriq, dars, to‘garak, mustaqil ta‘lim, vosita, jihoz, texnika, ta‘rif, tushuncha.

Ta‘lim-tarbiyaning asosiy maqsadi o‘quvchilarning dunyoqarashni shakllantirish va rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini tarbiyalashdan iborat. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning “Ta‘lim va ilm-fan sohasiga oid farmoni” loyihasida O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta‘lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini yanada rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari belgilab berilgan.

Texnologiya darslarida o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati doimiy ijodiy fikrlashni taqozo etadigan faoliyat turi bo‘lib, dars jarayonida ilg‘or pedagogik texnologiyalarni qo‘llashni talab qiladi va kelajakda o‘quvchilarni turli kasblarda foydalaniladigan texnika va texnologiyalarga mukammal ishlashni o‘rganishga zamin yaratadi.

Amaliy topshiriqlar bajarishda texnologik operatsiyalardan foydalanish (tikuv mashinasini ishga tayyorlash, detallarni tikish, choklarni har xil turidan foydalanish va hokazolar) kam vaqt sarflab mavzularni o‘rganish davomida sodda, tushunarli tushunchalarni tasavvur qilishga erishiladi. Tikish ishlarini bajarish davomida texnik fikrlash kerak

bo'ladi. Bunda texnologiya fani o'qituvchisi maktab ta'limi yo'nalishida faoliyat olib borishida kasbiy texnik va pedagogik faoliyatidagi masalalar (texnik vositalar, jihozlar, mexanizmlar va boshqalarni o'rganishi, ularni ta'mirlash va ishlatishda vujudga keladigan texnologik, didaktik va boshqa masalalar)ni yechishni ta'minlashga imkon beruvchi intellektual jarayonlar va ularning natijalari tushuniladi. Ushbu ta'rifdan ko'rinadiki, texnik fikrlash texnik masalalarni yechishga qobiliyatlilikni bildiradi.

O'quvchilarga dars mashg'ulotlari davomida yetarlicha bilim, ko'nikma hosil qilishda tasavvurlarga ega bo'ladigan darajadagi amaliy topshiriqlardan foydalanganda fan yuzasidan yetarlicha bilim berishi va malakalar hosil qilishi mumkin. Ammo ayrim o'quvchilar o'tilgan darsda mavzularni to'liq o'zlashtirmay qolishi mumkin. Bunday holatlarda darsdan tashqari vaqtda o'tkaziladigan to'garak mashg'ulotlarga qatnashgan o'quvchini bilimi mustahkamlanib, amaliy topshiriqlarni bajarish ko'nikmalari rivojlanib boradi.

Texnologiya fanidan amaliy topshiriqlar bajarishni mukammal o'rgatishda to'garak mashg'ulotlarining o'рни ahamiyatli bo'ladi. To'garakda o'quvchilar chala qolgan amaliy ishlarini davom ettirib o'rganadi yoki bajarishga ulgirmagan topshiriqlarni qayta bajarib o'rganishga imkoniyat beriladi. Shuningdek, darsdan tashqari vaqtda to'garak mashg'ulotlaridan foydalanishning asosiy maqsadi qisqa vaqtda o'quvchilar imkoniyatini hisobga olgan holda bilim, malakalarini mustahkamlab, kasb-hunarlarni egallashlariga zamin bo'ladi. Texnologiya fani o'qituvchisi tomonidan darsda qo'llanilgan amaliy topshiriqlar ham to'garak mashg'ulotida qo'llanilganda o'quvchilarning yaratuvchanlik qobiliyati, amaliy ishlarni tezroq va sifatli bajarishda tajribalari rivojlanadi.

Ilg'or pedagogik tajribalar shuni ko'rsatdiki, texnologik operatsiyalarni bajarish davomida amaliy topshiriqlardan unumli foydalanish dars jarayonida va to'garaklarda o'quvchining ongida eslab qolishi hamda mustaqil ishlarni bajarishida qiyinchiliklarga duchor bo'lmasligi ta'minlanadi. Masalan, texnologiya fanining 9-sinf mavzularidan birini olamiz: To'qishning murakkab usullari va hokazolardan biriga vaqt kamlik qilib qolsa, ya'ni o'quvchi amaliy topshiriqlarni o'z vaqtida bajarmagan bo'lsa, qolgan ishlarini davom

ettirgan holda mustaqil bajaradi. Bunday hollarda har qanday buyumni tayyorlash ketma-ketligini mustaqil tushunib, amalda bajarishi ko‘nikmasi hosil bo‘ladi. Shuningdek, texnologiya fanidan 9-sinf o‘quvchilarga o‘rgatishga mo‘ljallangan dars materiallarida turli xil gazlamalardan har xil turdagi kiyimlar va buyumlarga ham ishlov beriladi. Bunday mavzulardan foydalanib to‘garaklarni qiziqarli va mazmunli o‘tkazish mumkin.

Texnologiya fanidan to‘garak mashg‘ulotlariga: “Mohir qo‘llar”, “Pazandachilik”, “Quvnoq ustaxona”, “Kasb-hunarlar o‘rganaman” va hokazo nomlardagi har xil to‘garaklar mavjud. Bugungi kunda respublikamizning umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida 64 xil turdagi to‘garaklar tashkil qilingan. Ushbu to‘garaklarni tashkil qilishning asosiy maqsadi o‘quvchilarga kasb-hunarlarni o‘rgatib, bo‘sh vaqtlarini qiziqarli va mazmunli o‘tkazish barobarida bilimlarini mustahkamlab, kelajakda o‘zlari qiziqqan kasblarni egallashlariga zamin bo‘ladi.

To‘garak ishlarida yuqori sinf o‘quvchilarini ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur. Aynan 9-sinf o‘quvchilari uchun kundalik turmush va kasb-hunarlar turlarini o‘rganish bilan aloqasi nuqtai nazaridan juda muhimdir. Ayniqsa, o‘quvchi qizlar “Mohir qo‘llar”, “Pazandachilik” to‘garaklariga qatnashishining ahamiyati katta. To‘garaklarda o‘quvchilar kundalik turmush uchun muhim bo‘lgan ishlarni qiziqish bilan o‘rganish uchun shug‘ullanadilar. Bulardan tashqari o‘g‘il bolalar uchun ham “Quvnoq ustaxona” nomli to‘garaklar tashkil etilgan. Har bir o‘quvchi o‘zining qiziqishi, kuchi, layoqati va imkoniyatlariga yarasha ishlar bilan mashg‘ul bo‘ladilar.

To‘garaklarda o‘quvchilar amaliy topshiriqlar bajarganda quyidagilarga ega bo‘ladilar:

1. Buyumlar tayyorlashni belgilangan vaqtda bajarishni o‘rganadi;
2. Texnologik operatsiyalarga ko‘ra sifatli va to‘g‘ri bajaradi;
3. Berilgan vazifa va mustaqil ishlarni qiyinchiliksiz tezroq bajaradi.

Xulosa qilib aytganda, umumiy o‘rta ta‘lim maktablariga texnologiya fanini dars jarayonida va darsdan tashqari to‘garak ishlari orqali o‘quvchilarga yangi mavzularini o‘rgatishda zamonaviy texnikadan foydalanib, amaliy topshiriqlar bajarish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev “Ta’lim va ilm-fan sohasiga oid farmoni” loyihasi 2020 yil 24 oktabr.
2. Abdullayeva Sh.A. O‘quvchilarda refleksiv mushohada qilish ko‘nikmalarini shakllantirish. – Toshkent: Fan, 1992.
3. B.B.Imanov “УРОК КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ”. SCIENCE AND WORLD. International scientific journal. Volgograd, 2020.
4. Shomirzayev M.X., Haydarov R.M., Mukumova F.X. Texnologik ta’lim praktikumi. Darslik // Toshkent: Lesson Press, 2022.
5. Sattarova Z. va boshqalar. Texnologiya 9-sinf o‘quvchilari uchun darslik. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019.
6. Kulmamatova Kh. Performing practical tasks in technology and assessing the quality of the lesson // “Society and innovations” –in Science. Vol. 4. DOI: <https://doi.org/10/47689/2181-1415-vol4-iss-pp3.-2023>. 2-son.
7. Qulmamatova X.A. O‘quvchilar texnologiya fanini o‘qitishda amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun topshiriq tanlash // Globalashuv jarayonida innovatsion ta’lim va milliy tarbiya: integratsiyaga xos muammolar, bahslar va yechimlar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. –Termiz, -2023.
8. Qulmamatova X.A., Abdurahmonova R.X., Rashidova H.M. Texnologiya fanidan amaliy topshiriqlarni bajarishda darslikning tahlili // BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR. (JARS). Impact Factor 8,2 (ISSN-2181-2608). Volume: 02 Issue:04/ Apr- 2023.
9. Qodirov B.E. O‘quvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta’lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari //Наука и технологии. – 2023. –Т. 1.– №. 2.
10. Кадыров, Б. Э. (2021). ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ҲУНАРМАНДЧИЛИККА ОИД ТАЯНЧ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ ЭЛЕКТРОН АХБОРОТ ТАЪЛИМ МУҲИТИДА РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ДИДАКТИК МОДЕЛИ: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.37.29.058>

TALABALARNI MILLIY QADIRYATLAR VOSITASIDA O‘QITISH PEDAGOGIKASI

Razzoqov Baxtiyor Xabibullayevich

Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘qitish usullari nima ekanligi, afzalliklari, buni muvaffaqiyatli amalga oshirish, o‘quv jarayoni, dalillarga asoslangan o‘qitish strategiyalaridan foydalangan holda rivojlantirish va boshqalar to‘g‘risida yozilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qitish, usul, afzallik, muvaffaqiyat, jarayon, strategiya.

Davlat ta’lim standartlari asosida o‘qitish usullari bilan o‘qituvchilar talabalar uchun hayot davomida muhim akademik va ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rganishlari mumkin bo‘lgan qiziqarli va samarali dars xonalar tajribasini yaratishi mumkin. Turli xil qiziqishlari, qobiliyatlari va o‘rganish uslublariga ega bo‘lgan talabalarni qo‘llab-quvvatlash uchun o‘qituvchi foydalanishi mumkin bo‘lgan ko‘plab interval innovatsiyalar mavjud. Agar siz ta’lim sohasida o‘qituvchi yoki mutaxassis bo‘lsangiz, talabalarizning dars xonalarda muvaffaqiyat qozonish imkoniyatlarini maksimal darajada oshirish uchun ushbu sohada yangi o‘rgatuvchi strategiyalarni o‘rganish sizga foyda keltirishi mumkin.

O‘qitish uchun pedagogika nima? “Pedagogika” atamasi o‘qituvchilarning amaliyotda va nazariy jihatdan qanday o‘qitish strategiyasini anglatadi. Pedagogika o‘qituvchining ta’lim e’tiqodlari bilan shakllanadi va madaniyat va o‘qitishning turli usullari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikdir.

Pedagogika o‘qitish strategiyalari va ularning talabalarga qanday ta’sir qilishini o‘rganish bilan bog‘liq. O‘ylangan va samarali pedagogika talabalarni yanada muvaffaqiyatli o‘rganish va yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berish uchun juda muhimdir. Onlayn ta’lim o‘qituvchilar uchun noyob muammolar va imkoniyatlarni taqdim etadi va kuchli pedagogika talabalarning onlayn ta’lim orqali samarali o‘rganishini ta’minlash uchun zarurdir. Bu yoshga mos o‘qitish strategiyalari va materiallaridan foydalanishni, shuningdek, bolaning

rivojlanish bosqichlarini va ularning o'rganishga qanday ta'sir qilishini tushunishni o'z ichiga olishi mumkin.

Masofaviy ta'limda kuchli pedagogika masofadan turib o'qiyotgan talabalarning ehtiyojlari va ta'lim uslublarini ham hisobga olishi kerak. Bu talabalarga o'z tezligida va ular uchun eng samarali tarzda o'qish imkonini beruvchi shaxsiylashtirilgan o'quv rejalari va boshqa yondashuvlardan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin.

O'qitishning ommabop pedagogikalaridan biri konstruktiv pedagogika bo'lib, u faol o'rganish va talabalarning o'quv jarayoniga jalb qilish muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuv bilimni o'qituvchi tomonidan emas, balki talaba tomonidan qurish g'oyasini ta'kidlaydi.

Konstruktiv pedagogika talabalarni savol berishga, g'oyalarni o'rganishga va material bo'yicha o'z tushunchalarini shakllantirish uchun boshqalar bilan hamkorlik qilishga undaydi. Ushbu yondashuvni qo'llash orqali o'qituvchilar talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga va ko'proq mustaqil o'rganishga yordam berishi mumkin.

Pedagogika o'quv jarayoniga qanday ta'sir qiladi? Eng samarali pedagogika bir qator o'qitish usullarini o'z ichiga oladi, jumladan, o'qituvchilar uchun batafsil qo'llanma, tuzilgan va butun dars xonalar guruhlari ishi, yo'naltirilgan o'rganish, baholash amaliyoti va individual faoliyat. Ushbu pedagogikalar yuqori darajadagi fikrlash va meta-idrokni takomillashtirishga qaratilgan va buning uchun savol va dialogdan unumli foydalanadi. Strukturaviy o'rganishda biz o'rganish uslublari kabi o'qitish modasidan voz kechishga harakat qilamiz.

Qaysi ta'lim muhitida ishlamasligingizdan qat'i nazar, biz uchun mavjud bo'lgan tadqiqotdan foydalanish yaxshi amaliyotdir. Biz hammamiz bolalarning bilim olish tajribasini oshirishda bir xil maqsaddamiz. Bizning diqqatimiz doimo chuqur o'rganish tajribasini rivojlantirishga qaratilgan. Bu o'quv jarayonini tanlash va bolalarni chinakam fikrlashga undaydigan samarali o'qitish strategiyalarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Pedagogika talabalarning bilim olish natijalarini aniqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Yaxshi ishlab chiqilgan pedagogik yondashuv talabalarda tanqidiy fikrlash, muammoni yechish ko'nikmalari va

ijodkorlikni rivojlantirishi mumkin. Boshqa tomondan, noto'g'ri pedagogik yondashuv talabalarning mashg'ulotlardan voz kechishi, zerikishi va motivatsiyasining yetishmasligiga olib kelishi mumkin. Shu bois pedagoglar pedagogikaning o'quv jarayoniga ta'sirini tushunishlari va talabalarning ijobiy ta'lim natijalarini ta'minlash uchun o'qitish usullarini doimiy ravishda takomillashtirib borishlari muhim ahamiyatga ega.

Ehtimol, o'quv muhiti ba'zan biz bilgan eng yaxshi ta'lim usuli deb bilgan narsalarni qabul qilish qobiliyatimizni cheklaydi. Maktablar har doim vaqt talab qiladi va gavjum jadvallar har doim ham chetga chiqa olmaydigan yoki o'z-o'zidan harakat qila olmaydigan tashkillashtirilgan dars xonalarni talab qiladi. Biz dars xonalarda faol o'rganishni qo'llab-quvvatlovchi o'quv resurslarini yaratamiz.

Umumjahon fikrlash tizimi o'qituvchilarga o'quv vazifalarini tanlashga va dars xonalardagi murakkab vazifalarni bajarishni o'rganish strategiyalarini puxta ishlab chiqishga imkon beradi. Pedagogik yondashuvning bunday turi talaba tafakkurining qalbiga kiradi. Chuqur o'rganish chuqur fikrlashdan kelib chiqadi. Agar talaba aqliy faoliyat bilan shug'ullanmasa, u dars mazmunini tushuna olmaydi.

Ta'limga pedagogik yondashuv talabalarning muvaffaqiyati uchun qulay bo'lgan qo'llab-quvvatlovchi va qiziqarli ta'lim muhitini yaratish muhimligini ta'kidlaydi.

Pedagogning maqomi to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining Qonuni 21ta moddadan iborat bo'lib, 2023 yil 1 avgustda Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan va Senat tomonidan 2023 yil 29 sentyabrda ma'qullangan, unda Pedagogning maqomi to'g'risidagi qonunchilik ushbu Qonun va boshqa qonunchilik hujjatlaridan iboratdir deyilgan.

Pedagogika kattalar ta'limida ham muhim ahamiyatga ega. Ko'pincha bilim va ko'nikmalarni egallashga qaratilgan an'anaviy ta'limdan farqli o'laroq, kattalar ta'limi odatda kattalarga yangi kompetentsiyalarni rivojlantirish, yangi ko'nikmalarni o'rganish va hozirgi yoki kelajakdagi kasbiga mos keladigan bilimlarni olishga yordam berishga qaratilgan.

Kattalar ta'limida pedagogika ko'pincha katta yoshdagi talabalarning noyob ehtiyojlarini qondirish uchun qulay bo'lgan qo'llab-quvvatlovchi va

qiziqarli ta'lim muhitini yaratishga qaratilgan. Bu interfaol va tajribaviy ta'lim faoliyatidan foydalanishni, shuningdek, talabalarning tajribalari va qiziqishlariga mos keladigan haqiqiy misollar va amaliy tadqiqotlarni o'z ichiga olishi mumkin.

Ta'lim olish imkoniyati ham muhim e'tibordir, chunki ko'plab kattalar ish, oila va boshqa majburiyatlar tufayli ta'lim imkoniyatlaridan foydalanishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Kattalar ta'limining kuchli pedagogikasi ushbu muammolarni hisobga olishi va kattalar talabalari uchun ta'limni iloji boricha qulayroq qilishga intilishi kerak.

O'qitish pedagogikasini qanday rivojlantiramiz? Strukturaviy ta'lim hamjamiyati juda global hamjamiyatdir. Turli maktab tizimlarida pedagogikaga turlicha yondashuvlar mavjud, masalan, loyiha asosida o'qitish yoki to'g'ridan-davlat ta'lim standartlari asosida o'qitish. Ko'pgina maktablar hamkorlikda o'rganishdan uzoqlashdi, boshqalari buni ta'lim tajribasining muhim qismi deb bilishadi. Qaysi o'quv muhitida ishlamasligingizdan qat'iy nazar, yaxshi dars xonalar pedagogikasini rivojlantirishga sarmoya kiritish juda muhimdir.

Zamonaviy dars xonalar uchun pedagogika talabalarning muvaffaqiyati uchun qulay bo'lgan qo'llab-quvvatlovchi va qiziqarli o'quv muhitini yaratishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu o'quvchilarni birgalikda ishlashga va bir-birlarining o'rganishlarini qo'llab-quvvatlashga undash uchun birgalikdagi ta'lim strategiyalari va ta'lim faoliyati, masalan, guruh ishi va jamoaviy loyihalardan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zokirova X., Aslanova M. Ommaviy–tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish bo'yicha metodik qo'llanma. Toshkent. 2014 yil.
2. Maxmudov O. Farzandnoma. G'ofur G'ulom nashriyoti. 2015 yil.
3. Jo'rayev.R.H. Выбор профессии.// —Maktab va hayot jurnali. 2003. №5. son.
4. Sattorov.Sh. Kasb-hunar ta'limi mazmunini integratsiyalash — “Xalq ta'limi” jurnali. 1998.-114-117 b.

5. I.I. Karimov, M.X. Shoxmirzayev. Texnologiya fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalar. O'quv qo'llanma-Tashkent. ToshMU "Universitet" nashiriyoti, 2020-yil, 190 b.

6. Razzoqov B.X. Milliy qadriyatlar vositasida bo'lajak o'qituvchilarning kasb madaniyatini shakllantirish. Mug'allim ham uzliksiz bilimlendirio'. Nukus- 2021. № 3/3. 52-54 b.

7. Bakhtiyor Kh. Razzokov. The System Of Formation Of Professional Culture Of Teachers Of Future Technological Education Through National Values. Journal of Positive School Psychology 2022. Vol.6. No.4. 1659-1665. <http://journalppw.com>

8. Razzoqov B.X., Mutalipov R.R. "BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI TAYYORLASHDA MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL ETISH" Международный научный журнал «ВЕСТНИК НАУКИ» № 12 (45) Т.3 2021

9. Razzoqov B.X. Mutalipov R.R. "ПРОФОРИЕНТАЦИЯ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ" Международный научный журнал, № 11 (99), 2021

10. Razzoqov B.X. Raximov B.X. "BO'LAJAK TEXNOLOGIK TA'LIM O'QITUVCHILARINI KASB MAXORATINI SHAKLLANTIRISHDA KREATIVLIK" Mejdunarodnyy nauchnyy jurnal «VESTNIK NAUKI» № 2 (47) Tom-2. 2022

11. Razzokov B.X. Yokubjonova M.H. "FUTURE TECHNOLOGICAL EDUCATION DEVELOPING PROFESSIONAL SKILLS FOR TEACHERS" ISSN 2770-0003 Volume 7 Texas Journal of Multidisciplinary Studies 2022.

PEDAGOGIK AMALIYOT – BO'LAJAK O'QITUVCHILAR METODIK-REFLEKSIV TAYYORGARLIGINING ASOSIY TASHKILIIY SHAKLI SIFATIDA

Nurullayeva Shaxlo Uktamovna

Qarshi davlat universiteti professori, pedagogika fanlari doktori (DSc)

Kasbiy ko'nikma va malakalarni takomillashtirish - bu oliy ta'lim muassasalarida va keyinchalik o'qituvchi sifatida mustaqil pedagogik

faoliyat davomida amalga oshiriladigan, uzoq davom etadigan jarayondir. Shuning uchun talabalarning pedagogik amaliyotda olib borayotgan mutaxassislik fanlarini o'qitish jarayoniga refleksiv munosabatini rivojlantirish va bu darslardan taassurotlardan foydalanishni belgilash o'ta muhim. Amaliyotga chiqishdan oldin metodik tavsiyalar umumiy amaliyot oldi konferensiyalarida talabalar psixologik-pedagogik sikl fanlari bo'yicha va o'qigan metodikalari bo'yicha quyidagi vazifalarni amalga oshirishlari topshiriq sifatida beriladi:

1. Amaliyotning dastlabki haftasida metodist o'qituvchi tomonidan o'tkaziladigan darslarni kuzatish va ularni metodik jihatdan tahlil qilish.

2. Tematik reja asosida o'tilishi lozim bo'lgan darsga puxta tayyorgarlik ko'rish.

3. Nazariy metodik tayyorgarlik jarayonida o'zlashtirgan metodik bilimlari asosida tajriba va sinov darslarini tashkil etish.

4. O'zi tashkil etgan mashg'ulotni yozma metodik tahlil qilish.

5. Metodik tahlilni quyidagi sxema asosida tashkil etiladi:

6. Mashg'ulot maqsadiga to'liq erishdingizmi?

7. Rejalashtirilgan vazifalarni to'liq amalga oshira oldingizmi?

8. O'quvchilarning o'zlashtirish darajasi qanday bo'ldi?

9. O'quvchilarning darsdagi faolligi necha foizni tashkil etdi?

10. Siz tanlagan eng qiziqarli o'quv materialiga o'quvchilarning qiziqishi qanday bo'ldi? Nima uchun?

11. O'quvchilarga o'quv dasturidagi barcha ma'lumotlarni yetkaza oldingizmi?

12. Vaqtdan to'g'ri va unumli foydalana oldingizmi?

13. Didaktik vositalardan to'liq va samarali foydalana oldingizmi?

14. Bolalarning mustaqil ishlashi davomida o'qituvchining o'рни. Bu nimada mujassam edi? Nima uchun bu ehtiyoj paydo bo'ldi?

15. Faoliyatingizga berilgan baho: obyektiv va subyektiv baho, ularning mutanosibligi, farqi.

Tajriba shuni ko'rsatadiki, birinchi darsga tayyorlanayotganda talaba hayajonlanadi. Bu odatiy hol. Bu hayajon bo'lajak o'qituvchi uchun birinchi darsga tayyorgarlik ko'rishda ham ijobiy rol o'ynaydi, chunki u talabani barcha shaxsiy sifatlarni yagona maqsadga - sifatli dars berishga

qaratishga majbur qiladi. Bu esa uni adabiy manbalar va qaydlarga e'tibor berishga, o'qituvchi va metodist bilan maslahatlashishga undaydi. Talaba birinchi darsni o'tganda va darsning ham ijobiy va ham salbiy tomonlarini, ularning sabablari va kamchiliklarni bartaraf etish yo'llarini tahlil qilganda ko'p narsa oydinlashadi.

Pedagogik amaliyot tugagan vaqtga kelib, talabalarda kasbiy o'z-o'zini tahlil qilish san'ati o'sishining eng muhim belgilaridan biri sifatida o'z pedagogik faoliyatiga refleksiv munosabat shakllanganlik darajasini ko'rsatishimiz mumkin. Bu esa talabalarning maktabda ishlashga tayyorgarligini tekshirishni sifatli tahlil qilish, talaba tomonidan oliy ta'limdan keyingi (pedagogik amaliyotdan keyingi) mashg'ulotlar uchun vazifalar va aniq savollar belgilash imkonini beradi.

To'laqonli pedagogik refleksiyaga tayyorgarlik payti - talabalarning pedagogik amaliyot davomida kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining texnologiya ta'limi bo'yicha sinfdagi va darsdan tashqari faoliyatlarini o'z-o'zini tahlil qilishni amalga oshirishdir.

Pedagogik amaliyot davomida talabalar mutaxassislikka oid turli faoliyat turlarini kompleks ravishda amalga oshirishlari uchun imkon beriladi. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchi shaxsini shakllantirishga, o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini tarkib toptirishga yordam beradi. Talaba tomonidan amaliyot davomida amalga oshiriladigan jonli muloqot, kuzatish va hayotiy tajribalar asosida kasbiy va kasbiy-refleksiv ko'nikmalar tarkib topa boradi. Pedagogik amaliyotning asosiy maqsadi bo'lg'usi o'qituvchilarni umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quv-tarbiyaviy ishlarga kasbiy pedagogik va psixologik tayyorlash, ijodiy fikrlash, kasbiy mahorat va qobiliyatlarni rivojlantirishdan iborat.

Pedagogik amaliyot o'quv jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida quyidagi quyidagi xususiyatlari bilan tavsiflanadi:

- aniq pedagogik jarayonda talabalarning ijtimoiy-kasbiy faollik ko'rsata olish qobiliyatining namoyon bo'lishi;
- pedagogik jarayonga va o'z faoliyatga ijodiy faoliyatning shakllanishi;
- tabiiy pedagogik vaziyatda kasbiy refleksiv madaniyatning tarkib topishi. Bu jarayon, ya'ni shaxsiy faoliyatni tahlil qilish amaliyotchi

talabaga pedagogik faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammoli vaziyatlarni taxmin qilish va ulardan chiqish yo'llarini to'g'ri tanlashga o'rgatadi.

- bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik jarayonga har tomonlama yondashuv asosida nazariy va amaliy bilim, ko'nikma, kompetensiyalar bilan birgalikda tadqiqot faoliyatiga jalb etish;

- pedagogik texnologiyalar mukammal o'zlashtirish va ushbu bilimlarni pedagogik tajriba bilan integratsiyalay olish qobiliyatini shakllantirish.

Metodik-refleksiv xususiyatlar malakaviy amaliyot davomidagi o'z pedagogik faoliyatini tahlil qilish va o'z-o'zini baholash jarayonida shakllanib boradi. Ya'ni, malakaviy amaliyot davomida yuritiladigan asosiy ish hujjatlaridan biri bo'lmish amaliyot kundaligi o'z kunlik faoliyatini tahlil qilish va baholashning eng optimal yo'li hisoblanadi. Har bir mashg'ulot davomidagi va pedagogik muloqot jarayonidagi o'z yondashuvi, qarashlari va ishtirokini obyektiv baholash bo'lajak o'qituvchida metodik-refleksiv xususiyatlarini tarkib toptirib boradi. Buning uchun esa talabalar real pedagogik faoliyatga tayyor bo'lishlari va o'qituvchining barcha funksiyalarini bajarib ko'rishlari talab etiladi. Bo'lajak o'qituvchining bilim, ko'nikma va malakalarining tarkib topganlik darajasi, kasbiy rivojlanish ko'rsatkichlari va o'quvchilarning ijodiy faolligi o'quv jarayoni sifati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ta'lim samaradorligini belgilab beruvchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi.

Pedagogik amaliyot chog'ida kasbiy refleksiyani rivojlantirish muhim ahamiyat ega bo'lib va uning o'ziga xos jihatlari mavjuddir.

Amaliyotchi talabalar o'zida metodik-refleksiv sifatlarni shakllantirishda quyidagilarga e'tibor qaratish talab etiladi:

- Talaba pedagogik amaliyot davrida amaliyot kundaligida o'z-o'zini tanqid qiladigan holatlarni belgilash.

- Darsni kuzatish davomida o'qituvchi pedagogik refleksiyani amalga oshirganlik darajasini aniqlash. Aniqlash usullarini qayd etish.

- Dars o'tkazish va o'zi o'tkazgan darsini tahlil qilish: diqqatning taqsimoti, foydalanilgan muloqot uslubi, tanlangan texnologiya va

usullarning mashg'ulot mazmuniga mosligi va hokazo.

- O'tkazgan darsida kasbiy malaka va mahoratining namoyon etilganlik darajasi, yuz ifodasining o'zgartirishi.

- Kasbiy refleksiyaning namoyon bo'lish jarayonini belgilash:

- a) darslardan birida;

- b) tarbiyaviy tadbirlarda;

- v) o'quvchilarning ota-onalari bilan suhbatda;

- g) hamkasblari bilan suhbatda;

- d) ustozlari bilan suhbatda;

- e) maktab amaliyoti davrida guruhdagi o'rtoqlari bilan muloqotda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Нуруллаева Ш.У. Педагогик таълим жараёнини моделлаштириш ва лойиҳалаштириш йўллари. Замонавий бошланғич таълим: инновациялар, муаммолар ва ривожланиш йўллари. Халқаро илмий-амалий анжуман. Термиз. 2023. Б. 23-27.

2. Нуруллаева Ш.У. Инновацион таълим муҳитида педагогик моделлаштириш муаммолари. Тасвирий санъат таълими узвийлигини таъминлашнинг устувор йўналишлари: муаммолар ва ечимлар. Халқаро илмий-амалий конференция. Қарши, 2023. Б. 10-13.

3. Nurullaeva Shakhlo Uktamovna. Mechanisms of self-development in pedagogical activity. E-Global Congress Hosted online from Dubai, U.A.E., E - Conference. Date: 19th February, 2023. P. 9-15.

4. Nurullaeva Shakhlo Uktamovna. Modern pedagogical models of professional training of future teachers in Uzbekistan. Excerpts from Uzbekistan. The special periodical journal of Uzbekistan writers and scholars held in Egypt Alexandria University. Alexandria University, 2022. P. 95-97.

TAYM MENEJMENT ASOSIDA UMUMIY O‘RTA TA‘LIM MUASSASALARINI BOSHQARISH PEDGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Soatova Sevara Akvar qizi

Termiz davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta‘lim muassasalari rahbarlarining boshqaruv faoliyatida vaqtdan samarali foydalanish mas‘uliyati va madaniyati, taym menejmenti asosida boshqaruv funksiyalari, metodlari, rahbarning boshqaruv jarayonida vaqtni rejalashtirish, rahbarning ish vaqti va undan foydalanish, taym menejmenti asosida boshqarishning pedagogik imkoniyatlari kabi masalalar o‘z ifodasini topgan.

Kalit so‘zlar: rahbar, lider, fazilatlari, taym, menejment, vaqt, boshqaruv, funktsiya, metod, ta‘lim, tarbiya, maktab.

Kirish. Jahonning rivojlangan mamlakatlarida innovatsion boshqaruv strategik rivojlanish muhim omili hisoblanadi. Menejment – vaqtni boshqarish, vaqtni boshqarishning aniq vazifa, loyiha va maqsadlarni amalga oshirishda foydalaniladigan bilim, ko‘nikma va metodlar ishlab chiqilgan. Bu o‘z ichiga rejalashtirish, taqsimlash, maqsad qo‘yish, sarf qilingan vaqtning tahlili, monitoring, tashkil etish oladi.

Oliy ta‘limni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida “Zamonaviy bilim va yuksak ma‘naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish”¹ masalasiga e‘tibor qaratilgan. So‘nggi yillarda bir qancha ilmiy tadqiqot markazlarida inson kapitalini, vaqtni boshqarish borasida tadqiqot ishlari olib borildi. Bu tadqiqotlarda o‘zining vaqt kapitali, vaqt resurslari haqida real tasavvur hosil qiladi, vaqt kushandalarini bartaraf etishni o‘rganadi, hayotiy va shaxsiy maqsadlarga erishishda vaqtdan samarali foydalanish ko‘nikmalarini xosil qiladi, maqsadga erishish uchun “yetti qadam” psixologik texnikasini o‘rganilgan, millionerlar qoidasi va rejalashtirishning kvadrat usuli asosida ishlash

¹O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 20189-yil 8-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmon. Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 09.11.2021-y., 06/21/3/1037-son, 18.03.2022-y., 06/22/89/0227-son.

ko'nikmasini hosil qiladi, vaqtni boshqarishning oltin qoidalari hamda vaqtni boshqarish san'ati haqida yangi axborotlar yaratilgan.

Asosiy qism. Ta'lim tizimni boshqarishning asosiy maqsadi – ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan ta'lim tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etishda, muassasa oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishish va raqobatbardosh bitiruvchilar tayyorlashda ta'lim tarbiya jarayonini ishtirokchilari bo'lgan rahbarlar, mutaxassislar va ijrochilarning munosabatlari va faoliyalarini muvofiqlashtirish, nazorat qilish hamda samarali boshqarishni ta'minlashdan iborat. Ta'lim tizimini boshqarish ta'lim muassasalari rahbarlarining boshqaruv faoliyati, mas'uliyati va madaniyati, boshqaruv funksiyalari va metodlari, boshqarishning qonun qoidalari va tamoyillari, rahbar va lider fazilatlari, muassasalrni boshqarishida axborot va komunikatsiya, innovatsion faoliyati tarbiyaviy munosabatlar va rahbarlik uslublari, ta'lim muassasalarining tashkiliy tuzilishi, strategik boshqaruv va rejalashtirish, rahbarning ish vaqti va undan foydalanish, personalni boshqarish hamda motivlashtirish nazariyalarini tadqiq etishdir. Boshqarishning bosh maqsadi zamonaviy ijtimoiy – iqtisodiy shart sharoitlarda rahbarlik qila oladigan malakali boshqaruvchilarni tayyorlash, ya'ni rahbarlar malakasini oshirish ularni rahbarlik san'ati sirlarini o'rgana oladigan darajada nazariy va amaliy bilimlar berishdir.

Ta'lim muassasalari rahbarlari tashkilotning turmush tarzini ta'lim muhitining, hamkorlik va hamkorlikning sifati bilan bog'liq holda rivojlantishi lozim. Maktab hayotining mazmuni va tashkil etilishi, texnologik tayyorlash va boshqarish, o'qituvchilar malakasini oshirish tizimining mazmuni maktab faoliyatini rivojlantirish shartlaridandir.

Zamonaviy ilm-fan va amaliyotda turli ilmiy makonlar yaratilmoqda, ularda maktab faoliyatini samarali tashkil etishning maqsadli shakllanishi zarurligi to'g'risidagi g'oyalar doirasi yaratilib, muayyan o'quv yurtlarining tuzilmalarini yangilash uchun shart-sharoitlar yaratilmoqda. Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlarni, tadqiqotlarni, maktab amaliyotini, turli darajada me'yoriy hujjatlarni o'rganish, ta'limni rivojlantirish istiqbollari belgilash, milliy maktab hayotining zamonaviy usulda rivojlantirish bir qator qarama-qarshiliklar mavjudligini ko'rsatmoqda.

Jumladan:

- “ijtimoiy va pedagogik hodisa sifatida maktablar faoliyatini rivojlantirishning hamkorlikdagi birlashtirilgan ilmiy nazariyaning yo‘qligi (Jamiyatning va davlatning talablari o‘rtasida shaxsning ma’naviy-axloqiy taraqqiyotini va tarbiyalanishini ta’minlaydigan bunday tuzilmani shakllantirishni taqozo qilmoqda);

- maktablarning faoliyatini samarali shakllantirish va rivojlantirish nazariyasi hamda tarixiy-pedagogik amaliyotini o‘rganishda ichki ta’limning obyektiv ehtiyojlari va tadqiqot ma’lumotlarining yetishmasligi;

- milliy pedagogika tarixida maktablarning samarali faoliyatini shakllantirishdagi muvaffaqiyatli tajriba va zamonaviy pedagogik amaliyotda yuqori ko‘rsatkichlardagi maktab namunalarini yaratishga etarlicha e’tibor berilmasligi;

- maktab tuzilmalarining bunday o‘zgarishida jamiyatning ko‘p tarkibli hayotiga mos keladigan zamonaviy ijtimoiy dasturlar va maktab tuzilmalari rivojlanishidagi tendensiyalarning nazariy rivojlanmaganligi”². Ushbu qarama-qarshiliklarni bartaraf etish bu yo‘nalishda ilmiy-nazariy va amaliy tadqiqotlarning hajmini o‘rttirishni va ularni o‘rganishni talab qiladi. Bundan tashqari, maktab hayotining rivojlanishidagi yetakchi tendentsiyani amalga oshiradigan integratsiya jarayonlarining o‘zaro bog‘liq ko‘p tuzilmaviyligini ta’kidlab o‘tishimiz kerak. yodda tutishimiz kerak. Maktab hayotining demokratik usuli-bu davlat siyosati va fuqarolik jamiyati shakllanishining shartidir, unda bitiruvchi ko‘proq hayotga kirib, demokratiya va ma’naviy-axloqiy madaniyatni, birinchi navbatda oilada, hayotning iqtisodiy va siyosiy sohalarida o‘z fikrlarini kiritadi. Maktab hayotini demokratlashtirish maktabni ijtimoiy hayotga jalb qilishni nazarda tutadi. Bu vazifa maktab boshqaruvini demokratiyalash, ta’lim muassasasining erkin boshqaruvini kengaytirish, ta’lim sohasidagi barcha a’zolarining hamkorlik shartlari, birgalikdagi harakatlar uchun indikativ asosni tashkil etish shartlari, shuningdek, o‘z-o‘zini boshqarish, o‘z-o‘zini baholash kabi shartsharoitlarni birgalikda amalga oshirish uchun rag‘batlantiruvchi shart-sharoitlarni yaratish orqali hal etiladi. Maktab faoliyatini demokratlashtirishning yana bir sharti - yangi o‘quv

² Jo‘rayev R.X., Turg‘unov S.T. Talim boshqaruvi: Yukuv kullanma.-Toshkent: Voris 2006.- 264 b

standartlariga o'tish bo'yicha vakolatlarga asoslangan yondashuvni va ta'limni hududiyalashtirish tamoyilini, ya'ni kichik Vatan hissi shakllanishini nazarda tutuvchi o'z-o'zini tashkil etish tamoyilini amalga oshirishdir. Ushbu shartlarni klaster modelida amalga oshirish mumkin. Maktab hayotida zamonaviy milliy ma'naviyat va ma'naviy an'analarga asoslangan zamonaviy ma'naviy-axloqiy tarbiyani hisobga olgan holda ta'lim muassasasida demokratik tamoyillarni rivojlantirishda eng istiqbolli yondashuv hisoblanadi.

Boshqaruvga tizimli yondashishning o'ziga xosligi shundaki, u o'rganishni obyektning yaxlitligini, uni ta'minlovchi mexanizmlarni ochib berishga, murakkab obyektning turli bog'lanish turlarini aniqlashga va ularni yagona nazariy asosga birlashtirishga yo'naltiradi. Taym menejment – vaqtni boshqarish san'ati ekanligi va aniq maqsadlar qo'yib, rejalar tuzib, taym menejmentning samarali usullaridan foydalangan holda muvaffaqiyatli natijalari aniqlandi”³.

Muhokamalar va natijalar. Ijtimoiy kategoriya hisoblangan ta'lim sifati jamiyatda ta'lim jarayonining holati va natijasini hamda shaxsning kasbiy, maishiy va fuqarolik kompetentligini shakllanishi va rivojlanishini jamiyat talabi va ehtiyojiga mos kelishini aniqlaydi. Ushbu ko'rsatkichlarga rahbarning qaqtdan to'g'ri foydalana olish kompetntligini ta'minlovchi ta'lim mazmuni, o'qitish shakli va uslublari, material-texnik baza, xodimlar tarkibi kabilar kiradi. Vatqdan foydalanishga baho berishda ta'lim samaradorligi tushunchasini ham e'tiborga olish talab etiladi. Vaqt o'z o'rnida topshiriqlarning bajarilishi rahbarning o'z ustida ishlashini anglatadi. Vazifalar va ularning bajarilish ketma-ketligi, bajarilish yo'llari, alohida usul va xarakatlarning batafsil tartibi, ta'lim sifatini ta'minlovchi asos sifatida qabul qilingan boshqaruv qarorlarining samarali ijrosini kafolatlaydi. Manbalar tahlilidan kelib chiqib aytish joizkitaym menejmenti bugungi kunda biron-bir faoliyatga rahbarlik qilish, korxona yoki muassasalar faoliyatini boshqarishda istiqbolni oldindan aniqlash, faoliyatni oldindan rejalashtirish, bajariladigan vazifalarning yo'nalishini

³ Aleksandr Gorbachev. Taym-menejment - S-Pb.: "Piter", 2009. — 256 s.

aniqlash, shuningdek, maqsadga erishishda natijalarni oldindan aniqlash va nazorat qilish yoʻnalishlarida keng foydanilmoqda.

Taym menejment boshqaruvning inson salohiyatiga oshiradi, ishlab chiqarish faoliyatini isteʼmolchi talabiga moʻljallab ish koʻrishi, taʼlim muassasada tez moslashuv va oʻz vaqtida oʻzgarishlarni amalga oshirishi, uzoq istiqbolda taʼlim muassasa oʻzining maqsadlarini saqlab qola olishi va pirovard natijada maqsadlariga erishishiga imkon berishi tushuniladi. Zamonaviy bozor iqtisodiyoti tizimida vaqtni samarali boshqarish zarurati katta ahamiyat kasb etmotda. Ammo Oʻzbekiston sharoitida siz vaqtni boshqarish masalasida tez-tez eʼtirozni eshitishingiz mumkin: xodimlar tomonidan vaqtdan oqilona foydalanish imkoniyatini shakllantirish mumkin, ammo 20% chora-tadbirlar mantiqan ularning faoliyatidan uzoqdir. Vaqtdan samarali foydalanishni tashkil qilish, bu tashkilotning samaradorligini 80% ga oshirishga imkon oʻrganilda.

Xulosa. Yuqoridagilardan kelib chiqib, vaqtni toʻgʻri taqsimlash oʻquv tarbiyaviy jarayonda sifat koʻrsatkichlarga erishishini taʼminlaydi: ijro intizomiga rioya qilishga oʻrgatadi va oʻzig boʻlgan talabchanlik ortadi. Ijro intizomini nazorat qilishning elektron tizimi vaqtdan samarali foydalanishda ortiqcha qogʻozbozlikni yoʻqotadi, axborot koʻnikmalariga ega boʻlish shartlariga amal qilishga odvtlantirildi. Taʼlim jarayonida monitoring, asosan oʻquv monitoringini tashkil etuvchi psixologik-pedagogik va funksional natijalarda oʻz aksini topadi. Taym menejment boʻyicha strategik reja ishlab chiqishda jamiyatdagi oʻzgarishlar bilan bogʻliq maʼlumotning tahlili; maktabning yaqin hamkorlikdagi oʻzgarishlar; tashqi va ichki isteʼmolchilarning extiyoj va talablari; maktab imkoniyatlari; rejani realizatsiyalashga toʻsiq boʻlishi yoki osonlashtirishi mumkin boʻlgan tashqi va ichki omillarni baholashga asoslanishi zarur. Taʼlim tashkilotlarini boshqarishda taym menejment strategik boshqarish aniq shart-sharoitlarni talab etib, mazkur jarayonni bosqichma-bosqich amalga oshirishni talab etadi. Ana shu asosdan kelib chiqqan holda, umumiy oʻrta taʼlim muassasalarini vaqtdan samarali foydalanish modelida aks ettiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 20189-yil 8-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmon. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 09.11.2021-y., 06/21/3/1037-son, 18.03.2022-y., 06/22/89/0227-son.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi “Xalq ta’limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-3931-son Qarori. – Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 06.09.2018-y., 07/18/3931/1841-son.

3.Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent. ”O‘zbekiston” nashriyoti. 2021. 464 bet.

4.Aleksandr Gorbachev. Taym-menejment - S-Pb.: “Piter”, 2009. — 256 s.

5.Arxangelskiy G. “Vaqtini tashkil etish: shaxsiy samaradorlikdan kompaniyaning rivojlanishigacha” M.: AiST-M, 2011 y.

7.Balabanov I.T. Innovatsion menejment / I. T. Balabanov. - Sankt-Peterburg: Peter, 2000. - 208 b.

8.Babosov E.A. Xodimlarni boshqarish: darslik / E.A. Babosov E.G. Vaynilovich,E.S. Babosov. - Minsk: Tetra tizimlari, 2012. - 288 b.

9.Vesnin V.R., Kafidov V.V. Strategik menejment: Darslik. - Sankt-Peterburg: Peter, 2009. - 256 b.

10.Jo‘rayev R.X., Turg‘unov S.T. Ta’lim boshqaruvi: O‘quv qo‘llanma.-Toshkent: Voris 2006.- 264 b.

TARBIYACHI NUTQINING BOLALAR NUTQINI TO‘G‘RI RIVOJLANTIRISH UCHUN NAMUNA SIFATIDAGI AHAMIYATI

Hasanova Sevinchoy Ramozon qizi,

Mengboyeva Sug‘diyona Olim qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyachining nutq madaniyati va tarbiyachining nutqi qanday bo‘lishi

xususida fikrlar berilgan. Shuningdek tarbiyachining nutqi bolalar uchun namuna ekanligi haqida yoritib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Tarbiyachi, nuqt, diksiya, intonatsiya, bolalar, til me‘yorlari, maktabgacha ta‘lim tashkilotlari, talaffuz, ovoz.

Bizga ma‘lumki, barcha kasblar orasida tarbiyachilik kasbi o‘zgacha va muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Zero, tarbiyachi yosh avlod qalbi kamolotining me‘mori, yoshlarga ta‘lim-tarbiya beruvchi insondir. Bugungi kunda u yoshlarni g‘oyaviy - siyosiy jihatdan chiniqtirib, tabiat, jamiyat, ijtimoiy hayot, tafakkur taraqqiyoti qonuniyatlarini o‘rgatadi, bolalarni mehnat faoliyatiga tayyorlab, kasb- hunar sirlarini puxta egallashlarida ko‘maklashadi va jamiyat uchun muhim bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarni hal etadi. Ana shu ma‘suliyat tarbiyachidan o‘z kasbining mohir ustasi bo‘lishni, tarbiyalanuvchilarga tarbiyaviy ta‘sir ko‘rsatib, ularning qiziqishi, qobiliyati, iste‘dodi, e‘tiqodi va amaliy ko‘nikmalarini har tomonlama rivojlantirish yo‘llarini izlab topadigan kasb egasi bo‘lishni talab etadi. Buning uchun doimo tarbiyachining kasbiy mahoratini, ko‘nikma va malakalarini oshirib borish, gamxo‘rlik qilish, unga zarur shart - sharoitlar yaratish, tarbiyalanuvchining ijodiy tashabbuskorligini muntazam oshirib borishga ko‘maklashish barobarida, albatta uning nutqiy malakasi yuksak darajada bo‘lishi muhim ahamiyat kasb etishi lozim. Davlat va nodavlat maktabgacha ta‘lim tashkiloti tarbiyachisi har doim shuni esda tutish kerakki, nutq bu maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda jismoniy, ruhiy omillar rivojlanishiga ko‘maklashuvchi vositadir. Tarbiyachi bolaga ta‘lim-tarbiya berish bilan bir vaqtda uni keyingi ta‘lim jarayoniga, ya‘ni maktabda muvaffaqiyatli o‘qishlari uchun zamin hozirlaydi. Maktabgacha ta‘lim tashkilotining barcha ta‘lim-tarbiyaviy jarayonlarda bolalarga ona tilini o‘rgatish orqali ularning nutqi o‘stiriladi. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida bolalarning diqqat markazida bo‘lgan tarbiyachining nutqi bolalar uchun namuna hisoblanadi. Bolalar bilamizki, judayam tanqidchi bo‘lishadi. Shuni uchun tarbiyachi ularga andoza bo‘lishi kerak. Tarbiyachisining kiyinishidan, yurish-turishidan, gapirishidan o‘rnak oladi. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida bolalarga ona tilini o‘rgatish jarayonida ularda og‘zaki nutqi rivojlanadi, aqlan rivojlanib, madaniy saviyasi oshadi. Tarbiyachi

mashg'ulot jarayonida umuman hayoti mobaynida nutqi ustida ko'proq ishlashi lozim. Ular adabiy til me'yorlariga amal qilishi, nutqni buzadigan chet so'zlardan, haqoratli so'zlardan foydalanmasligi kerak. Bundan tashqari shevaga xos so'zlardan foydalanmasligi, kelishik qo'shimchalarini to'g'ri qo'llay olishi lozim. Ona tilidagi barcha so'zlarni to'g'ri talaffuz etishi, diksiya hamda intonatsiyaga, so'zlashgan vaqtda to'g'ri nafas olish va chiqarishga, ovoz toni va tempiga alohida e'tibor qaratishi kerak.

Tarbiyachi maktabgacha yoshdagi bolalarni aniq, shoshilmay, yetarlicha baland ovozda gapirishga so'zlarni dona- dona talaffuz qilishga intonatsiya vositalaridan to'g'ri foydalanishga o'rgatish shart hisoblanadi

Taniqli pedagog, bolalarni ona tiliga o'rgatish uslub va uslubiyotlarini ishlab chiqqan uslubiyotchi, maktabgacha tarbiya bo'yicha mashhur mutaxassis, professor Y.I.Tixeyeva tarbiyachi nutqiga yuksak baho berib, shunday degan edi: "Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar beixtiyor taqlid qiladigan namuna tarbiyachining tilidir, tarbiyachining tili bolalar tiliga g'oyat samarali va nihoyatda kuchli ta'sir ko'rsatadigan hamma narsalarni o'zida birlashtiradigan bo'lishi kerak. Tarbiyachining tili bekam-u ko'st, adabiy talaffuzning har qanday nuqsonlaridan xoli bo'lishi lozim"[1,..47b].

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, har bir tarbiyachi o'z nutqidagi nuqsonlarni aks ettiruvchi daftar tutishi, unga kamchiliklarini belgilab borishi, so'ngra ularni kamchiliklarni bartaraf etib borishi kerak. Tarbiyachi hech qachon bir xil ohangda gapirmasligi lozim, chunki bir xil ohangdagi nuqt bolalarni zeriktiradi, qiziqishini susaytiradi, Bunday nuqtni eshitishdan zerikkan bola boshqa narsalarga chalg'iydi. So'ngra tarbiyachining nutqiga quloq solmay qo'yadi.

Xulosa qilib aytadigan bolsak, tarbiyachi o'z lug'atini, uning grammatik tomonini badiiy, ilmiy, maxsus va boshqa adabiyotlarni doimiy ravishda o'qib borish bilan boyitadi va takomillashtiradi. Biroq tarbiyachi adabiyotlarni o'qish jarayonida uning mazmuniga, yangi so'zlarga ahamiyat beribgina qolmasdan, balki muallifning asar mazmunini ochishda tilning qaysi vositalaridan foydalanganligiga, qaysi so'z va grammatik shakllarni ishlatganligiga, materialni qay darajada bayon etilganligiga ham e'tiborini qaratish kerak.

Shunday qilib, tarbiyachi nutqidagi soʻzlar aniq tanlansa, grammatik tomondan toʻgʻri boʻlsa, undagi jumlar oddiy, aniq, ravshan boʻlsa, izchil ketma-ketlikda bayon etilsa, bolalarning yoshi va psixik xususiyatlari hisobga olinsa, bunday nutq bolalar tomonidan osonlik bilan idrok qilinadi va ular uchun tushunarli boʻladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D.R.Babayeva. “Nutq oʻstirish nasariyasi va metodikasi”. Toshkent. “Barkamol fayz media”. 2018.
2. Q. Shodiyeva. “Nuqt oʻstirish uslubi”. Toshkent: “Oʻqituvchi” nashriyoti. 2009
3. A.J.Omontodiyev, Sh.I.Abduraimova. “Nutq madaniyati va uslubi”. Toshkent. 2016.
4. Azizxoʻjayeva N.«Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat». TDPU-2003.
5. www.google.com

TEXNOLOGIYA DARSLARIDA YOSHLARNI KASB-HUNARGA YOʻNALTIRISHDA SHARQ ALLOMALARINING OʻGITLARIDAN FOYDALANISH

Karimov Ismoiljon Ibrohimovich

Qoʻqon davlat pedagogika instituti professori, p.f.n.

Yuzga kirsang ham hunar oʻrgan.

Oʻzbek xalq maqoli.

Maʼlumki, yosh avlodni oʻz zamonasining eng yuqori bilimlari bilan qurollantirish, kasb-hunarga yoʻnaltirish hamma xalqlar uchun eng dolzarb vazifa hisoblangan. Jumladan Sharqning buyuk mutaffakkirlari, allomalari ham oʻzlarining ilmiy-tarbiyaviy asarlarida, sheʼr va gʻazallarida, adabiy meroslarida halol, yaratuvchan, ijodiy mehnatni, kasb-hunar egallashning muqaddasligi va zarurligini taʼkidlagan va ulugʻlagan edilar. Jumladan Ahmad al-Fargʻoniy, Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviy, Mahmud Qoshgʻariy, Mahmud Zamaxshariy, Shayx Najmiddin Kubro, Burxoniddin Margʻinoniy, Mahmud Chagʻmini,

Bahovuddin Naqshbandiy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug‘bek va boshqa ko‘plab allomalar o‘z asarlarida ijodiy ishni, yaratuvchan mehnatni, kasb-hunarni kuylaganlar. Ular tomonidan yaratilgan asarlar bundan dalolat beradi. Masalan, Kaykovus tomonidan yaratilgan “Qobusnoma” asari Sharq xalqlari orasida ma’lum va mashhur bo‘lib, jumladan, ushbu kitobda hunar o‘rganishning afzalligi to‘g‘risida shunday o‘git beriladi: “Ey farzand, ogoh bo‘lki, hunarsiz kishi hamisha foydasiz bo‘lur va hech kishiga naf etkurmas”. “Bas, agar aqling bo‘lsa, hunar o‘rgang‘il, nedinkim, hunarsiz aql – boshsiz tana”dir.

Buyuk muhaddis imom Ismoil al-Buxoriyning “Al-Jomi’ as-sahih” (“Ishonarli to‘plam”) asarida kasb-hunar o‘rganish, uning jamiyat uchun afzalligi, foydali mehnat qilish to‘g‘risida ham ko‘plab hadislarini to‘plab, sharhlab bergan. Masalan, “Kishining kasbi va o‘z qo‘li birlan mehnat qilishi haqida» deb nomlangan 14-bobdagi hadisda shunday deyiladi: “Mening o‘z kasbim borligini qavmimiz yaxshi bilur. Men garchi musulmonlar ishlari birlan band bo‘lsam ham, shu kasbim orqali oila tebraturman”.

Abu Nasr Forobiy “Baxt-saodatga erishuv” asarida “Agar kasb-hunar fazilati tug‘ma bo‘lganda, podshohlar ham istab va harakat qilib emas, balki podshohlik ularga faqat tabiiy ravishda muyassar bo‘lgan kabi tabiat talab qilgan, tabiiy bir majburiyat bo‘lib qolar edi”, deya ta’kidlaydi.

Ta’lim bilimlarni o‘rganish asosida bo‘ladi. Tarbiya esa amaliy ish, tajriba-sinov bilan singdiriladi. Ya’ni xalqning kasb-hunarga berilganligini o‘zida namoyon qilishidir. Agar ular biror kasb-hunarga berilgan bo‘lsalar, qiziqsalar, shu qiziqish ularning borliqlarini butunlay kasb-hunarga jalb etsa, demak, ular kasb-hunarning chinakam oshig‘i bo‘ladilar.

Al-Xorazmiy “O‘gitlar” asarida “Mehnat bu bir sel, agar shu sel to‘xtab qolsa, singib ketadi”, deya fikr yuritgan. Buyuk mutafakkir al-Xorazmiy bunda juda muhim hayotiy bir haqiqatni aytgan, chunki, suv – hayot manbai, suvsiz hayot yo‘q. Shuningdek, mehnatsiz hayot ham bo‘lmashligini, suvning yerga singib ketishiga o‘xshab umrning quruq o‘tib ketishini ta’riflagan.

Abu Rayhon Beruniy o‘zining “Mineralogiya” asarida “Mehnatsiz shon-shavkatga, martabaga erishgan kishi hurmatga loyiqmi?” - degan

savol qo'yadi va unga o'zi quyidagicha javob beradi: "Yuqori martabaga mehnatsiz erishgan kishi farog'at va rohat soyasida yashaydi, yaxshi kiyinadi, ammo ulug'lik libosidan mahrum, yalang'ochdir". Buyuk mutafakkir ushbu so'zlari bilan haqiqiy ulug'lik, haqiqiy rohat, haqiqiy farog'atda yashash uchun kishi halol mehnat qilmog'i lozim, degan g'oyani ilgari suradi. "Agar kishi mehnatsiz holda yuqori martabalarga chiqib qolgan taqdirda ham (hayotda bunaqasi ham uchrab turadi) mehnat qilmasa, bu holda kishi yuzaki obro'ga ega, aslida esa u yalang'ochdir", - deydi u.

Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" ("Saodatga eltuvchi bilim") asarida ham adolat, davlat, axloq-odob, ilm-ma'rifat, bola tarbiyasi, baxt-saodat, qanoat, tilning fazilatlari, el-yurt manfaati, mehmondorchilik va so'zlashish odobi hamda hunar o'rganish xususida fikr yuritiladi. Uning ta'biricha, har bir kishi ijtimoiy hayotning faol ishtirokchisi sifatida hunar o'rganmog'i, o'z hunari bilan xalqiga, Vataniga xizmat qilmog'i zarur. Hunar o'rganishga va mehnat qilishga bo'lgan intilish har bir inson uchun hayotiy ehtiyoj bo'lmog'i kerak. Ushbu asar turkiy xalqlarning qadimgi ta'lim va tarbiya usullari haqidagi ilk ma'lumotlarni saqlagani bilan ham muhimdir. Muallif insonni ulug'laydi. Uning fikricha, insonning ulug'ligi, aql-idroki, so'zlash qobiliyati, bilimi, uquvi hunar va kasbni qanday egallaganligiga bog'liqdir.

Mahmud Qoshg'ariy "Devonu lug'atit turk" ("Turkiy so'zlar devoni") asarida: "Ilmli, aqlli odamlarga yaxshilik qilib so'zlarini tingla. Ilmlarni, hunarlarni o'rganib, amalga oshir", - deydi va u kishilarni mehnat qilishga, yaxshilikka undaydi, yomonlikni qoralaydi, ilm va hunar sohiblarini e'zozlaydi, kishilarni ulardan ibrat olishga chaqiradi. Demak, ulug'donishmand o'zining ushbu so'zlari bilan unumli mehnat qilishni ilm o'rganish bilan barobar qo'yadi. Kishi mehnat qilsagina, hunar o'rgansagina ilmli, aqlli kishi hisoblanib, haqiqiy yaxshilik qilish qo'lidan kelishini isbotlamoqchi bo'ladi.

Sharqning buyuk mutafakkirlaridan biri Alisher Navoiy "Farhod va Shirin" dostonida Farhod siymosida insonlarni yoshlik chog'idan ilm-hunarga qiziqishga, bir necha hunarlarni egallab olishga undaydi. Shuningdek, Navoiy Farhodni mehnat va hunarga havasi yuqori,

sangtaroshlik, rassomlik va naqqoshlik hunarlarini ham mukammal egallab olgan kishi sifatida ulugʻlaydi. Ilm va hunarni egallagan, jismoniy jihatdan chiniqqan mehnatsevar Farhod kamtarin, mazlumlarga gʻamxoʻr, sofdil, mard va oliyjanob, jasur inson boʻlib yetishadi. Navoiy Farhodni suvsiz yerlarga suv chiqargan qahramon, mehnatda moʻjizalar yaratuvchi bahodir sifatida tasvirlaydi. U ilm va hunarni omma manfaati uchun xizmat ettirish lozim, deb hisoblaydi. Farhod Shirinni qidirib Armanistonga borganda, arman yurtida togʻda kanal qazish uchun qiynalib ishlayotgan kishilarni koʻradi va: “Hunarni asrabon netkumdir oxir, olib tuproqqami ketgumdir oxir”, - deya oʻz bilimi, hunari va gʻayratini ishga soladi, kanal qazuvchilarga yordamlashib, ularning mashaqqatini yengillashtiradi va xalq oʻrtasida katta shuhrat qozonadi.

XII asrda yashagan atoqli yozuvchi Voiz Koshifiy har tomonlama yetuk alloma hisoblangan. U oʻzining “Futuvvatnomai Sultoniyy” asarining 14-faslida kasb-kor va savdo, tijorat odobi haqida quyidagicha yozadi: “Agar barcha kasblar uchun zaruriy odoblar xulosasi nechta deb soʻrasalar, sakkizta deb aytgil: *birinchidan*, oʻz kasbini haromdan, shubhali mol-mablagʻdan pok saqlansin; *ikkinchidan*, rizq-roʻzi zarurati uchungina kerakli kasb bilan shugʻullansin, kasbni mol-dunyo toʻplashga sarflamasin; *uchinchidan*, kasbni obroʻ olish, yaxshi nom chiqarishning sababi deb bilsin; *toʻrtinchidan*, moli harom odamlar (amaldorlar, poraxoʻrlar, qaroqchilar, oʻgʻrilar, qimorbozlar, kazzob doʻkondorlar va h.) bilan muomala qilmasin; *beshtinchidan*, oʻz hunariga beeʻtiborlik qilmasin, xatонуqsonlarga, ayb ishlarga yoʻl qoʻymasın, har xil iflosliklar, bulgʻanishlardan saqlansin; *oltinchidan*, insof chizigʻidan tashqari chiqmasin, mol-matoni tanimaydigan odamlar bilan muomala qilmasin; *yettinchidan*, agar tarozi ahlidan (narsa tortuvchi) boʻlsa, toshdan urib qolmasin va ortiq ham bermasin; *sakkizinchidan*, gazlama oʻlchab sotuvchilar ahlidan boʻlsa, oʻziga koʻp olib qolib, boshqalarga kam bermasin, chunki baraka toʻgʻrilikda va jamiyatda insof yuzasidan halol kun kechirishdadir”, - deydi. Voiz Koshifiyning ushbu soʻzlari ham hunarmand kishilarni halol, insofli, sofdil boʻlishga, odamlarning ulardan axloqiy xislatlarni oʻrganishga, yoshlarni kasb-hunarlarini oʻrganish orqali jamiyatda halol mehnat qilishga undaydi.

XII-XIII asrning buyuk allomalaridan hisoblangan Sa'diy Sheroziy o'zining "Guliston" asarida tarbiyaning ta'siri bayoniga quyidagicha hikoyat keltiradi: "Bir donishmand farzandlariga shunday pandu-nasihat qilardi:

"Aziz o'g'lonlarim, hunar o'rganinglar, zeroki, molu dunyoga e'tiqod yo'q va oltin-kumush safarda xatarlidir. Qaroqchi o'g'irlab ketadi yoki egasi yeb-ichib tamomlaydi. Ammo hunar – qaynar buloq, tuganmas davlatdir, agar hunarmand molidan mahrum bo'lsa, qayg'usi yo'qdir, chunki hunarning o'zi davlatdir. Hunarmand qayerga borsa, qadrlanadi va uyning to'ridan joy oladi. Hunarsiz odam esa hamisha mashaqqat chekadi, tilanchilik qiladi".

XVII-XVIII asrning ulug'laridan hisoblangan Ahmad Donish "Nodir voqealar" asarida mehnat qilish, hunar o'rganish to'g'risida shunday yozadi: "Hech kimning rizqi osmondan tushmaydi: uni mehnat qilmay topa olmaydi, harakat qilmasa, hech kim maqsadiga yeta olmaydi ..."

XIV-XV asrlarda O'rta Osiyo va Xurosonda Bahovuddin Naqshband ta'limoti keng tarqaldi. U har bir kishini dehqonchilik, chorvachilik, quruvchilik, savdo, naqqoshlik kabi hunarlarni o'rganishga, egallashga undadi. "Dast ba kor-u, dil ba yor", ya'ni "Qo'ling ishda-yu, ko'ngling Allohda bo'lsin" deya u kishilarni halol mehnat qilishga, hunar o'rganishga, o'z mehnati mevasidangina bahramand bo'lishga chaqirgan edi. Bahovuddin Naqshband talabalarni madrasaga qabul qilish paytida biror kasbing bormi, deb so'ragan. Hunarsiz odam o'qishga qabul qilinmagan. Agar kishi hunarli bo'lsa, u bilimini haqiqatga bag'ishlaydi, o'z mehnati bilan kun kechiriradi, agar kishi hunarli bo'lmasa u halol mehnatni unutadi, nopok ishlarga qo'l urishi mumkin, deb ogohlantiradi.

Yosh avlodni halol mehnat qilishga, turli kasb-hunarlarni egallashga o'rgatib borish xalqimizning butun ijtimoiy-tarixiy taraqqiyoti jarayonida muqaddas an'anaga aylangan. Donishlar, nazariyotchi va amaliyotchi olimlar tomonidan bu sohada keng ko'lamli tadqiqot ishlari olib borilgan va olib borilmoqda. Bu ishlar hozirgi kunda respublikamizda kasb-hunar ta'limi tizimini rivojlantirishda katta ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kaykovus. Qobusnoma. T., 2014.
2. Karimov I. Texnologiya ta'limi metodikasi: O'quv qo'llanma. T., 2022.
3. Ma'naviyat yulduzlari (Markaziy Osiyolik mashhur siymolar, allomalar, adiblar). – T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2001. – 320 b.

O'QUVCHILARNI TA'LIMIY O'YINLAR VOSITASIDA KASBIY KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Abdusalomov Oxunjon Abdusalomovich

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

Bo'ritoshev Azimjon Abdumalik o'g'li,

Ibroximov Xojiakbar Oltinbek o'g'li

Termiz davlat universiteti talabalari

Ta'limiy o'yin o'qitishning samarali shakllaridan hisoblanadi. Kasbiy faoliyat tajribasini egallashda o'yin texnologiyalari juda qo'l keladi. O'yin texnologiyalaridan o'quv jarayonida xam, amaliyot paytida ham foydalanish mumkun. Xususan kasb ta'lim jarayonida o'yinlardan foydalanish uchun katta imkoniyatlar tug'iladi. Biroq hozirgi vaqtda kasb ta'lim jaryonida o'yin texnologiyalari imkoniyatidan yetarlicha foydalanilmayapdi.

Biz bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarda kasbiy ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan "Amaliy ta'limni tashkil etish va uni baholash" mavzusida texnologiya ta'lim metodikasi fanini o'qitish misolida pedagogik faoliyatga oid o'yin texnologiyasini ishlab chiqdik.

Bu o'ynini o'quvchilarning kasbiy kompetentsiyalarini o'zlashtirishga imkon beruvchi kasbiy faoliyat sifatida qarash mumkin. O'yin davomida o'quvchilar kasb ta'limi o'quvchilari taqlid etilishlari asosida kasbiy kompetentsiyalarini namoyon etadilar.

Bunda bo'lajak kasb ta'lim o'qituvchilari o'yin vositasida kasbiy faoliyatga jalb etiladi. Ushbu o'yni bo'lajak o'qituvchilardan quyidagi ko'nikmalarni shakllantirishga imkon beradi:

-Egallangan nazariy bilimlarda amaliy kasbiy faoliyat jarayonida erkin foydalanish;

-Kasbiy muommolarni tushnish va ularni yechishga turli usullarda yondoshish;

-Modellashtirilgan kasbiy faoliyat sharoitida muommoli vaziflarni xal etish va mustaqil qaror qabul qilish.

Bundan tashqari, o‘yni o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini faollashtiradi va kasbiy faoliyatga moslashishga imkon beradi. Chunki o‘yin jarayonida o‘quvchilar oldiga kompetentsiyalarini qo‘llash talab etiladigan umumiy masalalar qo‘yiladi.

Pedagogik faoliyatga oid o‘yinlarni yaratish uchun, eng avvalo, kasb ta’limi o‘qituvchisining kasbiy vazifalari tazilmasi (o‘quv ishlari, o‘quv-uslubiy va ilmiy ishlar, tashkiliy – uslubiy, ma’naviy – maraifiy ishlari bo‘yicha lavozim vazifalari) haqida tasavvurga ega bo‘lishi lozim.

O‘quvchilar ushbu vazifalarni o‘rganish jarayonida o‘qituvchilar tomonidan yo‘l qo‘yilgan tipik xatolarni ham qarab o‘tadilar.

Kasb ta’lim o‘qituvchisi vazifalardan kelib chiqqan holda uning kasbiy faoliyati modeli ishlab chiqariladi.

Bunda kasb ta’limidagi o‘ziga xoslik, turli yondoshuvlar kasb-hunar kollejlarda tayyorlov yo‘nalishlari e’tiborga olinadi. Shuni xam ta’kidlab o‘tish joyizki, biz tomonimizdan ishlab chiqilgan kasbiy faoliyat modeli umumiy xarakterga ega. Uni o‘quv jarayonining maqsad va vazifalari shart – sharoitlari va boshqa omillar e’tiborga olgan xolda takomillashtirib borish mumkin. Yaratilgan model asosida o‘yin ssenariysi toyyorlanadi. Ssenariyda o‘yin ishtirokchilarning faoliyat yo‘nalishlari aniq belgilab beriladi.

Quyidagi taklif etilayotgan o‘yinlarning qisqacha tavsifini keltirib o‘tamiz.

Pedagog o‘yin tashkil etiladigan joy: Kasb – hunar kolleji.

Maqsad: Talabalarda kasb – hunar kollejida amaliy ta’limni tashkil etish, o‘tqazish va uning natijalarni baholash ko‘nikmalarini shakllantirish.

Ishtirokchilar: Guruhdagi talabalar kollej o‘qituvchilari va o‘quvchilar.

Boshqarish xarakteri: Ssenariy orqali belgilanadi.

Muloqat xarakteri: Pedagogik vaziyat xaqida axborot to‘plash maqsadida o‘yinga umumiy kasb – hunar kollejlari o‘qituvchi va o‘quvchilarni jalb etish, ma’lumotlarni tahlil etish.

O‘yin ob’kti: Amaliy ta’limni tashkil etish, o‘tkazish va baholash.

O‘yin bosqichlar: O‘yin 3 bosqichda o‘tkaziladi.

1. Kasb – hunar kollejlaridagi amaliy ta’lim jarayonini o‘rganish va undagi muammolarni hal etish yo‘llarini izlash kasbiy faoliyat jarayoni bilan tanishish.

2. Topshiriqlarni bajarish orqali belgilangan me’yorlar asosida amaliy ta’limni tashkil etish.

3. Maxsus fan o‘qituvchisi va ishlab chiqarish ta’limi ustasi faolyaitlarini maqbullashtirish masallarini muxokam etish.

O‘yin o‘tkazish metodikasi. Birinchi bosqichda o‘qituvchi amalga oshiradigan vazifalar:

- Talabalar guruhni bir necha kishidan iborat komandalar (maxsus fan o‘qituvchilari, ishlab chiqarish ta’lim ustalari)ga ajartish:

- Guruh o‘rtasida topshiriqlarni taqsimlash:

- Topshiriqlarni bajarishning taxminiy shakillarini ishlab chiqish:

- Ta’lim muassasalarini, amaliy ta’limni tashkil etish va o‘tkazish jarayonini o‘rganish:

- Topshiriqlarni bajarish jarayonida uchragan muommolarni muxokama etish, to‘plangan ma’lumotlarni taxlil qilish.

Talabalar ta’lim muassasi haqida mustaqil holda ma’lumot to‘playdilar, tayyorlov yo‘nalishlari, ta’limni tashkil etish shakillari (nazariy va amaliy va mustaqil ta’lim, ishlab chiqarish ta’limi, tadbirlar va to‘garaklarni) o‘rganadilar, o‘quv reja va dasturlari, axborot resurs markazi faoliyati, o‘quv ustoxonalari bilan tanishadilar. Bu ularga ta’limni tashkil etish, boshqarish, shuningdek, axborot to‘plash ko‘nikmalarini egallashga imkon beradi.

Talabalar kasb – hunar kollaeji faoliyati bilan tanishish jarayonida quyidagilarni o‘rganish taklif etiladi.

- Darsliklar (mehnat ta’limi, umumiy ta’lim, umum kasbiy va maxsus fanlar bo‘yicha):

- O'quv reja va dasturlari (tayanch, namunaviy, ishchi o'quv reja va dasturlar, amaliyot rejalari):

- Amaliy ta'limni rejalashtirish, tashkil etish va o'tqazish yo'llari:

- Maxsus fan o'qituvchilari va ishlab chiqarish ta'limi ustalarining kasbiy faoliyatiga oid hujjatlar:

- Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan vositalar.

O'yinning birinchi va ikkinchi bosqichilari ham bir – biriga parallel ravishda o'tkaziladi.

- Xar bir komandag uning vazifalari tushuntiriladi:

- Ta'lim muassasi shart sharoiti xaqida ma'lumotlar beriladi:

- O'yin vaziyatlari xaqida ma'lumotlar beriladi.

O'yini jarayonida komandalar rol almashadilar. Shu bois, har kim o'yinning turli ishtirokchilari sifatida qatnashadi (kasb ta'limi o'qituvchisi, ishlab chiqarish ta'lim ustasi, raxbar, uslubchi, tarbiyachi va boshqalar).

O'qituvchi xar kuni talabalar tomonidan bopshiriqlarning bajarilishi va kompetentsiyalarining o'zlashtirishini baholaydi.

Baholash jarayoni bitiruvchilarning bajargan ishlarini kuzatish va ular tayyorlagan xujjatlarni o'rganish talab etilgan kompetentsiyalarini o'zlashtirishni taqsimlash yoki inkor etishdan iboratdir.

Ushbu o'yinni kasb – hunar kollejlari talabalarining pedagogik amaliyot jarayonida o'tkazish maqsadga muvofiq. O'yin jarayonida talabalar xisobot kunadaligini tayyorladilar. Bu bo'lajak o'qituvchilar uchun uning kasbiy faoliyati jarayonida uslubiy tavsiya bo'lib xizmat qiladi.

O'qitishning ushbu shakllini qo'llash tajribasini taxlil etishda ko'rsatadiki o'yin jarayonida talabalarda kasbiy kompetentsiyalar bilan birga muloqatmandlik, kirishuvchanlik, muomila madaniyati, o'zgalar fikrini hurmat qilish kasbiy ahamiyatga ega sifatlar ham shakllanadi. Ular amalda muloqot qilishning turli usullarni qo'llaydilar, jamoa rahbari, ota – onalar, va o'qituvchilar o'z aro samarali munosabat o'rnatish ko'nikmasini egallaydi. Real ish joylari shart – sharoitlari bilan yaqindan tanishadilar.

O'yindan keyin o'tqaziladigan so'rovnoma natijalari ko'rsatadiki, talabalarining ko'pchiligi o'yinni kasbiy kompetentsiyalarini o'zlashtirish vositasi sifatida ijobiy baholaydilar. Talabalarining kasbiy ko'nikmalarini

taxlil etish asosida shunday xulosa chiqarish mumkinki: “amaliy ta’limni tashkil etish va uni baholash” mavzusidagi o‘yin texnologiyasi bo‘lajak kasb ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonining yaxlit elementi xisoblanadi va ta’lim jarayonini sifatini oshiradi. Ushbu o‘yin oliy o‘quv yurtlarida kasb ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlashda muhim modellardan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolipov U.K., Sharipov Sh.S. O‘quvchi shaxsi ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari. – T., Fan, 2012.
2. Qodirov B.E. O‘quvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta’lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari //Наука и технологии. – 2023. –Т. 1.– №. 2.
3. Кадыров, Б. Э. (2021). ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ҲУНАРМАНДЧИЛИККА ОИД ТАЯНЧ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ ЭЛЕКТРОН АХБОРОТ ТАЪЛИМ МУҲИТИДА РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ДИДАКТИК МОДЕЛИ: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.37.29.058>
4. Okhunov, M., & Minamatov, Y. (2021). Application of Innovative Projects in Information Systems. European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630), 11, 167-168.
5. Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. Scientific progress, 2(8), 911-913.
6. Abdusalomovich, A. O. (2024). DASTURLASHTIRILGAN TA’LIM VOSITALARIDAN FOYDALANIB TEXNOLOGIYA DARSLARIDA TALABALARNING DIDAKTIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI. *TA’LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 4(2), 317-319.
7. Abdusalomovich, A.O. va Izatulloyevich, SS (2024). Texnologiya Fanidan O‘quvchilar Bilimini Baholash Mezonlari Va Uning Ahamiyati. *Ta’lim va ijtimoiy tadqiqotlarda innovatsiyalar jurnali* , 2 (3), 3-6.

PROFESSIONAL TA'LIM MAKTABLARIDA O'QUVCHILARNI INNOVATSION FAOLIYATGA TAYYORLASH METODIKASI

Normurodov Sanjar Sultonovich

Termiz davlat universiteti magistranti

E-mail: ssanjarsultanovich@gmail.com

Annotatsiya. Innovatsion faoliyat tushunchasi innovatsiya, innovatsion jarayon kabi tushunchalar bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli bu tushunchalar mazmunini izoqlamasdan turib, innovatsion faoliyat mazmunini anglash mumkin emas.

Kalit so'zlar va tushunchalar: Tenologiya, o'qituvchi, innovatsiya, faoliyat, metod, pedagogika.

Kirish. Bu maqolamizning maqsadi zamonaviy ta'limning mohiyatini ochib berish, pedagog faoliyatini keng qamrovli yoritish. Bo'lajak "Texnologiya" fani o'qituvchilarida kasbiy mahorat va darsga ijodiy yondoshib, unda o'qitishning yangi shakl usullarini qo'llash [1].

Innovatsion texnologiyalarning o'rni va roli benihoya kattadir. Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratiga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o'quvchi-talabalarning bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Innovatsiya (inglizcha innavation) - yangilik kiritish, yangilikdir.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar-bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchi-talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi [4].

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

-O'quvchi-talabaning dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi;

-O'quvchi-talabalarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini ta'minlashi;

-O'quvchi-talabaning bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har-bir masalaga ijodiy yondashgan xolda kuchaytirishi;

-Pedagogik va o'quvchi-talabaning hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillanishi.

Innovatsiya – ma'lum bir faoliyat maydonidagi yoki ishlab chiqarishdagi texnologiya, shakl va metodlar, muammoni yechish uchun yangisha yondashuv yoki yangi texnologik jarayonni qo'llash, oldingidanda muvaffaqiyatga erishishiga olib kelishi ma'lum bo'lgan oxirgi natijadir [6].

Bugungi kunda har qanday yo'nalishda yuqori kasbiy malakaning asosiy talablaridan biri kreativlikni talab qiladi. O'quvchilarda maktab yoshidan boshlab iqtisodiy bilimlarni rivojlantirishda o'qituvchi avvalo innovatsion pedagogik texnologiyalarga asoslangan holda o'z darslarini tashkil etmog'i maqsadga muvofiq hisoblanadi. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosiy interfaol usullardan to'liq foydalaniladi. Interfaol metodlar dars jarayonida talabaga pedagogik ta'sir etish usuli bo'lib, ta'lim mazmunining o'ziga xosligi shundaki, pedagogik- texnologik jarayon o'qituvchi va talabalarning ta'limiy hamkorligi orqali amalga oshiriladi. Darsni sifatli, samarali bo'lishi hamda darsda oldinga qo'yilgan maqsadga erishish uchun eng avvalo ustoz-murabbiylar darsda pedagogik texnologiyalardan to'g'ri foydalana olishlaridadir.

Adabiyotlar tahlili. Bugungi kunda pedagogika sohasida yangi ilmiy yo'nalish - pedagogik innovatsiya va ta'lim jarayonini yangilash g'oyalarining paydo bo'lishi natijasida o'qituvchining pedagogik faoliyatida ham yangi yo'nalish «o'qituvchining innovatsion faoliyati» tushunchasi paydo bo'ldi. «Innovatsion faoliyat» tushunchasini tahlil qilar ekanmiz: G.A.Mkritichyaning bu haqdagi fikri diqqatga sazovar: - «Pedagogik tajriba-sinov faoliyatining 3 ta asosiy shaklini ajratish mumkin: xususiy tajriba, tajriba-sinov ishi, o'qituvchining innovatsion faoliyati. Pedagogik faoliyatda innovatsiyalar qancha ko'p bo'lsa, o'qituvchi xususiy eksperimentni shuncha yaxshi tushunadi». Innovatsion

faoliyat – pedagogning o‘z kasbini takomillashtirishdagi mavjud shakl va vositalarni egallashga ijodiy yondashuvini nazarda tutadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ta’limdagi innovatsiyalar va innovatsion pedagogik faoliyat haqida barqaror va hammaga ma’qul bo‘lgan ilmiy tasavvurlar va tasniflar shu paytgacha mukammal tarkib topgan emasligini ham e’tirof etish lozim. Bunday holatning asosiy sabablaridan biri ta’limga yo‘naltirilgan ilmiy bilimlar tizimlari o‘rtasidagi qiyinchilik bilan yengib o‘tiladigan uzilishlardir. Yana kattaroq sabab esa ta’limiy bilim va amaliy pedagogik faoliyat o‘rtasidagi uzilishdir. O‘qituvchi innovatsion faoliyatning subyekt va tashkilotchisi sifatida yangilikni yaratish, qo‘llash hamda ommalashtirishda ishtirok etadi.

Tahlil va natijalar. U fandagi bilim, an’analardagi o‘zgarishlar mazmunini va mohiyatini tahlil eta bilishi kerak. Innovatsion faoliyat tushunchasi innovatsiya, innovatsion jarayon kabi tushunchalar bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli bu tushunchalar mazmunini izoqlamasdan turib, innovatsion faoliyat mazmunini anglash mumkin emas. Innovatsiya -amaliyot va nazariyaning muhim qismi bo‘lib, ijtimoiy-madaniy obyekt sifatlarini yaxshilashga yo‘naltirilgan ijtimoiy subyektlarning harakat tizimidir.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganimizda, innovatsion faoliyat – bu ilmiy izlanishlar, ishlanmalar yaratish, tajriba – sinov ishlari olib borish yoki boshqa fan-texnika yutuqlaridan foydalangan holda yangi texnologik jarayon yoki yangi takomillashtirilgan mahsulot yaratish bo‘lib, uning pragmatik xususiyati shundaki, u g‘oyalar maydonida ham va alohida bir subyektning harakat maydonida ham amalga oshirilmaydi, balki bu faoliyatni amalga oshirish tajribasi kishilar hayotida hammabop bo‘ladigan holdagina haqiqiy innovatsion hisoblanadi. Innovatsion faoliyatning asl mazmuni amalda yangi texnologiyaning shakllanishi bo‘lib, uning natijasi innovatsiya sifatida yuzaga kelgan ixtironi-loyihaga, loyihani - texnologiyaga aylantirishga yo‘naltirilgan faoliyatdir. Innovatsion faoliyatda ilmiy tasavvurlar akademik ilm mantiqi bo‘yicha tupilmaydi, balki rivojlanish jarayonining modifikatsiyalari qo‘llab-quvvatlanishi natijasida rivojlanayotgan amaliyot mulohazasidan paydo bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. “O‘zbekiston” 2017.
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. “O‘zbekiston” 2016.
3. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
4. Uzluksiz ta’lim sifat va samaradorligini oshirishning nazariy-uslubiy muammolar|| Ilmiy konferensiya materiallari. – Samarqand: SamDU nashri.
5. Shomirzayev M.X. Texnologiya fanini o‘qitishning samaradorligini oshirish yo‘llari. O‘qituvchilar uchun uslubiy qo‘llanma. –T.: 2019. – 72 b.
6. Nurmamatov Z.Sh. Innovatsiyalarning ro‘li va ahamiyati ta’limda. Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. - Namangan. www.journal.namdu.uz ISSN: 2181-0427 . 1/2023. –B. 645-650.(13.00.00:№30).
7. Qodirov B.E. O‘quvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta’lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari //Наука и технологии. – 2023. –Т. 1.– №. 2.
8. Кадыров, Б. Э. Ўқувчиларнинг хунармандчиликка оид таянч компетенцияларини электрон ахборот таълим муҳитида ривожлантиришнинг дидактик модели: doi: [https://doi. Org/10.53885/edinres.2021.37.29.058](https://doi.org/10.53885/edinres.2021.37.29.058)
9. Қодиров Б. Ўқувчиларнинг хунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари //Физи-ко-технологического образование. – 2022. – №. 3.

II SHO‘BA. YOSHLARNI KASB-HUNARGA TAYYORLASHDA RAQAMLASHTIRISH VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH MUAMMOLARINING YECHIMIGA TAVSIYALAR ISHLAB CHIQISH

TEXNOLOGIYA DARSIDA TA‘LIM SIFATINI OSHIRISHGA AMALIY TOPSHIRIQLAR TANLASH MEZONLARINI ISHLAB CHIQISH

Qulmamatova Xurshida Abduhamidovna

Termiz davlat universitetining tayanch doktoranti

Annotatsiya: Texnologiya fanidan darsda o‘quvchilarga mavzuni qiziqarli va sifatli o‘qitishda amaliy topshiriqlar tanlash mezonlari tushintirilgan. Qolaversa, o‘quvchilarni texnologiya faniga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish, layoqatlari, kreativlik g‘oyalari, ijodiy fikrlashi, buyumlarni tayyorlash tasavvuriga ega bo‘lishi, mustaqil ish va amaliy topshiriqlar bajarish ko‘nikmalarini rivojlantirishning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: amaliy, topshiriq, dars, ko‘rgazma, to‘garak, mustaqil, ta‘lim, vosita, jihoz, texnika, ta‘rif, tushuncha.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta‘lim tizimini yanada takomillashtirib holda zamonaviy andozalarga mos darslar o‘tish bo‘yicha bir qancha mexanizmlar ishlab chiqilmoqda. Ta‘lim muassasalarida yaratilgan sharoitlardan pedagoglar unumli foydalanib sifatli darslar o‘tish asosiy maqsadlardan biridir. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining texnologiya fani darslarida o‘quvchilarni o‘quv texnika bazalaridan maqsadli va samarali foydalanishlari zarur. Texnologiya fanining o‘quv dasturiga berilgan metallar, yog‘ochlarga ishlov berish, tikuvchilik, milliy hunarmandchilik turlari bo‘yicha texnikaviy ijodkorlik faoliyatiga tayyorlashda fan o‘qituvchilari va ishlab chiqarish ta‘lim ustalari muhim o‘rin tutadi. Buning uchun esa o‘tiladigan darsni qiziqarli va sifatli tashkil etishda o‘quv vositalari, ko‘rgazmali qurollar bilan bir vaqtda amaliy topshiriq turlarini mavzuga moslarni tanlash lozim bo‘ladi. Ammo hozirgi vaqtda texnologiya fani darslarining amaliy mashg‘ulotlarida o‘quvchilarning texnikalardan foydalanib ijodkorligini to‘g‘ri yo‘lga

qo'yish, rivojlantirish va shu ta'lim jarayoniga o'qituvchilarning metodik jihatdan tayyorgarligini talab darajada emasligi kuzatilmoqda [1].

Shuning uchun umumiy o'rta ta'lim maktablarining texnologiya fanini dars jarayoni va darsdan tashqari to'garak ishlari hamda mustaqil ta'limni o'tkazish vaqtida mutaxassis o'qituvchilar o'quvchilarni texnikadan unumli foydalanish qobiliyatlarini rivojlantirib, darsga faolligini, e'tiborini yanada oshirish asosiy maqsadlarimizdan biridir [2].

Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish va texnologiya fani o'qituvchilarini o'quvchilar texnik o'quv vositalaridan unumli foydalanishlari samarasini oshirish uchun texnologiya fani darslarida o'quvchilarining texnik, texnologik va boshqa zaruriy axborotlar haqidagi ma'lumotlarni mustahkam o'zlashtirishlariga erishish uchun didaktik vositalardan keng va to'g'ri foydalanish, amaliy topshiriqlarni tanlash mezonlarini ishlab chiqish pedagogik texnologiyasi talab etiladi. Ana shundaylardan biri amaliy topshiriqlardan foydalanib 9-sinf texnologiya fanining o'quv dasturida berilgan mavzular asosida yog'ochlar, metallar va gazlamalarga ishlov berish jarayonlarida stanoklar, tikuv mashinalaridan foydalanish uchun ilmiy-texnikaviy ijodkorlik hisobiga har xil buyumlar va materiallar tayyorlash texnologiyasi hisoblanadi [3].

Texnologiya fani o'qituvchisining yuksak bilim salohiyati, keng qamrovli fikrlashi, shuningdek, o'z kasbini va mutaxassislik fanini mukammal bilishi bilan bir qatorda qo'yiladagan talablar quyidagilardan iborat [4]:

- darsda va darsdan tashqari ishlarda ta'lim berish mahorati;
- ta'lim jarayoni bilan barobar tarbiyalay olish maxorati;
- o'quv-tarbiya jarayonida inson omilini ta'minlovchi shaxsiy fazilatlar;
- texnik vositalardan samarali va unumli foydalanishdagi kasbiy mahorati;
- ta'lim oluvchilarning bilimlarini adolatli baholay olishi va nazorat qila olish mahorati.

O'qituvchi darslarda o'quvchilarga nazariy bilim, ko'nikma hosil qilibgina qolmay, balki amaliy mashg'ulotlarda texnik jihozlardan

foydalanib, ko'rgazmali qurollar tayyorlab amaliy topshiriq turlarini mavzularga tadbiq etishi ahamiyatlidir [5].

Texnologiya fani darslarida o'quvchilarni o'tilayotgan mavzular va uyga berilgan topshiriqlarni mukammal o'rganishlari uchun fanlararo bog'liqlik, o'tilgan mavzularni takrorlash va mustaqil ishlarni qiyinchiliklarsiz bajarishlarini ta'minlash muhimdir. Pedagogik texnologiyalarni fan o'qituvchisi texnologiya darslari mobaynida rivojlanishiga jismonan layoqadli, zehni va aqliy rivojlanishiga ko'ra tanlay olishi muhim hisoblanadi. Shaxsiy xususiyatlarga va kasbiy faoliyatning motivatsion asoslariga esa erkin muloqot yurita olish, ijtimoiy yetuklik, o'z-o'zini nazorat qilish, ishonuvchanlik, mustaqillik, ishonch, muvaffaqiyatga intilish, yutuqqa ehtiyoj, o'z-o'zini baholash kiradi[6]. Texnologiya fani o'qituvchisining kasbiy ishonchini qozona bilish, safarbarlik, o'z mehnatini hisobga olish va odilona baholash, kuzatuvchanlik, qat'iyatlilik, chidam, uddaburonlik, turli xil va murakkab texnikadan foydalana bilish, uzoqni ko'ra bilishlik, tartiblilik, o'quvchilarni bilim olishida qulay sharoit yaratish, tashabbuskorlik, amaliy mehnatga moyillik kiradi.

Texnologiya fanining mavzularini o'quvchilarga o'rgatishda o'quv dasturida berilgan quyidagi mavzularida amaliy topshiriqlardan foydalanishni ilmiy-tadqiqot ishlarini o'rganish davomida tavsiya etish mumkin;

Texnologiya fanining 9-sinf uchun berilgan mavzularida amaliy topshiriq va ularning turlari bo'yicha tushuncha, ta'rif va ma'lumotlar yetarlicha berilmagan. Mavzular bo'yicha texnologik xaritada operatsiyalarni bajarish ketma-ketligi berilgan bo'lsada, sxema va andozalar bo'yicha qisman chizmalar berilgan. Bu esa mavzuni o'rganish davomida texnikalarni tuzilishi, mexanizmlarni shakli, amaliy ishlarni bajarish davomida tushunmovchilik va qiyinchiliklarni yuzaga kelishiga sabab bo'ladi [7]. Texnologiya fanni mavzularini o'rganishda tikish-bichish ishlariga doir kiyim detallari, kashtalar tikishni, iplardan buyumlar to'qishni, quroqchilik va boshqa hunarmandchilik turlaridan buyumlar tayyorlashda amaliy topshiriqlar bo'yicha o'rganish yanada

samarali dars tashkil etilganligini o'qituvchi amalda ko'rsatib bera oladi[8].

Amaliy topshiriq turlaridan texnologiya fani mavzularida foydalanishda o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalarini mustahkamlash uchun ularni uy vazifalarida va mustaqil ishlarni bajarishlari davomida sxema, eskiz, andozalarni chizish va nomlarini bilish vazifalari berilsa yanada eslab qolish, xotirasida saqlash uchun zamin bo'ladi [9]. Amaliy topshiriq turlarini o'quvchilar chizib o'rganishida o'quv darsliklarida berilgan ma'lumotlardan tashqari, fan o'qituvchisi qo'shimcha tarqatmali materiallar va ko'rgazmali qurollar uchun sxema va andozalar turlarini ko'proq dars jarayoniga tarqatishi lozim bo'ladi [10].

Xulosa qilganda, shuni alohida qayd etish lozimki o'quvchilarni texnologiya faniga bo'lgan qiziqishlari, layoqadi, ijodiy fikrlashi, tasavvurga ega bo'lishi hamda mustaqil ishlarni bajara olishida turli xildagi mavzularni tezrok o'rganishi uchun amaliy topshiriqlarni tanlash mezonlarini ishlab chiqib, ular asosida darslarga foydalanib fanni o'rganishi ahamiyatli bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva Sh.A. O'quvchilarda refleksiv mushohada qilish ko'nikmalarini shakllantirish. – Toshkent: Fan, 1992.

2. Imanov B.B. STATE, RESULTS AND STAGES OF EDUCATIONAL AND CREATIVE ACTIVITY OF STUDENTS WHEN PERFORMING PROBLEMATIC PHYSICAL EXPERIENCE EUROPE, SCIENCE AND WE. November 2020 Praha, Czech Republic. Conference Proceedings. International Conference ISBN 978-80-907845-4-3. 59-60 pages

3. Imanov B.B. When performing a problematic physics experiment types of educational and creative activities of students, contradictions and levels ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ. Noyabr 2020.

4. Imanov B.B. Competencts The Quality Of Education And Their Organization. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) Vol 10, Issue 5, May 2021.

5. Иманов Б.Б. Урок Как Фактор Повышения Качества Образования SCIENCE AND WORLD International scientific journal. №7 (83), 2020.

6. Kulmamatova Kh. Performing practical tasks in technology and assessing the quality of the lesson // “Society and innovations” –in Sciency. Vol. 4. DOI: <https://doi.org/10/47689/2181-1415-vol4-iss-pp3.-2023>. 2-son.

7. Qulmamatova X.A. O‘quvchilar texnologiya fanini o‘qitishda amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun topshiriq tanlash // Globallashuv jarayonida innovatsion ta’lim va milliy tarbiya: integratsiyaga xos muammolar, bahslar va yechimlar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. –Termiz, -2023.

8. Qulmamatova X.A., Abdurahmonova R.X., Rashidova H.M. Texnologiya fanidan amaliy topshiriqlarni bajarishda darslikning tahlili // BARQARORLIK VA ETAKCHI TADQIQOTLAR. (JARS). Impact Factor 8,2 (ISSN-2181-2608). Volume: 02 Issue:04/ Apr- 2023.

9. Sattarova Z. va boshqalar. Texnologiya 9-sinf o‘quvchilari uchun darslik. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019.

10. Қодиров Б. Ўқувчиларнинг хунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари // Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

SPORT TADBIRLARI ORQALI O‘QUVCHILARDA AXLOQ, RAQOBAT HISSINI SHAKLLANTIRISH

Norboyev Abdukodir Jumakulovich

Termiz davlat universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sport tadbirlari orqali o‘quvchilarda axloq, raqobat, hissini shakllantirish bayon qilingan.

Kalit so‘zlar va tushunchalar: sport tadbirlari, axloq, raqobat, halollik, adolat, mas’uliyat, hurmat, xulq – atvor, intizom va b.

Sport va musobaqada axloqning rolini tushunish uchun o‘yin va sport mahoratini farqlash muhimdir.

Sportdagi axloq to'rtta asosiy fazilatni talab qiladi: adolat, halollik, mas'uliyat va hurmat.

Adolat:

barcha sportchilar va murabbiylar o'z sport turlari bo'yicha belgilangan qoidalar va ko'rsatmalarga amal qilishlari kerak;

raqib ustidan adolatsiz raqobat ustunligiga intilayotgan jamoalar sportning yaxlitligini buzadigan notekis o'yin maydonini yaratadilar;

sportchilar va murabbiylar irqi, jinsi yoki jinsiy oriyentatsiyasiga qarab kamsitilmaydi yoki sportdan chetlashtirilmaydi;

hakamlar qoidalarni ikkala jamoaga ham birdek qo'llashlari kerak va natijada bir tomonlama yoki shaxsiy manfaatdor bo'lmasligi mumkin.

Halollik:

Halollikka o'xshab, har qanday sportchi o'yinning o'zi sinab ko'rish uchun mo'ljallanmagan mahorat bilan raqibidan ustunlikka erishmoqchi bo'lsa, shaxsiy halollik yo'qligini ko'rsatadi va o'yinning yaxlitligini buzadi. Misol uchun, o'yinchi futbolda jarohat yoki qoidabuzarlikni soxtalashtirganda, u sportchiga xos bo'lmagan harakat qiladi, chunki futbol o'yini sportchining muvaffaqiyatsizlik qobiliyatini o'lchash uchun mo'ljallanmagan. O'zgartirish - bu hakamni ataylab aldab noto'g'ri qo'ng'iroq qilish usuli bo'lib, bu faqat hakamga ishonchni pasaytiradi va oxir-oqibat o'yinning yaxlitligiga putur etkazadi.

Mas'uliyat:

Sportchi bo'lish uchun o'yinchilar va murabbiylar o'z harakatlari va maydondagi harakatlari uchun mas'uliyatni o'z zimmalariga olishlari kerak. Shu jumladan ularning his-tuyg'ulari.

Ko'p marta sportchilar va murabbiylar o'yinda mag'lub bo'lganliklarini bahona qilishgan. Eng mashhur bahona hakamlilikni ayblashdir. Buning o'rniga, o'yinning faqat o'zingiz nazorat qila oladigan jihatlariga, ya'ni ishlashingizga e'tibor qaratish va o'zingizdan qayerda yaxshiroq ish qila olishingizni so'rash sharaftir.

Mas'uliyat o'yinchilar va murabbiylardan o'z sport turlarini boshqaradigan qoidalar va qoidalardan xabardor bo'lishlarini talab qiladi.

Mas'uliyat futbolchilar va murabbiylardan ham maydon tashqarisida ham, maydonda ham o'zini munosib tutishni talab qiladi.

Hurmat:

Barcha sportchilar jamoadoshlari, raqiblar, murabbiylar va rasmiylarga hurmat ko'rsatishlari kerak.

Barcha murabbiylar o'z sportchilari, raqiblari va rasmiylariga hurmat ko'rsatishi kerak.

Barcha muxlislar, ayniqsa, ota-onalar boshqa muxlislarga, shuningdek, jamoalar va rasmiylarga hurmat ko'rsatishlari kerak.

Sport xulq-atvori modeli sport xarakter rivojlanishini ham ko'rsatadi va rag'batlantiradi, degan g'oyaga asoslanadi, bu esa kengroq jamiyatning axloqiy xarakteriga ta'sir qiladi. Sportda qanday raqobatlashayotganimiz raqobatdan tashqari shaxsiy axloqiy va axloqiy xatti-harakatlarimizga ta'sir qilishi mumkin.

Ba'zilar sportda "qavs ichida axloq"ni targ'ib qilishadi. Bunday yondashuv sport va musobaqalar real hayotdan ajralib turishini va axloqiy va axloqiy me'yorlar qo'llanilmaydigan sohani egallashini ta'kidlaydi. Aksincha, ba'zilar sport bizning o'ziga xos tajovuzkorligimiz va raqibni mag'lub etishdan kelib chiqadigan e'tirof va hurmatga bo'lgan xudbin ehtiyojimiz uchun chiqishdir, deb ta'kidlaydilar.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, faqat tajovuzkorlik va g'alaba qozonishdir. Misol uchun, futbolchini maydonda yomon va yomon, lekin kundalik hayotda mehribon va yumshoq deb ta'riflash mumkin. Uning maydondagi tajovuzkor tabiati noto'g'ri emas, chunki u o'yin o'ynaganida, u faqat g'alaba qozonish tamoyili bilan bog'liq bo'lgan axloqsiz haqiqatning bir qismidir.

Sportga axloqiy yondashuv bu qavsdagi axloqni rad etadi va qattiq, ammo adolatli o'yin orqali o'yinni va raqibni hurmat qiladi. Bu sizni eng yaxshi bo'lishga undaydigan raqibga hurmatni rag'batlantirishda qoidalar va ularning ahamiyatini tushunishni anglatadi.

Ba'zilarimiz talabalik davrida ijobiy raqobat tajribalarini boshdan kechirgan bo'lsak, boshqalari og'riqli yoki, eng yaxshisi, yoqimsiz uchrashuvlarni boshdan kechirgan. Biz kattalar sifatida talabalik yillarida shakllangan raqobat haqidagi o'z g'oyalarimizni takrorlaymiz va ularni o'quvchilarimiz va bolalarimiz tarbiyasida qo'llaymiz. Shuning uchun biz tekshirilmagan taxminlardan boshlashimiz mumkin; natijada

bilimsizligimiz uchun o'quvchilarimiz to'layotgan bo'lishi mumkin. Raqobatning oqibatlarini iloji boricha xolisona ko'rib chiqish, biz sinfimizda unga munosib joy topishga harakat qilishimiz foydali bo'lishi mumkin. Inson raqobati odatda faqat bir yoki bir nechta ishtirokchilar g'alaba qozona olmaydigan ikki yoki undan ortiq odamlar o'rtasidagi raqobat sifatida aniqlanadi. Istalgan natija yetarli bo'lmaganda raqobat mavjud. Shaxsiy va yoki guruhlariga ushbu natija uchun raqobat qilish imkoniyati beriladi. Masalan, jamoaviy atletikada ikkita jamoa g'alaba qozonish uchun sport o'ynaydi.

Dunyo raqobatbardosh ekanligi qisman haqiqatdir. Hayotda raqobatdan butunlay qochish qiyin, ammo, ko'pincha, raqobat ixtiyoriy yoki hech bo'lmaganda ixtiyoriy tanlovdir. Biz boshqalar bilan raqobat qilishdan ko'ra ko'proq umumiy va o'zimizga murojaat qiladigan maqsadlar bilan belgilanadigan hayotni osongina yashashimiz mumkin. "Haqiqiy dunyo" tabiatan raqobatbardosh ekanligi haqidagi da'vo - bu afsona. Bundan tashqari, biz o'quvchilarni sun'iy ravishda yaratilgan raqobat sharoitlariga joylashtirib, ularni haqiqiy dunyoga tayyorlamoqdamiz deyish, ularga o'ziga xos bir taraflama dunyoqarashni yuklashdir. Keng ma'noda o'qituvchilar o'quvchilarimizni fikrlash va bir-biriga munosabatda bo'lishga undash orqali jamoaviy ravishda ozmi-ko'pmi raqobatbardosh kelajakni yaratmoqda. Agar biz maktablarimizda yanada yaxlit muhit yaratsak, biz yanada hamkorlikka asoslangan kelajak imkoniyatini yaratamiz, ko'proq raqobat muhitini yaratsak, biz yanada raqobatbardosh kelajakni yaratamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Saidov B.M., Normurotov A.S.- «Gigiyena va sport gigiyenasi» Toshkent 2014 y.
2. Saidov B.M.- «Sport tibbiyoti». Toshkent, 2013 y.
3. Xodjayev Sh.G., Nurmuhammedov K.A., Tursunov N.B.- «Davolash jismoniy tarbiyasi». Toshkent, 2015 y.
4. NORBOYEV, A. (2023). TABLE TENNIS BENEFITS THE HUMAN BODY, CHILDREN'S HEALTH AND STRENGTHENING THE IMMUNE SYSTEM. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 2(5), 150-154.

5. Norboyev, A. J. (2023). Methodology for Organizing a Physical Culture and Sports Event. *Information Horizons: American Journal of Library and Information Science Innovation* (2993-2777), 1(10), 58-64.

6. Norboyev, A. J. (2023). Forming a Sense of Respect for the Opponent in Students at Sports Events is a Practical Situation of Use. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 243-248.

BO‘LAJAK TEXNOLOGIK TA’LIM O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA MUSTAQIL TA’LIMNING ILMIY-METODIK AHAMIYATI

Qalandarova O‘rinposhsha Yuldashovna

Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda “texnologik ta’lim” yo‘nalishi bo‘yicha ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar o‘quvchilarning individual ta’lim traektoriyalari asosida mustaqil fikrlashlarini rivojlantirish, o‘quvchilarda ijodiy fikrlash va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish bilan bog‘liq muammolarni bartaraf etishga qaratilgan. Mustaqil o‘qish yetuk mutaxassis bo‘lib yetishishda muhim omil hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: Kasbiy kompetensiya, texnologiya, mustaqil ta’lim, bilim, malaka, kompetentsiya, texnologik jarayon, texnik obyekt.

Kirish. Jahon miqyosida universitetlar ta’limini rivojlantirishning asosiy ulushini talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etadi va asosiy e’tibor, o‘qitishdan, o‘rganishga o‘tish tendensiyasida aniq kuzatilmoqda. Shu munosabat bilan ta’limda kompetensiyaga asoslangan yondashuvga o‘tish bilan mustaqil ishlash ko‘nikma va malakalari tizimini shakllantirish, talabalarda mustaqil ishlash madaniyatini tarbiyalash zarurligi ayon bo‘ldi.

O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasining “Oliy ta’lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo‘nalishlari” deb nomlangan “Oliy ta’lim bilan qamrovni kengaytirish, oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish” “Mustaqil ta’lim soatlari ulushini oshirish, talabalarda mustaqil ta’lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish,

tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, o'quv jarayonida kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o'quv jarayonini amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirish, bu borada o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quv uslubiy materiallarni keng joriy etish" masalalarida ta'lim oluvchilarning mustaqil ta'lim olishlari, mustaqil ishlash malakalarini uzluksiz oshirish orqali mutaxassislarning zaruriy kompetensiyalarini, ijodiy yaratuvchanlik, tadqiqotchilik, mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan [1].

Bugungi kundagi ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar talabalarni individual ta'lim trayektoriyalariga asoslangan mustaqil fikrlashini rivojlantirish, talabalarda kreativ fikrlash, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga oid muammolarni bartaraf etishga qaratilgandir. Oliy ta'lim muassasalarida bu vazifalarni amalga oshirishga bosqichma-bosqich o'tish rejalashtirilgan.

Demak, mustaqil ish o'quv jarayonini tashkil etishning bir shakli bo'lib, talabalarning faolligini, mustaqilligini va bilim olishga bo'lgan qiziqishini rag'batlantiradi.

Adabiyotlar tahlili. Mustaqil ta'lim olish yetuk mutaxassis bo'lib yetishishning muhim omili hisoblanadi. Bu ayniqsa kasbiy tayyorgarlik tizimida yaqqol namayon bo'ladi. Ajdodlarimiz ham yosh avlodning kasb-hunar egallashiga, yetuk, tarbiyali, taraqqiyotga xizmat qiluvchi inson bo'lib etishishiga ahamiyat berishgan.

Sharqning buyuk allomalari o'z ijodlarida mehnat qilishni, kasb-hunar egallashning ahamiyatini ta'kidlab o'tganlar. Muhammad al Xorazmiy, Abu Ali ibn Sino, Al-Farg'oniy, Axmad Yassaviy, Yusuf Xos-Hojib, Shayh Najmiddin Kubro, Bahovuddin Naqshbandiy, Abdurahmon Jomiy, Imom al Buxoriy, Axmad Yugnakiy va Alisher Navoiy kabi buyuk mutafakkirlar mehnatni, o'z ustidan tinimsiz izlanishni, kasb-hunarni ulug'laganlar [2. 222].

Mustaqil ishlarni bajarish va mustaqil ta'limning ijobiy xususiyatlari, olimlardan: V.I.Andpiyanovanning o'zbek maktablarining 5-6 sinflarida rus tili darsida mustaqil ish bajarishni o'rgatish, O.B.Berdiyeva geometriya

ta'limida o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikma va malakalarini shakllantirish metodikasi, E.I.Zakinovning 6-8 sinflarda mustaqil ishlarni tashkil qilishning pedagogik asoslari, O'.N.Cultonova fizikadan o'quvchilarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etish metodikasi, O'.Q.Tolipovning kasbiy ta'lim tizimida yoshlarning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari, Sh.Sharipovning talabada ixtirochilik ijodkorligini shakllantirishning pedagogik asoslari, N.A.Muslimov va O.A.Qo'ysinovlarning kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta'limni tashkil etishning nazariyasi va metodikasi, Sh.Yunusovning o'quvchilarning mustaqil o'quv faoliyatini shakllantirish, Z.Nishonova, J.Tolipova va N.Xalilovlarning mustaqil ta'lim shakllari haqidagi tadqiqotlarida ko'rib chiqilgan [2. 224].

O'quvchilarni aqliy kuchlarini rivojlantirish g'oyasini ko'rib chiqib, shuni ta'kidlagan: "Rivojlanish va ta'lim hech bir insonga berilishi va etkazilishi mumkin emas. Har kim bunga shaxsiy faoliyati bilan erishishi kerak. Inson o'zining mustaqil yo'l bilan egallamagani - uniki hisoblanmaydi",- deb fikr bildirgan .

Tadqiqot metodologiyasi. Bir qancha ilmiy-pedagogik tadqiqot ishlarini o'rganib, "Mustaqil ta'lim- oliy ta'lim tizimida ta'limning shunday bir shaklidirki, bunda o'quv faoliyati pedagog tomonidan boshqarilib, topshiriqlar beriladi, maslahatlar uyushtiriladi va bajarilishi nazorat qilinadi" deb ta'kidlaydi [3].

Jumladan, bu boradagi ishlarning bir qismida talabalarning mustaqil ta'lim olishlarini tashkil etishga shaxs nuqtai nazaridan yondashishi ko'zga tashlanadi. Bunda u faol, ta'limda kasbiy mahoratini oshirishda yuqori natijalarga erishishga intiluvchi, pedagoglik kasbini tanlash va egallash ishida jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiquvchi shaxsni shakllantirishda mustaqil ta'lim muhim omil sifatida qoraladi.

Mustaqil ta'lim shaxsning o'zi tomonidan boshqarilishini e'tiborga olib, bu faoliyat bilan inson erkin holda va istagan vaqtda manbalardan o'zi tanlab, maqsad, vosita, mazmun nuqtai nazaridan foydalanishi mumkin.

Mustaqil ta'lim bevosita mustaqil fikrlash bilan uzviy bog'liqligi sababli unga berilgan ta'rifni ham keltirib o'tish maqsadga muvofiq:

“Mustaqil fikrlash - insonning o‘z oldida turgan muammolarni maqsad va vazifalarini belgilagan holda o‘z bilimi va hayotiy tajribalariga tayanib, turli yo‘l, usul, vositalar yordamida, o‘zining intellektual imkoniyatlari darajasida mustaqil ravishda hal qilishdan iborat bo‘lgan aqliy faoliyatidir”.

Texnologik ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha ta’lim olayotgan bo‘lajak o‘qituvchilarda mustaqil bilim olishga qiziqish va qobiliyatni pedagogik madaniyatni takomillashtirishga chorlovchi omil sifatida shakllantirish lozim. Muammoni hal etishning muhim omili sifatida texnologik ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha ta’lim olayotgan bo‘lajak o‘qituvchilardan pedagogik takomillashish, kasbiy bilimlarni chuqurlashtirish va malakasini oshirish talab etiladi.

Natijalar. Talabalar mustaqil ta’lim olishga qiziqish uyg‘otuvchi kuch, motiv sabablarga bog‘liq holda ular o‘z oldilariga mustaqil ta’lim mazmunini tashkil etuvchi maqsad va vazifalarni belgilab oladilar. Buni quyidagicha ifodalash mumkin:

1. Mustaqil faoliyat olib borishda muhim hisoblangan siyosiy mustaqil ta’lim, zamonaviy voqelik va ularga bo‘lgan munosabat;

2. Tanlagan yo‘nalishi bo‘yicha faoliyat olib borish, talabaning mustaqil ta’lim olishlarini o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan tayyorgarlik davridagi kasbiy mustaqil ta’lim;

3. O‘quv fanlarini yanada chuqurroq o‘rganishga, shaxsiy-hayotiy rejalari, shaxsiy qiziqish asosida yo‘naltirilgan mustaqil ta’lim;

4. O‘z iste’dodini va sevimli mashg‘ulotlarini rivojlantirish bilan bog‘liq bo‘lgan mustaqil ta’lim.

5. O‘z xarakterini tarbiyalashga qaratilgan mustaqil ta’lim.

Bo‘lajak o‘qituvchi o‘z bilimini mustaqil oshirish faoliyatini aniq bir maqsadga yo‘naltirishi va bu maqsadga erishishi uchun quyidagi shartlarga rioya qilishi kerak.

1. Bo‘lajak o‘qituvchi ma’lum maqsad asosida va ma’lum tartibda o‘zida quyidagi sifatlarni shakllantirib borishi kerak:

- talabalar bilan emmosional aloqa o‘rnatish, ularning aqliy, axloqiy va amaliy faoliyati tomonlariga faol ta’sir etish.

2. Bo'lajak o'qituvchi umumiy pedagogika, psixologiya, mehnat gigienasi va fiziologiyasi, texnika va texnologiya fanlari bo'yicha savollar ro'yxatini mustaqil o'rganib chiqishlari shart [4.160].

3. Bo'lajak o'qituvchi o'zining pedagogik mahoratini oshirish ustida ishlash tizimining eng samarali usullari, yo'llarini tanlab olishi, texnologik jarayon va texnik obyektlarni to'g'ri tanlab faoliyat ko'rsatishi kerak.

4. Bo'lajak o'qituvchi aniq sharoitlarni hisobga olgan holda va ularga mos tarzda individual holda yoki jamoa bilan birga o'z bilimini oshirish shakllaridan foydalanishi, amaliy mashqlar bajarishi maqsadga muvofiq.

Xulosa. Biz yuqorida keltirilgan tadqiqotchi olimlarimizning mustaqil ta'limni tashkil qilish jarayonlari to'g'risida bildirgan fikr mulohazalarini va ta'riflarini va bo'lajak o'qituvchilarning bu boradagi vazifalari va maqsadlari hamda shartlarini ko'rib chiqdik. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish da mustaqil ta'limning ilmiy - metodik ahamiyatini "Texnologik ta'lim" yo'nalishi Texnik ijodkorlik va konstruksiyalash fani misolida ko'rib chiqamiz. Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchisining "Texnik ijodkorlik va konstruksiyalash" fanini o'rganish bo'yicha maxsus kompetensiyasini shakllantirishdan maqsad, texnologik ta'limda bir qator amalga oshirishi kerak bo'lgan vazifalar bilan birga, to'liq o'zlashtirgan malakali mutahasis va kompetentligi yuqori texnologiya o'qituvchisini shakllantirish uchun shart-sharoit yaratishdir. Bu fanimizning asosiy soatini amaliy mashg'ulot coatlari tashkil etishini inobatga olsak, talaba amaliy mashg'ulot topshiriqlarini bajarishi uchun ko'p vaqt zarur bo'ladi. Tabiiyki, talaba o'z sohasining yetuk mutaxasisi bo'lishi uchun o'z ustida tinimsiz izlanishi va loyihalash jarayonlarini mustaqil bajara olishi kerak. Buning uchun, talaba darsdan tashqari jarayonlarda ham mutaxasisligi bo'yicha yoki ishlab malakasini oshirishi kerak, yoki o'qib bilimini yana takomillashtirishi kerak.

Bu borada oliy ta'lim muassasalari "Texnologik ta'lim" yo'nalishida tahsil olayotgan bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Texnologiya fani o'qituvchisining dars mashg'ulotlaridagi, to'g'arak ishlaridagi olgan chuqur bilimlari mustaqil ishlash, amalda qo'llash va yangi loyihalarni yaratishlarida, izlanishlarida katta ahamiyat kasb etadi.

Bo'lajak o'qituvchilarning yetuk mutahasis bo'lib shakllanishida, kelajakda faoliyat yuritadigan sohasida muvaffaqiyatlarga erishishida mustaqil ta'limning o'rni beqiyos.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son Farmoni.

2. Abdullayeva S.M., Karimova N. Mustaqil ta'lim jarayonida kasb ta'limi o'qituvchilarini amaliy kompetentligini shakllantirish. Oliy va O'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim tizimida mustaqil ta'lim: muammo va yechimlar. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. - Guliston: GulDU. 2012 yil. 222-224 betlar

3. Barakayev M. va boshqalar. Mustaqil ta'limni tashkil etish metodikasi. O'quv - uslubiy qo'llanma. T., "Istiqlol nuri". 2017 yil

4. Qo'ysinov O.A. Kasb ta'limi yo'nalishi bakalavr o'qituvchilarni tayyorlashda mustaqil ta'limning ilmiy - metodik asoslari ped.fan.nom. diss.- Toshkent 2008 - 160 b.

5. Rajabova G.J., TJL fanidan mustaqil ishlarni bajarish uchun uslubiy ko'rsatma. B., 2018

6. Қодиров Б. Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари // Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

OLIIY TA'LIMDA BO'LAJAK FIZIKA O'QITUVCHILARINI KASBGA YO'NALTIRISH JARAYONLARIDAGI ASOSIY MUAMMOLAR

Ubaidullayev Sadulla

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak fizika o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini takomillashtirish va ularni raqobatbardosh kadrlar sifatida tayyorlashning muhim ko'rsatkichlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, fizika, asosiy matematik hisoblash, so'rov, ta'lim texnologiyasi, kasb, kasbiy tayyorgarlik.

Kirish. Zamonaviy iqtisodiy vaziyat va bozor munosabatlarining rivojlanishi mehnatning tabiati va maqsadlarini tubdan o'zgartirmoqda: uning intensivligi va keskinligi oshib bormoqda, ish beruvchining xodimning kasbiy mahoratiga qo'yadigan talablari oshmoqda. Kasbiy yo'naltirish ishlarini maqsadli olib borishga katta e'tibor berilishi shaxsning kasbiy niyatlarini shakllantirishni belgilaydigan barcha asosiy omillarni va uni amalga oshirish usullarini chuqur bilishga asoslangan bo'lishi kerak. Kasb-hunarga yo'naltirish - bu bo'lajak o'qituvchilarga kasb tanlashda qobiliyat va moyilliklarni, kasbiy va kognitiv qiziqishlarni aniqlash va rivojlantirishda shaxsga yo'naltirilgan yordam ko'rsatishga qaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik, pedagogik va ishlab chiqarish-texnik tadbirlarning ilmiy asoslangan tizimidir. Shu bilan birga, kasbga yo'naltirish ko'p qirrali tizim bo'lib, u psixofiziologik xususiyatlarni o'rganish, bo'lajak o'qituvchilarning psixo-dagnostikasini o'tkazish va tanlov kurslarini tashkil qilishni o'z ichiga oladi. Kasbga yo'naltirishning quyidagi muammolarini aniqlash mumkin: ijtimoiy, iqtisodiy, psixologik va pedagogik.

Ijtimoiy jihat bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy o'zini o'zi belgilashda qadriyat yo'nalishlarini shakllantirishda yotadi, bu yerda asosiy e'tibor ma'lum bir sohadagi xodimning malakasiga qo'yiladigan talablarni o'rganishga qaratilgan.

Iqtisodiy jihat jamiyat ehtiyojlari va shaxs imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda (mehnat bozorini o'rganish) bo'lajak o'qituvchilarning kasb tanlashini boshqarishni hisobga oladi.

Psixologik-pedagogik jihat shaxs tuzilishini o'rganish, kasbiy yo'nalishni shakllantirishdan iborat (ongli tanlov qilish qobiliyati).

Ta'kidlash joizki, zamonaviy ta'lim makonida oliy ta'lim muassasalarining bitiruvchilari bilan kasbga yo'naltirish ishlarining umumiy pedagogik va kasbiy ahamiyati ortib bormoqda. Uning asosiy maqsadi bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tanlovini shakllantirishdir. Biroq, bu mezon mustaqil emas, balki kasbga yo'naltirish ishining asosiy yo'nalishlarini amalga oshirish bilan bog'liqdir. Haqiqiy ko'rsatkich - bu kasbning individual xususiyatlarini, kasbiy faoliyatdagi muvaffaqiyatga bevosita ta'sir ko'rsatadigan xususiyatlarini, ya'ni kasbiy jihatdan muhim

fazilatlarni biladigan shaxsga qo'yiladigan kasb talablarini o'zaro bog'lash qobiliyatidir.

Kasb-hunarga yo'naltirish rolini kuchaytirishning eng samarali usuli oliy o'quv yurtlarining tegishli fizika mutaxassislarini tayyorlash va tarbiyalash jarayoniga jalb qilish darajasini oshirishdir. Umumiy ta'lim muassasalarida o'z-o'zini tayyorlash va rivojlantirish, tanlangan ish turi bo'yicha kasbiy fazilatlarni shakllantirish bo'yicha tadbirlar amalga oshiriladigan 4 kurs talabalari bilan kasbga yo'naltirish ishlariga alohida e'tibor berilishi kerak, agar kerak bo'lsa, kasbiy rejalar tuzish va tanlangan faoliyatga tayyorlik baholanishi lozim.

Kasbga yo'naltirish tizimining tarkibiy qismlari:

- mehnat bozorining joriy va rejalashtirilgan ehtiyojlarini hisobga olgan holda faoliyatning ayrim turlariga iqtidor va moyilliklarni aniqlashga qaratilgan ixtisoslashtirilgan ta'lim;

- faoliyatning turli sohalaridan ham ilmiy, ham ish bo'yicha amaliy mashg'ulotlar sonini ko'paytirish;

- bo'lajak o'qituvchilarda kelajakdagi har qanday amaliy faoliyatda talab qilinadigan kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish;

- bo'lajak o'qituvchilarga kasb va ta'lim profilini tanlashning butun yo'lida tizimli, har tomonlama yordam ko'rsatish va qo'llab-quvvatlash: bolalikdagi birinchi qiziqishdan boshlab oliy ta'lim muassasasi va malaka oshirish va qo'shimcha ta'lim dasturlarini tanlashgacha;

- ta'lim olish uchun qiziqarli va rang-barang muhit yaratish uchun eng keng ijtimoiy sheriklar - kasblar vakillarini jalb qilish. Bu turli xil manfaatlar birlashmalari, muvaffaqiyatli mutaxassislar bilan birgalikda ishlash, amaliyotlar, korxonalarga ekskursiyalar, maktablarda seminarlar va boshqalar bo'lishi mumkin. Bugungi kunda ta'lim muassasalariga o'z faoliyati natijalarini iste'molchilar uchun yanada ochiqroq qiladigan imkoniyatlardan foydalangan holda ta'lim xizmatlari bozorida o'zini ilgari surish qobiliyati zarur. Kasb-hunarga tayyorgarlik bosqichida belgilab qo'yilgan kasbiy kelajakning turli jihatlarini aniq tushunish insonning o'z kasbiy yo'li uchun mas'uliyatini rivojlantirishga, uning kasbiy rivojlanish strategiyasini belgilashga, shaxsiy salohiyatni istiqbolli maqsadlarda safarbar etishga imkon beradi. Zamonaviy ta'limni tashkil etishning

muhim talablaridan biri - ortiqcha aqliy va jismoniy kuch sarflamasdan, qisqa vaqt ichida yuqori natijalarga erishishdir. Bu o'quvchilarga qisqa vaqt ichida ma'lum nazariy bilimlarni yetkazish, muayyan faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishdir. Ko'pgina olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shu paytgacha kasbga yo'naltirish ishlari yetarli darajada yuqori saviyada olib borilmagan va bu faoliyat ko'pincha rasmiy xarakterga ega bo'lgan. Bu, o'z navbatida, bo'lajak o'qituvchilarning kasb tanlashi turli tasodifiy holatlarga asoslanishiga olib keladi. Aksariyat bo'lajak o'qituvchilar ma'lum bir kasb nimadan iboratligi haqida aniq tasavvurga ega emaslar. Besh ming nafarga yaqin ta'limi muassasalari bitiruvchilari o'rtasida o'tkazilgan so'rov shuni ko'rsatdiki, ularning atigi 5 foizi maktab tavsiyasiga amal qiladi, 30 foizi do'stlari maslahatiga, 15 foizi gazeta, radio, televidenie, qo'ni-qo'shni, tanishlari maslahatiga amal qiladi, 30 foizi ota-onalarning maslahati bilan, qolganlari tasodifiy sabablarga ko'ra. Albatta, bu ma'lumotlar har bir davrda va turli mintaqalarda obyektiv ravishda o'zgarib turadi, ammo bo'lajak o'qituvchilarning katta qismi tasodifiy kasb tanlashi aniqdir.

Shu bilan birga, kasblar bo'yicha fizika fanining rolini va uning kasbiy faoliyatdagi ahamiyatini hisobga olgan holda tahlil qiladigan bo'lsak, quyidagi natijalar:

- fizikaning fundamental fani sifatida muhim kasblar 153 (29,14%);
- fizika umumiy fan sifatida kasb 202 (38,48%);
- umumiy fizika fani sifatida muhim bo'lmagan kasblar 170 (32,38%).

Demak, ta'limning amaldagi tizimida kasblarning 29 foizida fizika muhim ahamiyatga ega bo'lib, fizika fani ancha yuqori darajada, fizika fanining 39 foizga yaqini esa o'rta bosqichda o'qitilishi kerak. Albatta, o'quvchilar o'rtasida o'tkazilgan so'rovlar natijalari oliy ta'lim bitiruvchilari o'rtasida o'tkazilishi va hududlarda o'tkazilishiga qarab farq qilishi mumkin.

Muhimi shundaki, o'quv jarayoni tubdan hech qanday maxsus o'zgarishlarga uchramagan, pedagogik jihatdan mustahkam, izchil, uzluksiz jarayon bo'lib qolmoqda, bu jarayonda shaxsni rivojlantirish va tarbiyalash vazifalari, maqsad va mazmunini hisobga olgan holda hal

qilinadi. O'tkazilgan tahlillar va yuqorida keltirilgan materiallarga asoslanib, biz muhim, xulosalarni tuzamiz:

1) pedagogika oliy o'quv yurtida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish ulushi 60-70% oralig'ida yetarli (optimal) sifatida qabul qilinishini hisobga olish kerak;

2) asosiy, o'rta umumiy ta'lim, o'rta kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalarida fizika fanini o'qitish sifatini oshirish uchun pedagogika oliy o'quv yurtida o'qish jarayonida muammoli yo'nalishlarni aniqlash uchun bo'lajak o'qituvchilarning fikr-mulohazasidan foydalanish zarur;

3) pedagogika oliy o'quv yurtida fizikani o'rganishning belgilangan muammoli yo'nalishlari bilan bog'liq muammolarni hal etishni hisobga olgan holda bo'lajak fizika o'qituvchilarini tayyorlash samaradorligini oshirish uchun talabalar bilan ishlashning samarali usullarini tahlil qilish va aniqlash zarur;

4) bo'lajak fizika o'qituvchilarining turli darajadagi fizikaviy masalalarni yechish va fanlararo va meta-predmet aloqalarini, shu jumladan fizikaning amaliy tabiatini tushunish qobiliyatini oshirish orqali asosiy va o'rta maktablarda fizikani o'qitish jarayonida ularning malakasini oshirish; bu talabalarning davlat yakuniy attestatsiyasidan o'tish uchun nafaqat "Fizika" fanini tanlashga, balki Yagona davlat imtihonlari muammolarini hal qilish bilan bog'liq vazifalarni bajarish darajasini oshirishga undaydi;

5) talabalar bilan mashg'ulotlar o'tkazish metodologiyasiga ularning nafaqat kasbiy sikl fanlarini, balki u o'z kasbiy faoliyatida bevosita tayanadigan bilim sohalarini o'rganishga bo'lgan shaxsiy motivatsiyasi va qiziqishini oshirish uchun o'zgartirishlar kiritish zarur - axborotlashtirish, insonparvarlashtirish va umuman ta'limni raqamlashtirish va hokazo.

Xulosa. Bo'lajak fizika o'qituvchilarini tayyorlash bo'yicha bir qator konsepsual savollarga javob berish kerak, ularning javoblari nafaqat pedagogika universiteti bitiruvchilari sifatini oshiradi, balki natijada maktablarda fizika o'qitish samaradorligi va sifatini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Osyak, S.A. Darslarning nostandart shakllari. Fan istiqbollari. 2012 yil. 11-son (38). P. 6264.

2. Usova, A.V., Zavyalov, V.V. O'rta maktabda fizika bo'yicha o'quv konferensiyalari va seminarlari: o'qituvchilar uchun qo'llanma. M.: Ta'lim, 1975. 111 b.

3. Zeer, E.F. Modernization of vocational education: competency-based approach / E.F. Zeer // Education and science. - 2004. - No. 3. - S.

4. Kamalova, D.O. Professional competence of a higher school teacher / D.O. Kamalova // NOVAINFO . RU . - 2016. - No. 57-3. - pp. 463-468

5. Kiryakova, A.V. Value aspects of the development of professional - competence of a specialist in the system of additional professional education / A.V. Kiryakova, E.A. Beroeva // Bulletin of Orenburg State University. - 2016. - No. 3 (191). - pp. 14-19.

6. Kolbasova, L.O. Professional competence (social and philosophical analysis): monograph / L.O. Kolbasova, G.D. Petrova. - Cheboksary: ChGIGN, 2009. - 80 p.

7. Kolomiets, O.M. Activity basis of professional competencies of a higher school teacher / O.M. Kolomiets // Bulletin of Moscow University. Episode 20. Teacher education. - 2015. - No. - P. 11-25.

TEXNOLOGIYA DARSLARIDA BUYUMLARNI LOYIHALASH VA KONSTRUKSIYALASH ORQALI O'QUVCHILARNING IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Raxmatov A'zam Ashur o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Muxtorova Yulduz Axad qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Texnologiya darslarida o'quvchilarga loyihalash va konstruksiyalash ishlarini o'rgatish va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqilgan va loyihalash va konstruksiyalash orqali ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish ishlari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Loyihalash, konstruksiyalash, ijodkorlik, qobiliyat, yaratuvchanlik, rivojlantirish, dizayn, material, model, jarayon, sim, lenta, barg, shox, bisser.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarga o'tiladigan texnologiya darslari, o'quvchilaning o'zida bor bo'lgan qobiliyatlarini ochib beruvchi va rivojlantiruvchi fan hisoblanadi. Texnologiya darslarida loyihalash va konstruksiyalash kabi jarayonlar muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu o'quvchilarni mustaqil fikrlashi va yaratuvchanlik qobiliyatlarini shakllanishiga sabab bo'ladigan jarayondir. Texnologiya darslarida nazariy dars o'tilgandan so'ng amaliy darslarning o'tilishi, o'quvchilarning bu kabi jarayonlarni yaxshi o'zlashtirishiga yo'l ochadi.

Loyihalash jarayoni bu yaratiladigan buyumning tashqi va ichki ko'rinishlarini qog'ozda aks ettirish hisoblanadi. Loyihalash jarayoni 2 xil bo'ladi. Ular texnik loyihalash va badiiy loyihalashdir. O'quvchilarga yasalayotgan buyumning texnik-texnologik, moddiy va funksional jihatlarini yaratishni o'rgatish bu texnik loyihalash hisoblanadi. Buyumning qulayligi inobatga olinib, tashqi go'zallik bilan boyitish esa badiiy loyihalash deb ataladi. Texnologiya darslarida tayyorlanadigan buyumning tashqi dizayniga e'tibor berish va o'quvchilarga badiiy loyihalash elementlarini o'rgatish lozim. Bular: ranglar uyg'unligi, detallarning to'g'ri, sifatli o'natinishi va bir-biriga mosligi, materiallarning to'g'ri qo'llana olinishi kabilardir.

Konstruksiyalash-bu loyihalangan buyumning tabiiy va material ko'rinishidir. Ya'ni chizilgan buyumning turli xil materiallar yordamida model ko'rinishida aks etishidir. O'quvchilarga dars jarayonida turli xil amaliy mashg'ulotlar o'tish, ularning ijodkorlik faoliyatlarini rivojlantirib, darsga bo'lgan qiziqishlarini ham oshiradi. O'quvchilarga amaliy mashg'ulot o'tash uchun namuna sifatida quyidagi loyihalarning yasash ketma-ketligini ko'rib chiqamiz.

1-rasm

Bu ko'rgazmani yasash uchun bizga quyidagilar kerak bo'ladi:

1. Karton qog'oz;
2. Mato;
3. Turli xil rangdagi munchoqlar ;
4. Lenta;
5. Igna va ip;
6. Pestalet kley.

Bu ko'rgazmani yasash uchun avvalo matoga aylana shakli chizib olinadi. So'ngra kapalak shakli tushurilib, turli rangdagi munchoqlar yordamida tikib chiqiladi. Tikish jarayonida matoga mos bo'lgan rangli ipdan foydalanish tavsiya etiladi. Chunki tikish jarayonida ip ko'rinib qolishi va yasalayotgan buyumning ko'rinishini o'zgartirishi mumkin. Kapalak shakli tikilgandan so'ng, kardon qog'ozi matoga chizilgan aylana shakliga mos ravishda kesib olinadi va mato kardon qog'oziga yelim yordamida maxkamlab olinadi. So'ngra lenta 10 sm kesilib, 2 tomoni yelimlanadi va kardon qog'ozining yon tomonlariga mahkamlanadi. So'ngra oxirgi bosqich pardoqlash ishlari olib boriladi. Bunda oq durli munchoqlar yordamida kardon qog'ozining yon tomonlari bezatiladi. Turli rangdagi munchoqlar yordamida esa kapalakning yon tomonlari pardoqlanadi.

Bu kabi loyihalarni yasashda turli xil usullardan foydalanishimiz mumkin. Masalan, kapalak o'rniga boshqa hayvonlarni yoki o'quvchilarning o'z qiziqishlaridan kelib chiqqan holatda boshqa bir buyumlarni tayyorlanishini o'rgatishimiz mumkin bo'ladi. O'quvchilarga buyumlarni tayyorlash bilan birgalikda yasalayotgan buyumning sifatli bo'lishini, ishni bajarayotganda tozalikka etibor qaratishlarini ham o'rgatish lozimdir. Bu loyihani yasash uchun bizga quyidagi mahsulotlar kerak bo'ladi:

1. Faner;
2. Muzqaymoq cho'pi;
3. Polimer loyi;
4. Albaster;
5. Bisser (yashil, pushti rangli);
6. 0,5 mm va 1 mm sim;
7. Bo'yoq;
8. Pestalet yelim.

Bu loyihani yasashdan oldin uning ko‘rinishi qog‘ozda aks ettiriladi. Ish daraxt yasashdan boshlanadi. Daraxt uchun eng avvalo tanasi tayyorlanadi. Buning uchun 1mm simdan shoxlar chiqarib olinadi va tanasi birlashtiriladi. Tanasi yashil lenta bilan yopib chiqiladi.

2-rasm

Buning sababi simlar ko‘rinmasligi uchundir. So‘ngra 0,5 mm sim bilan bisser munchoqlar yordamida daraxtning shoxlariga barglar tayyorlanadi. Bunda simga 5 dona bisser o‘tkazilib, maxkamlanadi

va yon tomonlariga ham shoxlar chiqariliniib, shu holat takrorlanadi. Har bir bargda 11,12 ta gul chiqariladi. Barglarini daraxt tanasiga o‘rnatishdan oldin uning shoxlari yashil bisser bilan o‘rab chiqiladi. Bu jarayon yakunlangach, daraxt shoxlariga barglari o‘rnatiliniib chiqiladi. Barglar o‘rnatilayotganda ularning mustahkamligi va yashil bisser bilan yopilgan daraxt shoxining tashqi ko‘rinishini buzmagani holda o‘rnatilinishiga e‘tibor berish kerak bo‘ladi. Shu tartibda daraxt tayyorlanadi. So‘ngra fanerning ustiga tayyor bo‘lgan daraxt o‘rnatiladi. Bunda albaster quyuq holatga keltirilib, daraxtning tanasi qotirib olinadi va yashil, pushti rangli bisserlar albaster ustiga sepiladi. Keyingi jarayonda bo‘yoq yordamida fanerga ishlov beriladi. Bunda yashil va sariq rangli bo‘yoqlardan foydalaniladi. Bo‘yab olingandan so‘ng muzqaymoq cho‘pi yordamida reshotka yasaladi. Bunda muzqaymoq cho‘pi 2ga bo‘linadi va pestalet kley yordamida reshotka ko‘rinishiga keltirilib, fanerga maxkamlanadi. Stol va stulchalar yasash uchun ham muzqaymoq cho‘pidan foydalaniladi. Reshotka apelsin rangda stol va stullar esa ko‘k rangda bo‘yab olinadi. So‘nggi bosqich esa polimerlardan turli xil ko‘rinishdagi hayvonchalar yasash hisoblanadi. Hayvonchalar yasash uchun avvalo polimer loyidan hayvon tanasi, qo‘l, oyoq, quloqlar yasab olinadi. Oxirida esa ularning ko‘z-qoshlari maxkamlanadi. Tayyor bo‘lgan hayvonchalar qattiq holatga kelgach, ular ham fanerga maxkamlanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bu kabi ijodiy, dizaynga boy bo'lgan amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarning ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishga, yaratuvchanlik qobiliyatini yuzaga chiqarishga yordam beradi. Bu loyihaga o'xshagan turli xil ko'rinishni aks etgan buyumlar ham yasash mumkin. O'quvchilarning o'z qiziqishlarini inobatga olgan holda bu kabi amaliy mashg'ulotlarni o'tkazishimiz ularning darsga bo'lgan qiziqishlarini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. N.A. Muslimov, Sh.S. Sharipov, O.A. Qo'ysinov "Mehnat ta'limi o'qitish metodikasi, kasb tanlashga yo'llash" T- 2014 -458 b.
2. M.Melibaeov, Sh. Halimov "Texnologik jihozlarni hisoblash va konstruksiyalash" T-2015-226 b.
3. "Innovatsion texnologiyalar: nazariya va amaliyot" (Toshkent 2011).
4. www.ziyouet.uz tarmog'idagi ma'lumot.
5. Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti huzuridagi XTXQT va ularning MO hududiy markazi "O'quv -uslubiy majmua" (Toshkent- 2018).

AMALIY MASHG'ULOTLAR JARAYONIDA O'QUVCHILARNING KONSTRUKTORLIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Raxmatov A'zam Ashur o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

G'aybullayeva Sevinch Asomiddin qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola amaliy mashg'ulot jarayonlarini to'g'ri va samarali tashkil qilish, o'quvchilarning konstruktorlik kompetensiyalarini rivojlantirishga undash va o'quvchilarning qiziqishlarini yuzga chiqarishdan iboratdir.

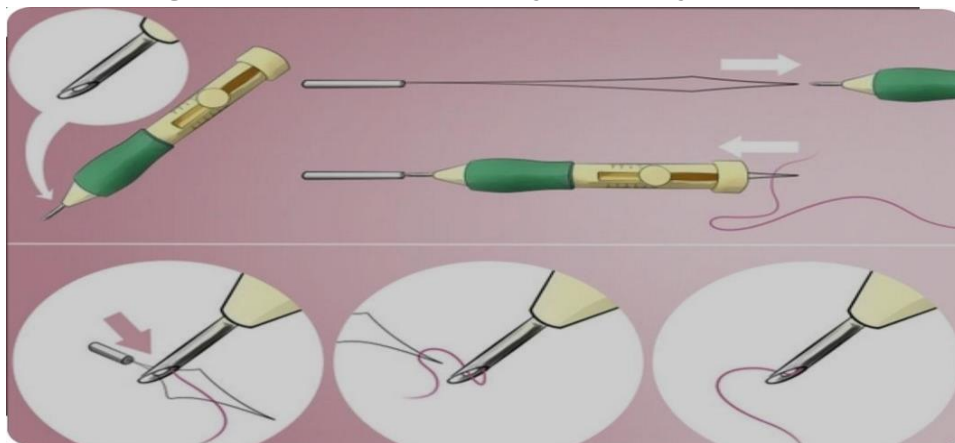
Kalit so'z: konstruktorlik, kompetensiya, cho'qma kashta, ip, igna, dars, o'quvchi, ko'nikma, malaka, rang, gardish, PVA yelim.

Yurtimizning ravnaq topishi, rivojlanishi, gullab yashnashi bu bevosita yoshlarimizning qo'lida desak yanglishmagan bo'lamiz. Bunday

yoshlarni esa tarbiyalash bog‘cha, maktab davridan boshlanadi. Shuning uchun dars jarayonida o‘quvchilarning kompetensiyalari rivojlantirib ko‘nikmalari shakllantirib boriladi. Kompetensiya nima degan savol barchani hayolini o‘g‘ilaydi, biz undan qanday foydalanamiz dars jarayoniga qanday qo‘llaymiz degan savol keladi. Kompetensiya keng qamrovli ma’noga ega bo‘lgan so‘z.

Kompetensiya. Bu (lotincha “compete” so‘zidan olingan bo‘lib, “erishaman, muvofiqman, mos kelaman” ma’nolarini beradi) - kishi egallagan muayyam bilim, ko‘nikma va malakalar majmuasini anglatadi. Kompetensiya –ma’lum bir sohada samarali faoliyat olib borish uchun zarur bo‘lgan mutaxassisning ta’limiy tayyorgarligiga qo‘yilgan talabdir. Kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim–o‘quvchilarning egallagan bilim ko‘nikma va malakalarini o‘z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarini amaliy qo‘llay olish imkoniyatidir. Bundan tashqari, ta’limda har bir o‘quv fanini o‘zlashtirish jarayonida o‘quvchilarda, shu fanning o‘ziga xosligi, mazmunidan kelib chiqqan holda, sohaga tegishli xususiy kompetensiyalar ham shakllantiriladi. Bugungi kunda dunyo ta’limini yangilashning asosiy yo‘nalishi ta’lim jarayonida faoliyatli yondashuv orqali dunyoni, hayotni, kasbiy faoliyatni yaxlit tizimli ko‘ra olish, unda tizimli faoliyat ko‘rsatish, yangi-yangi muammo va topshiriqlarni hal eta olish tajribasini shakllantirishdan iborat. Biz texnologiya darslarida o‘quvchilarni konstruktorlik kompetensiyalari rivojlantish uchun turli amaliy mashg‘ulotlar tashkil qildik. Bu mashg‘ulotlar darslik mavzularidan chetlashmagan va uyg‘unliklarni saqlagan mavzular yuzasidan tashkil etiladi. Milliy hunarmandchilikning turlaridan biri bo‘lmish kashtado‘zlik san’ati mavzusidan cho‘qma kashta tikish amaliy mashg‘ulotini tanlab olamiz. Bu mavzu o‘quvchilarning konstruktorlik kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beruvchi eng qulay va oson amaliy mavzu hisoblanadi. Bunda o‘quvchilarni dezaynirlik, hunarmandchilik, rang jilokorligi, kreativ fikrlash va hokozo qobiliyatlarini shakllantiradi. Cho‘qma kashta san’ati boshqa kashtachilik san’atlaridan farqi shundaki bunda barcha vazifani o‘quvchilarni o‘zlari bajaradilar, qolgan kashtachilik turlarida esa nusxalar yoki tasvirlar maxsus matolarga turli mashinalar yoki chizmakashlar yordamida yaratiladi. Cho‘qma kashta

tikishda maxsus ignalardan hamda ignalarga mos maxsus iplardan foydalaniladi. shuning uchun kashtamiz bejirim va jilakor bo‘lib chiqadi.

1-rasm (ignadan ip o‘tqazish tartibi)

Cho‘qima kashta tikishda ishlatiladigan igna zarb igna deyiladi. Bu igna uchun ip oddiy o‘tkazilmaydi ipni o‘tkazish tartibi ham mavjud. Bu tartib bir necha usulni o‘z ichiga oladi.

1. Ignadan ip o‘tqazish uchun maxsus simchasini olamiz va ignaning oldi qismidan orqa qismiga qarab o‘tqaziladi va o‘tqazilgan simga ipni ildirib oldi qismidan tortib olinadi.

Ignaning oldi qismidagi teshigiga simchani chap tarafdin tiqib yana o‘tqazib olingan ipni yon tomonidagi teshigidan tortiladi. Ignadan ipning o‘tkazish tartibi so‘ng, cho‘qima kashta uchun maxsus iplar bilan tanishib olinadi. Bu iplar o‘zaro tikuv iplari deyiladi. Bu iplarning turlari ko‘p.

O‘zaro tikuv ipi: Ko‘ndalang tikuvli ip maxsus xochda kashta tikish uchun mo‘ljallangan. Odatda 8 metrli kichik to‘plamlarda sotiladi va qo‘lda kashta tikish uchun juda mos keladi. Ko‘ndalang tikuv iplari o‘zining nozikligi va yumshoqligi bilan ajralib turadi, bu uni nozik tikuv uchun mos qiladi. Ushbu turdagi iplar jonli va barqaror ranglarning keng assortimentida mavjud bo‘lib, tayyor bo‘laklaringizning uzoq muddatli rang yorqinligini ta‘minlaydi. Xochli kashtado‘zlik aniqlik va nozik tavsilotni talab qilishini hisobga olsak, o‘zaro tikuv ipining sifati kashtangizning umumiy ko‘rinishiga katta ta‘sir qiladi.

2-rasm (o‘zaro tikuv iplar).

Cho‘qma kashta uchun kerak bo‘ladigan ish qurollari.

1. Zarb igna (20 lik);
2. Bo‘z mato (60*60)sm;
3. Ip ranglar uyg‘unliklariga qarab;
4. Gardish yoki kashta tikish uchun maxsus do‘kon;
5. Qalam ranglar uyg‘unlikda;
6. Qaychi;
7. PVA yelim.

Ignalar turli xil razmerda bo‘lib uning vazifasi ipning ko‘p yoki kam qolishini ifoda etadi.

3-rasm (ignalarning turli razmerda tikishi).

Shu tartibda ish jarayonini yaratamiz. Cho‘qma kashta tikish uchun o‘quvchilar ijodiy qobiliyatini rivojlantirib bo‘z matosining bo‘ylama to‘qiladigan tarafiga o‘zlari xohlagan suratlarini matoga tushurishadi va o‘sha tarafdin igna bilan zarb bilan urib tikilib boshlanadi.

4-rasm (cho‘qma kashta tikish tartibi)

Cho‘qma kashta tikish jarayoni juda zavqli bo‘lib o‘quvchilarda qiziqish uyg‘otadi. Cho‘qma kashtadan yostiqchalar, suzanalar, gilamlar va bezak uchun buyumlar tayyorlash mumkin. Bu o‘quvchining kreativlik kompetensiyalariga bog‘liq (5-rasm).

5-rasm (cho‘qima kashta yordamida tayyorlangan muhsulot)

Cho‘qma kashta tikish jarayonidan so‘ng orqasidagi ortiqcha iplarni kesib tashlanadi tayyor bo‘lgan kashtamizning tikilgan orqa tarafiga PVA kliy surtib ikki sutka davomida qotirib olamiz. PVA kliyning vazifasi iplari sutrab shaklini buzmaslik uchun surtiladi. So‘ng xohishga qarab konstruktorlik kompetensiyalarini rivojlantirgan holga biror buyum hosil qilamiz. Bu jarayon o‘quvchilarga juda samarali va ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak o‘quvchilarning konstruktorlik kompetensiyalarini rivojlantirish kelajakga olg‘a qo‘yilgan shahdam qadamdir sababi o‘quvchi yoshligidan buyumlarni konstruktorlik ko‘nikmalariga ega bo‘lsa ular ulg‘aygan sari fikrlashlari, dunyoqarashi, bajara olish imkoniyatlari ham shunchalik ortib boraveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. B. Baymetov, G. Alimova. «Maxsus rasm». – Toshkent: «Iqtisod-moliya» 2010.

2. D. Jabborova. «Zardo‘zlik texnologiyasi». – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2004
3. S.Sh. Tashpulatov, X.X. Kamilova va boshq. Xalq iste‘mol buyumlarini modellashtirish va loyihalash. – Toshkent: Sharq, 2008.
4. S.Sh. Tashpulatov, X.X. Kamilova va boshq. Tikuv buyumlarini loyihalash. – Toshkent: «Voriz nashriyoti», 2010.
5. Ziyonet saytlari.

TA‘LIM MUHITIDA TALABALAR MA‘NAVIYATINI RIVOJLANTIRISHDA HAMKORLIK ALOQALARI

Xo‘janazarova Soxiba Xo‘jaqulovna

*Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish
milliy markazi o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘quvchi-talabalarni ma‘naviyatini rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari, madaniy merosni, qadriyatlarni singdirish, Yangi O‘zbekistonni rivojlantirishning dunyo hamjamiyatidagi nufuzini oshirishda yosh avlodning hissasi haqidagi fikrlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar. Ma‘naviyat, ma‘naviy meros, qadriyatlar, madaniy meros, hamkorlik, ma‘naviy boylik, ma‘naviy tarbiya.

Kirish. Har bir millatning ma‘naviy boyligi milliy va umuminsoniy qadriyatlarning birligidan tashkil topadi. Ma‘naviy meros o‘tmishning yutug‘i. Uni to‘la, odilona egallash va rivojlantirish esa hozirgi avlodning vazifasidir. O‘z madaniy merosini, qadriyatlarini bilmaslik yoki mensimaslik manqurtlikdir. Ularni boyitib, yuksak darajaga ko‘tarishga intilmaslik esa millat va uning istiqloli uchun fojeadir. Ma‘naviyati darajada rivojlangan insongina istiqlol, jamiyat va davlat kelajagi uchun mehnat qilishga o‘zida kuch va qudrat topa oladi. Shaxs ma‘naviyati dastlab oila davrasida shakllanadi va jamiyat ma‘naviyatini belgilovchi mezon sifatida namoyon bo‘ladi. Buning asosida ta‘lim muassasasida o‘quvchi va talabalarning ma‘naviy tarbiyasini ta‘minlash va mustahkamlashda maxsus ta‘lim-tarbiyaviy dasturlar asosida ma‘naviy-axloqiy ishlar samaradorligi orqali oshirib boriladi. Shu boisdan, madaniy merosdan, bugungi kun qadriyatlaridan to‘g‘ri foydalana olish, tarixdan

to'g'ri xulosa chiqara bilish, o'z tarixiga va bugungi ahvoliga, madaniy merosi va ma'naviy qadriyatlariga, diniga va axloqiga va huquqiy amaliyotiga, turmush tarziga tanqidiy ko'z bilan qaray olish – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining muhim ma'naviy asosidir.

XXI asrda yashab samarali mehnat qilish, Yangi O'zbekistonning dunyo hamjamiyatidagi nufuzini oshirishda yosh avlodning hissassi katta bo'ladi. Shuning uchun yoshlarni chuqur bilimli, yuksak madaniyatli, mehnatsevar va tashabbuskor shaxslar etib shakllantirish oliy ta'lim muassasasida hayot tajribasiga ega, hayotda ko'pni ko'rgan ustozlarning va jamoatchilikning asosiy vazifasidir.

Dunyoda umumtalim maktab o'quvchilarida ochiqko'ngillik, o'zgalarga hurmat, qonunga itoat qilish, masalalarga tanqidiy baho berish va har tomonlama fikr yuritish kabi ijtimoiy fazilatlarni rivojlantirish, maktab ta'limida tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishning pedagogik dasturlar va yo'llarini takomillashtirishga doir qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Ayniqsa, o'quvchilarda ijtimoiy-siyosiy vaziyatlarga daxldorlik tuyg'usini rivojlantirish orqali kasbiy-ma'naviy sifatlarni tarkib toptirish, ma'naviy kompetentlik modelini samarali qo'llash asosida umumta'lim maktablarida ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonlarini tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Yoshlar bilan ishlash, ma'naviyat va ma'rifat bo'limining asosiy maqsadi - talaba-yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, ularning ma'naviy, estetik, axloqiy dunyoqarashini kengaytirish, tafakkurini turli xil yot g'oyalar ta'siridan himoya qilish hamda mustaqil O'zbekistonning chinakam fidoiy, vatanparvar shaxsi sifatida tarbiyalashdan iborat.

O'quvchi-talabalarda ma'naviy tarbiyaning rivojlantirishning bir qancha asosiy yo'nalishlari mavjud.

O'quvchi-talabalarni umuminsoniy qadriyatlar asosida, mustaqil O'zbekiston Respublikasining haqiqiy fuqarolari etib shakllantirish;

O'quvchi-talabalarni fuqarolik va farzandlik vazifalarini sidqidildan bajarishga tayyorlash;

O'quvchi-talabalarni talabalarni ijtimoiy faollik, tashabuskorlik, o'qishga va kasbga bo'lgan hurmat va ijtimoiy mas'ullik hissini keng targ'ib qilish;

O'quvchi-talabalarni bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, ularning qiziqishlari asosida ilmiy-ijodiy faoliyatini tashkil etish;

O'quvchi-talabalarni manzillashgan ma'naviy-axloqiy va tarbiyaviy ishlarni takomillashtirib borish.

Ma'naviyat barkamol insonni tarbiyalaydi, shuningdek, o'quvchilarni haqiqiy vatanparvar bo'lishi, ona Vatanga cheksiz mehr-muhabbatni qaror toptirish, O'zbekistonning buyuk kelajagini yaratishda eng oliyjanob ishlarda faol qatnashishga undaydi. Chunki «Ma'naviyat (arabcha «ma'nolar majmui») - kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlari va tushunchalari majmui. Ma'naviyat mafkura, tafakkur tushunchalariga yaqin va ular bir-birlarini taqozo etadilar».

Tahlil va natijalar. Fikrimizcha yoshlarning texnologik tayyorgarligi hozirgi davrda mehnat tarbiyasi, ta'limi va kasbga yo'naltirish ishlari, ishlab chiqarishda ishtirok etish hamda turli kasblarni egallash jarayonlarini qamrab oladi. Ma'naviyat insonning diniy-axloqiy, huquqiy-falsafiy tasavvurlarini o'zida namoyon etuvchi ma'naviy manba hisoblanadi, u kishilarni bir-birlariga yaqinlashtiradigan va ularni hamjihatlikka bolishiga yordam beradigan, hamkorlikning yangi qirralarini ochadigan omildir. Ma'naviyat tariximiz, qadriyatlarimiz asosini tashkil etib, yoshlarni madaniy boyliklarga hurmat-e'tibor va ularni yanada rivojlantirish, iqtisodiy rivojlangan kuchli mamlakatni qurishga undab, zamonaviy bilimlarni, yuksak tajribalarni egallashga chorlaydi.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqotimizning tajriba-sinov mashg'ulotlarini kuzatish va tahlillar natijasida, umumiy o'rta ta'lim maktablarida ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etishda o'quvchilar xatti-harakatlarida ko'zga tashlanadigan salbiy odatlar – jamoa joylarida qattiq gapirish, ko'pol so'zlarni ishlatish, hissiyotga berilish, o'ylamay gapirish, ishonli bo'lmagan hamda, dalillar bilan tasdiqlanmagan voqyea-hodisalar haqida fikr yuritish, boshqalarning suhbatini bo'lish, qo'lini silkitib gapirish kabilarning bartaraf etib borilishiga alohida e'tibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rustamovich T. A. Islom ta'limotlarda shaxs ma'naviyati masalalari //Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali. – 2021. – T. 1. – №. 5. – C. 186-190.
2. Donayeva, N. N., & Normurodova, F. A.. O'quvchilarda manaviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishda zamonaviy axborot vositalaridan foydalanish. Academic research in educational sciences, 2(NUU Conference 1), 2021. 214-216.
3. Abdulloyevna M. Z. Sharq mutafakkirlarining ma'naviy tarbiya haqidagi ta'limotlari //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 5. – C. 340-351.
4. Sheraliyevna S. S. Abdurauf Fitratning "Oila" asaridagi ma'naviy-axloqiy qarashlari //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 5. – C. 352-362.
5. Qodirov B.E. O'quvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta'lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari //Наука и технологии. – 2023. –Т. 1.– №. 2.
6. Кадыров, Б. Э. (2021). ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ХУНАРМАНДЧИЛИККА ОИД ТАЯНЧ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ ЭЛЕКТРОН АХБОРОТ ТАЪЛИМ МУҲИТИДА РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ДИДАКТИК МОДЕЛИ: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.37.29.058>
7. Қодиров Б. Ўқувчиларнинг хунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари // Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

TA'LIM BERISH JARAYONIDA BO'LAJAK MUHANDISLARNI KASBIY SIFATLARINI OSHIRISHDA RAQAMLASHTIRISH

Qulmamatov Romazon Juma o'g'li

Termiz muhandislik – texnologiya institute assistenti

E-mail: ramazonqulmamatov@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada bo'lajak muhandislarga ta'lim berishda jarayonida ularni kasbiy sifatlariga bo'lgan qiziqishini yanada orttirish uchun raqamli kompetensiyasi, o'ziga bo'lgan tashabbuskorlik, kasbiy sifatlarini ilgari sura olish uchun qobiliyatlarini takomillashtirishda ularga mavjud belgilovchi metodlardan samarali foydalanish orqali ta'lim muhitida bo'lajak muhandislarni kasbiy sifatlarini oshirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Raqamlashtirish, kasbiy sifat, muhandis, pedagogik tajriba, o'z ustida ishlash, ta'lim-tarbiya, takomillashtirish, natija.

Hozirgi vaqtda vujudga kelgan va muhim bo'lgan dolzarb bo'lgan muommalaredan biri bo'lib bo'lajak muhandislarni tayyorlashda va ularni malakasini oshirishda amalga oshirish mexanizmlarini qayta ko'rib chiqishni va bu jarayonga tegishli o'zgartirishlarni kiritishni taqozo etmoqda. Bu borada shu kunlarda oliy ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish uchun pedagoglarining malakasini oshirish mazmuni va shakllarini takomillashtirish zarurati paydo bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsesiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli farmoni[1], 2019 yil 11 iyuldagi «Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-4391-sonli qarori[2], 2020 yil 6 noyabrdagi "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-sonli qarorlari[3] ijrosini taminlash orqali oliy ta'lim muassasalari talabalarining hamda pedagoglarning malakasini oshirish jarayonlarining mazmunini takomillashtirish hamda ularning kasbiy sifatlarini muntazam oshirib borishni nazarda tutadi. Raqamlashtirish ta'lim muhitida afzalliklari samaradorlikni oshirish, o'qituvchilar tomonida berilgan vazifalarni

bajarishda talabalar faolligini oshirish va yangi o'qitish usullaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, raqamlashtirish oliy ta'lim muassasalaridagi, o'quv dasturlarini, professor-o'qituvchilar, xodimlarni va resurslarni boshqarish ta'lim muhitida osonlashtiradi. Raqamlashtirish ta'lim muhitining asosiy afzalliklaridan biri bu talabalarning faolligini oshirish imkoniyatlaridir. Onlayn ta'lim platformalari, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar kabi raqamli vositalardan foydalangan holda talabalarni motivatsiya va interaktiv hamda qiziqarli ta'lim tajribalarini yaratishi mumkin. Shuningdek, raqamlashtirish orqali o'yin va virtual haqiqat kabi yangi o'qitish usullaridan foydalanish imkonini beradi[4]. Shu bilan birga bo'lajak muhandislarni kasbiy sifatlarini bilishida talabalar muhandislik fanlarini yuqori bilim egallashlari kerak bo'ladi, yo'l muhandisligini ta'lim yo'nalishi bo'lajak muhandislarini olib qaraydigan bo'lsak mutaxassislik fan sifatida "Avtomobil yo'llaridagi sun'iy inshootlar" fanini bilim va ko'nikmalarini oshirishda fanning juda qiyin va murakkab ekanligini hisobga olib bu fanni qismlarga ajratib bo'lajak muhandislarni fanni o'rganishda osonlashtirish maqsadli bo'ladi. Qo'shimcha qilib aytadigan bo'lsak ta'lim muhitida AKTdanda foydalanish masalalarini yetarlicha nazariy va uslubiy jihatdan ishlab chiqish bilan masofaviy ta'lim sharoitida bo'lajak muhandisning asosiy kasbiy sifatlarini shakllantirish muammosi bo'yicha qo'shimcha tadqiqotlar olib borishga to'g'ri keladi.

Raqamlashtirish ta'lim muhitining rivojlanishi o'qituvchi va talabalarga qo'yiladigan talablarni o'zgartiradi, yangi tashkiliy ta'lim tuzilmalarini shakllantirishni rag'batlantiradi. Raqamli ta'lim formatlarini joriy etish, shuningdek, ta'lim arxitekturasida murakkab o'zgarishlarni, o'qitishning odatiy shakllari va usullarida muqarrar o'zgarishlarni nazarda tutadi. Hozirgi raqamlashtirish ta'lim muhitini rivojlantirishning yaqin istiqbollari belgilovchi yo'nalishlari etib[5-6]

- ✚ ta'lim muassasalarini yuqori sifatli dasturiy ta'minot bilan taminlash
- ✚ ta'lim resurslaridan foydalanish imkonini beruvchi axborot tizimlari bilan jihozlash
- ✚ talaba bilan o'qituvchining bilvosita o'zaro hamkorligini nazarda tutuvchi axborot (masofaviy) texnologiyalarni joriy etish

✚ ta'lim faoliyatini tashkil etish va talabalar va o'qituvchi o'rtasidagi onlayn muloqotni tashkil etish imkonini beruvchi onlayn ta'lim

Xulosa sohani o'ganish uchun o'ziga xos qiyinchiliklar olib keladi albatta. Shu bois ham hozirga vaqtda nazariy va amaliy bilimlar bilan bir qatorda egallagan mutaxassisliklari bo'yicha mustaqil faoliyat ko'rsata oladigan, mavjud vaziyat yuzasidan ijodiy yondashgan holda muammoli holatlarni to'g'ri talqin qilib, tahlil qila oladigan mutaxassislarni tayyorlash oliy ta'lim muassasalari raqamlashtirish ta'lim muhitiga kirib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsesiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-4391-sonli qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-sonli qarorlari.
4. Qulmamatov Romazon Juma o'g'li. "Bo'lajak muhandislarning kasbiy sifatlarini raqamlashtirishni ta'lim muhitida rivojlantirish", Urganch davlat universiteti "Ilm sarchashmalari" Ilmiy-nazariy, metodik jurnal 12/1.2023. 111-bet
5. Qulmamatov R.J. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi Intellektual mulk elektron davlat xizmatlari portal. DGU 20236510. Avtomobil yo'llarini yo'l o'qi trassasini gorizantal ergrilikda loyihalashni EHM dasturini ishlab chiqish (DASTUR NOMI). DGU 20236510/1.20.09.2023
6. Qulmamatov R. J. Raqamlashtirish ta'lim muhitida bo'lajak muhandislarning kasbiy sifatleri. Berdaq nomidagi qoraqalpoq davlat universitetining axborotnomasi № 4(63) 2023, 118-bet

III SHO‘BA. ZAMONAVIY TEXNIKALAR VA VOSITALARINING YOSHLARNI KASB-HUNARGA TAYYORLASHDA TUTGAN AHAMIYATINI ILMIY-NAZARIY ASOSLASH

AXBOROT TEXNOLOGIYALARI TA‘LIMNI TIZIMLI BOSHQARISH GAROVI SIFATIDA

Jumanova Sevinch Hazrat qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti talabasi,

Orishyev Jamshid Bahodirovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya.Maqolada axborot tushunchasiga ta’rif berilib, o‘quvchi va talabalarning ta’limda axborot texnologiyalaridan foydalanish tartiblari, axborot texnologiyalarining ta’limni boshqarishdagi o‘rni va ahamiyati haqida mulohazalar bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: axborot, axborot texnologiyalari, kompyuter, media, axborot madaniyati, kundalik.com. platformasi, Hemis axborot tizimi.

Bugungi kunda hayotimizni axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilishimiz qiyin. Ular bizning ajralmas qismimizga aylanib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasining 2002-yil 12-dekabrda 439-II son “Axborot erkinlik prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunga binoan, axborot - manbalari va taqdim etilish shaklidan qat’iy nazar shaxslar, predmetlar, voqealar, faktlar, hodisalar va jarayonlar to‘g‘risidagi ma’lumotlardir, - deb izoh berilgan [1].

Axborot so‘zining ma’nosi lotincha so‘zdan olingan bo‘lib “tavsiflash”, “tushuntirish” degan ma’nolarni anglatadi. Axborot insonning gnesiologik-ratsional, irratsional bilimlarning asosini tashkil qiladi. Axborot qadimdan insonlarning tur sifatida yashab qolishiga va keyingi bosqichga o‘tishida muhim ahamiyat kasb etgan [2].

Ta’limda axborot texnologiyalari hisoblash texnikasi vositalari bilan axborotlarni saqlash, yaratish, qayta tiklash, qayta ishlash va uzatish usullari, hamda ushbu vositalarni faol yuritish jarayonining tamoyili va ularni boshqarish usullarini tizimlashtiruvchi texnik tizim sifatida o‘rganiladi [3].

Axborot texnologiyasi - axborotni saqlash, izlash, toplash, unga ishlov berish va uni tarqatish uchun foydalaniladigan jami uslublar, qurilmalar, usullar va jarayonlar majmui hisoblanadi. Axborot texnologiyalar butun dunyoda rivojlanib, barcha sohalarda keng qo'llanilib kelinmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4851-sonli "Axborot texnologiyalari sohasida ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish ularni IT – industriya bilan integratsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 06.10.2020-yil qabul qilingan qonuni, ta'limda axborot texnologiyalari rivojlanishiga juda katta o'zgartirishlar olib keldi.

Ta'lim tizimiga aloqador ba'zi insonlardan "Sohadagi muammolar nimada?" deb so'ralganda ular "pedagoglarning ortiqcha qog'ozbozlik bilan bandligi" deb javob berishganlar. Shu bois axborot texnologiyalaridan, xususan raqamli texnologiyalardan ta'lim tizimida foydalanish o'z samarasini berishligi hech kimga sir emas.

Umumiy o'rta ta'lim bo'g'ini olib qaraydigan bo'lsak, umumta'lim maktablarda joriy etilgan birgina kundalik.com platformasi aynan yuqoridagi muammolarni bartaraf etish va qo'shimcha imkoniyatlar orqali o'quv jarayonini boshqarish sifatini yaxshilashni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi. Hozirda barcha maktablarda o'qituvchilar to'liq kundalik.com platformasidan foydalanilmoqda.

Bu platformaning bir qancha imkoniyatlari mavjud: platforma orqali o'qituvchilar, o'quvchilar, o'quvchilarning ota-onalari va ta'lim tizimidagi ma'muriy organ vakillarining o'zaro integratsiyasi mavjud; ular o'z kabinetlarini yaratishlari mumkin; o'qituvchilar jurnallarni, dars mashg'ulotlarini qayd etish, o'quv rejasidan elektron tarzda foydalanishi, e'lonlarini qulay tartibda berib borishi mumkin. Pedagoglar va o'quvchilar ularning ota-onalari o'zaro operativ muloqotga kirisha olishadi, turli hududdagi o'qituvchilar bilan tajriba va materiallar almashinishlari qulaylashadi. O'quvchilarga yana bir qulay tarafi, ular uyga vazifalarni, dars jadvallarini, baholari haqida doimiy ravishda ma'lumot olib borishlari mumkin. Ota-onalar farzandini davomatidan, fanlarni o'zlashtirishidan doimiy boxabar bo'lib boradi. Shu bilan birga kundalik.com da o'quvchilar uchun videodarslar, electron kitoblar, dars jarayoni uchun

kerakli qo'shimcha adabiyotlarning to'liq ba'zasi mavjud. Mobil qurilma va kompyuter yordamida internet orqali istalgan vaqtda va istalgan joyda bimalol foydalanishlari mumkin.

Shu bilan birga ta'lim tizimining yuqori bosqichi ham Oliy ta'lim muassasalarida, Oliy ta'lim jarayonlarini boshqarish axborot tizimi – Hemis axborot tizimining yaratilishi va qo'llanilishi yana bir ijobiy o'zgarishlardandir.

Hemis axborot tizimining 220 dan ortiq Oliy ta'lim muassasalari va milliondan ortiq foydalanuvchilari mavjud. Undan diplom ma'lumotlari, reyting daftarchasi kabi o'quv jarayoniga tegishli bo'lgan ma'lumotlarni yuklab olishimiz mumkin. Hemis axborot tizimi barcha subyektlarni, shu jumladan talabalar va ularning ota-onalarini ham axborotga bo'lgan ehtiyojini qondira oladi. Hemis mobil ilovasini yuklash orqali o'z ta'lim ma'lumotlarimiz bilan muntazam ravishda tanishib turishimiz mumkin. Shuningdek, ilova orqali ma'lumotlarimizni elektron ko'rinishda olishimiz hamda qaror qabul qilishda subyektiv omillarning ta'sirini bartaraf etishimiz mumkin. Hemis tizimida talabaga tegishli bo'lgan barcha ma'lumotlar zaxiralanadi hamda ta'lim jarayonidagi axborot oqimlari maqsadli ravishda tashkil etiladi.

Hemis platformasining asosiy funksiyalaridan biri, o'quv dasturlari fanlarni hamda talabalarining o'quv faoliyatini boshqarish, Universitet bitiruvchilarini ro'yxatga olish va monitoringini amalga oshirishdir. Hemis ilovasida bir qancha qulayliklar mavjud. Ular ilovada talabalarga barcha zaruriy ma'lumotlar mavjud. Ahamiyatlisi talabalar bu ma'lumotlar bilan istalgan payt tanishib chiqa oladi. Bu esa talaba o'z ta'lim jarayonini nazorat qilishiga katta yordam beradi.

Talaba Hemis platformasi orqali bir qancha ma'lumotlarga ega bo'ladi: dars jadvali, fan resurslari, ma'lumotlar, nazorat jadvali, davomat, shartnoma va topshiriqlar bilan tanishib chiqishi mumkin. Shu bilan birga Axborot tizimidagi library.uz yacheykasi orqali respublikadagi barcha ARMLar tomonidan yuklangan elektron adabiyotlar bilan tanishib borish mumkin.

Axborot texnologiyalarining yana bir imkoniyati masofaviy ta'lim tizimi joriy qilinishidir. Masofaviy ta'limning an'anaviy o'qitishdan farqli

jihati shundaki, u o'quv jarayonining quyidagi shakllarini o'quv muassasidan tashqarida amalga oshirish imkonini beradi: o'quv materialining o'qtuvchi tomonidan tushuntirilishi; maslahatlar; o'qituvchi bilan tinglovchilar orasida butun o'quv davri mobaynida o'zaro muloqot; muhokamali testlar o'tkazish va hakoza.

Masofaviy ta'lim talaba va o'qituvchilarning doimiy o'zaro munosabatlari telekommunikatsion texnologiya vositalari (Elektron pochta, e'lonlar doskasi, chat, forum, video konferensiya kabi) yordamida amalga oshiriladi [4].

Hozirda yoshi katta nuroniylarimizning ba'zilari axborot texnologiyalarini uncha yaxshi tushunmaganligi sababli o'z farzandlari va nabiralariga ko'p foydalanmaslikni uqtirishmoqdalar. Ularning fikrlaricha, axborot vositalari, jumladan telefon zararli, uning inson organizmida salbiy ta'sirlari borligini ta'kidlab kelishmoqda. Axborot texnologiyalaridan foydalanishning o'ziga yarasha tartib qoidalariga rioya qilgan holda ulardan oqilona foydalanilsa, foydali jihatlari ko'proq ekanligiga guvoh bo'lamiz.

Axborot bizning dunyo haqidagi tushunchamizni shakllantirishda hal qiluvchi ro'l o'ynasada, u insonlarga va umuman jamiyatga bir qator salbiy ta'sir ko'rsatishi ham mumkin. Noto'g'ri axborotni qasddan tarqatish orqali insonlar ko'rishi va shu ma'lumotga ishonib qolishlari mumkin. Axborot texnologiyalaridan salbiy maqsadda emas to'g'ri maqsadda foydalanish kerak.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ta'limda axborot texnologiyalarining o'rnini juda katta. Axborot texnologiyalarining jadal sur'atlar bilan rivojlanishi ko'plab sohalarning rivojlanishiga ta'sir etib, xususan ta'lim jarayonlarini sifatli boshqarishda inson omiliga katta imkoniyatlar va ijobiy o'zgarishlar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qudratov A.N. Ta'limda axborot texnologiyalari fanidan o'quv qo'llanma. Toshkent. "NIF MSh" 2024 yil.

2. Toshboyev B.E., Normatov.S.A, Media savodxonlik va axborot madaniyati. Jizzax. "Ilm Nuri print" MCHJ 2024.

PROFESSIONAL (KASB-HUNAR) TA'ALIMDA DUAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH

Abilov Samandar Xolto'rayevich

Termiz davlat universiteti magistranti

Bugungi zamon barcha sohalar qatorida ilm-fanni ham yangi bosqichga ko'tarishni talab qilmoqda. Boisi, ilm-fan taraqqiyotida fundamental tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan ular orqali yangi bilimlar o'zlashtiriladi va nazariyalar shakllantiriladi. Boshqacha aytganda, bugun jamiyat oldida turgan dolzarb masalalarni ilm-fansiz yechish qiyin.

Jahondagi rivojlangan davlatlar tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ularda jamiyat hayotini o'zgartirishga qaratilgan islohotlar avvalo ta'lim tizimidan, bog'cha, maktab, tarbiya masalasidan boshlanganini ko'ramiz. Xususan, Yaponiya, Janubiy Koreya, Finlyandiya, Norvegiya kabi davlatlar islohotni bog'chadan boshlab, 2-3 o'n yillikda o'ziga xos, samarali ta'lim-tarbiya tizimini yaratish evaziga fuqarolari ijtimoiy himoyalangan, iqtisodiy barqaror mamlakatlarga aylandi [3. B-15].

Respublikaimizda ta'lim muassasalaridagi ma'naviy-ma'rifiy muhit, pedagog kasbining obro'yi, nufuzi pasayib ketgani, yangi davr pedagoglarini tarbiyalash, innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etishga yetarli e'tibor berilmagani sohada bir qator jiddiy muammolarni keltirib chiqardi. Bugun mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tadqiqotlarning hammasini ham ilm-fanning bugungi yuqori rivojlanish darajasiga to'la javob beradi, deb bo'lmaydi. Demak, mamlakatimiz ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini takomillashtirish, ayniqsa, ta'lim tizimiga innovatsiya kiritishni kengaytirish hayotiy zaruratdir.

Xo'sh, bugun jamiyatimizda o'qituvchi va pedagog xodimlar, ilmiy va ijodkor ziyolilarga bo'lgan hurmat-e'tiborni yanada oshirish uchun nimalar qilish kerak? Sohada ko'p yillardan buyon to'planib qolgan, ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan muammolarni bartaraf etish qanday jihatlarga e'tibor qaratish lozim?

Birinchidan, mamlakat taraqqiyoti uchun yangi tashabbus va g'oyalar bilan maydonga chiqib, ularni amalga oshirishga qodir bo'lgan, intellektual va ma'naviy salohiyati yuksak yangi avlod kadrlarini tayyorlash, ta'lim tashkilotlari bitiruvchilari zamonaviy kasb egalari bo'lishlari uchun ularda zarur ko'nikma va bilimlarni shakllantirish muhim deb, hisoblayman. Bunda avvalambor professional ta'limga e'tibor berish zarurdir.

Professional ta'lim tizimida kadrlar tayyorlash kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlarda amalga oshiriladi. Professional ta'lim egallanadigan kasb va mutaxassislik bo'yicha quyidagi darajalarni o'z ichiga oladi:

- boshlang'ich professional ta'lim;
- o'rta professional ta'lim;
- o'rta maxsus professional ta'lim.

Boshlang'ich professional ta'lim kasb-hunar maktablarida IX sinf bitiruvchilari negizida bepul asosda kunduzgi ta'lim shakli bo'yicha umumta'lim fanlarining va mutaxassislik fanlarining ikki yillik integratsiyalashgan dasturlari asosida amalga oshiriladi.

O'rta professional ta'lim kollejlarda davlat buyurtmasi yoki to'lov-shartnoma asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, davomiyligi ikki yilgacha bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha umumiy o'rta, o'rta maxsus ta'lim hamda boshlang'ich professional ta'lim negizida amalga oshiriladi.

O'rta maxsus professional ta'lim texnikumlarda umumiy o'rta, o'rta maxsus, boshlang'ich professional va o'rta professional ta'lim negizida davlat buyurtmasi yoki to'lov-shartnoma asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, davomiyligi kamida ikki yil bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha amalga oshiriladi [1. B-77].

Dual ta'lim tizimi — ixtisoslashgan ta'lim turi bo'lib, talaba nazariy bilimlarni ta'lim muassasasida, amaliy ko'nikmalarini esa ish joyida, ya'ni tashkilotda olish imkoniyati yaratiladi [2. B-69].

Professional ta'lim muassasalariga amaliyot jarayonida ishlab chiqarilgan mahsulotlarni sotishga ruxsat beriladi. 2022 yil 1 maydan

boshlab bo'sh bo'lgan binolarni o'zini o'zi band qilgan shaxslar hamda tadbirkorlik sub'yektlariga o'qitish kurslarini tashkil etish yoki mahsulot ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish uchun 5 yilgacha bo'lgan muddatga ijaraga berishga ruxsat beriladi [5. B-846].

2023- yil 1- iyulga qadar professional ta'lim jarayonlarini boshqarish axborot tizimi ishlab chiqildi va bosqichma-bosqich amaliyotga joriy qilinmoqda. U dual ta'limni Professional ta'lim muassasalariga oson tadbiiq qilinishiga imkoniyat yaratadi.

Endi kasb-hunar maktablari o'quvchilariga ham stipendiya to'lanishi mumkin. Bundan tashqari, professional ta'lim muassasalari rahbarlari va o'qituvchilari mehnatiga haq to'lashning yangi tabaqalashtirilgan tartibini joriy etish rejalashtirilmoqda.

Xulosa shuki, har doim har bir mamlakat uchun mutaxassislar tayyorlash, yetuk kadrlarni voyaga yetkazish muhim vazifalardan biri sifatida qaralgan. Demak, bugun o'z avlodi kelajagini o'ylagan har bir yurtdoshimiz Prezidentimiz olib borayotgan islohotlarga o'z ulushini qo'shishi kerak.

Yurtimizda olib borilayotgan islohotlar, ayniqsa, professional ta'limda dual ta'limni rivojlantirish bu nafaqat ta'lim tizimimizning rivojiga, balki iqtisodiyotimizning yuksalishiga va yosh kadrlarning salohiyatli bo'lib vatanimiz rivojiga hissa qo'shishiga o'zining samarali hissasini qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi" qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 06.09.2019 yildagi PF-5812-son Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida tarbiyadir <https://xs.uz/uz/post/millatni-buyuk-qiladigan-kuch-bu-ilm-fan-tali>
3. <https://www.spot.uz/oz/2022/10/18/dual-education/>

WEB ILOVALAR YARATISHDA PYTHON DASTURLASH TILINING O'RNI

Qambarov Bahriddin Panji o'g'li

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

E-mail: qambarov.b.p1997@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada web ilovalar yaratishda python dasturlash tilining o'rni, nazariyasi va imkoniyatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: web ilovalar, frontend, backend, python(django), operatsion tizim.

Kirish. Bugungi kunda ijtimoiy hayotning qaysi sohasini olmaylik kompyuterlashtirish, dasturlash, raqamlashtirish jarayoni hamma sohada jadal sur'atlar bilan rivojlanayotganini ko'rishimiz mumkin. Kundalik hayotimizni raqamli texnologiyalarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Kompyuterlar, noutbuklar, aqlli soatlar, telefonlar, aqlli televizorlar shular jumlasidandir. Bugungi kunda yaratilayotgan turli xildagi dasturlar turmush tarzimizni o'zgartirib yubormoqda va og'irimizni yengil qilmoqda. Yaqinlarimiz bilan muloqot qilishga yangi dastur, turli xildagi ko'ngilochar o'yinlar o'ynashga alohida yangi dastur, sevimli kino va seriallarni ko'rish uchun, ijtimoiy tarmoqlarda masofadan fikr almashish, onlayn ta'lim olish va boshqa minglab ehtiyojlarimiz uchun alohida dasturlar mavjud. Dasturlarga talab bor ekan, dasturchilarga ham talab ortib boraveradi. Dunyo miqyosida ham dasturchilarga bo'lgan talab ortib bormoqda. O'zbekistonda ham ushbu soha vakillariga talab yuqori ekanligini ularga berilayotgan maoshlardan farqlashimiz qiyin emas. Ayniqsa web dasturchilarga bo'lgan talab juda yuqori hisoblanadi. Shunday ekan web dasturlash sohasiga to'xtalib o'tamiz.

Tadqiqot metodologiyasi. Web dasturlash bu turli katta kichiklikdagi dinamik va statik web ilovalar yaratish va ularni boshqarish tizimi sifatida tavsiflanadi. Kundalik ravishda dunyo aholisining juda katta qismi foydalanadigan **Google**, **Yandex** va **Facebook** tarmoqlari web dasturlashning namunalari. Bu soha 2 ta katta qismga bo'linadi.

- 1) FrontEnd;
- 2) BackEnd.

FrontEnd-dasturlovchi veb-saytning foydalanuvchiga ko‘rinadigan qismini tayyorlash bilan shug‘ullanadi. HTML, CSS, va JavaScript kabi tillar bu jarayonning asosiy vositalari hisoblanadi.

BackEnd-dasturlash asosan saytning yoki mobile ilovalarni qanday ishlashini, server qismi, ma’lumotlar bazasi va brauzer o‘rtasida aloqani ta’minlaydi. Shuningdek, bu ma’lum bir veb sayti yoki ilova bilan bog‘liq barcha server-tomon ishlarni boshqarishga doir texnologiyalarni o‘z ichiga oladi. Server-tomon dasturlashda keng ko‘lamda til va frameworklar ishlatiladi, masalan, Node.js, Python (Django, Flask), Ruby (Ruby on Rails), Java (Spring), PHP va boshqalar.

Tahlil natijalari. Agar siz dasturlashni o‘rganishni endi boshlagan bo‘lsangiz, Python dasturlash tili siz uchun juda ham yaxshi tanlovdir. Python dasturlash tilining asosiy xususiyatlaridan biri bu uning soddaligidir, bu esa o‘z navbatida dasturlash sohasini endi o‘rganayotganlar uchun juda ham yaxshi imkoniyatlarni taqdim etadi.

Python o‘rganish uchun sabablar:

- Python dasturlash tiliga bo‘lgan talab yildan yilga oshib kelmoqda. CodingDojo portalining tadqiqotlariga ko‘ra, 2020 yilda aynan Python dasturlash tilida dasturlovchi mutaxassislarga eng ko‘p talab bo‘lgan.

- Python Artificial Intelligence (Sun‘iy intellekt) va Data Science (Ulkan ma’lumotlar bilan ishlash) sohalarining tili hisoblanadi. Bugungi kunda keng ommalashib borayotgan sun‘iy intellekt asosida ishlovchi dasturlarning aksari Pythonda yozilgan. Bu sohalardagi mutaxassislar bugungi kunda eng noyob va qimmatbaho kadrlar hisoblanadi.

- Keng qamrovli va universal til. Python dasturlari deyarli barcha operativ tizimlarda va platformalarda ishlaydi.

- Moslashuvchanlik —Python dasturlash tili ma’lum bir masalalarni yechish bilan chegaralanmagan.

- Bu til dasturchilarga yangi va yangi yo‘nalishlarga kirish imkonini beradi. Python quyidagi sohalarda qo‘llaniladi: Web va Internet dasturlash, kompyuter o‘yinlarini yaratish, ma’lumotlar bazasi bilan ishlash (DB), computer vision, foydalanuvchilar uchun grafik interfeys (GUI), juda tez rivojlanayotgan buyumlar interneti (IoT) texnologiyasi va hokazo.

• O‘rganish uchun ham, tushunish uchun ham juda qulay va sodda kod. Quydagi ikki tilda yozilgan kodlarga e’tibor bering va ulardan qay biri tushunarliroq ekanini ko‘ring (ikkisi ham bir vazifani bajaradi):

Java dasturlash tilida “Salom Dunyo” ma’lumotini ekranga chiqarish kodi.

```
Main.java  ⋮
1  //JAVA
2  public class Main
3  {
4      public static void main(String[] args) {
5          System.out.println("Salom Dunyo");
6      }
7  }
8
```

Python dasturlash tilida “Salom Dunyo” ma’lumotini ekranga chiqarish kodi.

```
main.py
1  # PYTHON
2  print("Salom Dunyo")
```

Yuqorida ta’kidlab o‘tganimiz kabi Python dasturlash tilidan turli xildagi katta va kichik bo‘lgan web ilovalar yaratishda foydalanamiz. Aynan bunga o‘xshash ilovalar va katta kichik web saytlar yaratish uchun Pythonning Django va Flask kutubxonalari yordamga keladi. Django bu- Pythonga asoslangan web ilovalarni ishlab chiqishni tezlashtiruvchi bepul va ochiq kodli kutubxona hisoblanadi. Django ning asosiy maqsadi veb ilovalarni tezkor yaratish va ularni o‘z ichiga olgan eng yaxshi amaliyotlarni o‘rganish va qo‘llab-quvvatlashdir. Python(Django) ni katta

loyihalarda ishlatish mumkin. Chunki, uni chegarasi yo‘q, imkoniyati yuqori. Shuningdek, u sodda va universalligi bilan dasturlash tillari orasida eng mashhurlaridan biridir. Hozirgi kunda Python(Django) bilan turli sohalarda ishlovchi kompaniyalar mavjuddir. Masalan, Google, NASA va Dropbox kabi kompaniyalar o‘zlarining dasturlarini Python tilida yozib boradilar.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Python dasturlash tili bugungi kunda dunyoning eng mashhur va ommaviy dasturlash tillaridan biri sifatida tan olinadi. Shuningdek Python web ilovalarini yaratishda kuchli va eng keng ishlatiladigan va keng tarqalgan dasturlash tillaridan biri sifatida tanilgan. Bu dasturlash tilini ishlatishning ko‘plab sabablari mavjud.

Oddiy sintaksis: Pythonning oson va sodda sintaksisi dasturchilar uchun o‘rganishni oson qiladi. Bu yangi dasturchilar uchun kirish darajasini past qiladi va kodlarni o‘qishni, tuzatishni va yozishni osonlashtiradi.

Ko‘p xil texnologiyalar va frameworklar: Python, web ilovalarini yaratish uchun ko‘plab xil frameworklar va texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlaydi. Ular orasida quyidagilar keng ommalashgan:

Django: Oddiy, kuchli va qulay web ilovalarni yaratish uchun.

Keng foydalanuvchilar jamoasi: Python yuqori darajada ommabop dasturlash tilidir, shu sababli undan yuzaga chiqqan ilovalar va o‘zgarishlar ko‘p yoki boshqa dasturlash tillariga nisbatan tez tarqaladi.

Python dasturlash tilining yuqori darajada ommabopligi va mashhur frameworklari orqali web ilovalarni yaratishdagi osonlik va samarali xususiyatlari tufayli, ko‘p dasturchilar Pythonni web dasturlashda ishlatishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Panji o‘g‘li, Q. B. (2024). O‘quv Jarayonida Dasturlash Tillarining O‘rni Va Ahamiyati. Journal of Innovation in Education and Social Research, 2(3), 22-24.
2. Panji o‘g‘li, Q. B. (2024). Using VR Technologies in Professional Education. Progress Annals: Journal of Progressive Research, 2(1), 64-67.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni. 2017 yil 7 fevral.

4. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagogik-o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). - Toshkent: Iste’dod, 2008.

5. Ta’limda axborot texnologiyalari: O‘quv qo‘llanma / R.X. Ayupov. Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti. - T.: TPDU, 2020 yil.

6. Qodirov B. ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ҲУНАРМАНДЧИЛИККА ОИД КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ДИДАКТИК ИМКОНИЯТЛАРИ //Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

7. Aripov M.M., va b. Informatika, axborot texnologiyalari. O‘quv qo‘llanma, 1,2-qism. Toshkent, 2002.

8. Xashimova Dilyora Paxritdinovna “Zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2020 yil.

ZAMONAVIY TA’LIMNI RIVOJLANTIRISHDA TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Abdusalomov Oxunjon Abdusalomovich

Termiz davlat universiteti o‘qituvchisi

Tilovov Asilbek Chori o‘g‘li,

Davlatov Fayzulla Muzaffar o‘g‘li

Termiz davlat universiteti talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta’lim maktablarining darslarida zamonaviy ta’limni rivojlantirishda axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanishning afzalliklari yoritilgan. Zamonaviy ta’limni tashkil qilishda axborot texnologiyalarining o‘rni haqida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: zamonaviy ta’lim, axborot texnologiyalari, dars, tarbiya, rivojlantirish va b.

Zamonaviy ta'lim o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Darslarda o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. O'rganish jarayonida o'quvchilar o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o'ziga xos tafovutlarga tayanadi.

Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi. Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo'lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangan. Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi.

Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g'oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi. Til o'rganish jarayonida xalqning madaniy-axloqiy qadriyatlariga yaqinlashtirish imkoni paydo bo'ladi. Ulug' donishmandlardan biri "...kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o'qit", degan ekan. Yurtimizda ta'lim-tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar haqiqiy ma'noda bir-ikki yillik yoki qisqa davrda samaraga erishishga qaratilgan ish emas, balki chin ma'noda bir necha yuz yillarga tatiydigan o'zgarish bo'ldi, desak xato bo'lmaydi.

Bu birinchi Prezidentimizning kelajagimiz, kelajak avlodimiz haqida qayg'urib, yurtimizning barcha farzandlari – mening farzandlarim, ular bizlardan ko'ra kuchli, bilimli va albatta baxtli bo'lishlari kerak, degan g'oyasi zamirida donishmandlarcha siyosat yotganini ko'rsatadi. Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini

tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kun o'qituvchidan ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tajribalarimiz asosida dars mashg'ulotlarida interfaol metodlarni qo'llash orqali ta'lim-tarbiya berish yo'llariga doir fikrlarimizni bayon etamiz.

O'ylaymizki, u o'quv mashg'ulotlari samaradorligini oshirishda hamkasblarimizga amaliy yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarni o'z yo'nalishini tanlash va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'nikmalarini shakllantirishdek mas'uliyatli vazifani bajarishda ularning yaqin ko'makchilardan biriga aylanadi. Hozirgi davr o'qituvchi va o'quvchi oldiga katta talablar qo'ymoqda, bu talablarning eng asosiysi - darsning samaradorligi, uning sifatliiligi, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalariga, maktablardagi turli xil o'quv mashg'ulotlari, ularni tashkil qilinishi va u orqali o'quvchilarni turli bilim va ko'nikmalarni egallab olishidir. Bugungi kunda ta'lim jarayonini to'g'ri va samarali tashkil qilishda innovatsion texnologiyalar, texnik vositalarning, jumladan, zamonaviy kompyuterlarning o'rni beqiyosdir. Dars mavzusiga oid multimediya, animatsiya, grafika, diafilm va videofilmlardan foydalanish dars jarayonini yanada qiziqarli bo'lishiga ko'mak beradi, buning uchun esa o'qituvchi o'z ustida ishlashi va har bir darsga "men bugungi dars jarayoniga qanday yangilik bilan kirib, darsni qiziqarli tashkil qila olaman" deya o'ziga savol berishi, ya'ni, an'anaviy ta'limdan qochib, noan'anaviy ta'lim berishga intilishi lozim.

Zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida dars jarayonini tashkil etishda o'qituvchi dastlab: -darsning maqsadi; - maqsadga erishish yo'llari; - o'quv materiallarini taqdim etish usullari; - o'qitish metodlari; - o'quv topshiriqlarining turlari; - muhokamalar uchun savollar; - munozara va bahslarni tashkil etish yo'llari; - o'zaro aloqa usullari va kommunikatsiya singari omillarni aniqlab olishi lozim bo'ladi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarni aqlan va ruhan yetuk insonlar qilib tarbiyalashda, milliy urf-odatlarimiz, qadriyatlarimiz

mohiyati bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishda ularda buyuk ajdodlarimizning boy ma'naviy me'roslarini o'rganishda kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanish muxim rol o'ynaydi. Kompyuter va axborot texnologiyalari vositalari orqali pedagog xodimlar hamda o'quvchilar juda ko'p miqdorda ma'lumotlarni olish, izlash qayta ishlash va o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Bugungi kunda O'zbekistonda ham ta'lim jarayonida didaktik vosita sifatida foydalaniladigan dasturlarning maxsus bozori shakllanmoqda. Hozirda umumta'lim darslarida foydalanishi mumkin bo'lgan internetga joylashtirilgan ko'plab dasturlar mavjud. Bular sirasiga birinchi navbatda elektron darsliklarni kiritish mumkin. Kompyuter texnologiyalari turli xil interaktiv xarakterdagi topshiriqlardan foydalanish imkoniyatini beradi. Masalan, o'quvchilar voqealarni xronologik ketmaketlikda joylashtirish, fanga oid atamalar va tushunchalarni to'g'ri izohlash yoki o'ng va chap qatordagi atamalar va ularning ma'nosini mos ravishda strelka bilan ko'rsatish yoki berilayotgan mavzudagi tayanch so'zlarni to'ldirish, test topshiriqlarini bajarish, krosvordlarni yechish kabi topshiriqlarni qanday ajarganliklarini katta ekranda multimedia yordamida tushirilgan javoblar bilan taqqoslab, bilib borishlari mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolipov U.K., Sharipov Sh.S. O'quvchi shaxsi ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari. – T., Fan, 2012
2. Yo'ldashev J. G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. – T: Fan va texnologiya, 2008.
3. Okhunov, M., & Minamatov, Y. (2021). Application of Innovative Projects in Information Systems. European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630), 11, 167-168.
4. Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. Scientific progress, 2(8), 911-913.
5. Минаматов, Ю. (2021). УМНЫЕ УСТРОЙСТВА И ПРОЦЕССЫ В ИХ ПРАКТИЧЕСКОЙ ЭКСПЛУАТАЦИИ. Eurasian Journal of Academic Research, 1(9), 875-879.

6. Mamadalieva, L. K., & Minamatov, Y. E. (2021). High Efficiency of a Photoelectric Converter in a Combined Design with a Thermoelectric Converter. Middle European Scientific Bulletin, 19, 178-186.

7. Abdusalomovich, A. O. (2023). MEDIAVOSITALARDAN FOYDALANIB TEXNOLOGIYA FANI O'QITUVCHILARI SAVODXONLIGINI OSHIRISHNING AHAMIYATI. *Наука и технологии*, 1(1).

8. Murtazayev, M. Z., & Yo'ldashev, M. Q. (2020). Texnologiya talimi darslarida o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishning ayrim masalalari. *Научное знание современности*, (4), 39-44.

BO'LAJAK PEDAGOGLARDA RAQAMLI KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY- METADOLOGIK ASOSLARI

Xolmatova Maxliyo Iskandar qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti doktoranti

Annotatsiya: Mazkur tezisdan bo'lajak pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy va metodologik asoslari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim muhitida samarali ishlash uchun zarur bo'lgan asosiy raqamli kompetensiyalar va pedagogik texnologiyalar ko'rib chiqilgan. Shuningdek, ushbu sohada qo'llaniladigan metodologik yondashuvlar va ta'lim sifatini oshirish usullari muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: raqamli kompetensiya, bo'lajak pedagog, metodologik yondashuv, ta'lim dasturlarining innovatsiyasi, masofaviy o'qitish platformalari.

Kirish. Zamonaviy jamiyatning tezkor rivojlanishi va texnologik yangilanishlar, ta'lim sohasida ham katta o'zgarishlarni talab qilmoqda. Xususan, pedagoglarning raqamli kompetensiyalari ularning kasbiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bu kompetensiyalar zamonaviy o'qitish metodlarini qo'llash va ta'lim sifatini oshirish imkonini beradi. Shu sababli, bo'lajak pedagoglarda raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish, ularni zamonaviy ta'lim muhitiga

moslashtirish va o'quvchilarning o'rganish jarayonini yaxshilash uchun zarur shartlarni yaratish muhimdir.

Ushbu ilmiy ishimiz - bo'lajak pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy va metodologik asoslarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Shuningdek, raqamli kompetensiyalar nima ekanligi, ularni rivojlantirishning pedagogik asoslari, shuningdek, ta'lim muassasalarida bu jarayonni qanday qilib samarali amalga oshirish mumkinligi ko'rib chiqiladi. Raqamli texnologiyalar va pedagogik yondashuvlar integratsiyasi orqali o'qitish jarayonini yanada interaktiv va samarali qilish usullari muhokama qilindi.

Qolaversa, ta'lim-tarbiya jarayonlarida milliy va zamonaviy texnologiyalarni integratsiyalash, ma'lum bo'limlarga amal qilish uchun hamda talabga mos ta'lim tizimini yangilash uchun bir necha mavzular mavjud. Integratsiya, milliy va zamonaviy texnologiyalarni yangilash, ta'limning sifatini oshirish va talabga mos o'quv chegaralarini ishlab chiqishda ko'p tajriba va faollikni ta'minlaydi. Bu bo'yicha amalga oshirilayotgan ilovalar va texnologiyalar ko'plikda variantlarga ega bo'lib, bir necha jabhalarda amalga oshiriladi.

Bilamizki, bo'lajak o'qituvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan kasbiy faoliyati jarayonida foydalanishi ularning kasbiy kompetentligiga uzviy bog'liq. Bo'lajak pedagog kadrlarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash bo'yicha xorijiy mamlakatalarda va vatanimiz olimlari tomonidan ko'plab tadqiqot va izlanishlar olib borilgan. Xususan, oliy ta'lim muassasalarida dasturlashtirilgan ta'lim vositalaridan foydalanishning pedagogik-psixologik asoslari, axborotlashtirish nazariyasi, metodikasi va amaliyoti bo'yicha salmoqli natijalar R.X.Djurayev¹, J.A.Xamidov², O.X.To'raqulov³, D.N.Mamatov⁴, A.A.Abduqodirov⁵, U.Sh.Begimqulov⁶

¹ Джуроев Р.Х. Организованно – педагогические основы интенсификации системы профессионального подготовки в учебных заведениях профессионального образования: Автореф. дисс. ...док. пед. наук. –Т.: 1995, - 43ст.

² Hamidov J.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda o'qitishning zamonaviy didaktik vositalarini yaratish va qo'llash texnologiyasi. Ped.fan.dokt.diss. Toshkent, 2017. 337-b

³ To'raqulov O.X. Axborotlashgan ta'lim muhitida kichik mutaxassislar tayyorlashning ilmiy-metodik ta'minotini takomillashtirish (axborot va kompyuter texnologiyalariga ixtisoslashgan kasb-hunar kollejlari misolida). Ped.fan.dokt. ...avtorefer. –T.: 2017. -64-b.

⁴ Mamatov D.N. Elektron axborot ta'limi muhitida kasbiy ta'lim jarayonlarini pedagogik loyihalashtirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). Diss. –T.: 2017. 186-b.

ilmiy izlanishlarida, kasbiy kompetensiya masalalari esa M.M.Aripov, S.S.G‘ulomov, N.I.Taylaqov, U.Yu.Yuldashev, S.Q.Tursunov, F.G‘.G‘afforov, S.J.To‘rayev va boshqalarning ishlarida o‘z aksini topgan.

Ta‘lim jarayonida o‘quv mashg‘ulotlarni tashkil etish va zamonaviy o‘qitish texnologiyalari, ulardan samarali foydalanish muammolari, talabalarning kasbiy kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish masalalari A.Markova, Yu.V.Frolov va D.A.Maxotina, I.A.Zimnyaya, V.V.Shishkanovalar, kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish masalalari Ye.I.Passov, G.K.Selevko, V.A.Slasteninlarning ilmiy-tadqiqot ishlarida o‘rganilgan.

Faoliyatga tayyorlashda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha xorijiy mamlakatlar olimlaridan L.Harvey⁷, G.Siemens⁸, H.Dowd⁹, J.Bergmann¹⁰, M.Prensky¹¹ kabi tadqiqotchilar ilmiy izlanish olib borganlar.

“Bo‘lajak pedagoglarda raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari” mavzusi bo‘lajak o‘qituvchilarning zamonaviy ta‘lim muhitida samarali ishlashiga imkon beruvchi raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-nazariy va metodologik yondashuvlarni o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Ushbu soha pedagoglar ta‘lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash orqali bo‘lajak o‘quvchilarning o‘rganish samaradorligini oshirish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerakligini ta’kidlaydi.

Aslida ham oliy ta‘limning asosiy maqsadi ham xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, yoshlarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishdan iborat. Jumladan, Xelsinki universiteti professori Yarkko Lampiselkining qayd etishicha, yigirma birinchi asr

⁵ Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Masofali o‘qitish nazariyasi va amaliyoti. –T.: “Fan”, 2009. 145-b.

⁶ Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta‘lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. Ped.fan.dok. ...avtoref. T.:, 2007. 37-b.

⁷ Harvey L. External quality monitoring in the market place // Tertiary Education and Management. Vol 3, № 1 / 1997. p. 25-35.

⁸ Siemens, G., Gasevic, D., & Dawson, S. (2015). Preparing for the Digital University: A Review of the History and Current State of Distance, Blended, and Online Learning. 10(2), p. 45-63.

⁹ Dowd, H., & Green, P. (2018). Evaluating Technology Use in the Classroom. YedTech Books. [Kitob], pp. 112-130.

¹⁰ Bergmann, J., & Sams, A. (2012). The Flipped Classroom: A Survey of the Research. [Konferensiya materiallari], 21st Century Learning Conference, pp. 33-40.

¹¹ Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 9(5), pp. 1-6.

ko'nikmalari yaratuvchanlik, innovatsiyalar, tanqidiy fikrlash, muammoni yechish, qaror qabul qilish ko'nikmalaridan iborat bo'lib, ushbu ko'nikmalar fikrlash vositasi, yashash tarzi, ishlash yo'li va ishlash vositasi to'rtligi asosida shakllantiriladi va ushbu kompetentlik qolipi raqobatbardosh kadrlarni yaratishga yo'naltirilishi kerak.

Bizning fikrimizcha, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishda muammo va uning taklif etilayotgan yechimi mohiyatiga kirib borish, muammoni konstruktiv va samarali hal qilishga imkon beradigan usullarni aniqlash, kerakli ma'lumotlarni topish va ular ustida ishlashni rejalashtirish, bunda amaliy pedagogik tajribadan foydalanish imkoniyatidir. Bugungi kunda axborot-kommunikatsion texnologiyalar va internetning yuksak darajada taraqqiy etishi ilm toliblari uchun keng imkoniyatlar yaratdi va talabalarning ta'lim jarayoniga munosabatini tubdan o'zgartirishiga olib keldi.

Pedagog axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda o'quv materiallarini platformaga kiritgandan so'ng faqat tyutor-maslahat beruvchi sifatida qolib, qolgan vazifalarning barchasi talabaga o'tadi: talaba mustaqil tarzda axborot ma'lumotlarni izlaydi; topadi; o'qiydi; o'zlashtiradi, hatto o'z tashabbusi bilan kichik guruhlar tashkil etadi; o'z fikrlarini dalillar topib isbotlashga harakat qiladi; talabaning faoliyati ikki barobardan ham ortib ketadi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida talabalarining kasbiy kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga e'tiborni kuchaytirish orqali ta'lim oluvchini shaxs sifatida rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratilishiga Olib keladi. **Moodle** va **HEMIS** dasturi orqali mashg'ulotlar davomida talabalarga masofadan turib bir-biri bilan o'zaro aloqaga kirishish, topshiriqlarni tezkorlik bilan bajarish, qiziqish doirasini kengaytirish va yangi sohalar bo'yicha harn o'z bilimlarini oshirib borishiga imkoniyatlar yaratib beradi.

Oliy ta'lim tashkiloti mashg'ulotlarini zamonaviy tashkil etishning mazmun va mohiyatini amalda qo'llashga oid qator mashg'ulotlar o'tkazildi hamda qator xulosalarga kelindi.

Mavzu doirasida quyidagi asosiy tushunchalar muhokama qilinishi mumkin:

Raqamli kompetensiyalar: Pedagoglarning texnologiya va axborot vositalaridan foydalana olish qobiliyatini anglatadi. Bu kompetensiyalar multimedia vositalaridan foydalanish, axborot xavfsizligini ta'minlash, raqamli resurslarni baholash va tanlash kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

Pedagogik texnologiyalar: Zamonaviy o'qitish metodlari va texnologiyalarni qo'llash, masalan, masofaviy o'qitish platformalari, interaktiv ta'lim vositalari va boshqalar.

Metodologik yondashuvlar: Raqamli kompetensiyalarni o'qitish va baholash usullarini ishlab chiqish, bu jarayonni qanday qilib integratsiya qilish va pedagoglarning malakasini oshirish mumkinligini o'rganish.

Ta'lim sifatini oshirish: Raqamli vositalarni qo'llash orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va o'quvchilarning bilimlarini chuqurroq tushunishlarini ta'minlash.

Innovatsion ta'lim dasturlari: Pedagoglarga mo'ljallangan yangi dasturlar va kurslar ishlab chiqish, bu dasturlar raqamli texnologiyalarni o'z ichiga oladi va zamonaviy o'qitish amaliyotlariga mos keladi.

Ushbu mavzuni chuqurroq o'rganish orqali, ta'lim muassasalari kelajakdagi pedagoglarni zamonaviy jamiyat talablariga javob beradigan raqamli ko'nikmalar bilan ta'minlash strategiyalarini ishlab chiqishlari mumkin.

Shu o'rinda tegishli tadqiqotlar haqida ham ma'lumot berib o'tsak. Bo'lajak pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy va metodologik asoslarini o'rganishda quyidagi tadqiqotlar va adabiyotlar asosiy manbalar sifatida xizmat qilishi mumkin:

“Educating the Net Generation” tomonidan tahrirlangan. Bu asar zamonaviy talabalar va pedagoglar o'rtasida texnologiyalarning ta'sirini o'rganadi va ta'lim muassasalarida raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishning zarurati haqida muhokama qiladi.

“Digital Literacy for Dummies” by Faithe Wempen. Ushbu kitob raqamli kompetensiyalar asoslarini, shu jumladan axborot xavfsizligi, dasturiy ta'minot va raqamli vositalardan foydalanish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi.

“The Technology Toolbelt for Teaching” by Susan Manning va Kevin E. Johnson. Pedagoglarga zamonaviy o‘qitish vositalaridan qanday qilib samarali foydalanish mumkinligini o‘rgatuvchi amaliy qo‘llanma.

“Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu)”. Yevropa Komissiyasi tomonidan ishlab chiqilgan ushbu ramka, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish uchun aniq ko‘rsatmalar va darajalar taklif etadi.

“Handbook of Research on New Media Literacy at the K-12 Level: Issues and Challenges” by Leo Tan Wee Hin va R. Subramaniam. Ushbu to‘plam, K-12 darajasidagi o‘qituvchilar va o‘quvchilarning yangi media savodxonligini oshirish bo‘yicha qiyinchiliklar va yechimlarni taqdim etadi.

“Integrating Technology in Higher Education” by A. Balasubramanian. Bu kitob oliy ta’limda texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha yondashuvlar va strategiyalarni o‘rganadi, bu esa pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi.

“Emerging Research and Trends in Interactivity and the Human-Computer Interface” by Katherine Blashki va Pedro Isaías. Ushbu to‘plam interaktivlik va inson-kompyuter interfeysi sohasidagi so‘nggi tendensiyalarni va tadqiqotlarni taqdim etadi, bu o‘qituvchilarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan tanishtirishga yordam beradi.

Ushbu manbalar, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida nazariy va amaliy bilimlar bazasini kengaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotchilar va ta’lim muassasalari ushbu manbalardan foydalanib, pedagoglarni zamonaviy ta’lim muhitiga moslashuvchan va samarali o‘qituvchilar sifatida tayyorlashga yordam berishlari mumkin.

Xulosa. Ushbu tadqiqotning xulosasi shundan iboratki, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini muntazam ravishda rivojlantirish, ta’lim sifatini yaxshilash va ta’lim jarayonini zamonaviy talablarga javob beradigan darajada interaktiv va samarali qilishda kalit rol o‘ynaydi. Raqamli texnologiyalar va kompetensiyalarini integratsiya qilish orqali, pedagoglar o‘z kasbiy mahoratlarini oshirishlari va o‘quvchilarga yuqori sifatli ta’lim berishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-son farmoni. Qonun hujjatlari ma’lumotlar milliy bazasi, 24.10.2020 y.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘qituvchi va murabbiylar kuni munosabati bilan so‘zlagan Murojaat nutqi.// “Xalq so‘zi”gazetasi 2020 yil 1 oktabr soni.
3. G‘affarov E. Innovasiya, ijtimoiy innovasiya va innovasion faoliyat: ilmiy-nazariy yondashuvlar. NamDU ilmiy axborotnomasi. 2019 yil, 10-son. 153-157 betlar.
4. Azizova G.G. Oliy ta’lim muassasalari professor- o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik faoliyatini takomillashtirish 13.00.01 – “Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta’limotlar tarixi”. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissert. avtoreferati. Samarqand – 2019.
5. Oblinger, D., & Oblinger, J. (eds.). (2005). Educating the Net Generation. Educause.
6. Wempen, F. (2014). Digital Literacy for Dummies. John Wiley & Sons.
7. Manning, S., & Johnson, K. E. (2011). The Technology Toolbelt for Teaching. Jossey-Bass.
8. Balasubramanian, A. (2016). Integrating Technology in Higher Education. Rowman & Littlefield Publishers.
9. Blashki, K., & Isaías, P. (eds.). (2014). Emerging Research and Trends in Interactivity and the Human-Computer Interface. IGI Global.
10. Hamidov J.A. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarini tayyorlashda o‘qitishning zamonaviy didaktik vositalarini yaratish va qo‘llash texnologiyasi. Ped.fan.dokt.diss. Toshkent, 2017. 337-b
11. To‘raqulov O.X. Axborotlashgan ta’lim muhitida kichik mutaxassislar tayyorlashning ilmiy-metodik ta’minotini takomillashtirish (axborot va kompyuter texnologiyalariga ixtisoslashgan kasb-hunar kollejlari misolida). Ped.fan.dokt. ...avtoref. –T.:, 2017. -64-b.

INNOVATSION KOMPYUTERLASHTIRISH CAD/CAE/CAM DASTURLARIDA MUHANDISLIK OBYEKTLARINI KONSTRUKTIV LOYIHALASH METODIKASI

D.Sh.Saidova

Toshkent kimyo-texnologiya instituti katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada CAD/CAE/CAM innovatsion texnologiyalari asosida loyihalash-konstruksiyalash bilan bir qatorda kredit modul tizimi, o'quv dasturi (sillabus) talabiga mos "Mashina detallari" va "Texnika mexanikasi" fanlaridan kurs ishlari topshiriqlarini bajarish, KOMPAS-3D dasturidan foydalanishning ta'limda yuqori samara berishi asoslanmoqda.

Kalit so'zlar. Loyihalash, konstruksiyalash, kinematik parametr, reduktor, shestrnya, g'ildirak, podshipnik.

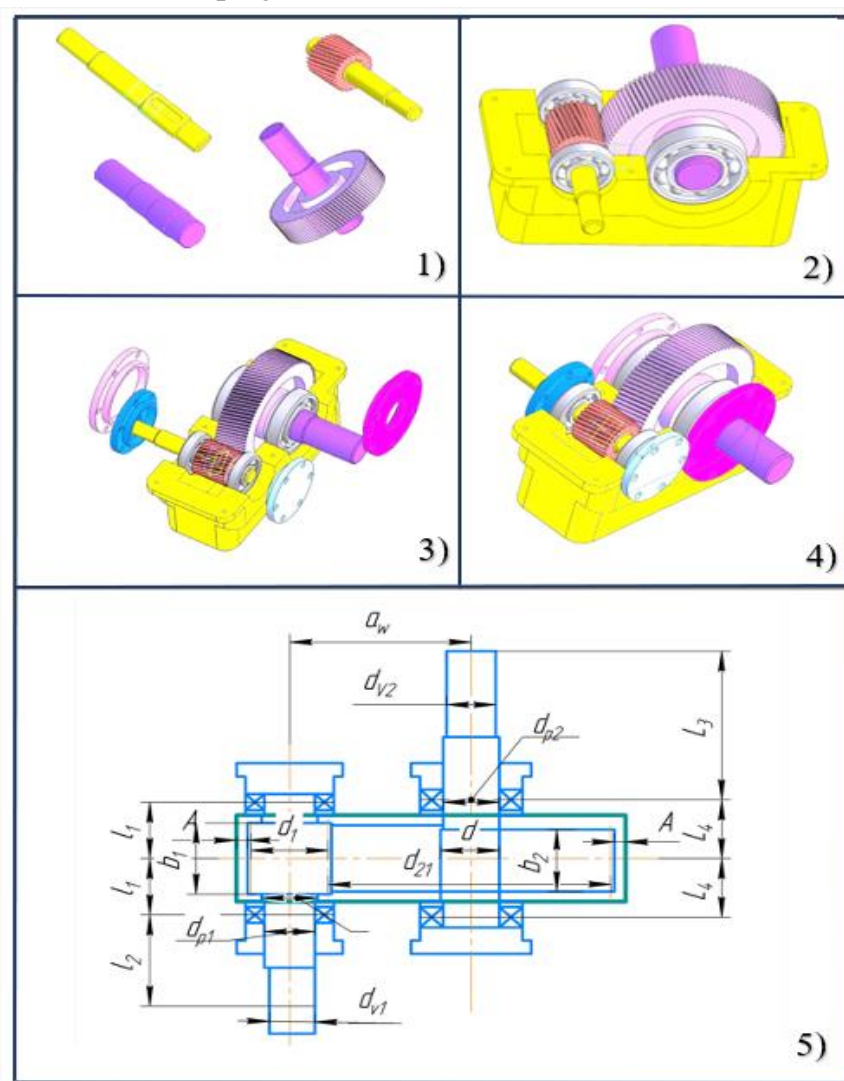
Muhandislik amaliyotida qo'llanilayotgan barcha obyektlarni yaratish – ishlab chiqishda nafaqat ularni keng ko'lamli loyihalash, balki konstruksiyalash ham o'ta muhim ahamiyat kasb etadi. Aslida loyihalash va konstruksiyalash ishlari bir-birini to'ldiradigan o'zaro bog'liq murakkab jarayonlar hisoblanib, ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchilardan yuksak mahorat va kompetentlik talab etadi. Masalan, loyihalash jarayoni obyektlarni o'rnatish, yig'ish, ularning tarkibiy qismlari tizimlarining va umumiy ko'rinishini shakllantirish jarayoni sifatida qaraladi.

Loyihalash va konstruksiyalash jarayonlarining asosiy maqsadi muhandislik amaliyotida qo'llanilayotgan yoki hali ishlab chiqilmagan, lekin o'ziga xos geometrik o'lchamlar, mexanik parametrlarga ega bo'lgan o'xshash shakllardagi yangi mahsulotlar to'plamini yaratishdir.

Aslida, loyihalash va konstruksiyalash deganda asosan shaxsning intellektual-innovatsion faoliyat turlaridan biri tushuniladi, qaysiki bunday murakkab muhandislik jarayonlarida yaratuvchilar ongi-shu'urida muayyan aniq tasvirlar yoki hodisa-jarayonlarni shakllantira oladigan aqliy o'zgarishlarga duch keladigan texnik yechimlar majmuasi aks etadi.

Innovatsion metod yoki uslublarga tayanib, biror obyektни yaratish yoki muayyan mahsulotlar majmuasini ishlab chiqarishda, tabiiyki, ularga o'zgaruvchan zamonaviy bozor talablari doirasida qisqa vaqt davomida

tannarxi ancha past, lekin yuqori sifat-samaradorlikka ega bo'lgan yaratuvchanlik talablari qo'yiladi. [1, B169-172]; [4, B112-114];

1-rasm

O'z-o'zidan ravshanki, bunday ziddiyatli talablarni eski yondashuvlar bilan hal etib bo'lmaydi. Shu sababli ham muhandislik amaliyotida zamonaviy CAD/CAE/CAM ta'lim texnologiyalarini keng miqyosda qo'llash hanuzgacha dolzarbligicha qolmoqda [2, B193-201].

Ta'lim amaliyotida CAD/CAE/CAM dasturidan foydalanish barobarida uning quyidagi afzallik jihatlari asoslandi:

1. Kredit modul tizimi talabiga muvofiq, "Pedagog-talaba" muloqoti uzviyligi ta'minlanadi, talaba muhandislik obyektni loyihalash va konstruksiyalash jarayonida paydo bo'ladigan savollar bilan zudlikda pedagogga murojaat etishi mumkin.

2. Muhandislik obyektni amaldagi o‘quv dasturi (sillabus) talablariga muvofiq bir necha variantda eskiz shaklida chizib, pedagog bilan kelishgan yoki o‘zi mustaqil qaror qabul qilgan holda ulardan optimal (qulay) variantini tanlash imkoniyatiga ega [3, B94-96], [5, B81-282].

3. Muhandislik obyektining barcha geometrik va kinematik parametrlarini, texnikaviy tavsifnomalarini hamda amalda qo‘llanilishiga oid materiallarni batafsil bayon etish va to‘la qonli taqdimot qilish imkoniyatiga ega.

4. Ta’lim beruvchi tomonidan kredit modul tizimida har bir talabaning nazariy va amaliy bilimi hamda amaliy ko‘nikma-malakalarini xolisona, adolatli va shaffof baholash imkoniyatiga ega. Ushbu jarayonni to‘g‘ri tishli silindrik va konussimon g‘ildirakli ko‘p pog‘onali reduktorlarga ham osongina qo‘llash mumkin.

Maqolada amaldagi sillabus talabiga muvofiq, Mashina detallari va Texnika mexanikasi fanlaridan kurs ishlari topshiriqlarini bajarish barobarida bir pog‘onali silindrik qiya tishli reduktor sifatida qaralayotgan muhandislik obyektni KOMPAS-3D dasturi yordamida konstruktiv loyihalash-hisoblash mexanizmi bayon etilmoqda (1-rasm):

1. KOMPAS-3D ni o‘quv xonasidagi kompyuterlar va shaxsiy nooutbuk xotirasiga kiritilgach, ta’lim beruvchi ushbu dasturning afzalligi va foydalanish metodikasi bo‘yicha talabalarga qisqacha axborot va tushunchalar beradi.

2. Internet tarmog‘idan pedagog ko‘magida ixtiyoriy reduktorning aksonometrik ko‘rinishi tanlanadi va mumkin qadar reduktor detallarga ajratiladi. Shuningdek, talaba KOMPAS-3D dasturi “Biblioteka”sidan reduktor tarkibidagi standart detallarni tanlaydi [6, B201-203].

3. Nazariy hisoblash natijasi, “Analitik geometriya” va “Muhandislik va kompyuter grafikasi” fanlari talablariga asosan, talaba Dastur oynasining “Asboblari panel”idagi chiziqli turlari tarkibidan gorizantal va vertikal yo‘nalishlarda o‘q chiziqlari tanlaydi.

4. Vertikal o‘q chiziqli bo‘ylab qat’iy o‘lchamlar asosida qiya tishli shesternya chiziladi. Bunda talabaning amaliy ko‘nikma-malakasini e’tiborga olgan holda pedagog “Vstavit element” nomli “Biblioteka”dan

topshiriqqa buvosita mos keluvchi tayyor chizilgan shesternyani tanlashi mumkinligini xam tavsiya etishi lozim.

Hisoblash natijasida aniqlangan o'qlararo masofani belgilab yana vertikal tekislikda ilashma talablariga rioya qilgan holda g'ildirak chiziladi. Talaba g'ildirakni ham "Biblioteka"dan tanlashi mumkin.

6. "Muhandislik va kompyuter grafikasi" fani talablari bo'yicha shesternya va g'ildiraklarning vallari kompyuter yordamida chiziladi.

7. Talaba KOMPAS-3D dasturidan "Приложение" menyusidagi "Стандартные изделия" ga o'tib, "Вставить элемент" ga kiradi hamda loyihalash-hisoblash natijasiga tayanib, ikki juft dumalash podshipnigini tanlaydi va ularni vallarga o'rnatadi.

8. O'qlararo masofaga qat'iy rioya qilib, "Val, shesternya-g'ildirak, podshipnik"larning dastlabki majmuaviy konstruksiyasi shakllantiriladi.

9. Mazkur majmuaviy konstruksiyaga mos keluvchi reduktorni loyihalash va uning yig'ma chizmasi yakunlanadi hamda taqdimotga tavsiya etiladi.

Xulosalar. 1. Muhandislik obyektlarini an'anaviy ta'lim doirasida konstruktiv loyihalash-hisoblash jarayonlari talabadan juda ko'p vaqtni talab qiladi. Shuningdek, maxsus A1 formatdagi qog'oz, konstruktor qalamlari, burchakli chizg'ichlar, reysshina, "Kulman" chizish vositasi, A1 formatdagi "Millimetrovka"li qog'oz, o'quv qurollari (gotovalnya, transportir, lekalo, o'chirg'ich va hakoza) kabilar talab qiladi. Bundan tashqari "Ta'lim beruvchi-ta'lim oluvchi" shaxslar muloqoti murakkablashadi.

2. Innovatsion-integratsion ta'lim metodlari asosida KOMPAS-3D dasturi yordamida turli ko'rinish va murakkablikdagi muhandislik obyektlarini loyihalash-hisoblash va konstruksiyalash jarayonlari amalga oshirilganda yuqoridagi hayotiy kamchiliklar sodir bo'lmaydi, shuningdek ta'lim oluvchi vazifa-topshiriqlarni amaldagi kredit modul tizimi doirasida o'z vaqtida sifatli va samarali bajarish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nabiyeu A.N., Saidova D.Sh., Sangirov A.T. Muhandislik obyektlarini loyihalash va konstruksiyalashda innovatsion yondashuvning dolzarbligi // "Hozirgi zamon texnika taraqqiyoti tendensiyalari, ilmiy

ishlarda va ishlab chiqarishda innovatsiyalar” mavzusidagi Respublika ilmiy-uslubiy anjumani, Chirchiq OTQMBYU, Chirchiq: 2023.17-oktyabr, 4 bet.

2. Saidova D.Sh. Инженерная графика // Учебник, –Т.: “Donishmand dziyosi“. 2022. – 240 с.

3. Алексеева Н.А. Основы проектирования и конструирования узлов и деталей машин и механизмов // Учебное пособие, изучающих курсы «Детали машин и механизмов» и «Основы проектирования и конструирования деталей машин» –М.: МАИ, 2006. – 104 с.

4. Nabiyeu A. Texnika ta’lim muassasalari uchun yangi avlod o’quv adabiyotlarini yaratish texnologiyalari va ulardan foydalanish metodikasi // Monografiya, –Т.: Iqtisodiyot dunyosi. 2020. – 346 b.

5. Saidova D.Sh., Xaydarova Sh.K., Saidnazarova I.S. Последовательность выполнения чертежей. Сборочный чертёж. Классификация размеров. КОМПАС 3D // Women in stem. Xalqaro tezis materiallari. –Т.: 15 fevral, 2024. 281-282 b.

6. Safarov T.T., Saidova D. Sh., va boshqalar “Muhandislik chizmasi va eskiz ” // O’quv qo’llanma, –Т.: “Barkamol fayz media”, 2018. – 236 b.

IV SHO‘BA. IT PARKLARNING UMUMIY O‘RTA, PROFESSIONAL, OLIY TA‘LIMDAGI O‘RNI VA AHAMIYATINI OCHIB BERISH

TEXNOLOGIYA FANI O‘QITUVCHILARINI TA‘LIM NATIJALARINI TASHXISLASH FAOLIYATIGA TAYYORLASHDA BILIMLAR UZVIYLIGI VA UZLUKSIZLIGINI TA‘MINLASH

Yusupov Muxammad Maxmudovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta‘lim natijalarini tashxislash va baholashda taniyaladigan prinsiplar, nazoratning turlari, o‘ziga xos jihatlari, ta‘lim natijalarini tashxislash va baholash jarayoni bilan bo‘lajak Texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlash jarayoni orasida uzviylik va uzluksizlik, bo‘lajak Texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida ularga taqdim etiladigan pedagogik-psixologik bilimlar haqida fikr yuritilgan.

Tayanch so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, uzviylik, uzluksizlik, tashxislash, baholash, nazorat, o‘quv jarayoni, ta‘lim natijalari, prinsip, qadriyatli yondashuv, bilim, ko‘nikma, malaka, kompetensiya.

Ta‘lim natijasini tashxislash va baholashda muayyan prinsiplarga tayanish talab etiladi. Buning uchun bo‘lajak o‘qituvchilar pedagogika oliy o‘quv yurtlaridayoq ushbu prinsiplar bilan yaqindan tanishishlari, amaliy faoliyatda ularga tayanish tajribasiga ega bo‘lishlari talab etiladi. Xuddi mana shunday prinsiplar sirasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

1. Tashxislash uchun zarur bo‘lgan test topshiriqlari, savollarning mazmunida obyektivlikni ta‘minlash lozim. Tashxislash tadbirlarini amalga oshirishda o‘qituvchi bilan sinfdagi o‘quvchilar orasida do‘stona munosabat hukm surishi zarur. O‘quvchilarning ta‘lim natijasida hosil qilgan bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalari muayyan mezonlar yordamida aniqlanadi. Tashxislashning amaliy jihatdan obyektivligi nazorat metodlari va vositalaridan qat’iy nazar qo‘yilgan bahoning o‘zaro

muvofiq kelishida namoyon bo‘ladi. Tashxislashni amalga oshiradigan pedagoglardan bunga alohida e‘tibor qaratishlari talab etiladi.

2. Baholashning tizimliliği o‘zida tashxislash didaktik jarayonining barcha bosqichlarida nazoratni amalga oshirishni taqozo etadi. Bunda bilimlarni dastlabki idrok etishdan ularni amaliy jihatdan qo‘llashgacha bo‘lgan uzluksiz jarayon qamrab olinadi.

3. Ko‘rgazmalilik, ochiqlik prinsipi esa barcha ta‘lim oluvchilarni yagona mezon asosida sinovdan o‘tkazishda o‘z ifodasini topadi. Tashxislash jarayonida har bir o‘quvchining o‘rnatilgan reytingi ko‘rgazmalilik, ochiqlik xarakteriga ega bo‘lib, natijalarni o‘zaro qiyoslash imkonini berishi kerak. Ochiqlik prinsipi baholarni oshkor etmaslik va asoslashni ham talab qiladi. Baho vositasida o‘quvchilar o‘qituvchining obyektivligi va ular oldiga qo‘yilgan talablarni anglashga yo‘naltiriladilar. Mazkur prinsipni amalga oshirishning zarur shartlaridan biri tashxislashning muayyan bosqichida olingan natijalarni oshkor qilishni talab etadi. Bu natijalar o‘quvchilarning o‘zlari, ularning ota-onalari bilan muhokama qilinishi, shu asosda bo‘shliqlarni to‘ldirish rejalari tuzilishi kerak. Mazkur prinsiplar asosida o‘quvchilarning bilimdonlik va kompetentlilik darajalarini nazorat qilish o‘zining muayyan bosqichlari va bo‘g‘inlariga ham ega.

O‘quvchilarning o‘zlashtirgan bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarini tashxislash, nazorat qilish, tekshirish va baholash muayyan mantiqiy izchillik asosida amalga oshiriladi, ularni o‘rganish ham o‘ziga xos tarzda kechadi. O‘rganish, tashxislash va baholash bosqichlari orasida muayyan uzviylik va uzluksizlikni ta‘minlash zarurligini bo‘lajak o‘qituvchilar aniq taasavvur eta olishlari lozim. Chunonchi:

1. Tekshirish tizimida o‘quvchilarning bilim darajalarini oldindan aniqlash tadbiri amalga oshiriladi. O‘quv yili boshida to‘ldiruvchi, moslashtiruvchi o‘quv jarayoni tashkil etiladi. Bu tadbir o‘quv yilining dastlabki kunlaridayoq o‘quvchilar bilimidagi bo‘shliqni to‘ldirishni nazarda tutadi. Shu bilan bir qatorda bunday tadbirlarni o‘quv yili o‘rtasida, o‘quv dasturining yangi bo‘limini boshlash oldidan ham amalga oshirish mumkin.

2. O'rganilayotgan har bir mavzu yakunida, yangi mavzuni o'tishdan oldin joriy tekshirish amalga oshiriladi. Garchand bu tadbir darsdan darsga uzluksiz tarzda amalga oshirilsada, o'quv dasturining alohida qismlari bo'yicha o'quvchilarning o'zlashtirish darajalarini tashxislash imkonini beradi. O'quvchilar bilimni joriy nazorat qilishning asosiy vazifasi ta'limiy xarakterga ega. Bunday tekshirishning metodlari va shakllari turli-tuman bo'lishi mumkin. U muayyan pedagogik omillar bilan izohlanadi. Bunday omillar sirasiga o'quv materialining mazmuni, uning murakkablik darajasi, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini va tayyorgarlik darajalarini kiritish mumkin. Shu bilan bir qatorda o'quv jarayonining darajasi, maqsadi, amal qiladigan muayyan pedagogik shart-sharoitlar ham alohida ahamiyat kasb etadi.

3. Takroriy tekshirish ham joriy nazorat kabi muayyan mavzularni o'rganish doirasida amalga oshiriladi. O'quvchilar yangi mavzuni o'rganish bilan bir vaqtda o'tilgan mavzuni ham takrorlaydilar. Shu asosda ularning bilimlarni o'zlashtirish darajasida uzviylik va uzluksizlik ta'minlanadi. Bu tadbir bilimlarni mustahkamlash imkonini beradi, biroq o'quv ishi dinamikasini tavsiflash va ta'minlashga asos bo'la olmaydi. Shunga ko'ra, bu o'rinda ta'lim natijalari tashxislanib, uning samaradorligi aniqlanadi. Bunday tekshirishning samarasi uni tashxislashning boshqa turlari va metodlari bilan uyg'unlashtirilgandagina namoyon bo'ladi.

4. Davriy tekshirish bosqichida o'quvchilarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma, malakalari o'quv dasturidagi muayyan mavzu yoki o'quv kursi bo'limlarini o'rganish jarayonida amalga oshiriladi. Bundan ko'zlanadigan asosiy maqsad o'quvchilarning o'zlashtirish darajalari sifatini nazorat qilish hamda uning o'quv materiallarining tarkibiy qismlari bilan aloqadorligini oydinlashtirishdan iborat. Davriy tekshirish o'quvchilar o'zlashtirgan bilimlarni tizimlashtirish va umumlashtirishni nazarda tutadi.

5. Yakuniy tekshirish va o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimlari va ko'nikmalarini hisobga olish bosqichida ularning didaktik jarayonning barcha bosqichlarida o'rgangan bilim, ko'nikma, malakalari, ular orasidagi uzviylik va izchillik hisobga olinadi. Yakuniy tekshirish har bir o'quv choragi va o'quv yili yakunida amalga oshiriladi.

Tekshirishning maqsadi shundan iboratki, ushbu jarayonda nafaqat o'quvchilarning kompetensiyalarni o'zlashtirganlik darajalari va uning sifatini aniqlashdan iborat, balki ular tomonidan o'zlashtirilgan o'quv mehnatining ko'lami ham aniqlanadi.

Tekshirishning asosiy didaktik vazifasi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- a) o'qituvchi bilan o'quvchilar orasida teskari aloqani ta'minlash;
- b) o'qituvchilarning o'quv materialini o'zlashtirilganlik darajasi haqida obyektiv ma'lumotga ega bo'lish;
- v) o'quvchilarning bilimlaridagi bo'shliqni o'z vaqida aniqlash.

Tashxislash tadbirlari quyidagi maqsadlarni amalga oshirishni nazarda tutadi:

1. Tekshirish.
2. Baholash.
3. Natijalarni belgilash.

O'qituvchi qo'yilgan baho uchun mas'uldir. Bu o'rinda "belgilash" va "baholash" tushunchalarini farqlash lozim.

Baho - rejalashtirilgan maqsadga asoslangan aniq natijalarga aloqador hodisa hisoblanadi.

Belgi esa mazkur jarayonning natijasi, uning shartli shakliy ifodasi bo'lib, subyektiv fikr, taassurotlarni aks ettiradi. Belgining vazifalari sirasiga quyidagilar kiradi:

- O'quv materialini qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish;
- Yo'naltiruvchilik harakatlarini amalga oshirish;
- O'quvchining muayyan o'quv predmeti bo'yicha shug'ullanish yoki shug'ullanmasligini aniqlash;
- O'quvchining o'rganilgan o'quv materiali uchun qanday baho olganligini ifodalash;
- Jazolash uchun asos bo'ladigan holatlarni aniqlash;
- Boshqaruvchilik harakatlarini amalga oshirishga imkoniyat yaratish, ya'ni o'quvchini ijobiy baho olishga undash kabilar.

Belgining asosiy vazifasi nazorat qilish va yo'naltirishdan iborat. Nazorat qilish vazifasi ta'limning barcha bosqichlarida amalga oshiriladi. Buning uchun o'quvchilar yakuniy, darsda bajariladigan nazorat ishlari, mustaqil ishlarning turli shakllari va turlaridan foydalanish, tekshirish xarakteridagi uy vazifalarini topshirish usullaridan foydalanadilar. Agar belgilashning mazkur funksiyasi tizimli, obyektiv, barcha pedagogik

omillarni batafsil hisobga olgan holda amalga oshirilmasa o'z mohiyatini yo'qotadi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, muayyan holatni belgilashda o'qituvchi uning mazmunini kengaytirishga harakat qiladi. U faqatgina ta'lim natijalarini tashxislash va baholashdan iborat bo'lib qolmasdan, uning axborotlar bilan ta'minlanganligi, ya'ni o'quvchilar nimani bilishlari yoki bilmasliklarini aniqlashga ham e'tibor qaratiladi. Shu bilan bir qatorda o'qituvchi ushbu jarayonda o'quvchilarning o'quv mehnati, ta'lim muassasasidagi kundalik faoliyatiga bo'lgan munosabatini ham hisobga olishi kerak. Bunda o'quvchilarning tartibliligi, intiluvchanligi, intizomliligi, darslardagi umumiy faolligi, o'quv predmetiga bo'lgan qiziqishi, ijodiy layoqatlari kabilar nazarda tutiladi.

Belgilashning muhim vazifalaridan yana bir yo'naltiruvchilikdir. Bu sifat o'quvchini o'z faoliyatini mustaqil takomillashtirishga undaydi. Qo'yilgan bahoga qarab yo'nalish olgan holda o'quvchi o'z xulq-atvori, xatti-harakatlarini o'zgartiradi va yaxshi baho olishga intiladi. U o'zining salbiy baholarini tuzatish, darslarda faol bo'lish, o'qituvchining barcha talablarini muntazam bajarishga harakat qiladi.

Bahoning yo'naltiruvchilik va nazorat qiluvchilik vazifasi o'zaro uyg'unlikda namoyon bo'lishi kerak. Agar bu uyg'unlik buzilsa, baho o'quvchining xulq-atvorini boshqarish imkoniyatiga ega bo'lmaydi. Bunday vaziyatlarda o'quvchi salbiy bahoga e'tibor bermaydi. U bahoga befarq bo'lib, o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini yo'qotadi va o'zi uchun faoliyatning boshqa, qiziqarli turini izlashga harakat qiladi. Bunday vaziyatda bahoning nazorat qiluvchilik va yo'naltiruvchilik vazifalari yomon bahodan qo'rqish yoki unga e'tibor bermaslik, uni nazarga ilmaslikka olib keladi. Bunday vaziyatlarda baho o'zining asosiy vazifasini bajara olmay qoladi.

O'quvchilar ko'proq ish jarayonini qadrlay boshlaydilar, o'qituvchi esa ta'limning yakuniy natijalariga qiziqadi. Albatta, har qanday o'quv jarayonida ko'zlangan natijaga erishish maqsadi ilgari suriladi. Agar o'quvchilar topshiriqlar ustida qanchalik jiddiy o'ylasalar ham, uni yecha olmasalar o'qituvchi ularga yuqori baho qo'ymaydi. Biroq o'quvchilarning izlanishlari, o'y-fikrlarini baholash ham nihoyatda zarur hisoblanadi.

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda xuddi mana shu maqsad ustuvor bo'lishi lozim.

Ta'lim jarayonini tashkil etishda qadriyatli yondashuvga tayanish bugungi kunning dolzarb pedagogik muammosi hisoblanadi. Ma'lumki, qadriyatli yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'z-o'zidan o'quvchilarga insonparvarlik nuqtai nazardan yondashgan holda ularni har tomonlama rivojlantirishni nazarda tutadi. Buning uchun o'quvchilar hamkorlikdagi o'quv faoliyatini amalga oshirishlari, shu asosda aniq o'quv materiallarini o'zlashtirishlari lozim. Muayyan yoshda o'quvchilar aniq bir faoliyat turini egalashga muvaffaq bo'ladilar. Bunda texnologiya ta'limi alohida ahamiyatga ega. Chunki texnologiya ta'limi jarayonida o'quvchilarda muayyan kasblarga qiziqish, mehnat ko'nikmalari hosil qilinadi. Ta'lim jarayoni bilan o'quvchilarning ruhiy rivojlanishi orasidagi mutanosiblik hamkorlikdagi o'quv faoliyati orqali ta'minlanadi. Chunki o'quv jarayoni pedagogik jihatdan maxsus yo'naltirilgan jarayon bo'lib, unda o'quvchilar birgalikdagi o'quv faoliyatini amalga oshiradilar. Ular texnologiya ta'limi jarayonida amaliy mehnat harakatlarini amalga oshiradilar. Bu o'rinda texnologiya fani o'qituvchisi o'quvchilarning ruhiy rivojlanishlari asosida ularning tashqi faoliyatlari bilan bog'liq harakatlari ichki rivojlanish imkonini berishini yaxshi bilishi lozim. Shu asosda ularda kognitiv faoliyat tajribasi, tafakkur, idrok rivojlanadi. Bunday faoliyat natijasida o'quvchilarda bilish qiziqishlari shakllanadi. Demak, o'quvchini rivojlantirish, birinchi navbatda, uning hamkorlikdagi faoliyatini to'g'ri tashkil etishni talab qiladi. O'quvchi o'quv materialini sustkashlik bilan idrok qilganida rivojlanish kuzatilmaydi. O'quvchilarning aynan shaxsiy hamkorlikdagi faoliyatlari ularning istiqbolda ularda mehnat ko'nikmalari va kasbiy layoqatlarning shakllanishiga asos bo'ladi. Shuning uchun ham qadriyatli yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida o'quvchilarni hamkorlikdagi faoliyatga yo'naltirish ularning taraqqiyotini ta'minlashda muhim omil bo'la olishi haqidagi bilimlarga bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilari oliy ta'lim jarayonida ega bo'lishlari lozim. Shu bilan bir qatorda bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilari maktab o'quv dasturlari, darsliklar bilan ishlash, ikkilamchi didaktik loyihalar, ishlanmalar tayyorlash, o'zlari egallagan bilimlarni pedagogik amaliyot

davrida ta'lim jarayoniga tatbiq etish, texnologiya ta'limi natijalarini tashxislash va baholash kompetensiyalariga egaliklarini amaliy jihatdan namoyon qilishga xizmat qiladigan pedagogik-psixologik bilimlarni ham uzluksiz tarzda o'zlashtirgan bo'lishlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Djuraev R.X. Osobennosti deyatelnosti sovremennogo pedagoga professionalnogo obrazovaniya // "Ta'lim muammolari" j. - 2014. № 4., 14-16-betlar.
2. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: Ped. fan. dokt. ... diss. – T.: 2007. – 357 b.
3. Urazova M.B. Bo'lajak kasbiy ta'lim pedagogini loyihalash faoliyatiga tayyorlash texnologiyasini takomillashtirish. Dokt. ... diss. avtoref. – Toshkent: 2015. – 79 b.
4. Yusupov E. Qadriyatlar va ularning jamiyat taraqqiyotidagi roli.- T.: 1995.- 123 b.
5. Qodirov B.R., Qodirov K.B. Kasbiy tashxis metodlari to'plami: amaliyotchi psixologlar uchun metodik qo'llanma. – Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti, 2003. – 94 b.
6. Haydarova O.Q. Bo'lajak o'qituvchilarni ta'lim jarayoniga texnologik yondashuvga tayyorlash: Ped.fan.nomz. ... diss.avtoref. – T.: 2004. – 23 b.

AMALIY MASHG'ULOTLARDA TALABALAR BILIMI VA KO'NIKMALARINI BAHOLASH ME'YORLARI

Yusupov Muxammad Maxmudovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti

Annotatsiya. Maqolada talabalar amaliy mashg'ulotlarda bajargan amaliy ishlarini bilim va ko'nikmalari me'yorlari asosida baholash haqidagi tavsiyalar bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: bilim, ko'nikma, me'yor, baho, a'lo, yaxshi, qoniqarli, qoniqarsiz.

Texnologik ta'limda nazarda tutilgan barcha amaliy mashg'ulotlarda talabalarning bajargan amaliy ishlarini baholashni obyektiv me'yoriy tizimlar asosida tashkil etish o'quv jarayoni samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Bu me'yorlarga ham o'qituvchi va ham talabalar bilimini baholashda qat'iy amal qilishlari talab qilinadi.

Buning uchun ana shu baholash me'yorlari maxsus ko'rgazma taxtasida aks etishi maksadga muvofik, shuningdek uni talabalarga tarkatma material sifatida berilishi ham mumkin. Jumladan ana shu me'yorlar haqidagi mulohazalar bayon qilinadi.

Talabalar bilimini baholash me'yorlari. Bilimlar bu ijtimoiy tarixiy ong, insoniyatning ijtimoiy tarixiy amaliyoti hosilasidir. Bilimlar insoniyat tomonidan ishlab chikarish faoliyatini faol o'zlashtirishi jarayonida to'plangan, amalda sinovdan o'tgan va obyektiv dunyoni chuqurroq anglashga hamda o'zlashtirishga yo'naltirilgan tabiat, jamiyat, tafakkur va faoliyat usullari qonuniyatlari hakidagi ilmiy tushunchalarning yaxlit asoslangan majmuasidir.

Bilim:

- Insonlarning ijtimoiy tarixiy amaliyot jarayonida to'plangan, umumlashgan tajribasidir.

- Talabalar tomonidan o'zlashtirilgan ko'nikma va malakalar yig'indisi.

- o'quv fanini bilish jarayonining amaliyotda tasdiqlangan natijasi (nazariy bilimlar).

Ta'lim jarayonida o'quvchilar bilimlar tizimini egallabgina qolmaydilar, balki bir qancha ko'nikma va malakalarni hosil qiladilar.

Talabalarning berilgan amaliy ishga oid bilimini o'qituvchi ishni boshlashdan oldin so'rab aniqlantirgani ma'qul. Bu juda muhim, chunki unga talabaga berilgan (uning o'zi tanlagan mavzu) amaliy ish obyektida ko'zda tutilgan amaliy ishni bajarishi uchun undagi nazariy bilimlar qay darajada ekanligi aniqlanadi. Agar undagi bilimlar yetarli bo'lmasa boshqa yengilroq amaliy ish tavsiya etiladi.

Ana shu suhbat jarayonida talabaning bilimini baholash quyidagi meyorlarda bo'lishi mumkin:

A'lo baho qo'yish me'yori:

- talaba obyektga oid o'quv materialini to'lik o'zlashtirgan.
- uni o'z so'zlari bilan bayon qila oladi.
- konkret misollar bilan mustakil javob bera oladi.
- o'qituvchining ko'shimcha savollariga to'g'ri va asosli javob bera oladi.

Yaxshi baho (4) qo'yish me'yori:

- o'quv materialini yetarlicha o'rgangan;
- uni o'z so'zi bilan bayon qilishida ba'zi kichik xatolarga yo'l qo'yadi;
- konkret misollar bilan anik javob bera oladi;
- o'qituvchining qo'shimcha savollariga to'g'ri va mantiqli javob bera oladi.

Qoniqarli baho (3) qo'yish me'yori:

- o'quv materialining ko'p qismini o'rganmagan;
- uni bayon qilishda chalkashliklarga yo'l qo'yadi;
- konkret misollar bilan javob berishda qiynaladi;
- qo'shimcha savollarga bo'sh (chala) javob beradi.

Qoniqarsiz baho (2) qo'yish me'yori:

- o'quv materialini deyarli o'zlashtira olmagan;
- o'z so'zi bilan mustaqil bayon qila olmaydi;
- konkret misollar bilan javob bera olmaydi;
- qo'shimcha savollarning ko'piga deyarli javob bera olmaydi.

Deyarli barcha amaliy ishlarda dastlabki amaliy qadam talabalarga berilgan (yoki o'zlari tavsiya qilayotgan) ijodkorlik ishi (original, model, maket)ning grafik chizmasini tasavvur qila olish va uni to'g'ri chizib ola bilish ko'nikmasi hisoblanadi, chunki qolgan barcha ishlar ketma-ketligi ana shu obyektning dastlabki tasavvurdagi yig'ish chizmasiga oid ko'nikmalar asosida bajariladi.

Ko'nikma:

- o'zlashtirib olingan bilimlar asosida amalga oshiriladigan amaliy jihatdan maqsadga muvofik harakatlarga tayyorgarlikda ifodalanadigan ongli faoliyat.

- maktab o'quvchilarining olgan bilimlariga asoslanib, quyidagi vazifalarni va shartlarga binoan, bajariladigan harakatlarning yig'indisidir.

O'quv ko'nikmalari:

- Nutqiy faoliyatga oid ko'nikmalar;
- Badiiy faoliyatga oid ko'nikmalar;
- Muomila va o'zini tutish ko'nikmalari;
- Mehnat ko'nikmalari;
- Kasbga oid ko'nikmalarga bo'linadi.

Berilgan amaliy ish obyekti grafik chizmasini ishlab chiqish **ko'nikmasiga a'lo (5) baho qo'yish me'yori:**

- ishni bajarish obyekti chizmasini ijodkorlik asosida to'g'ri rejalashtira oladi;
- chizmachilik va texnologiya ta'limidan olgan bilimlari mustaqil va to'lik;
- obyektning yig'ish chizmasini to'g'ri va aniq ifodalab bera oladi;
- detallarning ko'rinishi, holati va nomlarini to'g'ri belgilay oladi;

Ko'nikmasiga yaxshi (4) baho qo'yish me'yori:

- berilgan amaliy ish obyekti grafik chizmasini to'g'ri rejalashtira oladi;
- chizmachilik va texnologiya ta'limi fanidan olgan bilimlari yetarli;
- amaliy ish obyektini yig'ish chizmasini yetarli darajada ifodalab bera oladi;
- detallarning ko'rinish holati va nomlarida ba'zi noaniqliklarga yo'l qo'yadi.

Ko'nikmasiga qoniqarli (3) qo'yish me'yori:

- berilgan amaliy ish obyekti umumiy ko'rinishini rejalashda xatoga yo'l qo'yadi;
- chizmachilik va texnologiya ta'limi fanidan olgan bilimlari to'liq emas;

- amaliy ish obyekti yig'ish chizmasini tasvirlashda tushunchasi to'liq emas;

- detallar ko'rinishi va nomlarini belgilashda ba'zan xatolikka yo'l qo'yadi.

Qoniqarsiz baholash me'yori:

- amaliy ish obyekti umumiy ko'rinishini talab darajasida rejalashtira olmaydi;

- ishni bajarishga oid bilimlari uncha yetarli emas;

- amaliy ish obyekti chizmasi umumiy ko'rinishini chizishda xatoga yo'l ko'yadi.

Yuqoridagi keltirilgan talabalarning amaliy mashg'ulotlarda bajargan amaliy ishlarini baholash bir necha bosqichlardan iborat bo'ladi. Bu bosqichlarni tashkiliy, asosiy va yakuniylarga bo'lib qarash mumkin. Maqolada so'z yuritilgan talabalarning amaliy ishlarini baholashni bilim va ko'nikmalar bo'yicha olib borish asosiy bosqich hisoblanadi va o'ziga xos didaktik jarayon bo'lib, uning barcha zvenolari talabalarning amaliy ishlarni bajarish samaradorligining yuqori bo'lishida muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muslimov N. "Texnik ijodkorlik va dizayn". Toshkent, 2001 y. 64 b.

2. Ismoilov T., Danaboev H., Atabekov I. "Mehnat va kasb ta'limi bakalavriat yo'nalishlarida muhandislik fanlarini o'qitishning dolzarb muammolari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasida "Mehnat ta'limida talabalarning amaliy ishga oid ko'nikmalarini baholash me'yorlari" mavzusidagi ma'ruza. Namangan davlat universiteti. Namangan sh., 2012 yil 6-7 dekabr. 123-124 b.

3. Ismoilov T., Bo'ronov I., Safarov Z. "Mehnat va kasb ta'limi yo'nalishlarida muhandislik fanlarini o'qitishning dolzarb muammolari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasida "Mehnat ta'limi amaliy mashg'ulotlarida talabalar bilimini baholash mezonlari" mavzusidagi ma'ruza. Namangan davlat universiteti. Namangan sh., 2012 yil 6-7 dekabr. 125-127 b.

KREDIT-MODUL TIZIMIDA TALABALARNING HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGIGA OID KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA MUSTAQIL TA'LIMNING O'RNI

Abduraxmonov Jahongir Sherali o'g'li

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

jahongirabduraxmonov13@gmail.com

Musurmonov Ma'ruf Akram o'g'li

Termiz davlat universiteti qoshidagi akademik litsey bosh o'qituvchisi

marufmusurmonov185@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarning hayot faoliyati xavfsizligiga oid kompetensiyalarini rivojlantirishda kredit-modul tizimining o'ri haqida so'z boradi. Shuningdek, mazkur maqolada kompetentlik takomillashib borayotgan shaxsning barcha hislatlarini, bilimi, tajribasi, umuman olganda, butun borlig'ini yagona tizimga birlashtirishi aniq misollar asosida aniqlandi. Kompetensiya va kompetentlik o'rtasidagi farq ko'rib chiqildi va mavzu yuzasidan xulosa chiqarildi.

Kalit so'zlar: Kompetensiya, kredit-modul, talaba, oliy ta'lim, qaror, qonun, o'qituvchi, lektor.

“O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasi”da oliy ta'lim jarayonlariga raqamli texnologiyalar va zamonaviy o'qitish usullarni joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, korrupsiyaga qarshi kurashish, muhandislik-texnik ta'lim yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalar ulushini oshirish, kredit-modul tizimini joriy etish, o'quv rejalarida amaliy ko'nikmalarni oshirishga qaratilgan mutaxassislik fanlari bo'yicha amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish bo'yicha aniq vazifalar belgilab berilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2019 yil 8 oktyabrdagi Farmoni bilan tasdiqlangan “O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasi”ga ko'ra mamlakatdagi oliy ta'lim muassasalarining 85 foizi 2030 yilgacha bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tishi rejalashtirilgan. Bu yaqin yillar davomida mamlakatdagi

deyarli barcha oliy ta'lim muassasalarining kredit-modul tizimida faoliyat yurita boshlashidan darak beradi.

Kredit-modul tizimi, bu - ta'limni tashkil etish jarayoni bo'lib, o'qitishning modul texnologiyalari jamlamasi va kredit o'lchovi asosida baholash modeli hisoblanadi. Uni bir butunlikda olib borish serqirra hamda murakkab tizimli jarayondir. Kredit-modul tamoyilida ikkita asosiy masalaga ahamiyat beriladi: talabalarning mustaqil ishlashini ta'minlash; talabalar bilimini reyting asosida baholash [1].

Modul asosida o'qitish tizimida talabalar bilimi, malakasi hamda ko'nikmasini baholashda reyting baholash tizimidan foydalaniladi. Unda talabaning barcha o'quv faoliyati, ya'ni auditoriya va auditoriyadan tashqarida olgan, o'zlashtirgan bilimlari ball berish orqali baholanadi.

Bu o'z navbatida oliy ta'limda taxsil olayotgan yosh kadrlardan o'z sohalari bo'yicha yetuk mutaxassis bo'lish bilan birgalikda o'zlari egallayotgan sohalari bo'yicha mustaqil faoliyat yurita oladigan, zarur paytda mustaqil fikr yurita oladigan raqobatbardosh kadrlar bo'lishlarini talab qilmoqda. Ta'lim jarayonida talabaning mustaqil ta'lim olishini faollashtirish zarur. Mustaqil ta'lim masalasini qo'yilishi, yechish, o'z-o'zini nazorat qilish va baholashning yo'llarini talaba tomonidan tanlanishi va bajarilishi bilan xarakterlanadi.

Hozirgi vaqtda oliy ta'limda o'quv jarayoni mutaxassislarni har tomonlama shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lib, ularning ma'lum kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarni egallash sharoitida talabalarning bilish faoliyatini rivojlantirish va boshqarish bo'yicha har tomonlama tizimli ish olib borishni talab etadi. Oliy ta'limda dars jarayoni ko'plab ma'lumotlar sig'imini egallashga, samarador, ijodiy tafakkurni shakllantirishga, shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantirishga, mantiqiy tahlil va ma'lumotlarni har tomonlama qayta ishlashga bo'ysundirilmo'g'i lozim. Mutaxassislar tayyorlashda zamonaviy talablarga binoan ta'lim jarayonini tashkil etishning muhim shartlaridan biri talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini faollashtirish hisoblanadi. Talabalarning mustaqil ta'lim olish tizimida mustaqil ta'lim mazmuni uning asosini tashkil etadi. Mustaqil ta'lim mazmunini mustaqil ta'lim materiallari, ta'lim beruvchi va ta'lim

oluvchilarning faoliyati tashkil etadi. Bunda o'qituvchi va talaba muloqoti asosiy rol o'ynaydi [2].

Mustaqil ta'lim olishning asosiy vositasi - bu mustaqil ta'lim materiallaridir. Ular uzviy bog'langan tizim bo'lib, darsliklar, o'quv-metodik qo'llanmalar va ma'ruza matnlaridan farq qiladi. Ularda teran va mazmundor uslubiy ko'rsatmalar, ta'lim oluvchining bilish faoliyatini boshqarish bloki, kasbiy tayyorgarligi jarayonida mustaqil o'qish mezonlari, uning o'z-o'zini mustaqil o'qishga yo'naltirib borishi, o'z-o'zini nazorat qilishi, o'z-o'zini namoyon etishi va shaxsiy bilish faoliyati jarayonida o'z - o'zini baholay olishi uchun psixologik - pedagogik tavsiyalar mavjud bo'ladi.

Mustaqil ta'lim materiallari o'quv-uslubiy qo'llanmalari, ma'ruza matnlari, kompyuter dasturlari, audio va videomateriallar, mavjud an'anaviy darsliklardan foydalanishga doir tavsiyalar, axborotning boshqa manbalari ko'rinishida bo'ladi. Mustaqil ta'lim materiallari bir necha belgilari bo'yicha tasniflanadi.

1. O'quv materiali tavsifiga ko'ra: bular darslik, o'quv va metodik qo'llanmalardan olinadigan bilim va ma'lumotlar; qo'shimcha materiallar; namunaviy ma'ruza matni va boshq.

2. O'quv axboroti hajmiga ko'ra: O'rganilayotgan masalalar, o'quv fani mavzui bo'yicha axborotning to'la hajmi. Axborot texnologiyalari bilan bog'liq materiallar.

3. Foydalanish muddatiga ko'ra: Ta'lim oluvchilarga bir marta foydalanish uchun tarqatiladigan materiallar; Mashg'ulotlarda bir necha marta foydalaniladigan materiallar. Mustaqil ta'lim olish jarayonida mustaqil ta'lim materiallari hamda ta'lim oluvchi va o'qituvchi muloqoti yetakchi komponentlar hisoblanadi. Bu ikki komponentning o'zaro ta'sir darajasi ochiq ta'lim modellarini tenglashtirishga yordam beradi. Ko'plab talabalarning ilgari mustaqil ta'lim materiallari bilan mustaqil ishlash muammosiga hech qachon duch kelmaganini e'tiborga olish lozim. Mustaqil ta'lim materiallari darsliklar, o'quv va metodik qo'llanmalardan farqli o'laroq tuzilishi jihatdan murakkab xarakterga ega.

Amaliyot ko'rsatadiki, ko'plab ta'lim oluvchilar tahsil jarayonida o'zlarining mustaqil ta'lim materiallari bilan ishlay olish ko'nikmalarini

xolis baholay olmaydilar. Bu baholashlar hamisha shaxsiy (subyektiv) xarakterga ega. Bu jarayonning xolisligini qay tarzda ta'minlash borasida jiddiy muammo chiqadi. Ta'lim oluvchilarning mustaqil ta'lim materiallari bilan mustaqil ishlash ko'nikmasini baholash mezonlarini ishlab chiqish, belgilash, asoslab berish va undan foydalanishni ko'rsatish lozim. Har bir ta'lim oluvchi o'zini o'zi baholashi va o'z faoliyatini to'g'rilashi yoki tashkil qilishga tayyorgarligiga muvofiq holda mezonlar tanlaydi [3].

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda talabalarning o'quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi, ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo'llashga doir katta tajriba to'plangan bo'lib, bu tajriba asosini interfaol metodlar tashkil etmoqda. Talaba asosan, o'zi o'zlashtirgan bilimlarni namoyish etadi, o'qituvchi esa uning fikrlarini tinglaydi, zarur o'rinlarda o'qituvchi – talaba an'anaviy ta'limdagi suhbat ishtirokchilari savollar bilan murojaat qiladi.

Talabalar guruhi (jamoasi) bu vaziyatda butunlay sust ishtirokchi, tinglovchi bo'lib qoladi. Bir qarashda talaba yoki o'qituvchi tomonidan uzatilayotgan axborotlarning qabul qilinishi talabalar guruhi (jamoasi) uchun bilimlarni o'zlashtirish imkoniyatini yaratayotgandek taassurot uyg'otadi. Biroq, psixologik tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha, shu tarzda qabul qilingan bilim (ma'lumot)lar juda tez unutiladi. Hususan, amerikalik psixolog olimlar R.Karnikau va F.Makelrouning o'rganishlariga ko'ra shaxsning tabiiy fiziologik – psixologik imkoniyatlari muayyan shakllarda o'zlashtirilgan bilimlarni turli darajada saqlab qolish imkonini beradi. Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni talabalarga yetkazib berish asosida ma'lum faoliyat ko'nikma va malakalarni shakllantirish, faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan nazariy va amaliy bilimlar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahoratni, ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da ta'lim jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni kiritish ta'kidlanadi. Pedagogik texnologiya bu ta'lim jarayoniga sistemali yondashuv bo'lib, unda ta'lim jarayonining tashkil etishda texnika va inson imkoniyatlari

hisobga olinadi va ularning o'zaro munosabati ta'limning optimal formalari yaratilishiga zamin bo'ladi.

Pedagogik texnologiyalarni quyidagi tarkibiy qismlarga bo'lish mumkin: - ta'lim - tarbiya ishtirokchilari shaxsiga qo'yiladigan ijtimoiy talablar; - hamkorlik faoliyati a'zolarining kasbiy tayyorgarligi; - ta'lim jarayoning maqsadi, mazmuni, mohiyati, amalga oshirish vositalari; - ta'lim jarayonini differentsiyalashtirish; - ijodiylik. Ya'ni shaxs: manbani o'zi o'qiganida 10 %; ma'lumotni eshitganida 20 %; sodir bo'lgan voqea, hodisa yoki jarayonni ko'rganida 30 %; sodir bo'lgan voqea, hodisa yoki jarayonni ko'rib, ular to'g'risidagi ma'lumotlarni eshitganida 50 %; ma'lumot (axborot)larni o'zi uzatganida (so'zlaganida, bilimlarini namoyish etganida) 80 %; o'zlashtirilgan bilim (ma'lumot, axborot)larni o'z faoliyatiga tatbiq etganida 90 % hajmdagi ma'lumotlarni yodda saqlash imkoniyatiga ega [4].

Talabalarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirish uchun fikrlash xususiyatlarini shakllantirish zarur. Fikrlash operatsiyalari asosida dars jarayoni faollashtiriladi. Bu o'qituvchining: nima uchun?, qanday maqsadda?, sababalari qanday?, natija nima uchun shunday bo'ldi? singari savollarning muhokamasi orqali amalga oshirilishi mumkin. O'qituvchilarni evristik, muammoli vaziyatlarga tortish, tanqid, gumon xolatlarini muhokama qilish, ulardagi muammolarni mustaqil holda topish va ularni yechish uchun o'z loyihalarini tuzish va himoya qilish talabalar tafakkurining ma'nodor va unumdor bo'lishiga xizmat qiladi. Ko'nikma va malakalarni shakllantirish bilimlarni o'zlashtiribgina qolmay xilma-xil ko'nikma va malakalarni hosil qiladilar. Ko'nikma mashq qilish natijasida yuzaga kelgan xatti-harakatlarning avtomatlashgan usuli. Fiziologik jihatdan ko'nikma bosh miyaning katta yarim sharlari po'stlog'ida hosil bo'lib, vaqtinchalik nerv bog'lanishlarining barkaror tizimining funksiyasini ta'minlaydi. Dinamik-stereotiplarni yaratish sharoitlari bir vaqtning o'zida avtomatlashgan akt bilan murakkab analitik- sintetik faoliyatini yuzaga keltiradi. Buning natijasida nafaqat ko'nikmalar, balki malakalar ham yuzaga keladi. Ta'lim jarayoni tashkil etishning o'ziga xos metodlaridan biri ishbop o'yinlardir. Ishbop o'yinlar munosabatlar sistemasini modellashtirish, faoliyat xarakteristikasini tashkil etishga

yordam beradi. Ta'lim oluvchilarning ta'lim faoliyatiga ko'ra ta'limning quyidagicha metodlari ajratiladi:

1. Tushuntiruv ko'rsatmalilik metodi – bu metod reproduktiv metod bo'lib unda faoliyat o'qituvchi tomonidan olib boriladi. Talabalar ta'lim jarayonida bilim oladilar, tanishadilar. Bu metod juda keng tarqalgan metodlardan biri bo'lib, uni albatta takomillashtirilgan usullari mavjud. Bu dasturlashtirilgan ta'limdir.

2. Reproaktiv metod – bu metodda talaba faoliyat ko'rsatib, unda talaba berilayotgan bilimni qayta xotirada tiklab, olingan bilimni nusxa sifatida qabul qiladi.

3. Muammoli ta'lim metodi – o'qituvchi tomonidan tashkil etilib, u produktiv harakterga egadir. Ushbu metod orqali talaba bilim va malakalarini shakllantiradi. Ushbu metodning takomillashtirish yo'llaridan biri ishchan o'yinlarni tashkil etishdan iboratdir.

4. Qisman izlanish metodi – o'qituvchi nazorati ostida tashkil etiladigan metod bo'lib, u ham produktiv harakterga ega bo'lib, bunda talaba ijod qiladi.

5. Tadqiqot metodi – o'qituvchi ilm yordamisiz tashkil etiladigan ta'lim metodi bo'lib, u talabaning mustaqil izlanish, fikrlash va bilimlar transformatsiyasini talab etadi.

Xulosa sifatida yuqorida aytib o'tilgan barcha sifatlar yosh o'zgargan sari o'zgarib boradi. Ijodiy ishda fikrlashning mustaqilligi va tanqidiyligi zarur bo'lib, u aqliy faoliyatning produktivligini ta'minlaydi. Ta'lim jarayonida noan'naviy metodlar talaba shaxsining har tomonlama kamol topishiga zamin hozirlaydi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, bugun biz ta'lim va tarbiya berayotgan talabalar vatanimizning ertangi kunini, taqdirini belgilashda katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduraxmonov J.Sh., Talabalarga bilim berishda kredit-modul tizimining o'rni. Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali. 2024. <https://sciencebox.uz/index.php/ajed/article/download/9749/8903>.

2. Abduraxmonov J.Sh., The Essence of Interactive Methods In The Development Of Students' Knowledge Of Technical Safety In The Credit-

Module System. Progress Annals: Journal of Progressive Research. 2024. <https://academiaone.org/index.php/8/article/view/576>

3. Xuramov I.P., Sun'iy intellektning o'zbekistonda rivojlanishi va professional ta'limda qo'llanilishi. Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali. 2024. <https://sciencebox.uz/index.php/ajed/article/view/9745>

4. Safarov F.S., Future Technological Education Innovative Technologies Used in The Training of Teachers. Progress Annals: Journal of Progressive Research. 2024. <https://academiaone.org/index.php/8/article/download/506/416>.

THE ASSUMPTION OF INTERACTIVE METHODS IN THE DEVELOPMENT OF COMPETENCIES OF STUDENTS ON TECHNICAL SAFETY

Abdurakhmonov Jahongir Sherali ugli

Lecturer, Termez state university

jahongirabduraxmonov13@gmail.com

Abstract: This article will talk about the essence of interactive methods in the development of students' knowledge of Technical Safety. The effectiveness of interactive methods and reliable aspects in their application are illustrated, the difference between an traditional, interactive lesson is studied and a conclusion is drawn.

Keywords: Education, teacher, interactive, technical, interdisciplinary, cocktail protection, method, student.

Training and upbringing in the spirit of ensuring safety is of particular importance in all educational institutions. Because educating the future creators and production leaders of new techniques and technologies in this spirit is of great importance in making this problem effective. The main goal of forming future specialists is not to forget that the main principle in solving any engineering issue, whether it is scientific research, whether it is a project-design work, whether it is an organizational and managerial issue of production, is the protection of human health and life. The role and capabilities of interactive methods in the process of education and training:

Interactive method-serves to activate the acquisition of knowledge by students, to develop their personal qualities by increasing the activity between students and the teacher in the educational process. The use of interactive techniques will help increase the effectiveness of the lesson. The main criteria for interactive education are: the opportunity to conduct informal discussions, freely state and express educational material, the low number of lectures, but the large number of seminars, the creation of opportunities for students to take initiatives, the assignment of tasks to work as a small group, a large group, a class team, the performance of written works and other methods.

Currently, one of the main directions in the field of improving educational methods is the introduction of interactive educational and educational methods. All science teachers are increasingly using interactive methods in the course of classes.

As a result of the application of interactive methods, students skills to independently think, analyze, draw conclusions, state their own opinion, be able to defend it on the basis of it, conduct healthy communication, discussion, debate are formed and develop.

Interactive methods are many different, and all of them, like any progressive methods, require, first of all, a great preparation from the teacher before training.

When organizing these activities, the main features of an interactive lesson can be perceived more vividly by considering some of its differences compared to a traditional lesson. For this purpose, we cite the following table:

Some differences between the traditional and interactive lesson:

№	Basic concepts	Traditional lesson	Interactive lesson
1	Application level	It is used in the form of classes that are convenient for them on all topics.	On certain topics, the interactive lesson is used in the form of accessible types. For other topics, a traditional lesson is used
2	Lesson objective	Formation, strengthening of knowledge, skills, qualifications on the topic of the lesson.	Independent thinking on the topic of the lesson, coming to conclusions, explaining them, teaching them to defend.

3	Duties and methods of work of the teacher	Explain the new topic, strengthen, control, give assignments.	Organization of independent work and presentations of students, management, control, justification of final conclusions.
4	Requirements for lesson preparation	Lesson plan, preparation of synopsis and didactic tools.	Interactive lesson development, preparation of tasks, handouts, other necessary tools for independent work.
5	Requirements for student training	Completing tasks according to the previous lesson.	Knowledge of basic concepts and preliminary information on the topic of the new lesson.
6	Tasks and methods of work of students	Listening and mastering the teacher, completing the assigned tasks.	Independent thinking on the fulfillment of the tasks assigned by the teacher, comparing his own thoughts, conclusions to others and reaching the final conclusion
7	Time distribution	Most of the lesson time is spent on the teacher explaining, analyzing a new topic, explaining assignments, controlling mastering.	Much of the course time is spent on students completing independent assignments, exchanging ideas, observing, outlining and defending their conclusions.
8	Lesson modules and algorithms	The modules and algorithms of the lesson are used by each teacher according to the method he is applying.	Each lesson is conducted according to pre-prepared modules and algorithms, projects.
9	The level of activity required of students	The teacher is active in every possible way, students are active in concentrating, understanding, thinking, completing assignments. Forms of communication: teacher-group; teacher-student; student-student; student-teacher; Group-teacher;	Both the teacher and the students are active in every way. Forms of cooperation, cooperation: teacher-student; student-student; student-small group; small group-small group; Student-Teacher; small group-teacher; small group-teacher; Group-teacher.
10	The main ways to master knowledge	Communication, discussion, negotiation, debate, discussion, reflection, analysis, observation, Mutola, etc.	Communication, reading, observation, discussion, negotiation, debate, discussion, reflection, analysis, etc.

11	Forms of training	Lecture, seminar, practical training, laboratory training, round table, debate, debate, consultation, etc.	Lecture, working as a group or in pairs, presentations, debate, debate, round table, practical work, etc.
12	Expected result	Mastery of knowledge, skills, qualifications of students on the topic.	Formation of students ' own opinions, conclusions on the topic, teaching them to receive independent knowledge.

The differences presented in the table clearly show the advantages and disadvantages of these two types of training in relation to each other.

Based on the analysis of some aspects of the interactive training shown in this table, the following conclusions can be drawn:

1. When teaching subjects in the curriculum, it is necessary to take into account which topics it is advisable to organize interactive lessons. This involves the use of interactive or traditional types of training, which ensure that the hap fully achieves the purpose of training on one topic.

2. In order for an interactive session to be effective, it is necessary to ensure that students know basic concepts and preliminary information on its subject before a new one.

3. In an interactive session, it is necessary to take into account that in order for students to work independently, a lot of time is spent compared to a traditional one.

It is now known that when conducting interactive training, mainly interactive methods are used. And in the future, it is advisable that these methods will grow to a certain extent to interactive technology. This is an interactive method, and the difference between the concepts of technology can be described in our opinion as such.

Interactive learning method-implemented by each teacher at the level of available tools and their own capabilities. In doing so, each student assimilates to a different extent in accordance with their motives and intellectual level.

Interactive educational technology-ensures that each teacher conducts a training that all students master as intended. In this, each student, having his own motives and intellectual level, masters the training to the extent foreseen.

Based on the study of some experiments on the practical application of interactive training, we can indicate some factors that affect the quality and effectiveness of these training. They can be conditionally called organizational-pedagogical, scientific-methodological and factors that depend on the teacher, students, means of Education. We must assume that they have a positive or negative effect in their essence.

Organizational and pedagogical factors include: preparation of a group of trainers conducting interactive training from teachers; organization of teaching interactive methods to teachers; creation of the necessary conditions for interactive training in the study room; ensuring that the place of work of the speaker and participants is comfortable; prevention of violations of sanitary and hygienic standards; ensuring compliance with safety rules; maintaining attendance and discipline;

Scientific and methodological factors include: the correct choice of interactive methods intended to ensure the fulfillment of DTS requirements as well as the full achievement of the intended goal from the lesson; quality preparation of interactive training development; ensuring that each element of interactive training is associated with the topic being studied; setting the topic and content of training on the basis of; to determine in advance the level of training of students and to carry out an interdisciplinary training at a corresponding level; to be able to allocate enough time for an interdisciplinary training, etc.

Factors related to the teacher: shallow knowledge of the subject; shortcomings in speech: pronunciation, literary language norms, grammar rules, unfamiliar or foreign words, use of terms without explaining their meaning, apply a lot of words specific to the dialect, make mistakes in writing and write inexplicably; defects in behavior and pedagogical behavior; inattention to dress and appearance; inability to use educational tools productively and correctly; lack of listening skills; benevolence to the student, sincerity, lack of skills to work with him in cooperation; failure to comply with logical dependence and consistency, etc.

Factors that apply to students are: low attendance, late arrival in training; lack of necessary training; ignorance of scientific terms; inability to

concentrate; deficiencies in hearing and listening skills; low interest, poor thinking; low level of training on the topic of the lesson; low interest, etc.

Factors related to the tools used in training are: lack of educational tools, being repaired or unsuitable, lack of quality and modern tools; not correctly choosing the types and number of tools suitable for the purpose of mastering the subject of training; not preparing tools for work before the start of training; non-compliance with safety rules when using tools, etc.

In conclusion, organizing and conducting interactive activities taking into account the factors summarized above will help to further improve the quality and effectiveness of these activities.

List of bibliography:

1. Tursunov Sh.Ch., Abduraxmonov J.Sh., To'raqulov E.T. Hayot faoliyati xavfsizligi. Textbook. - T. -2023. -560 b.

2. Abduraxmonov J.Sh. Talabalarda mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligiga oid bilimlarini rivojlantirish. Monograph. - T. -2023. -112 b.

3. Sherali o'g'li, A. J. (2024). Talabalarga bilim berishda kredit-modul tizimining o'rni. Online scientific journal of education and development analysis, 4 (2), 278-283.

4. Sherali o'g'li, A. J. (2024). The Essence of Interactive Methods In The Development Of Students' Knowledge Of Technical Safety In The Credit-Module System. *Progress Annals: Journal of Progressive Research*, 2(2), 30-36.

5. Кадыров, Б. Э. (2021). Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид таянч компетенцияларини электрон ахборот таълим муҳитида ривожлантиришнинг дидактик модели: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.37.29.058>

6. Qodirov B. Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари //Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

O‘QUVCHILARNI TA’LIM JARAYONIDA IJTIMOIIY-KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Bolliyev Kamoljon Ergashevich

Qarshi davlat universiteti o‘qituvchisi

E-mail: bolliyevkamol7772877@mail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim jarayonida o‘quvchilar ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga doir imitatsion modellar haqida fikr va mulohazalar keltirib o‘tilgan. Shaxsning jamoaviy va individual rivojlanishni tashkil etishning asosi sifatida qayd etilgan prinsiplar, shaxsning tajribasi butun tarixiy davrdan hozirgi vaqtgacha bir qator o‘z zamonasining ilg‘or pedagogi, mutafakkirlarning tarbiya nazariyasi va amaliyotida izchil ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy moslashuv, kommunikativ kompetentlik, kompetensiya, ijtimoiy-madaniy adaptatsiya, ijtimoiy-madaniy muhit, ta’lim-tarbiya, psixologik jihat, samaradorlik, moslashuvchanlik, yutuqlilik, muvaffaqiyatlilik, tushunuvchanlik, natijalilik, uquvlilik, xossa, xususiyat, sifat, miqdor.

Tadqiqot obyekti va qo‘llanilgan metodlar. “O‘zaro munosabatlarning rangli testi”, “Sinov ko‘rsatmalari”, “Daraxt” proyektiv texnikasini amalga oshirish natijalarini talqin qilishish yakunida amalga oshiriladi.

Kirish. Insonning shaxsiy xarakter xususiyatlari, kundalik odatlari, shaxsiy me‘yorlar, madaniy saviyasi, qarashlari, shaxsiy ustanovkalari - shaxsiy qadriyatlar tizimiga kiridi. Ular ijtimoiy-madaniy adaptatsiya davomida korreksiyalanib boradi. Natijada ijtimoiy va psixologik jihatdan sayqallangan shaxs shakllanadi.

Shaxs jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy me‘yorlarni qabul qilish bir qatorda kundalik turmush tarzini ham o‘zlashtirib boradi. Kundalik turmush tarzi bu har bir inson erkin hayotiy faoliyat yurita oladigan muhit hisoblanadi. inson kundalik hayotda ijtimoiy muhitga moslashuvi bilan bir qatorda uning turmush tarzi atrofda qilarga ham o‘z ta’sirini o‘tkazadi.

Ilmiy pedagogik, psixologik manbalarda berilishicha, kompetensiya, kompetentlilik o'ta murakkab, ko'p qismli, ko'pgina fanlar uchun mushtarak bo'lgan tushunchalardir. Shu boisdan uning talqinlari ham hajman, ham tarkibiga ko'ra, ham ma'no, mantiq mundarijasi jihatidan turli-tuman. Atamaning mohiyati shuningdek, "samaradorlik", "moslashuvchanlik", "yutuqlilik", "muvaffaqiyatlilik", "tushunuvchanlik", "natijalilik", "uquvlilik", "xossa", "xususiyat", "sifat", "miqdor" kabi tushunchalar asosida ham tavsiflanmokda.

Shunga ko'ra ta'lim kompetensiyalarini tasdiqlangan standartda keltirilgan ta'rif bo'yicha qabul qilamiz:

- bilim – o'rganilgan ma'lumotlarni eslab qolish va qayta tushuntirib berish;
- ko'nikma – o'rganilgan bilimlarni tanish vaziyatlarda qo'llay olish;
- malaka – o'rganilgan bilim va shakllangan ko'nikmalarni notanish vaziyatlarda qo'llay olish va yangi bilimlar hosil qilish;
- kompetensiya – mavjud bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo'llay olish qobiliyati.

Olingan natijalar va ularning tahlili. Ijtimoiy-kommunikativ kompetentlik shaxsning ma'lum bir jamiyat, jamoa yoki ijtimoiy institutlar madaniy hayoti, qadriyatlari, munosabatlari, me'yorlari va an'alarini qabul qilish hamda moslashish jarayoni hisoblanadi. Ijtimoiy-kommunikativ kompetentlik mazmuniga shaxsning ma'lum bir jamoadagi mavjud madaniy me'yorlari asosida o'z xulq-atvoriga o'zgarish kiritishi yoki jamoa madaniy tizimlar transformatsiyasi bilan bir qatorda yangi madaniy va ijtimoiy munosabatlar tizimining yaratilishi, jamiyat hayotida yangi madaniy, ma'naviy, iqtisodiy o'zgarishlar yuzaga kelishi kabi jarayonlar ham kiradi. Bu jarayonda asosiy vazifani refleksiv jarayon natijasida o'zi va solumni o'zgartirish ehtiyojini anglagan individ bajaradi. Ijtimoiy-kommunikativ kompetentligi shaxs va jamoaning o'zaro aloqadorligi va o'zaro bir-birini taqozo etishi bilan tavsiflanadi. Shaxsning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligidagi ishtiroki passiv yoki faolligi bilan farqlanadi. Ya'ni passiv ishtirokchi jamoadagi madaniy muhitga nisbatan ko'nikma hosil qiladi va madaniy me'yorlarni qabul qiladi. Faol ishtirokchi esa jamiyatdagi ijtimoiy-kommunikativ kompetentlik

me'yorlarni o'zgartirishga va o'zi yoki ma'lum bir guruh me'yorlari, tartiblarini jamoa hayotiga singdirishga harakat qiladi. faol ishtirokchi faoliyati jamoada yangi va barqaror ijtimoiy munosabatlarning yaratilishida boshlang'ich asos tayyorlashga xizmat qiladi.

O'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligi amalga oshirilishi, xususiyatlari va belgilariga ko'ra bir qancha turlarga bo'linadi. Jumladan:

Amalga oshirilishiga ko'ra:

Ixtiyoriy, Majburiy.

Faoliyat mazmuniga ko'ra:

Bunyodkor, Vayronkor.

Faoliyat shakliga ko'ra:

Faol, Passiv, Barqaror, O'zgaruvchan.

Faoliyat turiga ko'ra:

Kasbiy, Rasmiy, Ijtimoiy-psixologik, Kognitiv, Individual.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar ijtimoiy-kommunikativ kompetentligining tipologiyasi bir qancha mezonlar asosida aniqlashtirildi:

- Ijtimoiy-madaniy qadriyatlarning shakllanganligi;
- Shaxs individual psixologik xususiyatlari;
- Shaxs va jamoa o'rtasidagi madaniy munosabatlar;
- Jamoaning faoliyat mazmuni va xarakteri.

O'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligi ularning "adaptatsiyaga moyilligi" tushunchasiga bog'liq. Adaptatsiyaga moyillik yoki beriluvchanlik uning tashqi olam ta'sirlariga javoban o'z-o'zini o'zgartirishga bo'lgan tayyorlik darajasi bilan belgilanadi. Ya'ni shaxsning yangi muhit, yangi jamoa va tashqi olamda mavjud bo'lgan ijtimoiy-madaniy me'yorlarni qabul qila olish va ularga moslashishi bilan belgilanadi. Shaxsning ijtimoiy-madaniy muhit talablari bilan sub'yektiv ehtiyojlarini uyg'unlashtirishi o'zgaruvchan bo'lib, bu shaxsning individual xususiyatlari, kayfiyati, dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liq hisoblanadi. Shuningdek, ushbu jarayon sosioentrizmning egosentrizmga bo'lgan munosabati sifatida ifodalanadi. Insonni adaptatsiyaga moyillik darajasining yuqoriligi uning shaxsiy ehtiyojlarini jamoa ehtiyojlariga moslashtirish, jamoa talablari va me'yorlarini qabul

qila olish ko'rsatkichlari oshishiga olib keladi. Ushbu jarayon konformizm g'oyalarida o'z ifodasini topadi. Konformistlar g'oyasiga ko'ra shaxsiy fikr va prinsiplarga qat'iy turishdan ko'ra boshqa insonlar, jamoa qarashlariga qo'shilish, ular bilan uyg'unlikda ish yuritish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ammo "Adaptatsiyaga beriluvchanlikning" o'ta yuqori ko'rsatkichlari shaxs individuallagining pasayishiga va ijtimoiy tobelikka olib kelishi mumkin. Aksincha, shaxs ijtimoiylashuvi jarayonida adaptatsiyaga beriluvchanlikning past ko'rsatkichi o'zgaruvchan muhitda o'z qarashlarida qat'iy turadi. U doimiy ravishda o'z "Men"ini saqlab qolishga harakat qiladi, shaxsiy qarashlari va ehtiyojlarini jamoada qabul qilingan umumiy me'yorlardan yuqori qo'yadi.

Mavjud vaziyat va unga mos ravishda o'z xulq-atvorini boshqara oladigan tipdagi insonlar jamiyat talablari va me'yorlariga adayekvat ravishda faoliyat yurita oladilar. Ya'ni ular o'zgaruvchan ijtimoiy muhit talablari va o'z ehtiyojlarini uyg'unlashtira oladilar, hatto jamoadagi ijtimoiy va ma'naviy o'zgarishlarni tahlil qilish asosida o'z munosabatini bildiradi hamda buysundira oladi.

Ijtimoiy-madaniy adaptatsiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari haqida to'xtalib o'tamiz. Ayrim tadqiqotlarda ta'kidlanishicha ijtimoiy-kommunikativ kompetentligi shaxs yoki guruhning yangi ijtimoiy-madaniy shart-sharoitlarga moslashuvi, yangi me'yorlarni qabul qilish jarayoni hisoblanadi. Sotsiologiyada bu ikki tomoni adaptatsiyalashuvchi va adaptatsiyalashtiruvchi tomon sifatida talqi etiladi. Ya'ni bir tomoni ikkinchi bir tomonning talab va me'yorlariga moslashadi.

Ijtimoiy-madaniy adaptatsiya ko'p hollarda demokratik tamoyillarga asoslanadi va shaxsning sositumga moslashuvini nazarda tutadi. Ya'ni ozchilik ko'pchilikka buysunadi. Gumanistik yondashuv vakillari asarlarida esa shaxsning qiziqishlari, ehtiyojlari asosida jamoa faoliyatini tashkil etish g'oyasi ustunlik qiladi. Sentrizm vakillari ijtimoiy adaptatsiyaning har ikkala tomon - shaxs va jamoaning o'zaro teng aloqasi asosida kechishini ta'kidlaydilar.

Ijtimoiy-madaniy muhitni quyidagicha tarkiblashtirish adaptatsiya jarayonining engil kechishiga yordam beradi:

1. Predmetli xarakterdagi ijtimoiy-madaniy muhit.

2. Madaniy kommunikativ muhit.
3. Ijtimoiy madaniy me'yor, qoida va tartiblar.
4. Madaniy qadriyatlar.
5. San'at asarlari.

Ijtimoiy-kommunikativ kompetentlik borasidagi izlanishlarimiz asosida xulosa qilishimiz mumkinki, shaxs jamoadagi ijtimoiy-madaniy me'yorlarni qabul qiladi va o'zlashtiradi. Keyingi bosqichda esa u ob'yekt roldan faol harakat qiluvchi sub'yekt roliga o'ta boshlaydi. Ya'ni endi u o'zlashtirgan ijtimoiy-madaniy ko'nikmalari asosida sosiumda o'z o'rnini egallaydi hamda faol harakatlari asosida ijtimoiy-madaniy hayotga o'z ijodiy ta'sirini o'tkaza boshlaydi. Demak, shaxs ijtimoiy-madaniy adaptatsiyasi dinamik xarakterga ega va u rivojlanishiga ko'ra jarayondagi rolini o'zgartirib boradi.

Ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikning yana bir xususiyati shundaki, shaxs jamiyatdagi qadriyatlar tizimini o'zlashtirib boradi va o'z navbatida shaxs qadriyatlari tizimi u a'zo bo'lgan jamiyat tomonidan qabul qilinadi. Ushbu jarayoni o'z ichiga ijtimoiy va shaxsiy qadriyatlar tizimining o'zaro aloqadorligi va o'zaro ta'sirini qamrab oladi.

Ijtimoiy qadriyatlar jamoadagi tartibni belgilash, an'analar asosida o'zaro aloqalarni mustahkamlash, ijtimoiy-madaniy muhitni sog'lomlashtirish va jamoada barqaror muhitni shakllantirishga qaratiladi. U o'z ichiga madaniy me'yorlar, an'analar, urf-odatlar, ko'rsatmalar, rahbar organlar nazorati, axborotlarni qabul qilish tizimi kabilarni oladi.

Insonning kundalik hayoti maishiy xarakterga ega bo'lgan voqelikda yoki maxsus vaziyatlarda kechadi. Maishiy voqelikda kundalik turmush tarzi inson uchun yaqin bo'lgan jamoada - oilada, do'stlar davrasida, mahallada kundalik hayotiy faoliyat tarzida va o'zaro yaqin munosabatlar asosida kechadi.

Maxsus darajadagi kundalik turmush tarzi insonning doimiy ravishda biror bir faoliyat bilan shug'ullanishi asosida kechadi. Bunday turmush tarzi uchun insonlar maxsus tayyorgarlikdan o'tadilar. Masalan, biror kasb yoki hunarni o'rganadilar, sport bilan yoki ijodiy faoliyat bilan shug'ullanish uchun tayyorgarlik ko'radilar. Har bir faoliyat turi madaniy jihatdan asoslangan urf-odatlar, an'analar, qadriyatlarni o'z ichiga oladi.

Ushbu jarayonda keng jamoatchilik tomonidan qabul qilinadigan madaniy hayotga xos bo'lgan qarashlar, g'oyalar, qadriyatlar va buyumlar yaratiladi.

Adaptiv jarayonda ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikka kirishayotgan inson o'zi uchun qadrli bo'lgan nimalarnidir yo'qotadi va o'z navbatida nimalarnidirtopadi, o'zlashtiradi. Ushbu nuqtai nazardan qaraganda, ijtimoiy-madaniy almashinuv jarayoni hisoblanadi. Ya'ni adaptatsiya avvalida shaxsdagi ijtimoiy-madaniy qarashlar jamoaviy muhit bilan farqlanadigan bo'lsa, jarayon natijasida shaxsiy va ijtimoiy ko'rsatkichlarning yaqinlashuvi kuzatiladi. Agarda shaxs ijtimoiylashuv jarayoniga tayyor bo'lmasa va ijtimoiy-madaniy qarashlarni qabul qilishga tayyor bo'lmasa, unda adaptatsiya jarayoni sub'yekt uchun ham, uni qurshab turgan tashqi olam uchun buzg'unchi xarakter kasb etadi.

Shaxsning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligi faqat ijobiy ahamiyatga ega bo'lmasdan salbiy oqibatlarga ham olib kelishi mumkin. Ijtimoiy-kommunikativ kompetentligining salbiy oqibatlari shaxs va ijtimoiy-madaniy muhit o'rtasidagi nomutanosiblik asosida, shaxsning sosiumdagi me'yorlarni qabul qilishdagi qiyinchiliklari yoki aksincha ijtimoiy muhitning salbiy ta'siri natijasida yuzaga kelishi mumkin. Bunday holda ijtimoiy va madaniy dunyo o'rtasidagi uyg'unlikning buzilishi, ijtimoiy institutlar o'rtasidagi aloqalarning uzilishi, madaniy asosning izdan chiqishi, tartibsizlik holatlari kuzatiladi. U turli ko'rinishlarda namoyon bo'lishi mumkin. Jumladan, ijtimoiy marginalizm, avantyurizm, agressivlik, dezadaptatsiya, tartibsizlik kabi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

Ijobiy xarakterdagi ijtimoiy-kommunikativ kompetentligi individ va atrofdagi kundalik muhitning o'zaro ijobiy ta'siri natijasida amalga oshib, ushbu o'zaro munosabatlar subyektga-sosiumga kirishish va yangi ijtimoiy-madaniy faoliyat shakllarini samarali o'zlashtirish uchun qulay shart-sharoit yaratib beradi.

Subyekt va yangi ijtimoiy-madaniy muhitning o'zaro ta'sir mazmunini kundalik hayotdagi yangi, nostandart vaziyatlar tashkil etadi. O'zaro munosabatlar natijasi o'zaro moslashuv, kelishuvchanlik, o'zaro

tajriba almashinuv, uyg'unlikdagi qarashlar, hamkorlikdagi rivojlanish tarzida ifodalanadi.

Kasbiy kompetentlik - biror bir kasb egasi tomonidan kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalar va tajribalarning egallash hamda ushbu tajribalardan kasbiy faoliyat davomida samarali foydalana olish ko'nikmasidir.

Pedagogik kompetentlik o'qituvchilarning sohaga oid bilim, ko'nikma va malakalarni egallashdangina iborat bo'lib qolmasdan, balki turli sohalar bo'yicha integrativ bilimlar va tajribalarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassisning doimiy ravishda o'z ustida ishlashi, tajribasini doimo boyitib borishni, zamonaviy bilimlarni va axborotlarni o'zlashtirishni, jamiyat talablariga moslashib borishni va yangiliklarni amalda foydalana bilishni nazarda tutadi.

Bola shaxsi rivojlanishining shartlari - insonlardan ularga meros bo'lib o'tadigan o'zaro munosabatlari, madaniyati, tarixi, urf-odatlari, ta'lim tizimi, mafkura va axloq va an'analarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy faoliyat shakllaridir. Mazkur holatlar bolaning kelajakda shaxs sifatida rivojlanishi uchun potensialni o'z ichiga oladi. Buni esa bolani insoniy munosabatlar tizimiga o'z vaqtida jalb etmasdan turib amalga oshirib bo'lmaydi.

Xulosa. Ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish jamoaviy tavsifdagi birgalikdagi faoliyatni o'zlashtirishda tarbiyaviy vazifalarni muvaffaqiyatli hal etadi. Agar bolalarning o'zaro munosabatlarida yuzaga keladigan o'zaro bog'liqlik dominanta maqsadlarga asoslangan bo'lsa, u holda pedagog tarbiyachilar bu jarayonda hamroh bo'lishadi. Turli faoliyatlarda bolalar layoqatining namoyon bo'lishi bir tomondan har bir bolaning o'ziga xosligini namoyon etsa, boshqa tomondan u jamoaviy munosabatlarga bo'lgan ehtiyojni aks ettiradi, chunki ular asosida o'z tavsifiga ko'ra ma'naviylik asosida shaxsning ijtimoiy kompetensiyasi rivojlanadi.

Har qanday jamiyatda ham ushbu jamiyat maqsadini amalga oshirishda o'qituvchilar asosiy vazifani bajaradi. Bunday g'oya o'z navbatida o'qituvchi shaxsiga ham ijtimoiy, siyosiy, pedagogik, psixologik va metodik talablar qo'yiladi. O'qituvchi kasbiy e'tiqod egasi, ma'naviy-

axloqiy jihatdan yetuk, dunyoqarashi boy, bilimli, kasbiy tayyorgarlikka ega, ijtimoiy muloqot ustasi, fanni o‘qitish metodikasi va psixologik-pedagogik bilimlarni chuqur egallagan bo‘lishi hamda o‘z faoliyati va o‘quvchilar bilimini obyektiv baholashni mukammal o‘zlashtirgan bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 2020 yil 30-sentabr. <https://sudyalar.oliy.kengashi.uz/uz/reports/211>
2. Muslimov M., Usmonboyeva N.A., Sayfurov M.H., To‘rayev D.M. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari / Muslimov – Toshkent, 2015. – 120 bet.
3. Ishmurodova G.I. Texnologiya o‘qituvchisi didaktik kompetensiyalarini takomillashtirish //Ilm sarshasmalari. 2021 y. №10. 105-109b.
4. Qochqorova N.M. Pedagogik kasbiy kompetentligi va kreativlik. Darslik. Bookmany print – T.: 2022-259 b.

MEVA VA SABZAVOTLARNING O‘ZARO MOSLIK XUSUSIYATLARI HOSILNI SIFATLI SAQLASH MEZONI

Axmatov Baxriddin Radjapovich

Termiz davlat universiteti katta o‘qituvchisi

baxriddinaxmatov80@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada meva va sabzavotlarni aralash usulda saqlashda meva-sabzavotlarning o‘zaro moslik xususiyatlari haqida so‘z boradi. O‘zaro moslik darajalari bo‘yicha meva va sabzavotlar guruhlari tahlil qilindi va baholandi. Shuningdek, meva va sabzavotlarning o‘zaro moslik darajalari aniq misollar asosida aniqlandi va mavzu yuzasidan xulosa chiqarildi.

Kalit so‘zlar: Meva va sabzavotlar, nobudgarchilik, o‘zaro moslik darajalari, saqlash, sovuqxona, etilen gazi, ta’sirchanlik darajasi.

Kirish. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini nobud qilmasdan iste'molchiga yetkazib berish dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Bunga yetishtirilgan mahsulotni o'z vaqtida va maromida terish, saralash, qadoqlash va bozor yoki supermarket rastalariga yetkazish kabi jarayonlar kiradi. Hozirgi kunga kelib, mahsulot sifatini yo'qotmasdan va inson salomatligiga zarar yetkazmaydigan qilib iste'molchiga yetkazish bo'yicha ko'plab tajribalar to'plangan. Lekin afsuski, ko'pgina manbalarda yetishtirilgan hosilning 25%dan 40%gacha bo'lgan miqdorda nobud bo'lishi aynan terimdan keyingi jarayon to'g'ri shakllantirilmaganligidan kelib chiqishi qayd etilgan [1, 5-6].

Maqbul saqlash sharoitlarini saqlab qolish uchun ko'pchilik meva va sabzavotlarni alohida saqlash kerak, biroq bu odatda, iqtisodiy jihatdan foydali emas. Shuning uchun ko'plab mahsulotlar aralash holda saqlanishi mumkin. Lekin meva va sabzavotlarning turli xususiyatlarga ega bo'lishi ularni saqlash omboriga aralash joylashtirishda bir qator muammolarni keltirib chiqaradi [2, 36-41].

Tadqiqot metodi va metodologiyasi. Meva va sabzavotlar hosili terib olingach ularning xususiyatlari, turli mahsulotlarni saqlash davrining bir-biriga mosligi, dastlabki sovutish va saqlash jarayonlarini to'g'ri tashkil qilish ushbu muammoning ijobiy hal qilinishidagi muhim omillar hisoblanadi.

Mahsulotni foyda bilan sotish uchun uni asl va yuqori nav holatida saqlab qolish maqsadga muvofiqdir. Mahsulot sifatini ko'rsatib beruvchi bir nechta omillar mavjud bo'lib, bularga: mahsulot rangi, silliqligi, bandlarining mavjudligi, hajmi, sersuvlik miqdori va juda ko'p boshqa xususiyatlar kiradi.

Agarda bir sovuqxona turlicha mahsulotlarni saqlashga mo'ljallangan bo'lsa, mahsulotlarning bir-biriga mos kelishini e'tiborga olish zarur. O'zaro moslik 4 ta ko'rsatkich orqali belgilab olinadi: harorat, namlik darajasi, etilen ajratishi va unga ta'sirchanligi, hid ajratishi va unga nisbatan ta'sirchanligi [3, 15-19].

Agar meva va sabzavotlarni saqlashda mahsulotlarning o'zaro mosligi bo'lmasa, ular hid va moddalar chiqarib, o'ziga singdirib olgan holda bir-birining sifatini buzishi mumkin. Meva va sabzavotlar uzilganidan keyin

ham yetilish va rivojlanishni davom ettirib, o'zidan etilen va hid chiqaradi. Ushbu xususiyat meva va sabzavotlarning o'zaro moslik darajalarini o'rganishni talab etadi.

Meva va sabzavotlar o'zaro moslik darajalari quyidagi guruhlariga ajratiladi [1, 54-55]:

1-guruh. 0-2°C harorat, 90-95% nisbiy namlikda saqlanadigan meva va sabzavotlar. Ushbu guruhdagi ko'pchilik mahsulotlar etilen moddasini ajratib chiqaradi. Ularga anjir, anor, apelsin, yerqalampir, kokos, lavlagi, nok, olma, olcha, gilos, olxo'ri, pasternak, rezavorlar, uzum, xurmo, shaftoli, sholg'om, qo'ziqorin, o'rik kiradi.

2-guruh. 0-2°C harorat, 90-100% nisbiy namlikda saqlanadigan meva va sabzavotlar. Ushbu guruhdagi ko'p mahsulotlar etilenga ta'sirchan. Ularga anor, brokoli, bryusel karami, shrin jo'xori, kivi, lavlagi, olcha, gilos, petrushka, ko'k piyoz, rediska, rezavor mevalar, sarsabil, sabzi, salat latuk, selderey, uzum, sholg'om, qo'ziqorin kiradi.

3-guruh. 0-2°C harorat, 65-75% nisbiy namlikda saqlanadigan meva va sabzavotlar. Ushbu guruhdagi mahsulotlarga namlik zarar yetkazadi. Ularga sarimsoq piyoz, quruq piyoz kiradi.

4-guruh. 4,5°C harorat, 90-95% nisbiy namlikda saqlanadigan meva va sabzavotlar. Ushbu guruhdagi ko'p mahsulotlar etilenga ta'sirchan. Ularga apelsin, kantaluqa qovuni, klyukva, limon, mandarin kiradi.

5-guruh. 10°C harorat, 85-90% nisbiy namlikda saqlanadigan meva va sabzavotlar. Ushbu guruhdagi ko'p mahsulotlar etilen va muzlashga ta'sirchan. Ularga bodring, baqlajon, zaytun, kartoshka, qovoq, qalampir kiradi.

6-guruh. 13-15°C harorat, 85-90% nisbiy namlikda saqlanadigan meva va sabzavotlar. Ushbu guruhdagi ko'p mahsulotlar etilen moddasini ishlab chiqaradi va muzlashga ta'sirchan. Ularga ananas, banan, greypfrut, zanjabil ildizi, limon, laym, pomidor, qovoq, qovun, mango kiradi.

7-guruh. 18-21°C harorat, 85-90% nisbiy namlikda saqlanadigan meva va sabzavotlar. Ularga shirin kartoshka, nok, tarvuz, yashil pomidor kiradi. Ushbu guruhdagi nok va yashil pomidor etilenga ta'sirchan bo'lganligi uchun alohida saqlash talab etiladi.

Tadqiqot natijasi. O'rganishlar natijasida turli xil mahsulotlar etilen gazini ajratishi va unga nisbatan bo'lgan ta'sirchanlik darajasi bilan ajralib turishi ma'lum bo'ldi. Masalan, olma bilan xurmo yoki pomidor bilan tarvuzni birga saqlash tavsiya etilmaydi, chunki, olma va pomidor o'zidan yuqori darajada etilen gazini ajratib chiqarishi tufayli hurmo va tarvuzga salbiy ta'sir ko'rsatadi [2, 32-44].

Quyidagi jadvalda mahsulotlarning etilen ajratib chiqarishi va etilenga nisbatan uning ta'sirchanlik darajasi keltirilgan [5, 12-14]:

Ayrim mevalarning etilen va hid chiqarish hamda etilen va hidga ta'sirchanlik darajasi

№	Mahsulot turi	Etilen chiqarish darajasi	Etilenga ta'sirchanligi	Hid chiqarish darajasi	Hidga ta'sirchanligi
1	Gilos	Past	Past	Past	Yuqori
2	O'rik	Yuqori	Yuqori	Past	Past
3	Shaftoli	Yuqori	Yuqori	Past	Past
4	Olma	Yuqori	Yuqori	Yuqori	Yuqori
5	Xurmo	Past	Yuqori	Past	Past
6	Uzum	Past	Past	Yuqori	Yuqori

Xulosa. Ba'zi yetilib pishmagan meva va sabzavotlar uzilgandan so'ng o'zlaridan chiqadigan etilen gazi ta'sirida pishishni davom ettiradilar. Saqlash xonasida etilen miqdori yuqori bo'lsa, mahsulotning rivojlanishi tezlashadi. Agarda yetilib pishmagan mevalar orasiga bitta pishgani joylashtirilsa, unda pishish tezlashadi, chunki, yetilgan meva yetilmaganiga nisbatan o'zidan ko'proq etilen gazini ajratib chiqaradi. Shu sababli, iloji boricha mahsulotlar saqlashga qo'yilganda ularning nafas olishini sekinlashtirish bilan bir qatorda, boshqa etilen ajratuvchi va ta'sirchanlik darajasiga ko'ra bir-biriga mos keladigan meva va sabzavotlarni tanlash lozim [6, 17-18].

Saqlash xonasida etilen miqdori oshgani sezilsa, uni chiqarib yuborish choralarini avvaldan ko'rib qo'yilishi kerak, bunday hollarda mo'ri o'rnatish maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan, agar olma saqlanadigan sovuqxonadan etilen hidi chiqarib yuborilmasa, u nafaqat saqlash muddatini kamaytirishi, balki sovuqxona devorlarini sarg'aytirib yuborishi va hidi o'rnashib qolishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Isamiddinov M. Mahsulotlarni sovuqxonada saqlash. Toshkent: Baqtriya press, 2013 y., 69-b. <https://www.undp.org/uz/uzbekistan/publications/mahsulot-larni-sovuqxonada-saqlash-boyicha-qollanma>.
2. Nemenushaya L.A. i dr. Sovremenniy tehnologii xraneniya i pererabotki plodoovoshnoy produktsii: nauch. analit. obzor. – M.: FGNU «Rosinformagrotex», 2009. – 172 s.
3. Sharipov S.Ya. Meva-sabzavotlarni saqlashning usullari. T.: Tasvir, 2021.-84 b. <https://agrobank.uz/uz/agrobooks>.
4. <http://asprus.ru/blog/xolodilnoe-oborudovanie-i-sortirovka>.
5. Food Price Monitoring and Analysis (FPMA) Bulletin, Rome, Italy #4, 10 May 2023, 22 p. <https://www.fao.org/documents/card/en?details=cc5981en>.
6. Karimov R.R., Axmatov B.R., Mashrabov A.A. Karimov Sh.R. Somon yig'uvchi barmoqli xalqasimon xaskashning xalqasimon xaskashning prinsipial sxemasini asoslash va ish rejmini aniqlash. – “ToshDTU xabarlar” jurnali. T., 2016 https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0,5&cluster=10319163579933948818.

YETUK PEDAGOG - JAMIYAT USTUNI

Amonov Sa'dulla Xolsaitovich

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Xalq va jamiyat ustuni bo'lgan pedagoglar darhaqiqatki jamiyatimizning ustuni hisoblanadi. Shaxsni tarbiyalash, o'qitish, savodli qilish va uni ilmiy qilib shakllantirish Pedagogning asosiy vazifasi hisoblanadi. Oila va jamiyatimizni ma'naviy jihatdan ilmiy salohiyatini oshirishda ayni pedagoglarning o'rni beqiyosdir. Ta'lim olish jarayonida shaxs zaruriy bilimlar bilan ta'minlanib, kelgusida turli darajadagi maxsus ma'lumotni olish imkoniga ega bo'ladi. Zamonaviy pedagog – “Google” qidiruv tizimida topish mumkin bo'lmagan foydali bilimlarni berishi kerak agar aksi bo'lsa u vaqtini bekorga sarflaydi. Pedagogika — tarbiya, ta'lim hamda ma'lumot berishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganuvchi fanlar majmuasi. Pedagogika institutlari va ayrim boshqa o'quv yurtlarida

mutaxassislik dasturi asosida o'rganiladigan o'quv predmeti ham Pedagogika deb yuritiladi. Pedagogika fan sifatida bola tarbiyasining nazariy asoslari bilan shug'ullangan. Zamonaviy Pedagoglar bolalar bilan birgalikda kattalarning ham o'quv-tarbiyaviy, madaniy hamda ma'naviy-ma'rifiy tarbiyasi bilan shugullanishni ko'zda tutadi. O'zbekiston Respublikasida pedagoglarga barkamol shaxs ma'naviyatini shakllantirishning asosiy vositasi sifatida yondashiladi. Pedagog tarbiya jarayonining qonuniyatlari, tarkibi va uni tashkil etish mexanizmlarini tadqiq etadi, tarbiyaviy va o'quv ishlarining mazmuni, tamoyillari, ularni tashkil etish shakl, usul hamda yo'sinlarini belgilab beradi. Agar pedagog o'z faoliyatini tahlil qilib, uni qanday rivojlantirish haqida o'ylasa u ko'p narsaga erishadi.

Kalit so'zlar: Pedagog, xalq, jamiyat, ong, shaxs, ustoz, bilim, kitob, ma'rifat, madaniyat, ta'lim, tarbiya, savod, yaxshi, yomon, xulq, odob.

Biz g'aroyib davrda yashayapmiz: atrofimizdagi olam juda tez sur'atlarda, tanib bo'lmas darajada o'zgaryapti. Shuning uchun o'sib kelayotgan avlod bilan ishlaydigan o'qituvchi quyidagilarga tayyor bo'lishi kerak: O'zgarish - bu eng qiyini, biroq to'laqonli shaxs sifatida mavjud bo'lish uchun zarur bo'lgan shart. O'z xatolarini tan olish - hech narsa qilmagan kishigina xato qilmaydi. O'qituvchi esa bundaylar toifasiga kirmasligi aniq. Rivojlanish - agar jahon sur'ati bir necha avlodlar davomida o'zgarmagan bo'lsa, hozirda u shu qadar tez sur'atlarda rivojlanyaptiki, "Alisa Ko'zgu orti mamlakatida"gi Qora qirolicha aytganidek, o'z joyida qolish uchun "oyoqni qo'lga olib yugurish kerak". O'qituvchi zamonaviy o'quvchilar nima bilan yashayotganini ham tushunishi kerak. Bundan tashqari, o'qituvchi zamonaviy o'quvchilar boshqacha ekanini yodda tutishi lozim. Ular internetda yashashmoqda, ularda katta odam madaniyati yo'q. Foyda keltirish va o'z mehnati mahsulidan bahra olish uchun zamonaviy muallim va o'qituvchilar quyidagi sifatlarga ega bo'lishi kerak. O'qituvchi jamiyatning ijtimoiy topshirig'ini bajaradi, har tomonlama yetuk mutaxassislarni tayyorlashda o'qituvchi muayyan ijtimoiy-siyosiy, pedagogik va shaxsiy talablarga javob berishi lozim. Mamlakatimizda kadrlar tayyorlash milliy dasturini bosqichma-bosqich va muvaffaqiyatli amalga oshirish ko'p jihatdan

o'qituvchi faoliyati, uning kasbiy nufuzini oshirish bilan bogliqdir. Shunday ekan, soglom va har tomonlama barkamol avlodni yetishtirish uzluksiz ta'lim tizimida mehnat qilayotgan pedagogning saviyasiga, tayyorgarligiga va fidoyiligiga, uning yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liqdir. Shunday ekan, o'qituvchi mustaqillik g'oyasiga e'tiqodli, har tomonlama rivojlangan ilmiy tafakkurga ega, kasbiga tegishli ma'lumoti bor, ya'ni o'z fanining chuqur bilimdoni, pedagogik muloqot ustasi, pedagogik-psixologik va uslubiy bilim hamda malakalarni egallagan bo'lishi hamda turli pedagogik vazifalarni tezda yechishi, vaziyatlarni sezishi, o'rganishi va baholay olishi kerak. U pedagogik ta'sir ko'rsatishning eng maqbul usul va vositalarini tanlay olish qobiliyatiga ham ega bo'lishi lozim. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, pedagog-metodistlar hozirga qadar didaktik masalalarni aniq ifodalashga va unga mos keladigan o'qitish texnologiyasini ishlab chiqishga e'tibor berishgan. Shu nuqtai nazardan, milliy dastur ijtimoiy buyurtma sifatida yangi pedagogik texnologiyada «yangi» so'zining qo'shib ishlatilishi nazariyachi olimlarimiz va o'qituvchilarni bir qadar o'ylantirib qo'ydi, endilikda ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalashga eskicha yondashish mumkin emasligini ko'pchilik anglab yetmoqda.

Pedagogik texnologiya pedagogikaning mustaqil soxasi sifatida XIX-asrning 2-yarmida rivojlandi va fanga kirib keldi. Pedagogika fani differensiyalash jarayonida pedagogika fani tarkibidan alohida yo'nalish, mustaqil fan bo'lib ajralib chiqdi. Pedagogik texnologiya fani hozirda pedagogikaning mustaqil soxasi sifatida OTMlarida o'qitilib kelinadi. Pedagogik texnologiya fanining asosiy maqsadi-yosh avlodda mazkur fan orqali bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ta'lim-tarbiya jarayonini yuksak mahorat va san'at bilan boshqara olishdir. Pedagogik texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonini yuksak mahorat san'at bilan boshqarishdir. Pedagogik texnologiya – texnologiyaga nisbatan tor tushuncha bo'lib-unda faqat ta'lim-tarbiyaning nazariy va amaliy asoslarini mahorat, san'at bilan o'rganish. Pedagogik texnologiyalar pedagogik jarayonning ijtimoiy maqsadga yo'naltirilgan usul, shakl va uyushmalar yigindisiga asoslangan loyihadir. Shuningdek, pedagogik texnologiyalar-pedagogik jarayonni yangicha qurish boshqarish tashkil

etishning mexanizmidir. Shunday ekan, pedagogik texnologiyani qanday yangilash mumkin? E'tiborni yuqorida berilgan pedagogik texnologiyaning tuzilishiga qarataylik. Bu tizimga uzluk-siz ravishda ijtimoiy buyurtma o'z ta'sirini ko'rsatadi va ta'lim-tarbiya maqsadini unuimiy holda belgilab beradi. Maqsad esa pedagogik texnologiyaning bosh bo'g'ini hisoblanib. U pedagogik tizimning qolgan elementlarini, o'z navbatida, yangilash zaruratini keltirib chiqaradi. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» ta'lim-tarbiyaning maqsadini yangi yo'nalishga burdi, ya'ni ta'lim tizimini o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan tola xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida. yuksak ma'naviy va ahloqiy talablarga javob beradigan yuqori malakali kadrlar tayyorlashni ustuvor vazifa, deb belgiladi. Demak, ta'lim-tarbiya maqsadi yangilandi, unga mos holda mazmunning yangilanishi tabiiydir. “ Ongni, tafakkurni o'zgartirmasdan turib esa biz ko'zlagan oliy maqsad - ozod va obod jamiyat barpo etib bo'lmaydi” degan yurtboshimizning fikrlaridan ta'lim-tarbiya islohati, yuqori malakali kadrlar tayyorlashga erishish mamlakatimiz taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy omillardan biri ekanligini bilib olishimiz mumkin.

O'qituvchi davlat buyurtmasiga mos keladigan ta'lim tarbiya maqsadini aniq va ravshan belgilashi kerakki, natijada, ma'lum vaqt ichida unga erishishni ta'minlaydigan didaktik jarayonni tuzish va joriy etish to'g'risida xulosa qilish mumkin bo'lsin. O'qituvchi pedagogik tizimda belgilangan maqsadga to'g'ri keladigan o'quv tarbiyaviy jarayon mazmunini o'quv usuli bo'yicha chuqur egallashi, muntazam ravishda o'z pedagogik mahoratini ilmiy-texnikaviy taraqqiyot talablariga mos holda mustaqil ravishda kengaytirib borishi zarur. O'qituvchi pedagogik tizimning tarkibiy elementi sifatida didaktik jarayonni amalga oshirish bilan tanish bo'lishi kerak: bu-birinchidan, jadallashtirish va tabiatan monandlik talabidir. Jadallashtirish didaktik masalalarni ma'lum vaqt doirasida birmuncha tez va yuqori saviyada hal eta oladigan didaktik jarayonni qo'liashni talab etadi.

Ta'lim va tarbiyaga bu talabni aniqlab beruvchi omil — talaba (o'quvchi) larning ma'lum faoliyatni o'zlashtirish tezligi hisoblanadi. Ikkinchidan, o'quvtarbiyaviy jarayonni shunday tashkil etish lozimki,

bunda mumkin qadar talabalarning keng doirada tajriba egallashiga imkon tug'diradigan va ularning aqliy malakasini rivojlantira oladigan mexanizm vujudga kelsin. Bu talabni aniqlab beruvchi omillar: talabalarning o'qishga bo'lgan xohishi, o'quv mehnatiga munosabati va sog'lom psixo-fiziologik faoliyati kabilardir. O'qituvchi didaktik jarayonni amalga oshirishda o'qitishning samarali shakllaridan foydalana olishi kerak. O'qitishning tashkiliy shakllari to'g'ri tanlanishi pedagogik tizim elementkinring ma'lum qonuniyat asosida bir-birlari bilan bog'liq ekanligini bildiradi. Bu bog'lanishlardan foydalanish va eng maqbul bo'lgan tashkiliy shakllar topish-ta'limda rasmiyatchilikni yo'qotishga yo'l ochadi. O'qituvchi pedagogik tizimning ishtirokchisi bo'lgan talabaning ta'lim mazmuni va tarbiya ta'sirini qay darajada egallayotganligini eng maqbul usullar yordamida doimo nazorat qilib borishi lozim. Bu to'g'rida olingan axborotlar esa pedagogik tizimni maqsadga muvofiq tarzda boshqarish imkoniyatini beradi yoki tizimdagi qaysi elementning mazmuniga tuzatish kiritish kerak ekanligini aniqlaydi.

Xulosa. Men bu maqolam bilan shuni aytmqchimanki: ustozlarning jamiyatdagi o'rnini beqiyosdir, ular azal-azaldan podshoga tenglashtirib kelinadi. Shunday qilib, pedagogik texnologiyada didaktik masalalarning o'z yechimlarini topishi-milliy dasturni ro'yobga ehiqarishning muhim bosqichidir. Agar pedagog qo'lida bilimga chanqoq talabalar, fan maqsadiga mos mazmundagi dastur, darslik va qo'llanmalar mavjud bo'lsa, u didaktik jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun bilish faoliyatining tashkiliy shakllaridan samarali foydalanib yangi pedagogik texnologiyani amaliyotga izchil va ketma-ket joriy etishi mumkin. Shu boisdan, o'qituvchi mahoratiga ko'p narsa bog'liqligi, uning pedagogik tizimda tutgan o'rnini haqida batafsil to'xtalish zarurati tug'iladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M. Mirziyoyev. Erkin va forovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq/ Toshkent: O'zbekiston, 2016.-56 b.

2. Sh.M.Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. T.: "O'zbekiston", 2017.-104 b.

3. U.K.Tolipov, M.Usmanboyeva "Pedagogik texnologiyalarni tadbiqiy asoslari." O'quv qo'llanma. T.: "Fan" 2006.

4. R.Ishmuxamedov, A.Abduqodirov, A.Pardayev "Ta'limda innovatsion texnologiyalar"-T, "Iste'dod". 2008.

5. Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning savodxonligini baholash. Metodik qo'llanma, Toshkent, Sharq, 2019.

6. Abduqodirov, A.Xaitov, Shodiev R. "Axborot texnologiyalari" Darslik. T.: "O'zbekiston", 2004.

7. Кадыров, Б. Э. (2021). Ўқувчиларнинг хунармандчиликка оид таянч компетенцияларини электрон ахборот таълим муҳитида ривожлантиришнинг дидактик модели: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.37.29.058>

8. Qodirov B. Ўқувчиларнинг хунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари //Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

TASVIR SIFATINI YAXSHILASH ALGORITMLARI

Normurodov Sadriddin Salim o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi

normurodovsadriddin62@gmail.com

Annotatsiya. Dunyoda obyektlarni tanib olish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda va dinamik tizimlarda algoritmlardan foydalanish zaruratga aylanib bormoqda. Tasvirni aniqlash algoritmlari ishlab chiqish va takomillashtirish.

Xotiraga ega tizimlar uchun differentsial hisoblash apparati va tasvirni aniqlash algoritmlaridan foydalanish chiziqli bo'lmagan dinamik tizimlarni yaratish.

Kalit so'zlar: Tasvir sifatini yaxshilash usullari va algoritmlari, chiziqli tasvirni qayta ishlash algoritmlari, rekursiv tasvirni qayta ishlash algoritmlari, tezkor tasvirni qayta ishlash algoritmlari rekursiv – ajraladigan tasvirlarni qayta ishlash algoritmini ishlab chiqish.

Kirish. Tasvir sifatini yaxshilash uchun yorqinlik diapazonini, kontrastini, aniqligini, ravshanligini oshirish kerak. Ushbu parametrlarni birgalikda tasvirning histogrammasini tenglashtirish orqali yaxshilash mumkin. Obyektlarning konturlarini aniqlashda ko‘p hollarda yarim rangli tasvirdagi ma’lumotlar yetarli. Kulrang rangdagi tasvir - bu piksellar rangi haqida emas, balki faqat yorqinligi haqida ma’lumotni o‘z ichiga olgan tasvir. Shunga ko‘ra, kulrang rangdagi tasvir uchun gistogramma qurish tavsiya etiladi. Hozirda tadqiqotchilar tasvir sifatini yaxshilash uchun ko‘plab algoritmlarni ishlab chiqmoqdalar. Raqamli tasvirni qayta ishlash jadal rivojlanayotgan ilmiy soha bo‘lib, u turli xil axborot va texnik tizimlarda tobora ko‘proq foydalanilmoqda: radar, aloqa, televizor va boshqalar. Tasvirga ishlov berish - bu ma’lumotni qayta ishlashning har qanday shakli bo‘lib, ular uchun qayta ishlangan ma’lumotlar rasm, masalan, fotosuratlar yoki video ketma-ketliklar bilan ifodalanadi. Tasvirlarga ishlov berish va tahlil etish inson faoliyatining tasvirlarga aloqador bo‘lgan bir muncha sohalarda qo‘llaniladi. Ko‘pchilik mutaxassis va olimlarning fikriga ko‘ra tasvirlarga ishlov berish usullari rivojlanishi fan va texnikaning yorqin kelajakka ega bo‘lgan yangi yo‘nalishlarini vujudga kelishiga olib keldi. Tasvirlarga ishlov berishda asosan tasvirlarga qayta ishlov berish yoki tasvirlarga raqamli ishlov berish nomlari bilan yuritiladi. Bu sohani insonning ko‘rish tizimini bilmay turib, uni o‘rganib bo‘lmaydi. Inson ko‘rish tizimidan andoza olinishi tasvirlarga raqamli ishlov berish sohasini taraqqiy etishiga ulkan hissa qo‘shmoqda.

Muhokama va natijalar. Tasvir sifatini yaxshilash algoritmlari. Texnik qurilmalarning ma’lumotlarni qabul qilish xususiyati va suratga olish mobaynidagi yorug‘lik darajalari kabi omillar tasvir sifatiga turlicha ta’sir qilishi mumkin. Agar tasvir sifati yomon bo‘lsa, tasvir sifatini yaxshilash zarur. Chunki, sifatli bo‘lmagan tasvirda xarakterlovchi belgilarini ajratish kutilgan natijani bermasligi mumkin. Shuning uchun ham tasvirlarga sonli ishlov berishda tasvirlar sifatini yaxshilashning turli xil usullari ishlab chiqilgan. Masalan, chegaralarni kuchaytirish, halaqitlarni yo‘qotish, tiniqlikni oshirish va x.k. Ushbu usullarning har biri tasvirlarning sifati bilan bog‘liq bo‘lgan turli masalalarni hal qilishga

mo'ljallangan. Tasvirlarda ko'p uchraydigan muammolarga quyidagilarni kiritish mumkin:

Kam yoritilganlik. Yorug'lik - tasvirdagi eng muhim jihatlardan biri hisoblanadi. Tasvirlarni olishda ko'pincha yoritilganlik bilan bog'liq muammolar vujudga keladi, chunki tasvirlarni olishda har doim ham ideal yoritilganlik sharoitlarini yaratishga imkon bo'lavermaydi. Garchi inson ko'rish tizimi bunday sharoitlarga oson moslasha olsa va tasvirlardagi bunday muammolar inson ko'rishi uchun uncha katta muammolar tug'dirmasada, biroq identifikatsiya qilish masalalarida tasvir sifatining bunday buzilishlari jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Yorug'lik yetishmovchiligi tasvirlarning ranglari va detallari yo'qolishiga amaliy jihatdan farqlanmaydigan bo'lib qolishga olib keladi. Kam yoritilganlik bilan bog'liq muammoga ega bo'lgan tasvirlardan ayrimlari 1.1-rasmda keltirilgan.

1.1-rasm. Yoritilish darajasi past bo'lgan tasvirlar

Ortiqcha yoritilganlik. Yoritilganlikning kamligi tasvirlarning sifatini yomonlashtirgani kabi tasvirga olish vaqtidagi ortiqcha yoritilganlik ham tasvirlarning sifatida jiddiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun ham tasvirga olish vaqtida eng maqbul yoritilganlik sharoitlarini yaratishga harakat qilinadi. Biroq har doim ham bunday sharoitlarni yaratishga muvaffaq bo'linavermaydi, natijada ortiqcha yoritilganlik bilan bog'liq bo'lgan muammolarga ega bo'lgan tasvirlar paydo bo'ladi. Ana shunday tasvirlardan ayrimlari 1.2-rasmda keltirilgan.

1.2-rasm. Ortiqcha yoritilgan tasvir

Tajribalardan ma'lumki, chegarasi ajralib turgan tasvirlar odam tomonidan ranglar bir-biriga sezilarsiz o'tadigan tabiiy manzaradan ko'ra yaxshiroq qabul qilinadi. Bu xususiyat va tasvirdagi chegaraning yoyilish ko'rinishidagi halaqitlarni yo'qotish muammolari tasvirlarga avtomatlashgan ishlov berish oldiga chegarani kuchaytirish, ya'ni fon va obyekt yorug'liklari farqini oshirish masalasini qo'ydi. Odatda, chegara yuqori chastotali filtrlar yordamida kuchaytiriladi. Ular quyidagilar:

$$A_1(m,n) = \begin{vmatrix} 0 & -1 & 0 \\ -1 & 4 & -1 \\ 0 & 1 & 0 \end{vmatrix}; \quad A_2(m,n) = \begin{vmatrix} -1 & -1 & -1 \\ -1 & 8 & -1 \\ 1 & -1 & -1 \end{vmatrix}; \quad A_3(m,n) = \begin{vmatrix} 1 & -2 & 1 \\ 1 & 1 & 1 \\ -2 & 4 & -2 \\ 1 & 2 & 1 \end{vmatrix}$$

Bundan ko'rinib turibdiki, bu filtrlarning ish niqoblari o'rtacha nol qiymatga ega bo'ladi, ya'ni niqobdagi manfiy va musbat qiymatlarning umumiy yig'indisi nolga teng yoki yaqin. Buning sababi, niqob qo'llanilganda birjinsli maydon uchun nol natija, chegaraviy soha uchun esa noldan farqli natija olinishi kerak.

Chiziqli tiniqlashtirish algoritmi. Chiziqli tiniqlashtirish algoritmi ham tasvirlar sifatini oshirish masalalarida ko'p qo'llaniladi. Uning ko'rinishi quyidagicha:

$$G'(x, y) = 255 \cdot \frac{G(x, y) - G_{Min}}{G_{Max} - G_{Min}}$$

bu yerda G_{Min} va G_{Max} - tasvirdagi eng kichik va eng katta rang qiymatlari, $G(x, y)$ - (x, y) koordinatadagi rang qiymati. Shuningdek, tasvir gistogrammalari tahlili asosida ham tasvir tiniqligini oshirish mumkin. Bu usul aksariyat xollarda yaxshi natijalar beradi. U quyidagi formula asosida amalga oshiriladi:

$$Q = \sum_{i=0}^{255} (H_i)^r, \quad S_{G(x,y)} = \frac{255}{Q} \sum_{j=0}^{G(x,y)} (H_j)^r,$$

$$G'(x, y) = \begin{cases} 0, & S_{G(x,y)} \leq 0; \\ S_{G(x,y)}; & \\ 255, & S_{G(x,y)} \leq 255. \end{cases}$$

bu yerda H_i – tasvirdagi i rangdagi piksellar soni ($0 \leq i \leq 255$), $G(x, y)$ – (x, y) koordinatada joylashgan pikselning rang qiymati.

a)

b)

1.3-rasm. a) Ortiqcha yoritilgan tasvir, b) Chiziqli tiniqlashtirish natijasida olingan tasvir

Modifikatsiya qilingan Retineks algoritmi. Yuqorida keltirilgan tasvir sifati bilan bog‘liq muammolarni hal qilish uchun tasvir sifatini oshirishning turli xil usullari ishlab chiqilgan. Biz tasvirlar sifatini oshirish uchun Retineks algoritmlaridan foydalandik. Retineks nazariyasini birinchi

bo‘lib Edvin N. Lend 1971 yilda yaratgan. “Retineks” (retinex) so‘zi inglizcha “ko‘z to‘rpardasi” (retina) va “qobiq” (cortex) so‘zlaridan hosil qilingan va u ushbu jarayonda har ikkala ko‘z va miyaning ishtirok etishini nazarda tutadi. Retineks algoritmi kam yoritilganlik sharoitlarida olingan tasvirlarning sifatini yaxshilash uchun qo‘llaniladi. Inson ko‘zlari kam yoritilganlik sharoitlarida ranglarni farqlay olish xususiyatlariga ega bo‘lsada, kameralar, fotoapparatlar va skanerlarda bunday imkoniyat mavjud emas. Ushbu algoritm ushbu sharoitlarga moslasha oluvchi ko‘zning biologik mexanizmlarini o‘rganish asosida yaratilgan. Tasvirlarga sonli ishlov berishdan tashqari Retineks algoritmidan astronomiya bo‘yicha tasvirlardagi ma’lumotlarni, Rentgen va skanerlar yordamida olingan tasvirlardagi yaxshi ko‘rinmaydigan qismlarni ajratib olishda ham qo‘llaniladi.

Faraz qilaylik, RGB rang fazosida bo‘lgan tasvir berilgan bo‘lsin:

$$T = \begin{matrix} & t \\ & ij \end{matrix} \begin{matrix} | \\ | \end{matrix} x \times y,$$

bu yerda x - tasvirning eni, y - tasvirning bo‘yi.

Agar berilgan tasvirni sifati past bo‘lsa, uning sifatini oshirish talab qilinadi. Ushbu masalani yechish uchun Retineks algoritmidan foydalaniladi. Ushbu algoritmning blok-sxemasi quyidagi 1.4-rasmda keltirilgan:

1-qadam. Tasvirni kiritiladi.

2-qadam. RGB rang fazosidagi tasvirni YUV rang fazosiga o‘tkaziladi.

3-qadam. $Y' = \begin{cases} \text{agar } Y \geq t \text{ бўлса, } Y, \\ \text{aks holda, } Y^{0.24} \cdot t^{0.76}. \end{cases}$ almashtirish bajariladi.

4-qadam. Tasvirda logarifmik almashtirish bajariladi, ya’ni $Y_2 = \text{bluring}(Y')$.

5-qadam. Tasvirda “Bluring” almashtirish bajariladi, ya’ni $Y_1 = \log Y'$.

6-qadam. Tasvirda eksponential almashtirish bajariladi. $Y_{\text{new}} = e^{(Y_1 - Y_2 \cdot k)}$

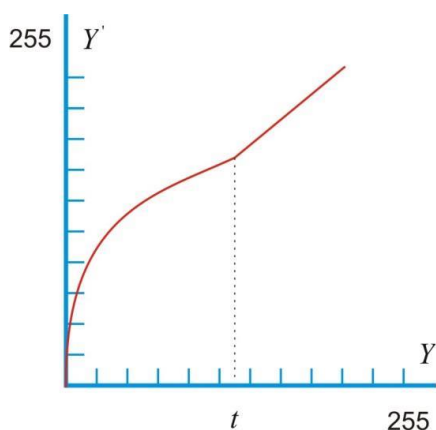
7-qadam. YUV rang fazosidan RGB rang fazosiga o‘tkaziladi.

8-qadam. Tamom. bu yerda t – yorqinlik parametri ($t = \max(Y)/2$), k - Retinex ta’sir qilish kuchi ($k = \min(Y_2) / \max(Y_2)$).

1.4-rasm. Takomillashtirilgan Retineks algoritmining blok-sxemasi

Retineks algoritmda asosiy muammo parametrlarni tanlash hisoblanadi (3-qadamdagi t va 6-qadamdagi k parametrlar). Olib borilgan tajribalar asosida ushbu parametrlarni bizning masalamizda $t = \max(Y)/2$ va $k = \min(Y^2)/\max(Y^2)$ ko‘rinishda olinganda natijalar samarali ekanligini ko‘rsatdi. Olingan natijalar 1.5-rasmda keltirilgan.

$$Y' = \begin{cases} \text{agar } Y \geq t \text{ bo'lsa, } Y, \\ \text{aksxolda, } Y^{0.24} \cdot t^{0.76}. \end{cases}$$

1.5-rasm. Ravshanlik almashtirishi

Yuqoridagi keltirib o‘tilgan algoritmlar asosida olingan natijalar quyida keltirilgan.

1.6-rasm. Kam yoritilgan tasvirlarni takomillashtirilgan Retineks algoritmi yordami sifatini oshirish, a) berilgan tasvirlar, b) sifati oshirilgan tasvirlar

Xulosa. Hozirgi kunda tadqiqotchilar tasvir sifatini yaxshilash uchun ko‘plab algoritmlarni ishlab chiqmoqdalar. Raqamli tasvirni qayta ishlash jadal rivojlanayotgan ilmiy soha bo‘lib, u turli xil axborot va texnik tizimlarda tobora ko‘proq foydalanilmoqda: radar, aloqa, televizor va boshqalar. Tasvirga ishlov berishning asosiy afzalliklaridan biri shundaki, bu ma’lumotni qayta ishlashning har qanday shakli bo‘lib, ular uchun qayta ishlangan ma’lumotlar rasm, masalan, fotosuratlar yoki video ketma-ketliklar bilan ifodalanadi. Chiziqli tasvirni qayta ishlash algoritmlari, rasmlarni filtrlashning eng keng tarqalgan usullaridan biri ularni chiziqli algoritmlar bilan qayta ishlashdir. Rekursiv tasvirni qayta ishlash algoritmlari eng istiqbolli va tasvirni qayta ishlashda hisoblash xarajatlarini kamaytirish vazifalarida keng qo‘llaniladi. Ushbu mezon, ya'ni tasvirni qayta ishlashga sarflangan vaqt (video oqim) real vaqtda ishlaydigan tizimlar uchun juda muhimdir.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Guo, Y., Xu, Z.: Ear Recognition using a New Local Matching Approach. In: IEEE International Conference on Image Processing, 2008, pp. 289-292.
2. Hurley D. J., Nixon M. S., Carter J. N. "Force Field Feature Extraction for Ear Biometrics," Computer Vision and Image Understanding, vol. 98, June 2005, pp. 491-512.
3. Iannarelli A. Ear identification. Forensic Identification Series. Paramount Publishing Company, Fremont, California, 1989.
4. Mahkamov A.A., Bozarov A.A., Jumaev T.S. // Algorithm for extraction of identification features in ear recognition // Eighth world conference on intelligent systems for industrial automation, November 25-27, 2014 Tashkent, Uzbekistan. Pages 454-457.
5. Michal Choras. Ear Biometrics Based on Geometrical Feature Extraction // Institute of Telecommunication, University of Technology and Agriculture, ATR Bydgoszcz, Poland Received 20 December 2004, accepted 4 May 2005.
6. Pratt W.K. Digital image processing. New York: JOHN WILEY & SONG, 2001. - 792 p.

7. Sanchez-Reillo R., Sanchez-Avila C, Gonzales- Marcos A. Biometric Identification through Hand Geometry Measurements // IEEE Trans. Pattern Analysis and Machine Intelligence. - 2000. - Vol. 22. - N 10 (October). -pp. 1168- 1171.

8. Гонсалес Р., Вудс Р. Цифровая обработка изображений. - М.: Техносфера, 2006.

9. Жумаев Т.С. // Дискрет косинус алмаштириши асосида кулоқ чаноғи тасвирининг белгиларини ажратиш алгоритми // ТАТУ хабарлари. – Тошкент, 2011. -№2. 74-78 б.

10. Шашлов Б. А. «Цвет и цветовоспроизведение» М. «Книга» 1986 г

11. Мирзаев Н.М., Жумаев Т.С., Махкамов А.А. Алгоритмы сегментации цветных изображений, основанные на выделение сильносвязанных элементов // “Исследования технических наук”. Российская федерация, 2015. Выпуск 4(18) Октябрь-Декабрь. -С. 22-27.

12. Махкамов А.А., Жумаев Т.С. Рангли тасвирларни бинар тасвирга алмаштириш ва контур чизиқларини ажратиб олиш // «Ёш математикларнинг янги теоремалари-2006» республика илмий амалий конференция III-қисм Наманган-2006. 23-25.

TA'LIM TIZIMINI JADALLASHTIRISH UCHUN INNOVATSIYALAR VA TEXNOLOGIYALARNI RIVOJLANTIRISH

Normurodov Sanjar Sultonovich

Termiz davlat universiteti magistranti

E-mail: ssanjarsultanovich@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'qituvchining rolini kontent eksperti, o'qituvchiga aylantirishi, ta'limni ijtimoiy va hamkorlik xarakterida o'rganish, individual “boshqa” harakat bo'lishi kerakligi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar va tushunchalar: tenologiya, pedagogika, o'qituvchi, o'quvchi, innovatsiya, faoliyat, tayyorlash, yondashuv, samaradorlik.

Kirish. Erta bolalik davrida ta'lim olishning kuchli asoslari yuqori sifatli erda bolalik ta'limining katta foyda keltirishini tushuntiradi. Erta bolalikdan ta'lim olgan kattalar yuqori maosh oladilar, keyinchalik maktabda yaxshi o'qiydilar, jinoyat sodir etishlari va sog'lom hayot kechirishlari ehtimoli kamroq. Shu sababli, foyda-xarajat nisbati bolalarning erda rivojlanishiga sarflangan har bir dollar uchun o'rtacha 4-5 baravar ko'rsatadi [1].

Ta'lim qayerda va qachon sodir bo'lishini qayta ko'rib chiqishdan tashqari, biz o'qitish va o'rganish haqida bilganlarimizdan foydalanadigan modellarni izlashimiz kerak, agar biz faol fuqarolar va tanqidiy fikrlovchilarni xohlasak, ma'ruzalar va asosiy narsalarni yodlashdan tashqarida faol muhit yaratishimiz kerak [2].

Ko'p o'n yillar davomida ta'lim va pedagogika bo'yicha mutaxassislar ta'lim bolalar va kattalar atrofdagi dunyoda ishtirok etadigan faol harakat bo'lishi zarurligini ta'kidlab kelishdi.

Adabiyotlar tahlili. O'qituvchilar talabalarga bilim berish uchun mas'uldirlar, odatda ularni sinfning old tomoniga, doska va qator o'quvchilarni ularga qaratib qo'yishadi. Bu o'qituvchining rolini kontent eksperti va o'qituvchiga aylantiradi, ta'limning ijtimoiy va hamkorlik xarakteriga urg'u berilmaydi va o'rganish individual, "boshqa" harakat bo'lishi kerak. Ko'pgina joylarda maktablar savodxonlik va hisob-kitob kabi tor kompetentsiyalar to'plami, ular baholashda ta'kidlangan, ammo "bu tor maqsadlar boshqa ko'p narsalarni istisno qilgan holda mazmunli bilimlarni to'plashga urg'u berishdan kelib chiqqan". Bizning hozirgi dunyomiz butun bolani tarbiyalashga urg'u beradigan ta'lim tizimlarini talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Yaxshi xabar shundaki, ko'plab o'qitish va o'rganish strategiyalari talabalarni mavzu mazmunini o'rganishga jalb qilishi va boshqa ko'plab ko'nikma va malakalarni rivojlantirishi mumkin. Ma'ruza o'qish va yodlash yuzaki tushunishga olib kelishi mumkin, ammo ta'limdagi yakuniy maqsad o'tkazishga olib keladigan tajribalarni o'rganish yoki o'rganilgan narsalarni yangi va turli kontekstlarda qo'llash qobiliyatidir. Faol, talaba markazlashtirilgan ta'lim bunga jalb qilish orqali erishish mumkin. talabalar o'zlarining haqiqiy muammolari orqali niman

o'rganayotganlarini amalda ko'rsatadilar. Jamoa loyihalari o'quv mazmuni bilan bir qatorda hamkorlikni rivojlantiradi, o'quvchilarga o'z qiziqishlarini o'rganish uchun avtonomiya beradi, ularning o'zini o'zi boshqarish va boshqarish qobiliyatini ko'rsatadi [4].

Odamlarning haqiqiy o'rganish va o'tkazish usullarini o'rganishga bag'ishlangan butun bir soha, o'rganish fanlari, nevrologiya, psixologiya va ta'lim dalillaridan foydalanish uchun o'quv muhitining ko'plab variantlarini aniqladi. Bu sohadagi ko'pchilik ta'limning ijtimoiy asoslariga ishora qiladi, miya rivojlanishi qanday qilib vakumda sodir bo'lmaydi va aslida o'rganish insonlarning o'zaro ta'siri, muloqoti va hamkorligiga asoslanadi. O'rganish fanlari bo'yicha boshqa topilmalar o'quvchilarning o'rganish zarurligiga ishora qiladi. faol va o'z ta'limini nazorat qilish va atrofdagi dunyoga asoslanish. Iqtisodchilar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar, shuningdek, ta'lim va ta'limga e'tibor qaratish zarurligini ta'kidlagan [7].

Shunga qaramay, odamlar akademik mazmundagi bilimlardan tortib ijodkorlik va ijtimoiy ko'nikmalarga qadar keng ko'nikmalarni qanday o'rganishlari bo'yicha samarali strategiyalarning ushbu ajoyib dalillariga qaramay, bizning maktablarimiz butun dunyo bo'ylab o'qituvchilarga yo'naltirilgan uzatish modeliga asoslangan sinf xonalarini saqlab qolishgan. Status-kvo sifatida passiv ta'lim strategiyalariga tayanish butun dunyo bo'ylab ta'lim sohasidagi ko'plab investitsiyalar va islohotlar natijalarga erisha olmaganining sabablaridan biri bo'lishi mumkin.

Tahlil va natijalar. Barchaga yuqori sifatli ta'lim va keng ko'nikmalarni taqdim etish intilishlarini qondirish uchun ta'lim o'zining ko'plab joriy amaliyotlaridan voz kechishi kerak. Ta'lim tizimlari o'rganish sinfda va sinfdan tashqarida sodir bo'lishini, erta bolalik poydevor qo'yish uchun muhim davr ekanligini va yoshlar sinfdan tashqarida ham tegishli tajribalar orqali o'rganish imkoniyatini talab qilishini hisobga olishlari kerak. Sinf xonalarida va rasmiy tizimda ko'nikmalarni to'liq rivojlantiradigan faol, o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim bugungi kunda maktabda hukmronlik qiladigan o'qituvchiga yo'naltirilgan modelni almashtirishi kerak [6].

Biz innovatsiyalar haqida ma'lumot to'plar ekanmiz, qat'iy tashqi baholashdan tortib, ichki dastur baholashlarigacha, shuningdek, ma'lum miqyosga erishgan ta'sir ko'rsatadigan misollarni qidirdik. Biroq, biz o'zimizni faqat ma'lumotlar bilan qo'llab-quvvatlanadigan uzoq vaqt davomida mavjud bo'lmagan kelajakka yo'naltirilgan yondashuvlar haqida yaxshiroq tasavvurga ega bo'lish uchun tasdiqlangan innovatsion yondashuvlarni o'rganish bilan cheklamadik. Tasdiqlangan modellarga qo'shimcha ravishda, biz turli kontekstlarda bir xil asosiy tamoyillarni ko'rsatadigan istiqbolli misollarni ta'kidlashni maqsad qildik. Shuning uchun bu erda ta'kidlangan holatlar illyustrativ bo'lib, ular ma'lum bir dasturning ma'qullanishi emas, balki ko'nikmalarning kengligini yaxshiroq ta'minlaydigan innovatsion yondashuvlarning real dunyoda qo'llanilishini ko'rsatish uchun ishlatiladi.

Faol ta'limning o'ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, u ham o'quvchiga qaratilgan. Innovatsiyalar turli shakllarga ega bo'lishi mumkin, ammo har biri innovatsion dizayn markaziga muassasa (ya'ni maktab) emas, balki o'quvchini qo'yadi. Faol ta'limning maqsadi yoshlarni o'quv dasturiga diqqatni jamlashga, muammolarni hal qilishga, nizolarni hal qilishga va rivojlanish uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarni oshiradigan strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradigan haqiqiy tarzda jalb qilishdir [9].

“O‘z-o‘zidan qo‘l, fikrlash” yondashuviga mos keladigan tashabbuslar ko‘pincha loyihaga asoslangan ta’lim faoliyati orqali faol o‘rganishdan foydalanadi. unda bolalardan materialni eslab qolish va didaktik pedagogika orqali singdirish so‘raladi [13].

Bu yondashuvlar bolalarni kelajak uchun zarur bo'lgan o'rganishga yondashuvlar va ko'nikmalar turlariga tayyorlash uchun mos emas. Loyihaga asoslangan ta'limdan foydalanadigan faoliyatlar moslashuvchan, integratsiyalashgan va dinamikligi bilan ajralib turadi. Ular haqiqiy muammolarga javob berish uchun juda mos keladi, chunki ular murakkab muammolarni real hayot echimlari bilan birlashtirish va bog'lashga qaratilgan. Loyihaga asoslangan ta'lim o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarda sezilarli siljishni anglatadi. O'qituvchi bolalarni

o'rganishning turli yo'llarini o'rganishga undaydigan yordamchi va rahbarga aylanadi.

Xulosa va takliflar. Xulosa shundaki, o'quvchilarni o'quv jarayoni orqali o'rganganlarini ifoda etishga undash. Bolalar nafaqat matematik ko'nikmalarni o'rganadilar, balki o'z-o'ziga ishonchni ham rivojlantiradilar. U matematikani eslab qolish orqali o'rganishdan uzoqlashadi va raqamlar nimani anglatishini va ulardan qanday foydalanishni intuitiv tushunishni rivojlantirishga qaratilgan. Bu bilan o'quvchi-talabalarda innovatsiyalar va texnologiyalarni rivojlanish bosqichlari amalga oshirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. "O'zbekiston" 2017.

2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. "O'zbekiston" 2016.

3. Shomirzayev M.X. Texnologiya fanini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalar. Darslik.. –T.: "TerDU nashr-matbaa markazi", 2020. – 226 b.

4. Shomirzayev M.X. Texnologiya fanini o'qitishning samaradorligini oshirish yo'llari. O'qituvchilar uchun uslubiy qo'llanma. –T.: 2019. – 72 b.

5. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.

6. Xayitov J.X. Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarida kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyasi // Ilm sarchashmalari. – Urganch, 3/2022. –B. 78-81. (13.00.00: №31).

7. Xayitov J.X Texnologik ta'lim praktikumi darslarida talabalarning kreativlik sifatlarini rivojlantirish tamoyillari va kreativlik sifatlarining tavsifi // Respublika janubida elektr energetika sohasining rivojlanish istiqbollari. Mavzusida xalqaro ilmiy-texnik anjuman. Termiz, 2022. -B. 389-392.

8. Nurmatov Z.Sh. Innovatsiyalarning ro'li va ahamiyati ta'limda. Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. - Namangan. www.journal.namdu.uz ISSN: 2181-0427 . 1/2023. –B. 645-650.(13.00.00:№30).

9. Nurmamatov Z.Sh. Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchisini innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorlash. Fan, ta’lim va texnikani innovatsion rivojlantirish masalalari. - Andijon. 2022 - y. B. 31-34.

10. Shomirzayev M. X. Developing educational technologies in school technology education //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – T. 10. – №. 5. – C. 73-79.

11. Shomirzayev M.X. Education is personally focused technology //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – T. 8. – №. 8.

12. Shomirzayev M.X. et al. National handicrafts of Uzbekistan and its social-economic significance //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020. – T. 8. – №. 8. – C. 129-138.

13. Qodirov B.E. O‘quvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta’lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari //Наука и технологии. – 2023. –Т. 1.– №. 2.

14. Кадыров, Б. Э. (2021). Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид таянч компетенцияларини электрон ахборот таълим муҳитида ривожлантиришнинг дидактик модели: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.37.29.058>

15. Qodirov B. Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари //Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

V SHO‘BA. KICHIK MUTAXASSISLAR TAYYORLASH JARAYONIDAGI INNOVATSION YONDOSHUVLARNI TADBIQ ETISH

O‘QUV MASHG‘ULOTLARIDA BOLALARGA MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASHNING AMALIY AHAMIYATI

Ermatova Mehriniso Bekmuradovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annottatsiya: Barchamizga ma’lumki, juda qadimdan yashab ijod etib kelayotgan buyuk allomalarimiz, olimlarimiz, fayiasuflarimiz donismandlarimiz insoniy fazilatlarning eng ulug‘i bo‘lmish axloq-odobga juda katta baho berganlar. Mazkur maqolada bolalarga ta’lim jarayonida buyuk mutafakirlarimizning asarlari hamda xalq og‘zaki ijodidan foydalanga holda milliy qadriyatlarimizni bolalar ongiga sindirish haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: xalq dostonlari, insoniylik mezonlari, komil inson, ijobiy fazilatlar.

Maqolaning maqsadi: Bolalar ongiga mutafakirlar ijodini tanishtirish orqali milliy qadriyatlarni o‘rgatish.

Kirish. Mutafakkirlarimiz o‘z asarlarida odob-axloqni “Insoniylik mezonining poydevoridir”, deb ta’kidlaydilar. Moziyga nazar tashlar ekanmiz, axloq va odob mavzusida hikmatnomalar, didaktik asarlar, nasihatnoma va ibratli afsona va rivoyatlar yaratilgan. Maslan, xalq og‘zaki ijodi namunalaridan “Alpomish” va “Ravshan” kabi dostonlarimizda insoniy qadriyatlar, Vatanga muhabbat, ota-onaga hurmat, do‘stga sadoqat kabi insoniy fazilatlar kehg tashviq qilinadi. Islom dunyosining muqaddas kitobi bolmish Qur’oni karimda insoniy yashash va odob bilan muomala qilishningbarcha qirralari yoritib berilgan. Ayniqsa, payg‘ambarimiz hadislarida islomiy qonun-qoidalar bilan birgalikda insoniy fazilatlar keng tashviq qilinadi.

Axloq, odob va tarbiyaning asosiy vazifasi insonning insonga va jamiyatga bo‘lgan munosabatini, qarashlarini bir pog‘ona ko‘tarishdir.

Imon va insof, soʻz va ish birligi, insonparvarlik - yangi koʻrilayotgan jamiyatning asosiy xususiyatlari boʻlib qoladi. Shunday ekan, jamiyat va xalq manfaati, uning baxt-saodati uchun kurashish masʼuliyatini har bir fuqaro teran his etishi va unga amal qilishi lozim.

Yoshlarni tarbiyalashda shoʻrocha ahloq usullaridan voz kechib, sharqona va milliy ahloq-odob normalari asosida ish yuritish bilan birga jamiyatga hurmat, mustaqillikni mustahkamlash, insonlarga insoniy munosabatda boʻlish kabi fazilatlarni singdirish taqozo etiladi. Bu vazifalarni amalga oshirish maktabgacha yoshdagi bolalarga jamiyatga boʻlgan munosabatini shakllantirishda muhim ahamiyatga egadir.

Axloqiy tarbiya vazifalaridan biri - ongli intizom boʻlishidir. Ongli intizom kishining kundalik faoliyatida, xulq-atvorida, kishilar bilan aloqasida, umumiy dunyoqarashida namoyon boʻladi. Ongli, intizomli kishining madaniyati, muomalasi kundalik masalalarni hal qilish bilan hayotining mazmuni, yaxshilik va yomonlik, maʼnaviy boylik haqidagi tasavvurlari bilan u yoki bu tarzda bogʻlangandir. Ongli intizom egasi boʻlgan kishi oʻz ahloqiy burchini toʻgʻri anglaydi, oʻz xatti-harakatlariga baho beradi, notoʻgʻri xatti-harakatni qoralaydi.

Intizomli kishi oʻz xulq-atvoriga toʻgʻri baho berish bilan birga biror xatti-harakat uchun shaxsiy masʼuliyatni his etadi.

Abdulla Avloniy “Intizom deb qiladurgan ibodatlarimizni, ishlarimizni har birini oʻz vaqtida tartibi ila qilmoqni aytilur. Agar yer yuzida intizom boʻlmasa edi, insonlar bir daqiqa yasholmas edilar” deb taʼkidlaydi. Demak, intizom ruhimizga, fikrimizga taʼsir qiladigan xislat, tartib-odob, maʼnaviy quvvatdir. Intizom yaxshi xulqlarning manbaidir. Soʻngi yillarda Oʻzbekistonda taʼlim-tarbiyaning mazmuni va mohiyatida, usullari va shakllarida jiddiy “oʻzgarishlar” roʻy berdi.

Taʼlim-tarbiyada milliy qadriyatlarni shakllantirish va rivojlantirish asosiy oʻrinni egalladi. Tariximiz, madaniyatimiz, milliy urf-odatlariga eʼtibor kuchaydi.

Haqiqatan ham, bugungi kunda Oʻzbekiston mustaqilligini mustahkamlash va kelajakda istiqbol istiqbolini rivojlantirish, avvalo komil insonlarga bogʻliq. Komil inson Oʻzbekiston mustaqilligini mustahkamlashda oʻz eʼtiqodi, gʻayrat-shijoati, madaniyati, bilimi va

ularni tatbiq etish mahorati bilan ajralib turadi. Komil insonni shakllantirishda maktabgacha ta'lim tashkilotida, oilada, sog'lom ma'naviy muhit barqaror bo'lishiga erishish muhim ahamiyatga ega. Chunki sog'lom muhit natijasidagina axloqiy fazilatlar tarkib topadi.

Ota-onalar o'z farzandlarini komil insonlar qilib tarbiyalashi, ularda Vatanga muhabbat, mehnati va fidoyiligi bilan o'zgalarga foyda keltirish, sadoqat, samimiylik kabi xislatlarni kamol toptirishga xizmat qiladi. Farzandlarimizning bunday insonlar bo'lishida oilaning totuvligi, ota-onaning o'zaro mehr-muhabbati ham samarali ta'sir ko'rsatadi. Kishi o'z hayotida ahloqiy kamolotga qanchalik ko'p intilsa, shunchalik o'z xato-kamchiliklarini anglab boradi.

Turon zaminimiz xalqlari ahloqiy tarbiya sohasida boy an'analarga ega. Ahloqqa oid dastlabki fikrlar "Avesto" kitobida, qadimgi bitiklarda va boshqa yozma manbalarda o'z ifodasini topgan. Bulardan tashqari, o'zbek xalqi o'rtasida keng tarqalgan pandnomalar, o'gitlar va odobnomalarda, xalq pedagogikasida, falsafiy risolalarida, allomalar merosida ahloqiy masalalarga keng o'rin berilgan.

Hadisi shariflardagi ahloqqa oid ibratli, maslahatlar, hikoyatlar, asrlar davomida ajdodlarimiz hayotida tarkib topgan milliy urf-odatlar, an'analar shuningdek buyuk allomalar, olimlar, yozuvchilarning ahloq haqidagi ko'plab fikr-mulohazalari bugungi kunda ham oilaviy hayot uchun, har bir inson uchun qadr-qimmatini yo'qotmagan muhim tarbiyaviy ahamiyatga molikdir. Jumladan, Amir Temur ahloqi husniya – yaxshi xulqlar egasi bo'lgan. U oqil va tadbirli sarkarda sifatida odamlarni ishga tayinlashda ham, vazifasidan ozod etishda ham shoshmashosharlik va adolatsizlikka yo'l qo'ymagan, balki yetti o'lchab bir kesgan. Amir Temur singari jahon ma'naviyati saltanatida o'z o'rinlariga ega bo'lgan buyuk bobokalonlarimizning ahloq, go'zal xulq haqidagi fikrlari bugungi kun talabi bilan yozilgandek tuyuladi: "O'g'illarim! Millatning ulug' martabasini, saodatini saqlamoq uchun sizlarga qoldirayotgan vasiyat va tuzuklarni yaxshi o'qing, aslo unutmang va tatbiq eting. Millatning dardlariga darmon bo'lmoq vazifangizdir. Zaiflarni qo'riqlang, yo'qsillarni boylar zulmiga tashlamang. Adolat va ozodlik dasturingiz, rahbaringiz bo'lsin" [1...35.b].

Ismoil Al-Buxoriy “Axloqning yaxshi bo‘lishi, taomning pokizaligi, rostlik va omonatga xiyonat qilmaslik shart, dunyoviy ishlardan chetda qolgan bo‘lsang ham zarari yo‘qdir”, - deb yozadi [2,..46b]. O‘rta Osiyo mutafakkirlarining axloq haqidagi fikrlari, o‘g‘itlari shunday kuchga egaki, ular maktabgacha yoshdagi bolalar qalbida insoniylik urug‘larining unib chiqishiga, katta hayot yo‘liga olib chiqishga yordam qiladi, ma’naviy kuch-quvvat beradi.

Buyuk bobokalonlarimiz Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy kabi ulug‘ mutafakkirlarning axloqiy qarashlari va qadriyatlardan mustaqil O‘zbekiston istiqlolini mustahkamlashda, bolajonlarning axloqiy madaniyatini shakllantirishda, kundalik turmushimizda keng foydalanishimiz maqsadga muvofiqdir. Abu Ali ibn Sinoning shoh asarlari bo‘lmish “Tib qonunlari”, “Ash-shifo” va boshqa asarlarida ham axloq haqidagi qarashlari o‘z ifodasini topgan. Ibn Sino o‘z ta’limotida odamga do‘st tutinishning uch xil yo‘li borligini: “Birinchidan, har qanday qiyinchilik bo‘lishiga qaramay, kishi o‘z do‘stini falokatdan qutqarishni, ikkinchidan, g‘oyaviy yaqinlik va dunyoqarashlar umumiy bo‘lgan chinakam va doimiy do‘stlikni va uchinchidan esa kishining mansabi, puli yoki mavqeiga qarab o‘zining shaxsiy manfaatini qondirish ko‘zda tutilgan do‘stlik bo‘ladi”, – deb ta’kidlaydi.

Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilik” dostonida hokim bilan xalq o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar masalasiga e’tibor beradi. Uning fikricha, agar beklar tabiatan ezgu bo‘lsalar, barcha fuqarosi boyiydi, olam guliston bo‘ladi. Shuningdek, “Hamma narsaning qoidasi, tartibi, ta’limi bor, tartib, odob qoidalarini to‘g‘ri tutsa, kishining yuzi yorug‘ bo‘ladi”, – deb ta’kidlaydi.

O‘tmishda ajdodlarimiz insonning psixologik qonuniyatlarini, ta’lim tarbiya masalalarini muayyan ilmiy yo‘nalishda o‘rganmagan bo‘lsalar-da, biroq allomalarning qo‘lyozmalarida mazkur holatlarning namoyon bo‘liish, inson kamoloti borasidagi qimmatli fikrlari hozirgacha yuksak ahamiyat kasb etadi. Jumladan, Abu Nasr Forobiy pedagogika masalalarini va ular bilan bog‘liq bo‘lgan psixologik, fiziologik pedagogik muammolarni ijobiy hal etishda insonni har tomonlama yaxlit va o‘zaro

uzviy bog‘liq bo‘lgan qismlardan iborat, deb aytadi. Forobiy mavjudotni bo‘lishda ilm-fanning rolini hal etuvchi omil deb biladi, uningcha inson tanasi, miyasi, sezgi organlari tugilishda mavjud, lekin aqliy bilimi, ma’naviyligi, ruhi, intellektual va ahloqiy xislatlari, xarakteri, dini, urfodatlari, ma’lumoti tashqi muhit, boshqa insonlar va shu kabilar bilan muloqotda vujudga keladi, inson o‘z faoliyati yordamida ularni egallaydi, ularga erishadi. Uning aqli, fikri, ruhiy yuksalishining eng etuk mahsuli bo‘ladi, deb ta’kidlaydi.

Abu Rayhon Beruniy ta’lim va tarbiyaning maqsadi, vazifalari va mavqei, inson, yosh avlodning rivojlanishi haqidagi fikrlar chin ma’noda insonparvarlik va insonshunoslik zahirida yaratilgan. Bilim va tarbiyaning tabiatga uyg‘unlik tamoyillarini mutafakkirning barcha asarlarida kuzatish mumkin. U insonni tabiatning bir qismi deb ta’kidlaydi.

Yusuf Xos Xojib ijodining bosh masalalaridan biri – komil insonni tarbiyalashdir. Adib o‘z asarlarida eng komil, jamiyatning o‘sha davrdagi talablariga javob bera oladigan insonni qanday tasavvur qilgan bo‘lsa, shu asosda u o‘z tamoyillarini izchil bayon etadi. “Qutadg‘u bilig” (“Saodatga yo‘llovchi”) asari ta’lim va tarbiya, ma’naviy kamolotning yo‘l-yuriqlarini, usullarini, chora tadbirlarini o‘zida mujassamlashtirgan, ahloq va odobga doir ma’naviy manbadir.

Abdurahmon Jomiyning “Bahoriston”, “Xirandnomai Iskandari”, “Tuhfatul ahror” va boshqa asarlarida ilm-ma’rifat, ta’lim-tarbiya, kasb-hunar o‘rganish, inson ijobiy fazilatlarini haqidagi fikrlari ifodalangan.

Alisher Navoiyning “Xazoyinul maoniy”, “Mahbubul qulub” va boshqa shu singari asarlarida etuk, barkamol insonning ahloqi, ma’naviyati, o‘zgalarga munosabati, iste’dodi va qobiliyati to‘g‘risida qimmatli mulohazalar yuritilgan.

Ana shu psixologik mezonlar ijtimoiy adolatning qaror topishi uchun muhim ahamiyatga ega ekani ta’kidlangan. Shuningdek, Navoiy asarlarida yosh avlodni barkamol inson sifatida shakllanishida ota-onaning roli, ayollarning iffatliligi, kishilarning kamtarligi haqidagi fikr-mulohazalari alohida o‘rin egallaydi.

Navoiy “Hamsa”sining har bir dostonida bukilmas iroda, qat’iyatlilik, itoat, insonparvarlik tuyg‘ulari, ijodiy xayolot, insonning murakkab ichki

kechinmalari mohirona yoritilgan. Shuningdek, bu borada Mashmud Qoshgariy, Ulugʻbek, Naqshbandiy, Ogahiy singari buyuk harq mutafakkirlarining yoshlar tarbiyasiga, oʻqituvchi, tarbiyachining jamiyatdagi oʻrni, ahloq-odob, feʼl-atvor, oilaviy hayot, kishilararo munosabatlarga doir qarashlari ularning asarlarida ravon va ixcham bayon etilganligini taʼkidlash mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib shuni alohida taʼkidlash kerak, bolalarga taʼlim-tarbiya berishning asosiy maqsad va vazifalari bolalarni aqliy va jismoniy jihatdan rivojlantirish, ularning ruhiyati, shaxsiy qobiliyati, intilishi va ehtiyojlari milliy va umuminsoniy qadriyatlar hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda rivojlanishni taʼminlashdan iborat. Oʻzbekiston hududi qadim davrlardan insoniyatning sivilizatsiya oʻchoqlaridan boʻlib kelgan. Maʼlumki bu sivilizatsiyalarning iqtisodiy va ijtimoiy asosini oʻziga xos iqlimi, tabiati, unumdor tuprogʻi, hayotbaxsh daryolari, qolaversa shu zaminda umrguzaronlik qilgan ota bobolarimizning atrof - muhitni muhofaza qilish bilan bogʻliq boʻlgan bilimlarining toʻgʻri yoʻnaltirilib kelinganligi tashkil qiladi.

Oʻsib kelayotagan yosh avlod ajdodlarimizning nasihatleri bilan sugʻoligan pand - nasihatini oʻqib voyaga yetsa manan yetuk inson boʻlib yetishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.A.Temur. "Temur tuzuklari"
2. Ismoil Al-Buxoriy "Hadislar toʻplami"
3. Yusuf Xos Hojib: Qutadgʻu bilig. Choʻlpon 2017 y
4. Abdurahmon Jomiyning "Bahoriston" "Yangi asr avlod"2007 y
www.ziyouz.com kutubxonasi

AMALDAGI KOMPAS 3D DASTURIDAN FOYDALANIB MEXANIK UZATMALARNI DASTURIY-MAJMUAVIY O‘ZLASHTIRISH

Sh.K.Xaydarova

*Toshkent kimyoviy texnologiya instituti katta o‘qituvchisi,
haydarovasharifaxon@gmail.com*

Annotatsiya: Maqolada muhandislik amaliyotida eng ko‘p ishlatilgan mexanik uzatmalarni zamonaviy kompas dasturidan foydalanib, dasturiy-majmuaviy o‘zlashtirish ya’ni, bir pog‘onali silindrik to‘g‘ri tishli reduktorni amalda konstruktiv loyihalash-hisoblash jarayoni bayon etilmoqda.

Kalit so‘zlar: Yetaklovchi val, yetaklanuvchi val, mexanik uzatma, konstruksiyalash, kinematik parametr, reduktor, shestrnya, g‘ildirak, podshipnik, shponka.

Mexanik uzatmalar deganda, energiya manbai bo‘lgan mashinaning ish bajaruvchi qismi oralig‘ida joylashib, ularni o‘zaro bog‘lovchi hamda harakatni talab qilingandek boshqarishga imkon beruvchi mexanizmlar tushuniladi [1, B,30-31].

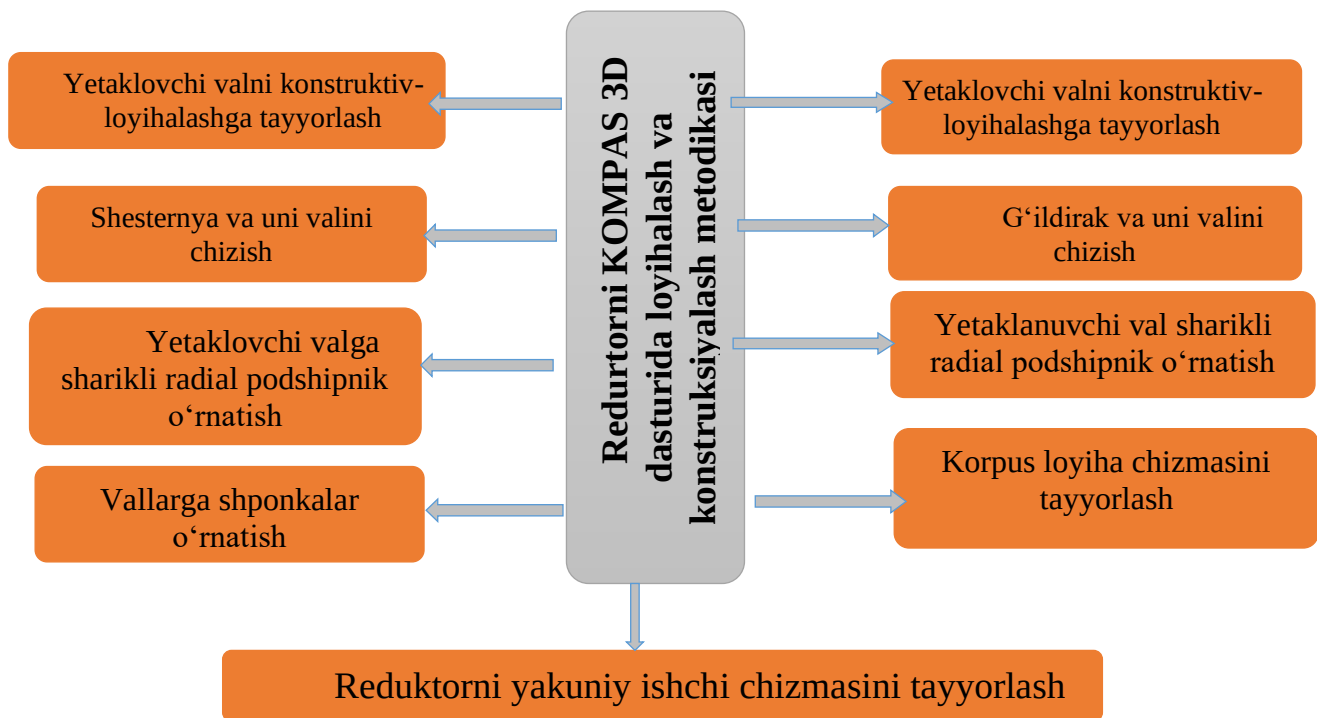
Mexanik uzatmalarni asosiy tarkibiy qismlari: ishqalanish hisobiga ishlaydigan uzatmalar (friksion va tasmali), ilashish hisobiga ishlaydigan tishli (silindrik, konussimon), chervyakli, zanjirli uzatmalar va bir, ikki, uch pog‘onali reduktorlardan tashkil topgan.

Mexanik uzatmalar bo‘yicha loyihalash-hisoblash va konstruksiyalash ishlarini bajarish, talaba tomonidan ilk bor aniq misollar asosida, mustaqil ravishda bajariladigan muhandislik-konstruktorlik ishi hisoblanadi.

Shunga ko‘ra, mazkur maqolada kredit-modul tizimi talablaridan kelib chiqib, “Mashina detallari”, “Texnika mexanika” va “Tadbiqiy mexanika” fanlari bo‘yicha kurs loyihalash uchun ajratilgan o‘quv yuklamasiga muvofiq, bir pog‘onali silindrik to‘g‘ri tishli reduktorni kompas dasturi bo‘yicha loyihalash bayon etiladi.

Pedagogik tajribalarga tayanib, reduktorlarni kompas o‘quv dasturi bo‘yicha loyihalash-hisoblash va konstruksiyalash metodikasi ishlab chiqildi (1-shakl).

Yuritma (bu yerda bir pogʻonali silindrik toʻgʻri tishli reduktor koʻzda tutilgan)ni amalda konstruktiv loyihalash-hisoblash jarayoni Kompas oʻquv dasturida quyidagi tartibda amalga oshiriladi.

1-shakl

1. Dasturni oʻquv xonasida kompyuterlar va shaxsiy noutbuk xotirasiga joylashtiriladi.

2. Pedagog ushbu dasturning imkoniyatlari va foydalanish usullari boʻyicha taʼlim oluvchilarga qisqacha tushunchalar beradi.

3. Internet tarmogʻidan taʼlim oluvchilarning koʻmagida ixtiyoriy bir pogʻonali silindrik toʻgʻri tishli reduktor aksonometrik koʻrinishi tanlaniladi va mumkin qadar qismlarga yaʼni, detal va uzellarga ajratiladi.

4. Silindrik reduktor tarkibidagi standart detallarni ushbu dasturni 2d oynasini “Kutubxona” menyusidan tanlaniladi va uni turli koʻrinishlarda tasavvur qilish lozim boʻladi.

5. Dastur 2d oynasidan nazariy usulda amalga oshirilgan hisoblash natijasiga qarab, “Asboblarni panel” dan geometriya boʻlimidan chiziqli turlari ichidan gorizontall va vertikal yoʻnalishlarda oʻq chiziqlari tanlaniladi. Taʼkidlash oʻrinliki, bunda reduktorni joylashishi muhandislik va kompyuter grafikasi fani talablariga muvofiq koordinatalarini toʻgʻri tanlash lozim.

6. Shesternyani chizish uchun vertikal va gorizontal o'q chiziq bo'ylab qat'iy o'lchamlar asosida chiziladi. Bunda ta'lim oluvchining amaliy ko'nikma va malakasiga qarab pedagog "Стандартные изделия", "Библиотека" menyusidan deyarli tayyor chizilgan shesternyani tanlashi ham mumkinligini tavsiya etishi mumkin.

7. Hisoblash natijasida topilgan qiymatni standart talablaridan kelib chiqib, o'qlararo masofani belgilab, g'ildirakni chizish uchun vertikal va gorizontal tekislikda ilashma talablariga rioya qilgan holda chiziladi. Pedagogning ko'rsatmasi bo'yicha g'ildirakni ham "Стандартные изделия", "Библиотека" menyusidan ham tanlash mumkin.

8. "Mashina detallari" va "Texnika mexanika" fani talablari bo'yicha reduktorning yetaklovchi, yetaklanuvchi vallari chiziladi.

9. Ta'lim oluvchi kompas 3d dasturning 2d oynasidaga kirib, "Приложение" menyusidan "Стандартные изделия"ga o'tib, "Вставить" elementga kiradi. Loyihalash- hisoblash natijasiga qarab bu erdan tegishli ikki juft bir qatorli sharikli radial dumalash podshipnigi tanlanadi.

10. Bir qatorli sharikli radial dumalash podshipniklarni vallarga qo'yiladi.

11. Hisoblash natijasida topilgan qiymatni standart talablaridan kelib chiqib, yetaklovchi va yetaklanuvchi vallarga shponkalar chiziladi.

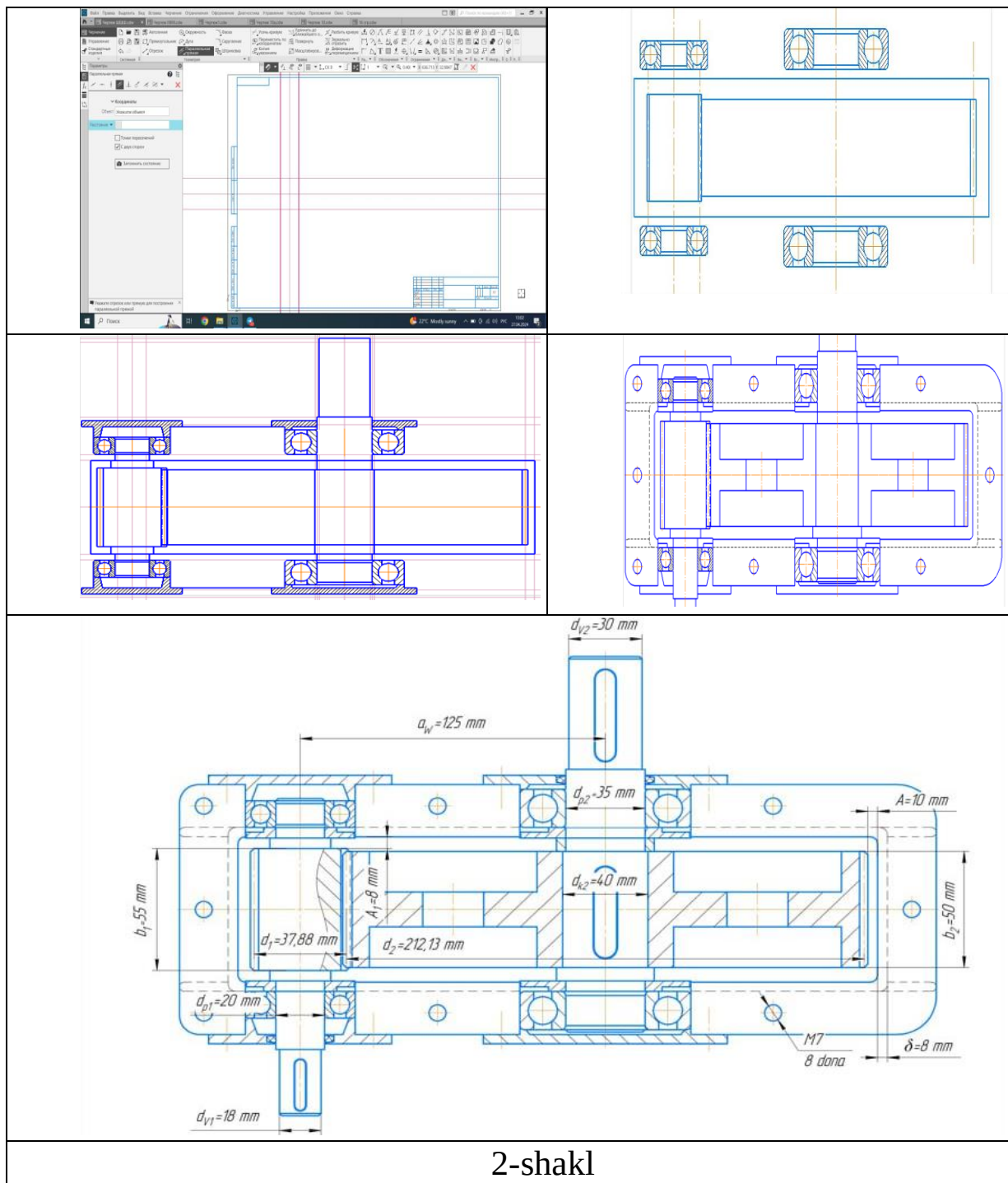
12. O'qlararo masofaga qat'iy rioya qilib, "Val, shesternya-g'ildirak, podshipnik"larning dastlabki majmuaviy konstruksiyasini shakllantirish.

13. Dastlabki majmuaviy konstruksiyaga mos keluvchi bir pog'onali silindrik to'g'ri tishli reduktorni loyihalash va uni yig'ma chizmasini yakunlash (2-shakl).

Kompas dasturning afzalliklari:

1. Kredit-modul tizimi talabiga muvofiq "Pedagog- ta'lim oluvchi" muloqoti uzviyligi ta'minlanadi, ta'lim oluvchi mexanik uzatmalarni loyihalash va konstruksiyalash jarayonida paydo bo'ladigan savollar bilan pedagogga murojaat etishi mumkin.

2. Amaldagi o'quv dasturi (sillabus) talablariga muvofiq mexanik uzatma, reduktor, val, podshipnik, mufta, rezbali birikmalarni loyihalash-hisoblash jarayonlarini optimal bajarish imkoniyatiga ega.

3. Yuritmani barcha geometrik va kinematik parametrlarini, texnikaviy tavsifnomalarini hamda amalda qoʻllanilishiga oid materiallarni batafsil bayon etish va toʻla qonli taqdimot qilish imkoniyatiga ega.

4. Pedagog tomonidan kredit-modul tizimida har bir talabaning (nazariy va amaliy), amaliy koʻnikma-malakalarini xolisona, adolatli va shaffof baholash imkoniyatiga ega. Ushbu jarayonni mexanik uzatma, val, podshipnik, mufta, rezbali birikma va bir necha pogʻonali reduktorlarga ham osongina qoʻllash mumkin.

Xulosalar:

1. Mexanik uzatmalarni an'anaviy ta'lim doirasida konstruktiv loyihalash-hisoblash ta'lim oluvchidan juda ko'p vaqtni talab etadi. Shuningdek, jarayon qog'oz, konstruktor qalamlari, chizg'ichlar, o'chirgich, reysshina, "Kulman" doska, A1 formatdagi millimetrovka, A1 formatdagi qog'oz kabi o'quv qurollarini talab etadi. Bundan tashqari "Pedagog-ta'lim oluvchi" shaxslar muloqotini murakkablashtiradi.

2. Reduktorlarni loyihalash-hisoblash va konstruksiyalash innovatsion-integratsion ta'lim metodi asosida kompas o'quv dasturi yordamida amalga oshirilsa, yuqorida aytib o'tilgan kamchiliklar sodir bo'lmaydi. Shuningdek, ta'lim oluvchi berilgan vazifa-topshiriqlarni kredit-modul tizimi bo'yicha o'z vaqtida samarali bajarishga harakat qiladi va ta'lim sifatini oshirish jarayoni ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mo'minov Sh.V., Sh.K.Xaydarova. Texnik mexanika. Mashina detallarini loyihalash // O'quv qo'llanma –T.: 2023. -180 bet.

2. Nabiyev A.N. Texnika ta'lim muassasalari uchun yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratish texnologiyalari va ulardan foydalanish metodikasi // Monografiya. "Iqtisodiyot dunyosi", –T.: 2020.–352 b.

3. Nabiev A., Xaydarova S., Saidova D. Improving The Methodology of Programmatic and Comprehensive Acquisition of Mechanical Transmissions in the Framework of Innovative, Integrated and Technological Education // International Journal of Social Science Research and Review. November, 2023. Pages: 388-395

4. Saidova D.Sh., Xaydarova Sh.K., Saidnazarova I.S. Posledovatelnost vypolneniya chertejey. Sborochnyy chertyoj. Klassifikatsiya razmerov. KOMPAS 3D // Women in stem. Materialy mejdunarodnoy konferensii. TKTI, 15 fevralya, 2024. 281-282 s.

O‘ZBEKISTONDA TA’LIMNI RAQAMLASHTIRISH HOLATI

To‘rayev Ro‘ziboy Norovich

Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

turayev.ruziboy@bk.ru

O‘zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning: “Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu – ilm-fan, ta’lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug‘ istiqboli, birinchi navbatda, ta’lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog‘liq” nutqlarida yosh avlodga ta’lim-tarbiya berish yangi O‘zbekistonning ustuvor vazifalaridan biri etib belgilangan. Bu o‘rinda raqamli texnologiyalar dars sifatini oshirishga va ta’lim sohasida sezilarli ijobiy o‘zgarishlarga sabab bo‘layotganini tushunish qiyin emas [1.B.2].

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar hayotning barcha sohalarida qo‘llanilmoqda, shuningdek ta’lim jarayonini ham tez sur‘atlarda rivojlanishiga sabab bo‘lmoqda. Mamlakatimizda so‘nggi yillarda ta’lim tizimini tubdan isloh qilish va raqamli ta’limni rivojlantirish bo‘yicha keng miqyosda ishlar olib borilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi PF 6079-sonli “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni ijrosini amalga oshirish davomida raqamli dunyoda raqamlashtirish, raqamli texnologiyalarni ishlab chiqish va raqamli ta’limni rivojlantirish dasturlari ishlab chiqildi va bu borada bir qator salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Farmonda ta’limning boshlang‘ich bosqichida o‘quvchilarga raqamli texnologiyalar orqali raqamli ko‘nikmalarni shakllantirish uchun sharoit yaratish, kelajakda zarur bo‘ladigan raqamli transformatsiya sharoitida o‘quvchilarga bilim berish, masofaviy ta’lim platformasini ta’limning barcha yo‘nalishlarida tatbiq etish maqsadida yaratish hamda umumta’lim maktablarida raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘lamini kengaytirish uchun o‘quv dasturlariga o‘zgartirishlar kiritish ko‘zda tutilgan.

2019-2020-yillarda butun dunyoda Koronavirus pandemiyasining avj olishi bir qator og'riqli nuqtalarni yaqqol ko'rsatdi. 2020-yilning mart oyida dunyo mamlakatlari qatorida O'zbekistonda ham COVID-19 virusi rasman qayd etildi, natijada global pandemiya avj olishi ishlab chiqarish, qishloq xo'jaligi tarmoqlariga ta'siri qatorida ta'lim tizimiga ham salbiy ta'sirini ko'rsatmay qolmadi. O'zbekiston Respublikasi bosh vaziri Abdulla Aripov boshchiligida Respublika maxsus komissiyasi tuzilib, virus tarqalishini oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar ishlab chiqildi va karantin e'lon qilindi. Bu borada hukumatning asosiy vazifasi o'quvchilarni uzluksiz ta'lim bilan ta'minlashdan iborat edi. O'zbekistonda pandemiya sharoitida ta'lim-tarbiya jarayonini boshqarish va o'quvchilarga ta'lim berish o'zining kamchilik tomonlarini namoyon qildi. Jumladan, internet tezligining pastligi, internet texnologiyalaridan foydalanishda o'qituvchi hamda o'quvchilarning raqamli savodxonligi yetarli darajada emasligi va ayrim ta'lim oluvchilarda masofaviy o'qish uchun texnik vositalarning mavjud emasligi bunga yaqqol misol bo'ladi. Pandemiya o'zining salbiy ta'siri bilan bir qatorda ko'plab sohalarning rivojiga sabab bo'ldi. Ta'kidlash joizki, mamlakatimizda joriy qilingan karantin tartiblari ta'limda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy qilish "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" davlat dasturida belgilangan chora-tadbirlarni jadallashtirib yubordi. Xususan, ta'lim tizimi masofaviy ta'lim platformalari yordamida masofaviy o'qitish tizimiga o'tildi. Xalq ta'limi vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklari hamda O'zbekiston milliy teleradio kompaniyasi hamkorligida umumta'lim maktablari o'quvchilari uchun onlayn darslar tashkil etildi. Oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun masofaviy ta'lim platformalari orqali masofaviy ta'lim tizimiga o'tildi. Raqamlashtirishning afzalliklari ta'lim samaradorligini oshirishi, o'quvchilarning ta'lim jarayonida faollashishi, shahsga qaratilgan ta'lim va yangi o'qitish usullaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu borada ta'limni raqamlashtirishning bir nechta talablarini nazardan chetda qoldirmasligimiz kerak:

- Elektron darsliklar yarata olish va ular bilan ishlash ko'nikmasiga ega bo'lish; - ZOOM, MOODLE LMS kabi dasturlarda erkin ishlay olish;
- Masofaviy ta'lim platformasini yangiliklar bilan to'ldirib borish va boshqalar [3.B.24].

Xozirda kompyuter texnologiyasi imkoniyatlaridan foydalanmay ta'lim jarayonini tashkil etishni tasavvur qilib bo'lmaydi. Shu bois, ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning muhim yo'nalishlaridan biri – jarayon va hodisani kompyuterda modellashtirishdir. Bu an'anaviy darsning mazmuniga mos bo'lishiga va o'qituvchi uchun kompyuter ekranida ko'p effektlarni ko'rsatishiga va o'quvchilarga yangi, noan'anaviy o'quv faoliyatini tashkil etishga yordam beradi [5.B.3].

Ta'limni raqamlashtirishning o'рни va uning o'quvchi shaxsini rivojlantirishga ta'siri so'nggi yillarda rus va xorijiy olimlar, masalan, E.P.Boldireva, J.Bersin, M.Koole, L.Janice va boshqalarning tadqiqotlarida keltirilgan. Ular o'z ishlarida so'nggi yillarda ta'lim tizimini raqamlashtirishning afzalliklari, yangi ma'lumotlarni olishga yo'l ochishi va OTMLar taraqqiyoti uchun yangi instrumentlarni taklif etishgan. N.P.Petrova va G.A.Bondareva o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi uchun ta'limni raqamlashtirishning ijobiy ta'sirini ko'rsatib berganlar [2.B 240].

Bu borada O'zbekistonda A.O'.Mirzayev, G.M.Rahmonqulova ishlarida ta'lim tizimida raqamlashtirish va raqamli dunyoda o'qitish va o'rganishning imkoniyatlari haqida yoritilgan. Ya'ni, axborot texnologiyalar sohasidagi tashkilotlarning o'quv jarayonlarga qatnashishini rag'batlantirish orqali umumta'lim maktablarda informatika fanini o'qitish metodlarini takomillashtirish ko'zda tutilgan [6.B.1].

Ta'lim muassasasining elektron axborot ta'lim muhitini yaratish shunchaki texnik masala bo'lib qolmasdan, balki buning uchun muassasaning ilmiy-metodik va pedagogik imkoniyatlarini tizimli yondashuv asosida yo'naltirish talab etiladi.

Xulosa sifatida ta'lim muassasalarida mavjud AKT turli dasturlaridan foydalanish videodarslarini o'zbek tilida ham yaratishni qo'llab-quvvatlash, chekka hududlarda ham internet aloqasi va texnik

jihozlar sifatini oshirish hamda masofaviy ta'lim platformasida, shuningdek barcha ijtimoiy tarmoqlarda ham subyektlarning mas'uliyatlilikini oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish kerak deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 5-oktabrdagi ““Raqamli O'zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida” gi farmoni.

2. G.A.Bondareva, N.P.Petrova Цифровизация и цифровые технологии в образовании. Монография 03.09.2019.

3. Maxmudov A.X., Anarbayeva F.U. Raqamli ta'limda pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari. – 2021. –b.476.

4. Islambek Rustambekov Toshkent davlat yuridik universiteti rektori v.v.b. yuridik fanlar doktori, professor. Oliy ta'limni raqamlashtirish-ustuvor vazifa. <https://kun.uz>

5. Mirzayev A.O'. Mamlakatimiz ta'lim tizimida raqamlashtirish va raqamli dunyoda o'qitish va o'rganishning mavjud imkoniyatlari. Maqolasidan olingan.

6. Қодиров Б. Ўқувчиларнинг хунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари //Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

UMUMIY O'RTA, KASBIY VA OLIY TA'LIM HAMKORLIK PEDAGOGIKASI UZVIYLIGINI TA'MINLASH: TAHLIL, MUAMMO VA YECHIMLAR

Baymurzayeva Oyqaram Shodiyevna

Jizzax davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchi

Annotatsiya: Maqolada xalq ta'limi tizimi holati va u bilan bog'liq umumiy o'rta ta'lim, kasbiy va oliy ta'lim hamkorlik pedagogikasi uzviyligini ta'minlash haqidagi fikrlar bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: demografik, texnologiya, istiqbol, mutaxassis.

Umumiy holda barcha ta'lim tizimi insoniyat ravnaqi, ma'rifati, ma'naviyati yo'lida faoliyat ko'rsatgani uchun, uni xalq ta'limi tizimi

(maktabgacha, umumiy o'rta ta'limi maktabi, litsey, kollej, kasbiy (kasb-hunar) ta'limi, oliy ta'lim va hokozo) deb yuritilishi barchaga ma'lum. Bundan ko'rinadiki, xalq ta'limi o'ziga xos uzviy bog'langan murakkab tuzilma bo'lib, u bir qancha kichik tizim, mexanizm va elementlardan tashkil topgan.

Xalq ta'lim tizimi pedagogikasi hamkorligi o'zaro manfaatlarni hisobga olgan holda ta'lim, fan va ishlab chiqarish tashkilotlarining salohiyatlaridan birgalikda foydalanishdir [4. 82-bet]. Bu birinchi navbatda, kadrlar tayyorlash, birgalikda ilmiy va pedagogik tadqiqodlar olib borish, muammo va yechimlarga oid innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish kabi sohalarda nomoyon bo'ladi.

Rivojlangan mamlakatlarda aholining ish bilan bandligini ta'minlash muammosi, asosan hamkorlik aloqalari yuqori uzviylikka erishgan kasblar evaziga yuz bermoqda. Bunga esa "umumiy o'rta ta'lim - kasbiy ta'lim – oliy ta'lim" tizimlari hamkorlik aloqalarining samarali uzviy faoliyat ko'rsatishini ta'minlash orqali erishmoqda va aholi ishsizlik darajasining pasayishi hamda turmush tarzining yaxshilanishi ta'minlanmoqda.

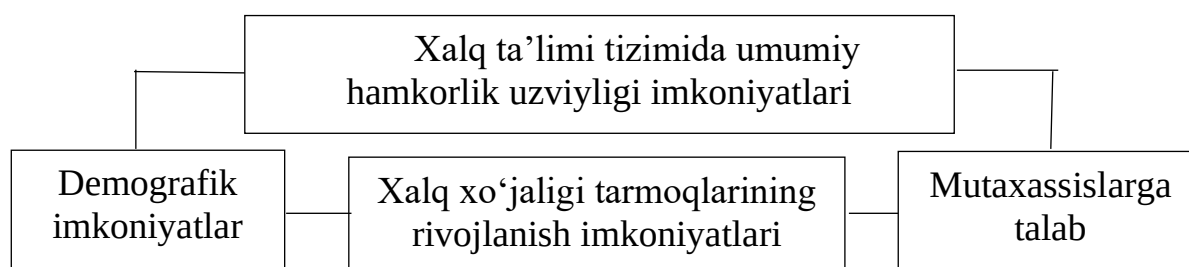
Jahon amaliyotida ilm-fan, ta'lim tizimi va ishlab chiqarishni muvaffaqiyatli ravishda birlashtirish, ilmiy ishlanmalarni ta'minlashga qaratilgan tuzilmalarni barpo etish bo'yicha salmoqli hamkorlik tajribalar to'plangan.

Bizda 1930-yildan to hozirga qadar hech kim hatto, fan ham, maktab ham, kasbiy ta'lim ham, oliy ta'lim tizimi ham yoshlarni kasb-hunarga tayyorlash tizimi ortida qiynayotgan hayotni va ular o'rtasidagi hamkorlik oqimlarini tartibga keltira olmaganliklari natijasida, ya'ni hozirgi halq ta'limi tizimida hamkorlik aloqalari uzviyligi to'liq ta'minlanmaganligi tufayli (qancha o'quvchi litseyga, qanchasi kasb-hunar ta'limiga, qanchasi oliy ta'limga boradi? Fanlarni o'zlashtirishning istiqbolli darajasi va hokozo) ta'lim tizimi jarayonining bunday dolzarb muammolar va ularning yechimi masalalariga tor ma'muriy doirada uzoqni ko'zlamasdan, jamoaning bir tan-bir jon bo'lib birga ishlashini hisobga olmasdan yondoshilib kelinmoqda. Bunday vaziyat ta'lim jarayonining goh u yerida, goh bu yerida ba'zan sun'iy, ba'zan bilib-bilmagan holda uzilishlar sodir bo'lishi hollariga asosiy sabab bo'lmoqda.

Bunday holatdan chiqib ketishning birdan-bir yo‘li-ideal mazmundagi xalq ta‘lim tizimi istiqbolli uzviy pedagogik hamkorlikni bunyod qilishdir. Bu muammoga alohida to‘xtalishdan maqsad shuki, hozirgi paytda yoshlarni kasb-hunarga tayyorlash atrofida turli shov-shuvlar bo‘lmoqda, ehtiroslar qaynamoqda va bu esa haqiqatda ham xalq ta‘limi tizimiga juda muhim yechimni topishni va uni asoslash vazifasini yuklaydi. Aytilganlar xalq ta‘limi tizimida pedagogik jarayonning uzviy hamkorlik aloqadorligiga ijtimoiy taraqqiyot mahsuli sifatidagi ahamiyatini o‘ziga xos ilmiy-nazariy asoslashga muhtojligidan dalolat beradi.

Mazkur ilmiy-nazariy asos umumiy, uzviy hamkorlik aloqadorligiga kirgan barcha tizimlarga oid xususiy imkoniyatlarga tegishli dasturiy hujjatlarni bashorat asosida birlashtirish va tartibga tushirishni taqozo etadi.

Umumiy holda xalq ta‘limi tizimida uzviylikni ta‘minlashning bashoratiy imkoniyatlari o‘z ichiga quyidagilarni oladi (1-rasm).

Yuqoridagi 1-rasmda keltirilgan xalq ta‘lim tizimiga oid uchta bashoratiy imkoniyatlar bilan bog‘liq uzviy hamkorliklar o‘zida:

1. O‘zbekiston aholisining istiqboldagi demografik ko‘payishi bashorati;

2. O‘zbekistonda barcha qishloq, xalq, sanoat xo‘jaliklari va barcha turdagi ishlab chiqarish tarmoqlarining istiqboldagi ilmiy asoslangan rivojlanishi bashorati;

3. Yuqoridagi ilmiy asoslangan istiqbolli bashoratlar asosida Respublikamiz uchun qator yillar (2024-2100 yil) da qancha va qanday kasbiy mutaxassis (pedagog, muhandis, agronom, vrach va h.k) lar talab qilinishi bashoratlarni o‘zida mujassamlaydi.

Mazkur (1-rasm) so‘z yuritilgan xalq ta‘lim tizimi tashkil etuvchilari faoliyati uzviyligi tahlilini quyidagicha asoslash o‘rinli:

1. Xalq ta'lim tizimi zamonaviy talabdan qolish mumkin (xalq ta'lim tizimi < demografik imkoniyatlar < xalq xo'jaligi tarmoqlarining rivojlanishi < mutaxassislar talab);

2. Xalq ta'limi tizimi zamonaviy talab bilan parallel boradi (xalq ta'limi tizimi = demografik imkoniyatlar = xalq xo'jaligi tarmoqlarining rivojlanishi = mutaxassislar talab).

Taxmin qilingan tahliliy sxemadan aytish mumkinki, ikkinchi tipdagi hamkorlik uzviyligi muvofiq hisoblanadi. Unga ko'ra xalq ta'lim tizimi uchta bashoratiy imkoniyatlarni ham qanoatlantiradi.

Ana shu xalq ta'lim tizimidagi umumiy holga oid bashoratlar asosida oliy ta'lim tizimidagi xususiy hol uchun (umumiy o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limi va boshqa) hamkorlik aloqadorligi uzviyligini ta'minlovchi mutaxassislar talab imkoniyatlarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

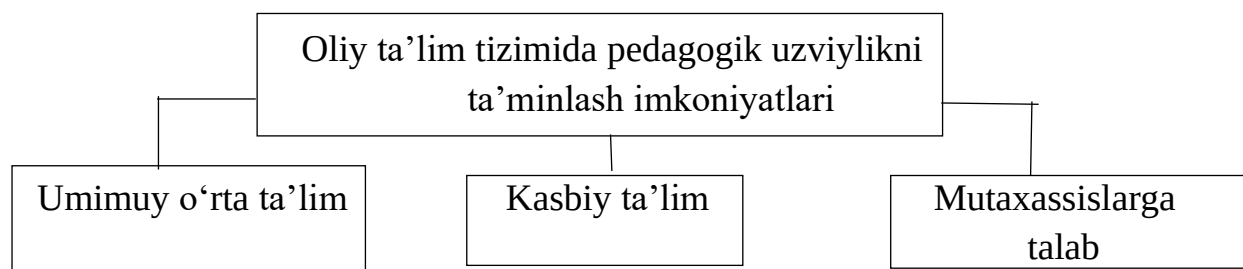
Xususiy holda oliy ta'lim tizimida uzviy pedagogik hamkorlik aloqadorligini ta'minlashning imkoniyatlari bizning holda o'z ichiga quyidagilarni oladi (2-rasm).

Yuqoridagi (2-rasm) xususiy hol uchun e'tirof etilgan oliy ta'lim tizimi tashkil etuvchilari faoliyatida pedagogik uzviyligi mohiyatini quyidagicha izohlash mumkin.

1. Oliy ta'lim tizimi xususiy holdagi ta'lim tizimlari talabidan ortda qoladi (oliy ta'lim tizimi < umumiy o'rta ta'lim < kasbiy ta'lim < mutaxassislar talab);

2. Parallel boradi (oliy ta'lim tizimi = umumiy o'rta ta'lim = kasbiy ta'lim = mutaxassis (pedagog)lar talab);

3. Ilgarilab ketadi (oliy ta'lim tizimi > umumiy o'rta ta'lim > kasbiy ta'lim > mutaxassislar talab);

Mazkur tahliliy mulohazalarga ko'ra bu sxemadagi uchinchi tipdagi o'zaro hamkorlik aloqalarning pedagogik uzviyligini ta'minlash eng

samarali deyish mumkin. Chunki unda oliy ta'lim tizimi nafaqat umumta'lim hamda kasbiy ta'lim tizimi talablarini qanoatlantiradi va hatto, yangi fan va ishlab chiqarish tarmoqlarining ham vujudga kelishiga sababchi bo'ladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, mazkur mavzuga oid ta'kidlangan tahlil, muammo va yechimlar o'ziga xos murakkab tuzilma bo'lib, unda ta'lim tizimining hamkorligi uzviyligini ta'minlashda oliy o'quv yurtlari eng muhim o'rinni egallaydi. Oliy o'quv yurtlari ta'lim tizimining o'rni muhimligi shundaki, ular faqatgina ma'orif va xalq xo'jaligi uchungina mutaxassis kadrlar tayyorlab qolmasdan ilmiypedagogik olimlar, tadqiqodchilar (magistr, doktorlar) ni ham tayyorlab beradi. Shu ma'noda, yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashdagi oliy ta'limning hamkorlik aloqalari uzviyligining ahamiyati va ta'sirini inkor etishning hech bir imkoniyati yo'q. Bu esa:

1. Ta'lim jarayonini uzviy hamkorlik asosida kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanishlarga moslash.;
2. Ta'lim oluvchilarni kasbiy ijodkorlik ruhida tarbiyalashning samarali shakllari hamda pedagogik texnologiyalarni joriy etish;
3. Ta'lim tizimida yoshlarning kasbiy yzligini anglashni ta'minlovchi moddiy texnika va ilmiy-nazariy bazasini yaratish kabi muammolarni ijobiy hal qilishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hamkorlik pedagogikasi va uning asosiy masalalari. O'zbekiston Respublikasi XTB 1998-yil 22-sentyabrdagi hay'at majlisining qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi, "Ta'lim to'g'risida"gi va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi qonunlari, 1997-yil 29-avgust
3. I. Karimov Milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidentining qarori. Toshkent, 2006-yil 25-avgust.
4. Честных Ю.Н. Открытие человека. Московское «Просвещение». 1986. 82-bet

RASM ISHLASHDA O‘LCHAM OLISH QOIDALARI

Oltmishev Toxirjon Turgunovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti katta o‘qituvchisi

oltmishevtohir@gmail.com

Annotasiya: O‘quv mashg‘ulotlarining asosiy vazifasi — natura o‘lchamlarini to‘g‘ri ifodalagan holda, realistik ko‘rsatib bera olishdan iborat, shakllantirish uchun ish jarayonida doimiy ravishda ko‘z va qalam bilan nisbatni aniqlash qo‘l keladi. Tasviming realistik tarzda chiqishi uchun bo‘lajak o‘quvchilar o‘z ishlariga nisbatan e‘tiborli, mas‘uliyatli bo‘lishlari kerak. Shuning uchun ular tabiatga nisbatan sinchkovlik bilan qarash, talil qilish ko‘nikmalarini hosil qilishlari va bir vaqtning o‘zida ko‘rgan shaklni eslab qolish qobiliyatlarini ham rivojlantirishlari kerak bo‘ladi.

1-rasm

Kalit so‘zlar: Tasviriy san’at, realistik, o‘lcham, portret, natyurmort, rasm, asar.

O‘quv-mashq vazifasining muvaffaqiyatli bajarilishi ko‘p jihatdan uning qaysi nuqtadan va qanday masofadan turib tasvirlashga bog‘liq. Yuqorida ta’kidlanganidek, vazifaning haqqoniy va to‘g‘ri bajarilishi ko‘p jihatdan uning qaysi nuqtadan chizilayotganligiga qarab belgilanadi. Ma’lumki, buyumlarni tasvirlash, eng avvalo, qog‘oz sirtida kompozitsion to‘g‘ri joylashtirishdan boshlanadi. Buning uchun chizuvchi naturadagi buyumlarning o‘zaro nisbatlarini ko‘z bilan chamalab, so‘ngra ularni qog‘oz yuzasida to‘g‘ri tasvirlashi kerak. Buyumlarning tekislikdagi holati, nisbatlari, xarakterli xususiyatlarini jonli tasvirlash, o‘quvchining ko‘z bilan chamalash xususiyatlarining takomillashganiga ko‘p jihatdan bog‘liq.

Tasvirlashda o‘zaro munosabatlar borasida mashhur pedagog rassom N.N. Ge shunday degan edi: «Ushbu qonunni doimo yodda tuting: tasvirlamoq, bu — nisbatlarni ko‘rmoq, shuning uchun hech qachon

bo'laklarni alohida ko'rmang va tasvirlamang. Siz bir ko'z, bir quloq yoki bir qoshni emas, balki bu bo'laklar yuz qismida qanday joylashganini va ulaming o'zaro mutanosibligini o'rganib tasvirlashingiz lozim. Mazkur bo'laklarni tasvirlashda har doim ularni umumiy ko'ring: simmetrik bo'laklarni doimo birga va bir vaqtda tasvirlang, ikkala quloqni, ikkala ko'zni, ikkala yonoqni...>>. O'tkazilgan ko'p yillik kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, o'quv mashqlari davomida, ayniqsa, boshlang'ich kurslarda naturanito'g'ri idrok etish qiyinchilik va uni tasvirlashda yaxlit ko'ra bilmaslik jiddiy kamchiliklarga olib keladi. Masalan, 1-bosqich dasturidan olgan turli shakl va materiallardan tuzilgan natyurmortning qalamtasvirini bajarishda o'quvchilar naturaga qo'yilgan buyumlarni butun bir yaxlitlikda emas, har birini alohida-alohida tasavvur etib, tasvirlaydilar. Oqibatda, buyumlarning o'zaro nisbatlari, ularning joylashgan yeri (tayanch nuqtasi) va kompozitsion tuzilishi tarqoq holda bo'lib qoladi. Bunday salbiy oqibatning oldini olish uchun tasvirlash uchun qo'yilgan buyumlarni butun bir yaxlitlikda ko'rib, uni qog'oz sirtida xayolan tasavvur etish, shundan so'nggina uni amaliy bajarishga kirishish tavsiya etiladi. E'tiborlisi shuki, bu usulda boshlangan tasvir haqqoniy bajarilibgina qolmay, o'quvchining ijodiy tasavvurini shakllantiradi. Tasviriyy san'atning asosiy vazifasi — yoshlarda tasvirlash mahorat qirralarini o'rganish natijasida yuzaga kelgan bilim va malakalarni shakllantirishni o'z ichiga oladi. U o'quvchidan tasvirlash qonun-qoidalarini bilishni va ulardan to'g'ri foydalana olishni ko'zda tutadi. Rasm chizishga o'rgatish, bu - bir-biri bilan o'zaro bog'liq bo'lgan quyidagi vazifalarni hal etishni taqozo etadi (1-rasm):

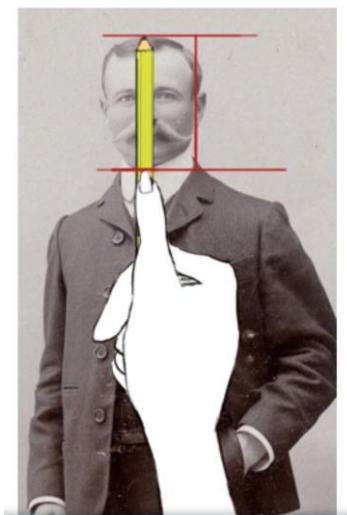
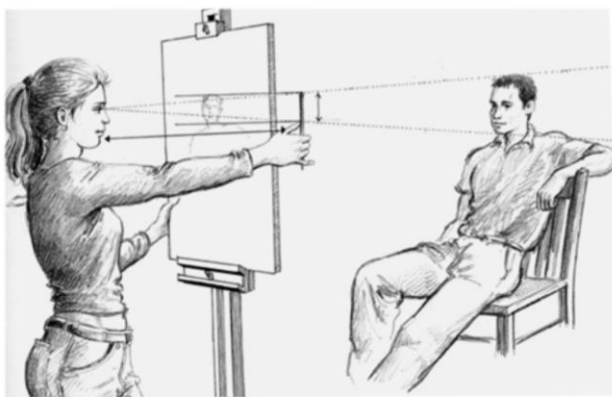
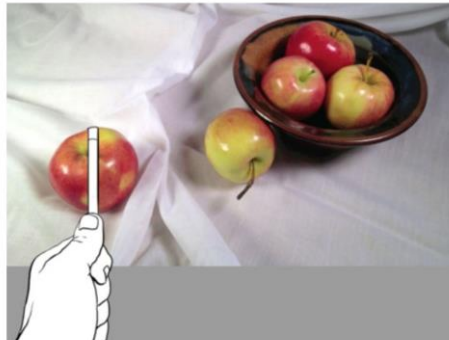
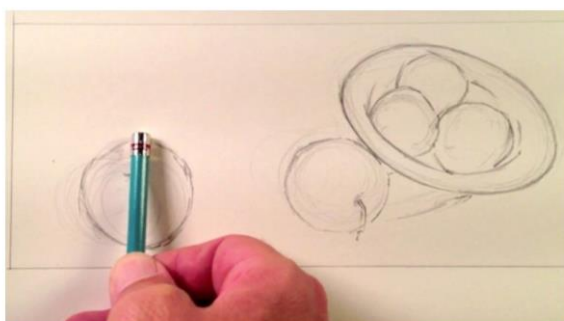
- narsani o'ziga qarab anglash, kuzatish, jismlarni o'zaro solishtirish;
- jismlarni shakli, rangi, materiallik xususiyati bo'yicha farqlay bilish;
- rasm chizish mashg'ulotlarida e'tiborli bo'lish, fikrlab, jismlarning shaklini aniq tahlil qilishga o'rgatish.

Nazariy va amaliy mashg'ulotlarda bo'lajak pedagog bilim olishi va malakasini oshirishi, turli xil qalamlar bilan ishlashni o'rganishi va o'z qobiliyatini shakllantirishi, amaliyotda undan samarali foydalana olishi muhim hisoblanadi. Bo'lajak tasviriyy san'at o'qituvchilarini rasm chizishga o'rgatishdagi asosiy vazifalardan biri, bu — rassomda jism shaklini masofadan ko'rish va tasvirlash qobiliyatini shakllantirishdan

iborat. Jism shakhni fazoda ko‘rish va tasvirlash — jismni “hajmdor” tarzda, uch o‘lchamli shaklda (balandligi, eni va qalinligini) ko‘rish demakdir.

O‘quv mashg‘ulotlarining asosiy vazifasi — natura o‘lchamlarini to‘g‘ri ifodalagan holda, realistik ko‘rsatib bera olishdan iborat, shakllantirish uchun ish jarayonida doimiy ravishda ko‘z va qalam (1-rasm) bilan nisbatni aniqlash qo‘l keladi. Tasvirning realistik tarzda chiqishi uchun bo‘lajak o‘quvchilar o‘z ishlariga nisbatan e‘tiborli, mas‘uliyatli bo‘lishlari kerak. Shuning uchun ular tabiatga nisbatan sinchkovlik bilan qarash, talilil qilish ko‘nikmalarini hosil qilishlari va bir vaqtning o‘zida ko‘rgan shaklni eslab qolish qobiliyatlarini ham rivojlantirishlari kerak bo‘ladi. Mashg‘ulotlar jarayonida hoh natyurmort, hoh portret chizish bo‘lmasin o‘lchamlarni to‘g‘ri foydalanish talab etiladi (2-rasm).

O‘lcham qo‘yish qoidalarini qunt bilan o‘gangan talaba yoki o‘quvchining realistik usulda yaratgan natyurmort yoki portret asari har doim nisbatlarining mutanosibligi bilan ajralib turadi.

2-rasm.

Ko‘rish orqali eslab qolish yosh rassomning eng qimmatli va e‘tiborli xislatidir. U tasvirdagi jism shakli, nisbati va tuzilishi haqidagi aniq va umumiy tasavvurni xotirada saqlaydi. Bu esa, shaklni “xotiradan”, “tasavvur va anglash” asosida chizish imkonini berib, yoshlarning kelgusidagi pedagogik hamda mustaqil asar yaratish borasidagi malakalarini shakllantiradi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. B.Boymetov. Qalamtasvir. O‘quv qo‘llanma. ILMI-ZIYO-Toshkent 2007.
2. Abdirasilov S., Tolipov N., Oripova N. Rangtasvir. T.: O‘zbekiston, 2006.
3. Abdirasilov S., Boymetov B., Tolipov N. Tasviriy san‘at. T.: Cho‘lpon, 2006.

TEXNOLOGIYA FANI MASHG‘ULOTLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH ORQALI O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA TAYYORLASHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Usmonova Muxlisaxon Sobirovna

Qo‘qon davlat pedagogika instituti dotsenti

Annotatsiya. Maqolada Texnologiya fani mashg‘ulotlarini samarali tashkil etish orqali kasb-hunarga tayyorlashning zamonaviy tendensiyalarini aniqlash va ularni mashg‘ulotlar davomida o‘quvchilarga o‘rgatish haqidagi fikrlar bayon etilgan.

Tayanch so‘zlar: ta‘lim, tuzatuvchi-tarbiyalaovchi, aqli zaif, qo‘l mehnati, tuzatish va yo‘naltirish, yordamchi maktab, maxsus maktab, mehnat tarbiyasi.

Aqli zaif o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish 1-3-sinflardagi qo‘l mehnati aqli zaif bolalarga kasb-mehnat ta‘limi berishning propedevtik (kirish) bo‘g‘ini hisoblanadi. Qo‘l mehnati darslarining kasb-mehnat tayyorgarligi bilan bog‘liqligini yordamchi maktab o‘quvchilarida mehnat ta‘limiga hozirlikni shakllantirishdan iborat.

Yordamchi maktab o‘quvchilari dastlabki mehnat ko‘nikmalari, bilim va malakalami hosil qiladilar. O‘zlariga qulay bo‘lgan turli materiallar bilan

ishlash usullarini o'zlashtiradilar, ulaming xususiyatlari, asboblari bilan tanishadilar. Buyumlar tayyorlashda ulardan foydalanish mahoratini egallaydilar. To'g'ri ish holatini, o'zlarining ishga bo'lgan g'ayratlarini boshqaradilar.

Oligofrenopedagog qo'l mehnati darslarida doimo o'quvchilarga turli shakldagi mehnatga qiziqishni singdirib borishi lozim. Ta'limning yakunlovchi bosqichi bo'lgan uchinchi yilda endi muayyan ixtisoslarga qiziqish uyg'otish ishlarini kuchaytirish va bu bilan o'quvchilarni kasbga yo'naltirish ishlarini boshlash mumkin. Keyinchalik o'quvchilar maktabda o'rganishi lozim bo'lgan barcha kasblarning muhimligi, zarurligini qulay va qiziqarli shaklda ochib berishi zarur. Ana shu maqsadda maktab ustaxonalariga, korxonalarga ishlab chiqarish ekskursiyalari uyushtirish tavsiya etiladi. O'quvchilar bu yerda ommaviy ishlab chiqarish ishlari, o'z ota-onalarining mehnati bilan dastlabki tarzda tanishadilar.

Aqli zaif bolalarga ta'lim berishning muvaffaqiyati o'quvchilarning o'zlariga taklif etiladigan mehnat topshiriqlarini o'zlashtirishga, olingan bilimlar asosida mashqlar bajarishga qanchalik tayyorligiga bog'liq bo'ladi. Bunday bolalar o'z psixologik rivojlanishlari xususiyati tufayli barcha ish bosqichlarini zarur darajada chuqur o'zlashtirmasligi mumkin. Yordamchi maktabning o'ziga xos xususiyati ta'limning kirish yo'nalishi yaqqol ifodalanishi bilan ajralib turadi, bunda har bir yangi bosqichdan oldin tayyorgarlik darajasi amalga oshiriladi.

Masalan, aqli zaif bolalar buyumni tayyorlashning butun jarayonini esda saqlab qololmasligi mumkin, shu sababli ish tushuntirib beriladi, ayrim usullar, operatsiyalar bo'yicha namoyish qilinadi, bundan maqsad bola butun ish jarayonini yaxlit va har bir detalini alohida tasavvur qila olsun.

Har bir usul alohida ko'rsatib va tushuntirib berilgandan so'ng bolalar dastlabki o'qituvchi kuzatuv ostida, keyin o'zlari mustaqil ravishda namunalar asosida tegishli mashqlar yo'li bilan ishlab chiqaradilar.

Yangi ish usullarini o'rganishda o'qituvchi endi o'rganilgan ish usullariga emas, balki bolalarning mavjud tajribasiga tayanadi. Ta'limning propedevtikligi oddiy operatsiyalardan murakkablariga, yengil usullaridan qiyinlariga sekin-asta o'tishni nazarda tutadi.

Tuzatish va yo'naltirish vazifasini hal qilishda o'qituvchi yetakchi rol

o'ynaydi. O'quv-tarbiya jarayoni metodik jihatdan to'g'ri yo'lga qo'yilgan taqdirdagina aqli zaif o'quvchilarning psixofizik rivojlanishidagi kamchiliklarni muvaffaqiyatli tuzatish mumkin. Defektolog o'qituvchi o'z fanini, o'z o'quvchilarini yaxshi bilishi, o'quv materialini, ta'lim metodlarini, ko'rgazmali qo'llanmalarni, bolalarning har tomonlama rivojlanishiga yordam beradigan didaktik materialni sinchiklab tanlashi lozim. O'qituvchi o'quvchiga o'z shaxsi bilan ham ta'sir ko'rsatadi.

Tarbiyalanuvchilarga hurmat bilan uyg'unlashtirib boriladigan talabchanlik, pedagogik nazokati aqli zaif bolalarga ta'lim va tarbiya berishga alohida ta'sirchanlik bag'ishlaydi.

Shunday qilib, qo'l mehnati darslari o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga va ulami kasb-mehnat ta'limiga tayyorlashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur metodik qo'llanmaning maqsadi qo'l mehnati darslarini iloji boricha namunali tashkil etishni ko'rsatib berishdan, uning yordamchi maktabning didaktik (korreksiyalash) tuzatuvchi- tarbiyalovchi vazifalariga ko'p darajada muvofiq bo'lishidan iboratdir.

Tuzatuvchi-tarbiyalovchi ta'lim tamoyili. Tuzatuvchi-tarbiyalovchi ta'lim tamoyili asosiy tamoyil bo'lib, yordamchi maktabning maxsus vazifalaridan, aqli zaif bolalarning patologik xususiyatlardan, "ularning yaqin oradagi rivojlanish zonalaridan" kelib chiqadi.

Tuzatish-tarbiyalash (korreksiyalash) ishlari ruhiy-jismoniy rivojlanishdagi kamchiliklarni tugatishga yoki kamaytirishga qaratilgan, shuningdek, aqli zaif bolalarning "takroriy xususiyatlari" ning oldini olishga, ularda ijtimoiy-maishiy va mehnat ko'nikmalari uchun zarur bo'lgan shaxsiy xususiyatlarni tarbiyalashga qaratilgan.

Pedagogik tuzatishning o'ziga xos xususiyatlaridan biri unga xos bo'lgan tarbiyalovchi vazifa bo'lib, u tuzatish-tarbiyalash ishlari terminida o'z ifodasini topgan. Bu holda aqli zaif bolalar har tomonlama tuzatiladi. Lekin diqqat markazida nuqsonning yetakchi belgisi, uning tegishli murakkabliklari bilan bog'liqligi turishi lozim.

Tuzatish-tarbiyalash (korreksiyalash) ishlari aqli zaif bolalarning xususiyatlarini ijobiy tomonga qarab uzluksiz rivojlantirib borishga qaratiladi. Bola odamlar bilan ijobiy aloqaga, muomalaga kirishuvi,

buyumlar olamiga va atrof-muhitdagi voqealarga kirib borishi, ijtimoiy tajribani o'zlashtirishi, nutqi, xulq-atvori va shakllarini egallashi zarur.

Tuzatuvchi-tarbiyalovchi ta'lim tamoyili o'quv materialini, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish orqali ta'lim va tarbiyani amalga oshirish talabida o'z ifodasini topadi.

O'qituvchi ta'lim mazmunini o'quvchilarning bilish imkoniyatlariga tatbiqan tanlaydi va moslashtiradi. Bu hol bilim va amaliy harakatlar tuzilishini soddalashtirish, ularni tarkibiy qismlarga bo'lish va ularning har birini alohida o'rganish hisobiga sodir bo'ladi. Moslashtirish muayyan oraliqdagi propedevtik davmi joriy qilish bilan ham ta'minlanadi.

Oligofren bolalar bilish faoliyati asoslariga tuzatish kiritish va mustahkamlashga darsda ko'rgazmali-amaliy uslublardan hamda aqliy faoliyatdan foydalanish hisobiga erishiladi. Aqli zaif bola aniq bir tafakkurga ega bo'lishi bilan ajralib turadi, shu sababli ularga ta'lim berish predmetli-ko'rgazmali asosda quriladi.

Yordamchi maktablar tajribasida ko'rsatish uslubi, tayyor bilimlarni yetkazish uslubi muhim o'rin tutadi. Oldiniga bu uslublar yetakchi bo'ladi, keyin ularning salmog'i kamayib boradi, chunki ular asosan mexanik xotirani rivojlantiradi, natijada o'quvchilarda passiv mushohada avj oladi, tafakkur rivoji pasayib, bilimlarni amalda tatbiq etish, ko'chirish malakasini hosil qilish barham topadi. Ta'limning ko'rgazmali va amaliy uslublaridan foydalanishda o'quvchilarning amaliy harakatlarini kuzatishga rahbarlik qilish, perspektiv va amaliy harakatlarni nutq bilan maqbul tarzda bog'lash alohida ahamiyat kasb etadi.

Har bir darsda uning tuzatuvchi-tarbiyalovchi maqsadlarini aniq belgilab olish zarur. Bu maqsadlarsiz mashg'ulot yuzaki tus oladi. Uning o'ziga xos xususiyati yo'qoladi, umumta'lim maktabi uchun xarakterli bo'lgan didaktik talablarni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirishga olib keladi. Bu hol maxsus ta'limning asosiy vazifalari va tamoyillariga zid keladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, o'quv jarayonidagi tuzatuvchi-rivojlantiruvchi maqsadlar qanchalik samarali amalga oshirilsa, ta'lim beruvchi maqsadlar ham shunchalik natijali bo'ladi. Shunga erishish muhimki, o'quvchilar o'z oldilariga qo'yilgan vazifalarni bajarishga faol intilsinlar, o'qituvchi esa dars maqsadini aniqlab, butun kuch-g'ayratini ana

shu maqsadlarga erishish yo'llari va vositalarini izlashga sarflasa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Усмонова, М. (2022). Imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitishda texnologiya fanining dolzarbligi. Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире, 1(4).
2. Sobirovna, U. M. (2021). Modernization of the content, methods and tools of technologies in the organization of modern education. IEJRD.
3. Sobirovna, Usmanova Mukhlisakhan. "use of information and communication technologies in increasing the efficiency of technology lessons". Open Access Repository 9.11 (2022): 114-119.
4. Sobirovna, Usmanova Mukhlisakhan, and Parmankulova Orastakhon Sharifjon. "Choosing Organizational Forms of Education in the Effective Organization of Technology Courses". Journal of Innovation, Creativity and Art 2.2 (2023): 77-81.
5. Sobirovna, Usmonova Muxlisaxon. "maxsus ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun ta'limning integratsiyalashuvi". Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences. Vol. 2. No. 4. 2023.
6. Sobirovna, Usmanova Mukhlisakhan. "teaching of technology in special boarding schools". International journal of social science & interdisciplinary research ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 12.10 (2023): 48-54.

TALABALARNING KREATIVLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY OMILLARI

Sattarov Shavkat Yuldashevich

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

sattarovs215@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada kreativlik, pedagog kadrlarning kreativ kompetentligini rivojlantirish, talabalarning innovatsion faoliyati, interfaol ta'lim, innovatsion ta'lim va axborot-kommunikatsiya

texnologiyalari, talabalarda kreativlik qobiliyatlarini rivojlantiruvchi omillar bayon etilgan.

Kalit soʻzlar: Interaktiv metod, interfaol metod, kreativlik, kreativlik kompetentlik, chizmachilik fani, usul.

Kirish. Istiqlol tufayli oʻqitish metodikasi va pedagogika-psixologiyada oʻquv ishlarining eng yaxshi usullarini tanlashga, taʼlim jarayonida oʻquvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradigan masalalarni kiritishga katta ahamiyat berilamoqda. Ayniqsa, dars jarayonida oʻquvchilarning oʻquv faoliyatlarning almashinuvchanligini amalga oshirish barcha oʻquv predmetlari qatorida chizmachilikni oʻqitish metodikasining diqqat markazidagi vazifalardan biri boʻlib kelmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Adabiyotlarni tahlil qilish shuni koʻrsatadiki, shaxsning ijodiy salohiyati muammoga mustaqil qarash, qarama-qarshiliklar, tanqidiy fikrlash; har qanday muammolarni tahlil qilish qobiliyati, analitik fikrlash; ular uchun yechim topish qobiliyati; bilim olish, malaka va taʼlim berish usullarini yangi holatga oʻtkazish imkoniyati; ilgari oʻrganilgan usullarni yangilarga birlashtira olish kabi koʻnikmalarda namoyon boʻlishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Hozirgi kunda talabalarning kreativlik kompetentligini rivojlantirish asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Chunki yuqori texnologiyalarni yaratish va amalga oshirish, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida bilim va maʼlumotlarning oʻsib borayotgan oʻrni yuqori malakali mutaxassislariga katta talab qoʻymoqda. Bu taʼlim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasining yangi shakllarini talab qiladi va raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga qodir boʻlgan yangi avlod oʻqituvchilarini shakllantirishni ustuvor yoʻnalishlardan biri sifatida belgilaydi. Avvalombor kreativlik kompetentlik nima?, u bizga nima uchun kerak? kabi savollarga javob berib oʻtamiz.

Kreativlik termini angliya-amerika psixologiyasida 60-yillarda paydo boʻldi. U individning yangi tushuncha yaratishi va yangi koʻnikmalar hosil qilish qobiliyati, xislatini bildiradi.

Amerikalik olim J.Gilford kreativlikni tavsiflaydigan qator individual qobiliyatlarni koʻrsatadi:

-fikrining ravonligi;

- fikrni maqsadga muvofiq yo‘llay olishi;
- o‘ziga xoslik (originallik);
- qiziquvchanlik;
- farazlar yaratish qobiliyati;
- xayol qila olish, fantastlik (fantaziya).

Talabalarning innovatsion faoliyati tuzilmasidagi eng muhim komponent bu refleksiya. Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to‘laqonli anglash uchun dastlab “kreativlik” tushunchasining ma’noni tushunib olish talab etiladi. “Kreativlik” tushunchasini quyidagicha sharhlash mumkin: Kreativlik (lot., ing, “create” - yaratish, “creative” - yaratuvchi, ijodkor) - individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati.

Zamonaviy texnologiyalar talaba egallayotgan bilimlarni o‘zi qidirib topish, mustaqil o‘rganib, tahlil qilish, xulosalarni ham o‘zi keltirib chiqarishga o‘rgatadi. O‘rganuvchilarning mustaqil, ijodiy faoliyat ko‘rsatishlariga ko‘maklashish ularning o‘z mavqelarini aniqlashlari va amalda tatbiq etishlari uchun sharoit yaratish, ijodiy faoliyatlarini pedagogik qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan topshiriqlarni taqdim etishni anglatadi [1; 7-b.].

Interfaol metodlarning mohiyati o‘qitish jarayonida talaba faolligini oshirish, talabani pedagogik faoliyatning markaziy figurasiga aylantirishdan iboratdir. Talabalarni faollashtirish uchun dars jarayonida qo‘llaniladigan usullarni to‘g‘ri tanlash va savollarni aniq tuzish katta samara beradi.

Interfaol ta’lim o‘qitish jarayonining asosiy ishtirokchilari - o‘qituvchi, talaba va talabalar guruhi o‘rtasida yuzaga keladigan hamkorlik, qizg‘in bahs-munozalar, o‘zaro fikr almashish imkoniyatiga egalik asosida tashkil etiladi, ularda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarini ikkilanmay bayon etish, muammoli vaziyatlarda yechimlarni birgalikda izlash, o‘quv materiallarini o‘zlashtirishda talabalarning o‘zaro yaqinliklarini yuzaga keltirish, “o‘qituvchi - talaba - talabalar guruhi”ning o‘zaro bir-birlarini hurmat qilishlari, tushunishlari va qo‘llab-

quvvatlashlari, samimiy munosabatda bo'lishlari, ruhiy birlikka erishishlari kabilar bilan tavsiflanadi [2; 24-b.].

Talabalarda kreativlik qobiliyatlarini rivojlantiruvchi omillarni aniqlash. O'qituvchi interfaol ta'lim yordamida talabalarning qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillik, o'z-o'zini nazorat, o'z-o'zini boshqarish, samarali suhbat olib borish, tengdoshlari bilan ishlash, ularning fikrlarini tinglash va tushunish, mustaqil, ijodiy, tanqidiy fikrlash, muqobil takliflarni ilgari surish, fikr-mulohazalarini erkin bayon qilish, o'z nuqtai nazarlarini himoya qilish, muammoning yechimini topishga intilish, murakkab vaziyatlardan chiqarilish kabi sifatlarni shakllantirishga muvaffaq bo'ladi.

Interfaol ta'lim metodlari va texnologiyalari talabalarda kreativlik qobiliyatlarining shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Interfaol o'qitish metodlari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish muammolari bo'yicha quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb topdik:

- talabalarda ma'lumotlarni tahlil etish, tezkor qarorlar qabul qilish, ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi treninglarni tashkil etish;

- tasavvurlarni va obrazli qarashlarni shakllantirishga yo'naltirilgan ijodiy mashqlar, topshiriqlarni bajarish;

- keyslar bilan ishlash;

- guruhli ish shakllari va debatlarini tashkil etish;

- o'quv loyihalarini tayyorlash;

- portfoliolarni shakllantirish;

- kichik guruhlarda ishlash.

Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida ham aks etadi. Qolaversa, kreativlik zehni o'tkirlikni belgilab beradi [3; 321-b.].

Talabalarda kreativlikni rivojlantirish ta'lim mazmunini o'zlashtirishda talabalarning bilim saviyasi, o'zlashtirish darajasi, ta'lim manbai, didaktik vazifalariga qarab, munosib ravishda o'qitish jarayonini

tashkil etishni talab qiladi [4; 91-b.]. Bunda quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga amal qilish lozimligi nazarda tutiladi:

- talabalarda kreativ faoliyatni egallash mayllarini qaror toptirish, bilish ehtiyojlarini shakllantirish va ta'lim jarayonida mustaqillikni namoyon qilish muhitini ta'minlash;

- talabalarda ijodiy fikrlash uchun qulay imkoniyat yaratish, talabalar tomonidan bayon qilingan turli-tuman fikrlar va g'oyalarni bag'rikenglik bilan qabul qilish hamda ularning o'quv jarayonidagi faolligini ta'minlash, har bir talabada uning ijodiy fikrlashga qodirligi haqidagi ishonchni qaror toptirish, ularning ijodiy faolliklarini muntazam rag'batlantirish;

- o'quv jarayonini talaba shaxsining xususiyatlari, ehtiyojlari va intellektual salohiyatidan kelib chiqqan holda individuallashtirish;

- talabalarda individual, kichik guruhlar va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirish, ularning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish, ularni muammolarni hal qilishda tayyor, standart yechimlar bilan birga nostandart yechimlar qabul qilishga undash [5; 64-b.].

Demak, kreativlik - shaxsning yaratuvchanlik, ijodkorlik xislatlarlari bilan bog'liq ko'nikmalar majmui sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, interfaol ta'lim metodlari va texnologiyalari talabalarda kreativlik qobiliyatlarining shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi hamda ularda kreativlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan interfaol o'qitish jarayoni o'zining muayyan mazmuni, vositalari, pedagogik shart-sharoitlari, xususiyatlari va usullariga ega bo'lishi shart.

Ta'lim muassasalari talabalarning kreativ kompetentligini uzluksiz rivojlantirishga yo'naltirilgan o'qitish dasturlarini va texnologiyalarini takomillashtirib borish, shuningdek ta'lim oluvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy axborot-metodik ta'minotni yaratish jarayon samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Ro'ziyev E.I., Ashirboyev A.O., "Muhandislik grafikasini o'qitish metodikasi". -T.: «Fan va texnologiya», 2010.

2. Ishmuxamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. - T.: TDPU, 2005 y.

3. Abdiraxmonov S. N., Turayev X. A. THE ROLE OF GEOMETRICAL CONSTRUCTION ELEMENTS IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS CREATIVE ABILITIES //Science and Education. – 2021. – T. 2. – №. 1. – C. 320-324.

MEHNATGA TAYYORLASH JARAYONIDA O‘QUVCHILAR XUSUSIY TADBIRKORLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI

Yeshanova Sapura Tazabayevna

Nukus davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola mehnatga tayyorlash jarayonida o‘quvchilar xususiy tadbirkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish mazmunini ochib berishga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: o‘quvchi, ko‘nikma, maktab, texnologiya, mehnat, tayyorlash, tarbiya, kasb.

Kirish. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarini maktabdan tashqari ishlar jarayonida o‘quvchilarni ijtimoiy foydali mehnatga tayyorlash jarayonida ularning yosh, psixologik va fiziologik imkoniyatlarini inobatga olish, jismoniy jihatdan chiniqqan bo‘lishi va mehnatga layoqati, qiziqishi va intilishiga e’tibor qaratish maqqadga muvofiqdir. Zero, har bir kasb yoki hunar o‘ziga xos bo‘lgan xususiyatlarga ko‘ra uni yo‘lga ko‘yayotgan mutaxassisdan muayyan sifatlarga ega bo‘lishni taqozo etadi. Asosiy xususiyatlariga ko‘ra kasb-hunarlarini umumiy ravishda jismoniy hamda aqliy kuch va imkoniyat asosida yo‘lga qo‘yiluvchi kasb-hunarlar sifatida ulug‘lanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 17 noyabrdagi PF-5242-sonli «Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi, 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-sonli «O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi va 2020 yil 6 noyabrdagi PF-6108-sonli «O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi farmonlari, 2019 yil 28 noyabrdagi PQ-

4539-sonli «Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi va 2020 yil 6 noyabrdagi PQ-4884-sonli «Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu tadqiqot ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Mehnatga tayyorlash jarayonida o'quvchilar xususiy tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, maktab o'quvchilarini o'qitishning turli sohalari bo'yicha mamlakatimiz va xorijiy davlatlar olimlari keng qamrovli ilmiy-tadqiqot ishlari olib borgan. Tadqiqot muammosi sohasida mamlakatimiz olimlaridan R.Ahlidinov, M.Haydarov, H.Rashidov, Sh.Qurbonov, Sh.Sharipov, Yu.Ahrorov, H.Sanoqulov, R.N.Ashurov, S.S.Bulatov, P.T.Magzumov, U.Nishonaliev, I.T.Choriev, M.X.Shomirzaev kabi olimlar o'z ilmiy tadqiqot ishlari va o'quv adabiyotlarida bu borada keng to'xtalib o'tganlar.

Tadqiqot metodologiyasi. O'quvchilarni ijtimoiy foydali mehnatga o'rgatish pedagogik zaruriyat sanalib, o'quvchilarni ijtimoiy va fuqarolik madaniyatini, bilim va ko'nikmasini shakllantirishga ham aloxida e'tibor berish muhim sanaladi. Mustaqil O'zbekiston Respublikasida shakllanayotgan milliy istiqlol o'oyalari fuqarolarni Respublika Konstitutsiyasida e'tirof etilgan insonparvarlik, demokratik, huquqiy davlat va huquqiy jamiyatni barpo etishdek ezgu maqsad atrofida birlashtirishga xizmat qiladi. Har bir fuqaroning ijtimoiy-siyosiy, huquqiy faolligini yuzaga keltirish, fuqarolik (huquqiy) madaniyatini qaror toptirish-fuqarolik (huquqiy) jamiyatning asosiy talabi sanaladi. Shuningdek, maktab o'quvchilarini yoshligidanoq mehnat qilishga o'rgatish eng muhim pedagogik jarayondir. Shu jarayonda umumiy o'rta ta'lim maktablarining texnologiya fani o'qituvchilarining o'rni beqiyos.

Insoniyat tomonidan yaratilgan barcha moddiy va ma'naviy boylik ijtimoiy taraqqiyot asosida mehnat faoliyati natijasidir. Jamiyatda tashkil etiladigan mehnat tarbiyasi yosh avlodni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash, ularning vatan ravnaqi, eluyurt farovonligi yo'lida mehnat qilishi, rivojlangan demokratik va huquqiy davlatni barpo etish jarayonida

faol ishtirok etishga bo'lgan qiziqishini uyo'otish, yagona maqsad yo'lida harakat qilishga tayyorlashdan iborat jarayonni o'z ichiga oladi.

Xalq pedagogikasi Sharqning yetuk mutafakkirlari ijtimoiy foydali mehnatning shaxs kamoloti, shuningdek, jamiyat rivojidadagi roliga yuksak baho berishgan. Zero, ijtimoiy foydali mehnat insonning ham jismonan, ham ruhan kamolotga yetishini ta'minlaydi.

Inson o'z mehnati bilan moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratib berar ekan, ayni vaqtda uning o'zi ham shaxs sifatida shakllanib boradi, chunki inson aksariyat hollarda o'z mehnat faoliyati bilan ijtimoiy munosabatlar subyekti (ishtirokchisi)ga aylanadi. Shu bois insonni yoshligidanoq mehnat faoliyatiga jalb etish maqsadga muvofiqdir.

Ijtimoiy tarbiyani tashkil etish jarayonida mehnat tarbiyasi o'quvchilarni ruhiy va amaliy jihatdan mehnat faoliyatini yo'lga qo'yishga yo'naltirilganligi bilan o'ziga xos o'rin tutadi.

Ijtimoiy jamiyatning umumiy va iqtisodiy rivojlanishi zamonaviy bosqichda bunyod etuvchi, yaratuvchi hamda ishlab chiqaruvchi shaxsga nisbatan yuksak talablarni qo'yimoqda, chunonchi, mehnatga nisbatan eng muhim ijtimoiy burch sifatida yondashish; har qanday mehnat faoliyatiga nisbatan vijdonan munosabatda bo'lish; mehnat va uning mahsulini qadrlash; mehnatni tashkil etishga jamoa usulida yondashish; doimiy ravishda tashabbuslar bilan chiqish; mehnatni faol, ijodiy tashkil etish; aqliy va jismoniy quvvatga tayangan holda mehnat qilish ishtiyoqining ichki ehtiyojiga aylanishi; mehnatni ilmiy tashkil etish; mehnatga nisbatan asosiy hayotiy zarurat sifatida munosabatda bo'lish.

Tahlil va natijalar. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida texnologiya fani "Texnologiya va dizayn" va "Servis xizmati" yo'nalishlariga bo'linadi. "Servis xizmati" yo'nalishida mashg'ulotlar olib borilishi natijasida quyidagilarga erishiladi: Maktab xonalari va maktab binosi hovlisini ozoda saqlash; tartib-qoidalarga rioya qilish; xonadagi gullariga qarash; ularni parvarish qilish; gulxonalarda gullarni o'stirish; maktab oshxonasida, sport zali va suv havzalari (basseyn)da o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish kabi yumushlarga o'quvchilar jalb etiladilar. "Servis xizmati" yo'nalishi bo'yicha ijtimoiy foydali mehnatni o'quvchilar o'rganishlari

jarayonida ulvrda mehnatsevarlik, qat'iylik, tashabbuskorlik, olo'a intilish singari fazilatlar tarbiyalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2020 yil 6 noyabrdagi PQ-4884-son qarori. www.lex.uz.

2. Shodiev N.Sh. Studentlarga o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llashni o'rgatish. – Toshkent: O'qituvchi, 1987. – 232 b.

3. Sharipov Sh.S. va boshqalar. Texnologiya 7-sinf o'quvchilari uchun darslik. – T.: Sharq, 2017. –240 b.

4. Қодиров Б. Э. Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид таянч компетенцияларини электрон ахборот таълим муҳитида ривожлантиришнинг дидактик модели: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.37.29.058> Қодиров Бахтиёр Эшмурзаевич Термиз давлат университети, педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 1-Махсус сон. – С. 128-132.

5. Qodirov B.E. O'quvchilarning texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta'lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari. – 2023.

6. Eshmurzaevich, Qodirov Baxtiyor. "O'quvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta'lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari". Наука и технологии 1.2 (2023).

7. Kadirov B.E. Ways To Use Advanced Technologies in Preparing Future Technology Teachers for Professional Activity// Eurasian Scientific Herald. Volume 28| December, 2023 ISSN: 2795-7365. – P.79-81

8. Қодиров Б. Э. Рақамли технологиялар асосида ўқувчиларнинг ҳунармандчилик компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.25.93.059> //Образование и инновационные исследования международный

научно-методический журнал. – 2021. – №. 1-Махсус сон. – С. 123-127.

9. Қодиров Б.Э. Рақамли технологиялар асосида ўқувчиларнинг ҳунармандчилик компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари. Таълим ва инновацион тадқиқотлар (2021 йил Махсус сон) ISSN 2181-1709 (P). DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.25.93.059>. Б.123-127

O‘QUVCHILAR TARBIYASINI RIVOJLANTIRISHDA MEHNAT TARBIYASINING O‘RNI

Tolegenova Dilbar Temirxanovna

Nukus davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘quvchilar tarbiyasini rivojlantirishda mehnat tarbiyasining bugungi kundagi o‘rni haqida bayon qilingan.

Kalit so‘zlar va tushunchalar: mehnat tarbiyasi, ijtimoiy foydali mehnat, tarbiya kategoriyalari, mehnat amaliyoti va boshqalar.

Mehnat tarbiyasi - tarbiyaning muhim turi, shaxsni shakllantirishning zarur shartlaridan biri bo‘lgan pedagogik jarayon. Mehnat kishidan ijtimoiy foydali mehnatga ichki ehtiyoj, intizom, batartiblik, tashkilotchilik, tashabbuskorlik, ishchanlik, ishning ko‘zini bilish singari sifatlarni qaror toptirishga xizmat qiladi. Mehnat inson ehtiyojlarini qondirishning birinchi va asosiy vositasi bo‘lganligi uchun ham mehnat tarbiyasi tarbiyaning boshqa hamma turlaridan oldin paydo bo‘lgan.

Mehnat tarbiyasi g‘oyat keng falsafiy-pedagogik kategoriya bo‘lib, «mehnat ta’limi», «kasbga yo‘naltirish», «politexnik ta’lim», «kasb ta’limi» singari tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Mehnat tarbiyasi berish hamma zamonlarda ham jamiyat taraqqiyotining asosi, yoshlarni hayotga tayyorlashning eng muhim vositasi bo‘lib kelgan. Shuning uchun ham barcha ilohiy kitoblar va hamma mutafakkirlar tomonidan yaratilgan bitiklarda Mehnat tarbiyasiga katta e’tibor berilgan. Lekin ularga materialist (moddiyunchi) lardan farqli tarzda mehnat tarbiyasi deyilganda faqat jismoniy mehnatga doir ko‘nikma va malakalarni shakllantirish ko‘zda tutilmagan. Mehnat tarbiyasi, avvalo, oilada bola o‘zini anglay

boshlashi bilanoq amalga oshirila boradi. Jumladan, chaqaloklar go‘daklik bosqichiga o‘tishlari bilanoq, ularga dastlabki mehnat tarbiyasi berila boshlanadi. Shunday qilinmasa, bola faqat iste‘molchiga aylanib qoladi va natijada u noshud va yalqovgina emas, ma‘naviyati kemptik shaxs ham bo‘lib shakllanishi mumkin.

Bolalarga mehnat tarbiyasi berishda bog‘cha, maktab singari ijtimoiy pedagogik muassasalar katta o‘rin tutadi. Chunki bu muassasalarda mehnat tarbiyasi ilmiy asosda tegishli mutaxassislar tomonidan uyushtiriladi. Mehnat tarbiyasini tashkil etishdagi asosiy jihat shundaki, u bolalarning yosh xususiyatlari, ruhiy, akliy va jismoniy imkoniyatlariga muvofiq bo‘lishi lozim. Bolaning imkoniyatlaridan yengil mehnat tarbiyasi ularni zeriktirgani kabi ularning imkoniyatlaridan og‘ir topshiriqlar bolalarni bezdirishi mumkin. Mehnat tarbiyasini amalga oshirishda tizimlilik va intizom bo‘lishiga qat’iy amal qilinishi joiz. Aks holda, har qanday qobiliyatli bola ham yetarlicha Mehnat tarbiyasi ololmasligi mumkin. Mehnat tarbiyasi uchun maktab davri eng qulay fursatdir. Birinchi navbatda, o‘qish jarayonining o‘zi og‘ir akdiyjismoniy mehnatdir.

Maktabga o‘z vaqtida kelib-ketish, o‘qish-yozishni o‘rganish, berilgan bilimlarni egallash uchun o‘quvchilarga mehnat tarbiyasi berilgan bo‘lishi kerak. Chunki o‘quv topshiriqlarini bajarish, dars o‘zlashtirish, o‘tilganlarni takrorlash, yozma ishlar bajarish, kerakli matnlarni yodlash, ko‘chirmalar olish, lug‘atlar bilan ishlay olishi uchun o‘quvchi muayyan intizomga rioya etishi, tashkilotchilik qobiliyati va ishchanlik xususiyatiga ega bo‘lishi, ishning ko‘zini bilishi kerak. Mehnat tarbiyasida, avval aytilganidek, mehnat ta‘limi va kasbga yo‘naltirish jarayonlarining ham o‘rni katta. Chunki bu jarayonlarda o‘quvchilar bevosita tegishli mehnat ko‘nikmalarini egallash va ularni mustaqil ravishda qo‘llash bosqichini o‘taydilar. Shuningdek, ular bu asnoda qaysi bir mehnat yo‘nalishi o‘ziga muvofiqroq ekanligini bilib oladilar. Shuning uchun ham mehnat ta‘limi imkon qadar xilma-xil bo‘lishi hamda o‘quvchilarning aqliy, jismoniy imkoniyatlari va jinsiy xususiyatlariga muvofiq kelishi zarur.

O‘zbekiston Respublikasining o‘rta maxsus ta‘lim bosqichining majburiy bo‘lganligi o‘zbek o‘quvchilariga mehnat tarbiyasi berishda alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki, bu bosqich to‘liq kasbga

yo'naltirilgan bo'lib, kasbhunar kollejlari o'quvchilari bevosita o'zlari tanlagan kasblarga doir ko'nikma va malakalar shakllantirsalar, akademik litsey o'quvchilari kelajakda egallaydigan kasblarning nazariy asoslarini o'zlashtiradilar.

Oliy ta'limning bakalavriat va magistratura bosqichlarida Mehnat tarbiyasi bevosita kasb ta'limi bilan qo'shib amalga oshiriladi. Mehnat tarbiyasi berishda o'quvchilarning bo'sh vaqtdan to'g'ri foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Bolalarning o'quv rejasida ko'zda tutilgan, mehnat amaliyotini o'tashlarini to'g'ri tashkil etish, ularni bolalar, o'smirlar ijodiyoti saroylari, uylari, klublari va markazlari qoshidagi to'garaklarga ko'proq jalb qilish yosh avlodning komil shaxslar sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Sharq allomalari tarbiya xususida, Fan va turmush, № 11, 1984-yil 16-18 betlar.
2. Hasanov S. Mutafakkirlar mehnat tarbiyasi haqida Toshkent, O'qituvchi, 144b.
3. Shomirzaev M. X. Ta'lim texnologiyalaridan foydalanish muammolari // Zamonaviy ta'lim.T.: - 2019. №. 82. – B. 27.
4. Abdusalomovich, A. O., & Izatulloevich, S. S. (2024). Texnologiya Fanidan O'quvchilar Bilimini Baholash Mezonlari Va Uning Ahamiyati. *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 2(3), 3-6.
5. Qodirov B.E. O'quvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta'lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari //Наука и технологии. – 2023. –Т. 1.– №. 2.
6. Қодиров, Б. Э. (2021). Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид таянч компетенцияларини электрон ахборот таълим муҳитида ривожлантиришнинг дидактик модели: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.37.29.058>
7. Қодиров, Б. Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари // Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

XALQ HUNARMANDCHILIGIDA KULOLCHILIKNING SHAKLLANISHI VA TEXNOLOGIYASI

Miratdinova Gulayim Abilkayir kizi

Nukus davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada xalq hunarmandchiligida kulolchilikning shakllanishi va texnologiyasi bayon qilingan.

Kalit soʻzlar va tushunchalar: kulolchilik, goʻzallik, oʻzbek kulolchiligi, kulolchilik tarixi, sharq mamlakatlari hunarmandchiligi, Oʻrta osiyo tojik va oʻzbek xalqlari kulolchiligi .

Kulolchilik qora loydan moʻjizakor goʻzallik yaratgan sharqning eng qadimiy va novqiron saʼnatidir. Bu qora loy saxovat va halollik ehtiyojini oʻz zimmasiga olgan farovonlik, toʻkinlik, rizq-roʻz, goʻzallikni eng oliy koʻrinishi saʼnatning zaminidir.

Kulolchilik bilan dunyodagi barcha xalqlar shugʻullanadi. Oʻzbek kulolchiligi ham uzoq tarixga, ajoyib anʼanalar, shakl mazmun, ijodiy jarayon va oʻziga xos uslubga ega. Sapol buyumlar sodda boʻdsada, uning koʻrinish qismlarining aniqligi, muttanosibligi, saqlanishi, naqshlarni badiiy joylashishi, shakli va mazmunining birligi, uygʻunligi oʻzbek kulollarini jahonga tanitib kelmoqda.

Kulolchilik tarixi meloddan avalgi uch ming yillikning boshlarida ixtiro qilinganidan keyin kulolchilik bilan erkaklar shugʻullana boshlaganlar.

Neolit davridan Enolit davrida Sharq mamlakatlarida xamda Qadimgi Gretsiyada nafis kulolchilik idishlari rivoj etgan va meʼmorchilikda sapoldan foydalana boshlagan. XIX asrda Oʻrta Osiyo tojik va oʻzbek xalqlari oʻrtasida kulolchilik keng rivojlanib Gʻijdivon, Panjikent, Samarqand, Shaxrisabz, Toshkent, Rishtonda kulolchilik markazlari paydo boʻldi. 1930 yilda Toshkentda eksperimental keramika va Samarqand ustaxonalari ochildi.

Xozirgi kunda milliy kulolchiligimizga yanada eʼtibor kuchaymoqda. Poytaxtimizning barcha kasb taʼlim markazlarida toʻgaraklar faoliyat yuritmoqda. Asrlar osha kulolchilik saʼnati buyumlarni yasash yuksak did bilan usta kulollar tomonida rivojlantirilib kelmoqda.

Kulolchilik maktablarning o'ziga xos buyumlarni yasash uslubi, texnologiyasi, naqsh kompazitsiyalari estetik ta'riflanganligi bilan aloxida o'rin tutib kulolchilik ustalari sa'natiga katta xissa qo'shib kelayotgan usta kulollar Uzoq Shermatov Xorazimlik, Raimberdi Matjonov G'ijdivonlik, Muxammad Siddiq Toshkentlik, Surxandaryolik Yoqub To'raev kabi ko'pgina ustozlarimiz kulolchilik sir-asrorlarini texnologiyalar asosida kulolchilik, me'morchilik yodgorliklarni ta'mirlash va maktab to'garak markazlari, keramika korxonalari ishlarini yuritgan.

Har bir hunarni o'ziga xos mashaqatli va o'ziga xos sir-asrorlari bo'ladi. Qadimda ajdodlarimiz kulolchilikda: shomot, gilvat, bo'yoqlar, angob, charx, mo'yqalam, mola, katta mola, kichkina mola, qolip, pangor qalam, kochkord, taroq, tagi qalam, gujmoq, tupalardan foydalanishgan.

Kulolchilikda loyni usta kulollar xar xil texnologiyalarda tayyorlaganlar.

Maxsus tuproqdan loy qilinib uni tepib, mushtlab, pishitib, loyni nam matoga o'rab loy tayyorlanadigan xonada uyning ichki qismida xovuzga o'xshagan chuqurda tayyorlashadi. Loy xar kuni ya'ni yigirma kungacha suv sepilib pishitiladi va nam sholchani ustiga yopib qo'yiladi. Keraglicha loy olinib tepib, mushtlab, pishiriladi. Loydan olinib stol ustiga pishitildi, loy ichida to'planib qolgan xavolari yo'qotiladi. Agar loyda xavo qolib ketsa, idishni pechkada pishirganda o'sha bo'shliq yana kattalashib idish teshik bo'lib qolishi mumkin. Shuning uchun loy qancha ko'p pishirilsa shuncha sifatli maxsulot olinadi. Kulolchilikning asosiy quroli charx bo'lib u katta va kichik yog'och g'ildiraklardan iborat bo'lib o'q yog'och bilan birlashtiriladi. kulol charxning pastagi katta g'ildiragini oyog'i bilan aylantirib turadi, kichik g'ildirakka loy qo'yib unda idish tayyorlaydi. Tayyor idishlar quritiladi va pechkada pishiriladi.

Qurtilgan idishlar xumda qizdirilib, sirlanadigan idishlar sirlanadi va xumda yana qizdiriladi.

Xozirgi texnologiyalarga asoslangan xolda: loyni tayyorlash uchun – yaxshi yerdan tuproq olinib maxsus elaklarda elanib yangi texnologiya asosida suv bilan arashtirilib sakkiz soat tegirmonda aylantiriladi. Tayyor bo'lgan suyuqlik yana elakdan o'tkazilib nasos orqali filtr presga o'tkazilib, filtr presda loy parma darajasida suvi siqlib tayyor xolga

keltiriladi va vakum presda xavosi soʻrilib loy darajasiga keltiriladi. Undan soʻng buyumlar tayyorlanadi.

Qoʻlda buyumlar yasashda uy roʻzgʻor buyumlardan likopcha yasash jarayonda ish ketma-ketligiga asosan-kerakli xajimda loy olinib pishitiladi, pishitilgan loy dumoloqlanib 1 (bir) santimetr qalinlikda boʻlishi uchun ikki barmoq orasiga olinib yasaliishi kerak. Loy yuzasi tekis boʻlishi lozim, bosh barmoq bilash yengilgina bosib yassi loyning oʻrtasidan oʻyiq chuqircha xosil qilinadi va tayyor likopcha quritishga qoʻyiladi.

Kulolchilikning yoshlar tarbiyasida tutgan oʻrni xar bir oʻsib kelayotgan yosh avlodning atrof olamni tasavvur etishi, tasviriy saʼnat maxorati bilan xayolda koʻnikma va malakalarini shakillantiribgina qolmay milliy qadriyatlarimiz, yodgorliklarimizni uygʻunlashtirib, dunyo qarashini kengaytirib, bilm darajasini rivojlantirish xar bir yosh kadrlarimizni oddiy tuproqdan yaratilayotgan imoratlar, uy roʻzgʻor buyumlari, xamda kulolchilikni kelib chiqish tarixini yoshlarga zexin bilan oʻrgatishimiz xamda shu jumladan xunarmandchilikda kulolchilik sirlarini oʻrganib kasbga yoʻnaltirilsa oʻquvchi yoshlarda qadimiy kasblarni oʻzlashtirish xamda hunar egasi boʻlib jamiyatda oʻz oʻrnini topib ishlashga katta ijobiy yordam boʻladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Zohidova.D.A Hunarmandchilikka kirish, Metodik tavsiyanoma. Toshkent, 2001.

2. Mazur V.A. Davidova F.T. Milliy hunarmandchilikka oʻqitish jarayoni mazmuni va uni tashkil qilish Metodik tavsiyanoma, B.Rahimjonov tarjimasi. Toshkent, 1995.

3. Abdusalomovich, A. O., & Izatulloevich, S. S. (2024). Texnologiya Fanidan Oʻquvchilar Bilimini Baholash Mezonlari Va Uning Ahamiyati. *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 2(3), 3-6.

4. Qodirov B.E. Oʻquvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli taʼlim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari //Hayka и технологии. – 2023. –Т. 1.– №. 2.

5. Қодиров, Б. Э. (2021). Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид таянч компетенцияларини электрон ахборот таълим муҳитида ривожлантиришнинг дидактик модели: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.37.29.058>

6. Қодиров, Б. Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари // Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

O‘ZBEK MILLIY HUNARMANDCHILIGIDA KASHTADO‘ZLIK SAN’ATINING KELIB CHIQISH TARIXI VA RIVOJLANISHI

Erlepesova Dilfuza Jalgasovna

Nukus davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Maqolada o‘zbek milliy kashtado‘zligi san’atining kelib chiqish tarixi, ishlash texnologiyasi bayon qilingan.

Kalit so‘zlar va tushunchalar: kashtado‘zlik, an’ana, kompozitsiya, naqsh, mato, bosma, yo‘rma, ilmoq, durya, zanjir, yarim zanjir, xoch, yarim xoch, chok.

Tarixiy manbalar O‘rta Osiyoning o‘ziga xos tarixiy-madaniy o‘lkasi hisoblangan. Farg‘ona vodiysida kashtado‘zlik mashg‘uloti qadimdan shakllanganini ko‘rsatadi. Farg‘ona tog‘lar orasida joylashgan vodiylar. Uning hududi shimoli-g‘arbdan Qurama va Chotqol tizmalari, shimoli-sharqdan esa Farg‘ona, janubdan Oloy va Turkiston tog‘ tizmalari bilan o‘ralgan. Vodiyning umumiy yer maydoni 22,2 km² ni tashkil etadi. Bodomsimon shakldagi vodiyning uzunligi 300 km, eng keng joyi 170 km ga teng. Farg‘ona vodiysi hududida O‘zbekistonning uchta (Andijon, Namangan va Farg‘ona), Tojikistonning bitta (Sug‘d), Qirg‘izistonning uchta (Ush, Jalolobod va Batkent) ma’muriy viloyatlari joylashgan.

Farg‘ona vodiysi hududini tekislik, tog‘oldi va tog‘ zonalariga ajratish mumkin. Uning iqlimiy xususiyatlari ham mazkur geografik holatdan kelib chiqadi, vodiyning o‘ziga xos o‘rni va tabiiy sharoitining qulayligi qadimdan ushbu hududda insonlarning istiqomat qilishi, dehqonchilik va chorvachilik bilan shug‘ullanish hamda mehnat qilish usullarini

rivojlantirish imkonini bergan.

Aytish joizki, «Buyuk ipak yo‘li»ning shimoli-g‘arbiy tarmog‘i aynan Farg‘ona vodiysidan (Qashqar - Toshqo‘rg‘on orqali O‘zgan - O‘sh - Quva - Axsikent - Pop - Asht - Xo‘jand yo‘nalishi bo‘ylab) o‘tishi bu hudud aholisining nafaqat ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojida, balki etnoslararo aloqalar taraqqiy etishida ham muhim ahamiyat kasb etdi.

Kashtachilik qadimdan O‘zbekiston hududida mavjud bo‘lgan. Kashtachilik mahsulotlaridan ko‘p asrlar davomida xonadonlarni jihozlashda, kiyimlarni, kundalik hayotda ishlatiladigan buyumlarni bezashda foydalanib kelingan. Qadimdan ipakchilik rivojlangan O‘zbekistonning turli hududlarida serjilo ipak iplar bilan kashta tikish xalq orasida keng tarqalgan. Kashtachilik tarixi uzoq davrlarni o‘z ichiga oladi.

Kashtachilikning rivojlanish tarixi xalqlarning turmushi, ularning an‘anaviy yashash tarzi, urf-odatlar, xo‘jalik tarzi, jo‘g‘rofik joylashuvi bilan bog‘liq hola kechdi. Bu hol kashtado‘zlik hunarining o‘ziga xos xususiyatlari, vodiylar aholisi turmush tarziga xos tavsifli ko‘rinishi, tabiiy bo‘yoqlar tayyorlash texnologiyasi, o‘ziga xos ishlatilishi, naqsh ornamentlarining qadimgi nusxalarining tikilishi, *bosma, yo‘rma, qandaxayol, ilmoq, durya, zanjir, yarim zanjir, xoch, yarim xoch* choklarining ishlatilishi asosida O‘zbekiston hududida bir nechta maktab shakllanishiga olib keldi. Ular o‘ziga xos tavsifdagi Buxoro maktabi, Samarqand maktabi, Boysun maktabi, G‘ijduvon maktabi, Farg‘ona maktabi, Toshkent maktabi kabi kashtachilik maktablarini vujudga keltirdi. Farg‘ona vodiysida shakllangan «Farg‘ona maktabi» kashtachiligi xususiyatlari, o‘ziga xos jihatlari, afzalliklari haqida alohida izlanish va tahlillar yetarli emas. Vaholanki, Farg‘ona vodiysi kashtado‘zligi nafaqat kashtado‘zlik maktablari xususiyatlari, tavsiflari bilan, balki vodiya joylashgan markazlar kashtachiligi ham bir-biridan etnik jamoalarning vodiylar bo‘ylab hududiy joylashuvi jihatidan o‘ziga xos quyidagi xususiyatlarga ega:

Birinchidan, kashtachilik maktablari etnografik jihatdan tadqiq qilinib, o‘zbek xalqi boy madaniyatining bir bo‘lagi sifatida alohida xususiyatlarini ochib beradigan ilmiy ishlar yetarli darajada emas.

Ikkinchidan, yirik kashtachilik maktablari haligacha alohida

mukammal tadqiq qilinmagan, uzoq tarixiy rivojlanish davrini bosib o'tgan Farg'ona kashtado'zligi uchun tadqiqotlar mutlaqo yetarli emas.

Uchinchidan, Farg'ona kashtado'zlik hunarining eng rivojlangan davri XIX asrning ikkinchi yarmi - XX asrning boshlari ham tadqiqotchilar tomonidan tadqiq qilinmagan, uning vodiyl madaniyatida tutgan o'rniga baho berilmagan.

Ko'p asrlik taraqqiyot jarayonida kashtado'zlik hunari xalqimizning boy an'alariga suyangen holda rivojlandi. Bu hunar turlari usta - shogird an'analari asosida buvidan - nabiraga, onadan - qizga o'rgatilib, asrdan - asrga, avloddan - avlodga o'tib keldi. Hatto XIX asrning oxiri XX asrning boshlariga kelib, oila a'zolari bilan hamkorlikda uyda, hukmdorlar saroylaridagi ustaxonalarda buyurtmalar olib, kashta buyumlari tikib berilgani ma'lum. Bundan avval ham o'zbek an'anaviy kashtachiligi ko'plab etnograf olimlarni hamda san'atshunos mutaxassislarni qiziqtirgan. Ularning ilmiy tadqiqotlarida O'rta Osiyoga «yo'rma mashinalari» turli tovar firmalari tomonidan keng tarqatila boshlaganligi XX asrning boshlaridan kuzatilganligi ta'kidlanadi¹. Samarqanddagi «Xotin-qizlar mehnati» artel yo'rmado'zchi ustasi Usmon Shokirov kashta tikishni 1907 yili Qo'qonda istambullik bir ustadan o'rgangan ekan². Yuqorida aytilganlardan ko'rinib turibdiki, XX asrda kashtachilik artellarining vujudga kelishi, fabrikalarning qurilishi kashtachilik rivojlanishiga ijobiy ta'sir qilish bilan birga, salbiy ta'sirini o'tkazib, an'anaviy kashtachilikni inqiroz holatiga olib keldi.

Kashta buyumlarining hajmi, naqshlari, kompozitsiyasidagi o'zgarishlar hamda ularga ishlatilgan tabiiy bo'yoqli iplar o'rnida kimyoviy bo'yoqli ipak iplar ishlatilib, kashta buyumlarida umumiylik, o'xshashliklar kelib chiqdi. Buning natijasida an'anaviy kashta maktablari o'zining qadimiy usullarini yo'qota boshladi. Kashtachilik markazlari kashta buyumlarini bir-biridan ajratish qiyinlashdi.

Shunday hollarda ham Farg'ona vodiysi xalqlari an'anaviy kashtado'zlik xususiyatlarini aks ettirgan buyumlarni vodiydagi ayrim xonadonlardan, respublikamizda va vodiya joylashgan muzey

¹ Qarang: A. Morozova. O'zbekistonda yo'rmado'zchilik. -T.: UDBA. 1960. 10-bet. Frantsiya va Amerikaning yo'rma mashinalari «Yurgen», «Zinger» va «Blok» kabi chet el firmalari tomonidan keng reklama qilinardi: «Vestnik vystavki» gazetasi. - T.: 1909. № 1-18.

² Qarang: O'sha asar. 10-bet. «Vestnik vystavki» gazetasi. - T.: 1909. № 15.

fondlaridan topishimiz mumkin.

Bu esa Farg'ona vodiysi materiallari asosida an'anaviy kashtado'zlikni XIX asr oxiri - XX asr boshlari davriy doirasida etnopedagogik nuqtai nazardan o'rganish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Zohidova D.A Hunarmandchilikka kirish, Metodik tavsiyanoma. Toshkent, 2001.
2. Mazur V.A. Davidova F.T. Milliy hunarmandchilikka o'qitish jarayoni mazmuni va uni tashkil qilish Metodik tavsiyanoma, B.Rahimjonov tarjimasi. Toshkent, 1995.
3. Abdusalomovich, A. O., & Izatulloevich, S. S. (2024). Texnologiya Fanidan O'quvchilar Bilimini Baholash Mezonlari Va Uning Ahamiyati. *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 2(3), 3-6.
4. Qodirov B.E. O'quvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta'lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari //Hayka и технологии. – 2023. –Т. 1.– №. 2.

BO'LAJAK TEXNOLOGIYA FANI O'QITUVCHILARINING KASBIY MALAKALARINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATION USULLARI

Matekeev Rustembay Xasenbaevich

Nukus davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining kasbiy malakalarini rivojlantirishning innovatsion usullari, vositalari bayon qilingan.

Kalit so'zlar va tushunchalar: texnologiya, o'qituvchi, kasbiy faoliyat, malaka, rivojlanish, innovatsion usullar va b.

Bugungi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda ro'y berayotgan o'zgarishlar ta'lim siyosatiga yangi talablar qo'ymoqda, ular davlat va jamiyatning dolzarb ehtiyojlariga javob berishi kerak. Ta'limning kompetentsiya

modellariga o'tish bilan o'qituvchilarning malakasiga qo'yiladigan talablar va ularni tayyorlash mazmuni sezilarli darajada o'zgardi. To'plangan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, har qanday o'quv dasturini amalga oshirish samaradorligi o'qituvchining kasbiy mahoratiga bog'liq.

Texnologiya, xalq hunarmandchiligi va badiiy dizaynning kesishishi fanlararo yondashuvni talab qiladi. Bo'lajak o'qituvchilar o'rtasida yaxlit tushunishni rivojlantirish uchun texnologiya bo'limlari va san'at fakultetlari o'rtasidagi hamkorlikni rag'batlantirish uchun joriy metodologiyalar takomillashtirishga muhtoj bo'lishi mumkin. San'at va texnologiyada axloqiy mulohazalar: Texnologiyaning rivojlanishi bilan axloqiy mulohazalar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Kelajakdagi texnologiya o'qituvchilari mas'uliyatli va madaniy jihatdan sezgir ilovalarni ta'minlaydigan xalq hunarmandchiligi va badiiy dizayn kontekstida texnologiyadan foydalanishning axloqiy o'lchovlarini boshqarish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.

Samarali yondashuv texnologik va an'anaviy elementlarni birlashtirgan yaxlit o'quv dasturini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Ushbu dizayn nazariy bilimlarni, amaliy tajribani va mulohaza yuritish imkoniyatlarini o'z ichiga olishi, bo'lajak texnologiya o'qituvchilariga har tomonlama ta'lim berishlari kerak.

Texnologiya, xalq hunarmandchiligi va badiiy dizaynning fanlararo xususiyatini hal qilish professor-o'qituvchilarning hamkorlikda tayyorlanishini talab qiladi. Muassasalar bo'lajak texnologiya o'qituvchilarining malakasini oshirish uchun turli sohalardagi mutaxassislarni birlashtirgan kasbiy rivojlanish dasturlariga sarmoya kiritishlari kerak.

Xalq hunarmandchiligi va badiiy dizayn madaniy kontekstlarda chuqur ildiz otgan. Uslublar madaniy bilimlarning integratsiyalashuviga urg'u berishi kerak, bu esa bo'lajak texnologiya o'qituvchilarining nafaqat texnologik vositalarda malakali, balki madaniy jihatdan sezgir va xabardor bo'lishini ta'minlashi kerak.

Metodologiyani takomillashtirish real dunyo ilovalariga o'tishni o'z ichiga oladi. Kelajakdagi texnologiya o'qituvchilari nazariya va amaliyot o'rtasidagi tafovutni yo'qotib, o'z kareralarida duch kelishi mumkin

bo'lgan qiyinchiliklarni taqlid qiluvchi amaliy loyihalar bilan shug'ullanishlari kerak.

O'qituvchilarning kasbiy malakalarini rivojlantirishning innovatsion jarayonini tashkil etish nafaqat maxsus bilim va ko'nikmalar majmuasini egallashni, balki uni yanada rivojlantirish uchun sharoitlarni ham ta'minlashi kerak. O'qituvchilarni tayyorlash jarayonini amalga oshirish ularning o'zlariga yuklangan kasbiy vazifalarni va talabalarga yuklangan o'quv vazifalarini hal qilish jarayonini boshqarishga tayyorligini shakllantirishni o'z ichiga oladi hamda tayyorlashning mazmuni va muddatlarini qanday yaxshilashni aniq bilish uchun bashorat qilingan natijaning yaxlit modelini o'rganish kerak. Bu shuni anglatadiki, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasini bir-biriga bog'liq bo'lgan tarkibiy qismlarning tuzilishi sifatida ta'minlash maqsadga muvofiqdir. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, hozirgacha pedagogika fanida o'qituvchi kompetensiyalarining umume'tirof etilgan yagona tuzilmasi, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari kompetensiyasining tuzilishi mavjud emas. Shunday qilib, zamonaviy pedagogika fanida mavjud bo'lgan universitetning o'quv jarayoniga kompetensiya yondashuvini samarali joriy etishni ta'minlash muammosi o'quv maqsadini belgilab beradi. Aynan turli nazariy yondashuvlarni qiyosiy o'rganish asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini strukturaviy modellash tirish o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini tushunishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bo'lajak texnologiya o'qituvchilarini kasbiy malakalarini rivojlantirishning innovatsion usullari orqali ularni faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish, xususan, xalq hunarmandchiligi va texnik ijodkorlik va konstruksiyalar yo'nalishidagi asosiy masalalar har tomonlama va istiqbolli yondashuvni taqozo etadi. Fanlararo hamkorlik, madaniy integratsiya va amaliy tajribalar orqali muammolarni hal qilish va metodologiyani takomillashtirish orqali ta'lim muassasalari texnologiya o'qituvchilarining keyingi avlodini texnologiya va ijodkorlikning murakkab landshaftida harakat qilish uchun yaxshi jihozlangan bo'lishini ta'minlashi mumkin. Ushbu yaxlit tayyorgarlik

nafaqat o'qituvchilarga foyda keltiradi, balki texnologiya ta'limiga yanada jonli va madaniy jihatdan sezgir yondashuvga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Zohidova D.A Hunarmandchilikka kirish, Metodik tavsiyanoma. Toshkent, 2001.
2. Mazur V.A. Davidova F.T. Milliy hunarmandchilikka o'qitish jarayoni mazmuni va uni tashkil qilish Metodik tavsiyanoma, B.Rahimjonov tarjimasi. Toshkent, 1995.
3. Abdusalomovich, A. O., & Izatulloevich, S. S. (2024). Texnologiya Fanidan O'quvchilar Bilimini Baholash Mezonlari Va Uning Ahamiyati. *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 2(3), 3-6.
4. Qodirov B.E. O'quvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta'lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari //Наука и технологии. – 2023. –Т. 1.– №. 2.
5. Қодиров Б.Э. Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари //Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISHDA INTEGRATIV TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH USLUBLARI

Jumaboyeva Jadira Urakbayevna

*Qoraqalpog'iston Respublikasi Qo'ng'iroq tumani 55-sonli
maktabning ma'naviy va ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari*

XXI asr didaktika, shu jumladan o'qitish metodikasida chuqur islohotlar davrini boshlab berdi. Umumiy o'rta ta'limning maqsadlari o'zgardi, yangi ta'lim konsepsiyalari, o'quv rejalari standartlari yaratildi. Ta'lim mazmunini bayon qilish, ayrim o'quv fanlari orqali emas, balki yangicha integratsiyalashgan ta'lim asosida yondoshishni ko'zda tutmoqda. Maktab o'quv rejasidagi o'rganiladigan fanlar sonining ortishi, ayrim predmetlar, jumladan, biologiya, geografiya, kimyo kabi tabiiy

fanlarni o'rganishga ajratilgan vaqtning qisqarishiga olib keldi. Bu, o'z navbatida tabiiy—ilmiy bilimlar sistemasini integrallash, uni o'qitishning tashkiliy shakllari, metodlari va vositalarini yangilash echimini topish zarur bo'lgan muammoni vujudga keltirdi. Bu muammoni echish, ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish bilan chambarchas bog'liqdir. Ta'limni yangilash- uning noan'anaviy tashkiliy shakllari va metodlaridan foydalanishni, jumladan, unga integrativ yondashuvni talab etadi. Integratsiyani faqat turli predmetlardan o'rganiladigan bilimlarning o'zaro bog'lanishi deb tushunmay, balki o'qitish texnologiyalari, metodlari, shakllarining xam integratsiyasi sifatida tushunish lozim. Ularni to'g'ri amalga oshirish ta'lim samaradorligini ta'minlaydi. "Texnologiya" atamasi, horij metodikasidan qabul qilingan bo'lib, xar xil shakllarda tashkil qilingan ta'lim jarayonini ifodalashda ishlatiladi. Didaktik masalalarni echish jarayonida o'quvchilarga ta'sir etuvchi usullarni takomillashtirish maqsadida ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalaniladi. Pedagogik texnologiyaning turlari ko'p bo'lib, ular turlicha sharhlanadi. Didaktikada texnologiyalar uchta asosiy guruhga ajratiladi. Texnologiyalarni dars maqsadiga muvofiq, imkoniyatdan kelib chiqqan holda, intetrativ texnologiya qilib qo'llash lozim. Buni quyidagi "Didaktikada integrativ texnologiyalar" jadvali orqali tasvirlash mumkin.

Didaktikada integrativ texnologiyalar. 1.O'qitishning illyustrativ - tushuntiruvchi texnologiyalari o'quvchilarning umumo'quv faoliyati, maxsus predmetga oid bilimi va ko'nikmalarni xosil qilishga qaratilgan.

2. O'qitishning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalari - u shaxsni o'zini-o'zi rivojlantirishga mo'ljallanadi.

3. O'qitishning rivojlantiruvchi texnologiyalari – har bir o'quvchining shaxsiy rivojlanishida, ichki mexanizmlarini ishga solishga yo'naltirilgan o'qitish hisoblanadi. Bu guruxlarning har biri o'zida bir qancha o'qitish texnologiyalarini mujassamlashtiradi. Masalan, shaxsga yo'naltirilgan texnologiyaga-tabaqalashtirib o'qitish o'zaro kollektiv bo'lib o'rganish, bilimlarni to'liq o'zlashtirish texnologiyalari, modulli ta'lim texnologiyalari har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga

olish, o'qituvchi va o'quvchining o'zaro munosabati usullarini takomillashtirishga imkon beradi.

Hozirgi vaqtda tabiiy - ilmiy predmetlarni integrallab o'qitishda prof. I.V.Dushina, tomonidan bayon qilingan texnologiyalardan keng qo'llanilmoqda O'quv ishlari usullarini shakllantirish texnologiyasi. U qoidalar, namunalar, algoritmlar, rejalar bayoni va biror narsaning tavsifi shaklida ifodalanadi. Bu texnologiya qator darsliklarning metodik apparatida yetarli darajada o'z aksini topgan va ko'pgina o'qituvchilar uni ish tajribalari orqali yaxshi o'zlashtirib olganlar. O'qituvchilik faoliyatini endi boshlayotgan pedagog avvalo mana shu texnologiyaga e'tiborini qaratishi va o'zlashtirishi maqsadga muvofiqdir. Tayanch signallar varag'i texnologiyasi (mantiqiy tayanch konspektlar. M.T.K yoki T.S.V). N.N.Baranskiyning ta'kidlashicha, "sxemalar eng asosiy narsalarni ajratib olish, mantiqiy aloqalarni topish va o'rnatishga o'rgatadi, o'quvchilarga darsni yaxshi o'zlashtirishlariga yordam beradi", Ular o'qituvchilar tomonidan doimo qo'llaniladi.

O'quvchilarning o'quv faoliyatini shakllantirish texnologiyasi. Bu texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, unda o'quv faoliyati, o'quvchilar tomonidan o'quv faoliyatining alohida shakli sifatida qaraladi. U, o'quv topshiriqlari yordamida, bilimlarini egallashga yo'naltiriladi. Dars boshlanishi bilan sinf o'quvchilariga o'quv topshiriqlari taklif qilinadi va ular darsning borishi jarayonida hal etib boriladi. Dars yakunida topshiriqlarga ko'ra, o'zlashtirilgan bilimlar testlar yordamida tekshiriladi. O'qituvchi kurs (bo'lim, mavzu) bo'yicha o'quv topshiriqlari sistemasini tuzadi, o'z faoliyati va u bilan o'zaro bog'langan o'quvchilar faoliyatining loyihalarini ishlab chiqadi. Tabaqalashgan ta'lim texnologiyasi. Bu texnologiyada o'quvchilar, tipologik xususiyatlariga ko'ra, guruhlariga bo'linadi. Guruhlarga bo'lishda, o'quvchilarning o'qishga bo'lgan shaxsiy munosabatlari, predmetni o'rganishga bo'lgan qiziqish va boshqalar xisobga olinadi. Mazmuni, hajmi, murakkabligi bilan bir-biridan farqlanadigan turli darajadagi dasturlar, didaktik materiallar yaratiladi. Ularni bajarish usullari, shuningdek, o'quv natijalarini tashhisi uchun alohida materiallar tayyorlanadi.

O'quv o'yin faoliyati texnologiyasi. Bu texnologiya tabaqalashgan o'qitish texnologiyasiga juda yaqin va u bilan uzviy bog'langan. O'quv o'yini, o'qituvchi va o'quvchilar faol bo'lgandagina o'zining ijobiy natijasini beradi. Bunda o'yin ssenariysi oldindan ishlab chiqilgan va natijalarini baholash usullari rejalashtirilgan bo'lishi kerak. Yaxshi ishlangan o'yin-ssenariysi muhim ahamiyatga ega. Unda o'quv vazifalari aniq belgilangan, murakkab vaziyatdan chiqib ketishning metodik usullari imkoniyatlari aniqlangan bo'lishi kerak. O'yinning turlari ko'p bo'lib, ulardan samarali foydalanish maqsadga erishish imkonini beradi. Kommunikativ- munozara faoliyat texnologiyasi Bu usul ham o'qituvchi tomonidan o'quv jarayonda mukammal tashkil etilishiga bog'liq. U, o'qituvchidan o'quv jarayonini ijodiy yondoshgan holda tashkil qilishni talab etadi. O'qituvchi evristik suhbat usullarini egallagan bo'lishi va o'quvchilarning o'zaro muloqotini tashkil qilishga sharoit yarata olishi zarur.

O'qitishning modulli texnologiyasi. Modul bu alohida funksional tugun hisoblanadi. Bunda o'qituvchi, o'quv material mazmuni va ularni o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilish texnologiyalarini birlashtirib yaxshilaydi. O'qituvchi o'quvchilarning mustaqil ishlari uchun maxsus ko'rsatmalar ishlab chiqadi. Unda mazkur o'quv materialini o'zlashtirishning maqsadi aniq keltiriladi, axborot manbalaridan foydalanishning aniq ko'rsatmalari beriladi va bu axborotlarni egallash usullari tushuntiriladi. Bu ko'rsatmalarda bilimlarni tekshirishning namunalari keltiriladi. Faoliyatni loyihalash texnologiyasi. Bu texnologiyaning mazmuni, tadqiqot faoliyatini tashkil qilishdan iborat. Faoliyatni loyihalash texnologiyalari ijodiy, axborot beruvchi, fantastik, tadqiq va boshqa xillarda bo'lishi mumkin. Shunday qilib, mazkur texnologiyalarni integrallashgan ta'lim jarayonida qo'llash natijasida, o'qituvchi bu jarayonni yanada to'liq, qiziqarli, mazmunli bo'lishini ta'minlaydi. Tabiiy fanlarning predmet sohalari tutashgan joydagi integratsiya, yaxlit dunyoqarashni shakllantirishda va olamni bir butun holda idrok qilishda juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Zohidova.D.A Hunarmandchilikka kirish, Metodik tavsiyanoma. Toshkent, 2001.

2. Mazur V.A. Davidova F.T. Milliy hunarmandchilikka o‘qitish jarayoni mazmuni va uni tashkil qilish Metodik tavsiyanoma, B.Rahimjonov tarjimasi. Toshkent, 1995.

3. Abdusalomovich, A. O., & Izatulloevich, S. S. (2024). Texnologiya Fanidan O‘quvchilar Bilimini Baholash Mezonlari Va Uning Ahamiyati. *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 2(3), 3-6.

4. Qodirov B.E. O‘quvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta’lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari //Наука и технологии. – 2023. –Т. 1.– №. 2.

5. Кадыров, Б. Э. Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид таянч компетенцияларини электрон ахборот таълим муҳитида ривожлантиришнинг дидактик модели: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.37.29.058>

6. Қодиров, Б. Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари // Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

BO‘LAJAK TEXNOLOGIK TA’LIM O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Qodirov Baxtiyor Eshmurzayevich

Termiz davlat universiteti dotsenti, p.f.f.d.(PhD)

Abduqodirov Jasur Baxtiyor o‘g‘li

Termiz davlat universiteti akademik litseyi o‘qituvchisi

Abdullayev Oxunjon Jamshidbekovich

Termiz davlat universiteti akademik litseyi o‘quvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada texnologik jarayonlar asosida bo‘ljak texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlashning shart-sharoitlari, imkoniyatlari o‘rganishga, sharoitlarni inobatga olgan holda metodik tizimlarini ishlab chiqishga bag‘ishlangan.

Kalit soʻzlar: texnologiya, amaliy mashgʻulot, texnologik taʼlim praktikumi, kasbiy kompetensiya, muammoli, taʼlim, maxsus texnologik, ijtimoiy-kommunikativ, yogʻoch.

Kirish. Mamlakatimizdagi ijtimoiy-iqtisodiy oʻzgarishlar, koʻplab ijtimoiy institutlarni va birinchi navbatda ishlab chiqarish kuchlarini tayyorlash orqali ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar bilan bevosita bogʻliq boʻlgan taʼlim tizimini modernizatsiya qilish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Oliy taʼlimi tizimi – ishlab chiqarish jarayonlarida dinamiklikning kuchayishi, axborot oqimining koʻpayishi sharoitida samarali faoliyat yurita oladigan, malakali pedagog kadrlarni tayyorlashni talab qiladi.

Zarur shaxsiy va kasbiy fazilatlarga ega boʻlgan kasbiy kompetensiyali mutaxassislarni tayyorlash boʻyicha ijtimoiy buyurtmani amalga oshirish oʻz navbatida mavjud fan-taʼlimni oʻzgartirmasdan, taʼlimga kompetensiyaga asoslangan yondashuvni tadbiq etmasdan amalga oshirish mumkin emas. Bu taʼlim mazmunini yangilashning muhim kontseptual qoidalaridan hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Boʻlajak texnologik taʼlim oʻqituvchilarining kasbiy kompetensiyani shakllantirish va oliy taʼlim muassasalarida “kompetensiya” va “kompetensiya” kabi tushunchalarining mazmun-mohiyatlarini oʻrganish va tahlil qilish, kasbiy kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish muammolari boʻyicha Q.M.Abdullaeva, N.A.Muslimov, Sh.S.Sharipov, M.B.Urazova, Yu.M.Bundina, Ye.V.Gabdraxmanova, P.A.Koveshnikov, S.A.Murtazina, I.B.Torshina N.Saidahmedovlar oliy taʼlim muassasalarida pedagogik texnologiyalarni qoʻllash masalalari boʻyicha ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirganlar.

Tadqiqot metodologiyasi. Boʻlajak oʻqituvchining ijodiy faoliyati oʻquv-pedagogik faoliyatining nostandart usullarida, oʻz ishini rasmiylashtirishdagi oʻziga xosliklarda, pedagogik vaziyatlarni hal qilishda mustaqil yechimlarni topa bilishda, izlanish faoliyatiga layoqatlilikda, amaliy topshiriqlarni va usullarni tanlashga erkin yondashishda, tashabbuskorlikda, oʻz taklif va gʻoyalarini erkin ifodalashda namoyon boʻladi.

Texnologik ta'lim yo'nalishi bo'yicha bo'lajak texnologik ta'limi o'qituvchisining amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishda ta'lim oluvchining ijodiy faoliyati katta rol o'ynaydi [13]. Ijodiy faoliyatda intuitsiya, diqqat, kuzatuvchanlik, hissiyot, idrok, xotira, tafakkur, tasavvur, iroda va boshqa xususiyatlar safarbar qilinadi.

Tahlil va natijalar. Darhaqiqat bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining ishlab chiqarish faoliyati turlarining mazmuni bilan belgilanadigan kasbiy kompetensiyalari rivojlangan bo'lishi kerak. Shu munosabat bilan Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining texnologik kompetensiyalarini shakllantirish jarayonini loyihalash alohida ahamiyatga ega.

Bo'lajak texnologik o'qituvchilari faoliyatida umumkasbiy va mutaxassislikka oid bilimlarni qay darajada egallaganligi katta ahamiyatga ega, chunki duradgor o'z ijodiy faoliyatida egallagan bilimlarga tayanadi.

Duradgor nafaqat muhit va personajlarni o'zaro munosabatini, Bajaryotgan ishini texnologik xarita orqali ketma-ket ishlarini bajaradi, balki manbasini va hattoki bajarish asbob vositalarini ham o'rnatadi.

Bo'lajak texnolog o'qitish jarayoni faol fikrlash faoliyati bilan bog'liq. Bo'lajak texnologiya fan o'qituvchisining faol fikrlashini zamonaviy loyixani yaratish jarayonida uning amaliy ishida kuzatish mumkin. Hatto ijodiy fikrlash ma'lum topshiriq va bitta ijodiy ish bilan cheklangan holda ham talabalarning eskizlar va maketlarda bajarilgan ishlari doim individualdir. Bu har bir talabaning fikrlash jarayoni uning hayotiy tajribasi, kuzatishlari, dunyoqarashi, fantaziyasi, didi, tayyorgarlik darajasi bilan belgilanadi.

Muammoga asoslangan ta'lim - bu o'quv vazifalarini qo'yish, ularni hal qilish usullarini tanlash, diagnostika qilish va olingan natijalarni baholashni bosqichma-bosqich tashkil etish hisoblanadi.

Bo'lajak texnolog o'qitish jarayoni faol fikrlash faoliyati bilan bog'liq. Bo'lajak texnologiya fan o'qituvchisining faol fikrlashini zamonaviy loyixani yaratish jarayonida uning amaliy ishida kuzatish mumkin. Hatto ijodiy fikrlash ma'lum topshiriq va bitta ijodiy ish bilan cheklangan holda ham talabalarning eskizlar va maketlarda bajarilgan ishlari doim individualdir. Bu har bir talabaning fikrlash jarayoni uning

hayotiy tajribasi, kuzatishlari, dunyoqarashi, fantaziyasi, didi, tayyorgarlik darajasi bilan belgilanadi.

Shunday qilib, fikrlash faoliyatini tahlil qilib, bilish faoliyatining eng yuqori va mukammal bosqichi sifatidagi tafakkurning subyektning amaliy faoliyati (mazkur holda, badiiy-ijodiy faoliyati) bilan uzluksiz aloqasi to'g'risida xulosa chiqarish mumkin. Inson yaratgan barcha narsa amalda tekshiriladi, amaliyot esa tafakkur natijalarini qo'llanishining asosiy sohasi hisoblanadi. Texnologiya fani o'qituvchilarini kasbiy kompetensiyalar tayyorlashda Oliy ta'limi muassasalarida amaliy topshiriqlar orqali moddiy texnik bazalarda o'qitish, bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari yetarli darajada o'rganilmagan.

Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining o'quv fanlarini o'rganish jarayoniga texnologik faoliyat holatlarini imkon qadar ishlab chiqarish sharoitlariga yaqinlashtirish va talabalarga kompetentsiya shaklida taqdim etish talabalarining kelajakdagi kasbiy faoliyatini modellashtirish imkonini beradi. Ushbu model asosida faoliyatga yo'naltirilgan o'quv vazifalarining zaruriy shartlari quyidagilar:

o'quv jarayonini tashkil etish, talabalarni nazoratdan o'tkazish va auditoriyada fanlararo kompetensiyaga yo'naltirilgan vazifalarni hal qilishni ta'minlash;

talabalarda kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradigan faol o'qitish usullariga asoslangan o'quv va kasbiy faoliyatga talabani jalb qilish;

o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi dialogik munosabatlar, bu texnologik kompetensiyalarni shakllantirishda talabaning sub'ektiv pozitsiyasini rivojlantirishni ta'minlash;

o'quv jarayonining samaradorligini aniqlash va uni o'z vaqtida tuzatish imkonini beradigan kasbiy tsikllarning o'quv fanlarini o'rganishda talabalarining texnologik kompetensiyalarini rivojlantirish monitoringini olib borish;

Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining texnologik kompetensiyalarining mazmuni va tuzilishi talabalarining texnologik

kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan muammoli topshiriqlar asosida o'qitishning mohiyati ochib berish;

Xulosa. Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasi - subyektning mavjud maxsus texnologik va ijtimoiy-kommunikativ bilim, ko'nikma va malakalarga asoslangan holda moddiy ishlab chiqarish sohasidagi texnologik faoliyatning ma'lum bir yo'nalishi va darajasidagi kasbiy muammolarni muvaffaqiyatli hal qilishga tayyorligi hamda kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan fazilatlar majmuidir. Bu tayyorgarlik subyektning texnologik faoliyatning tipik va nostandart vaziyatlarida kasbiy muammolarni hal qilishning eng yaxshi usullarini aniqlash, ishlab chiqish va qo'llash qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qodirov B.E. O'quvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta'lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari //Наука и технологии. – 2023. –Т. 1.– №. 2.

2. Кадыров, Б. Э. Ўқувчиларнинг хунармандчиликка оид таянч компетенцияларини электрон ахборот таълим муҳитида ривожлантиришнинг дидактик модели: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.37.29.058>

3. Қодиров Б. Ўқувчиларнинг хунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари //Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

4. Abdusalomovich, A. O., & Izatulloevich, S. S. (2024). Texnologiya Fanidan O'quvchilar Bilimini Baholash Mezonlari Va Uning Ahamiyati. Journal of Innovation in Education and Social Research, 2(3), 3-6.

5. B.E.Qodirov O'quvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta'lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shartsharoitlari. – 2023.

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA BANK-MOLIYA SOHASIGA DOIR MATNLAR TARJIMASINING O‘RGANLISHI

Sultonova Dilfuza Choriyevna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida bank-moliya sohalariga oid terminlarni tasniflash va tavsiflash, ularni turli tizimli tillar kesimida lingvistik tahlil qilish, terminlarning tarjima qilish bayon qilingan.

Kalit so‘z va iboralar: ingliz tili, o‘zbek tili, bank-moliya, matnlar, tarjima, usullar, terminlar, atamalar va bosjqalar.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi mustakillikka erishgach, jahonning ko‘plab davlatlari bilan teng xukukli ijtimoiy-iktisodiy, siyosiy-madaniy va diplomatik alokalar o‘rnatildi, xorijiy investorlar uchun imtiyozli solik stavkalari belgilandi. Shu bois, o‘tgan 32 yillik davrda mamlakatimiz iqtisodiyoti rivojlanishida tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilarining ishtiroki va hissasi tobora ortib bormokda. Respublikamizga ko‘plab xorijlik tadbirkor va ishbilarmonlarning tashrif buyurishi va ular bilan o‘zaro manfaatli hamkorlik alokalari o‘rnatilishi solik va bojxona tizimi faoliyatini yanada takomillashtirishni talab kiladi. Bu o‘z navbatida bank-moliyasohalari amaliyoti uchun bir necha xorijiy tillarda erkin muloqot qila oladigan malakali, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashni ham taqozo etadi.¹

XXI asr boshiga kelib til va tilshunoslik amaliy tadqiqotlarni talab qilmoqda. Til harakatda bo‘lmas ekan, u kishilarga xizmat qilmas ekan, bu tilning jamiyatdagi o‘rni susayib ketaveradi. Til vositasida o‘z fikrlarini, his-tuyg‘ularini ifodalaydilar. Til kishilarning birbirlarini tushunishlariga, yashash uchun vositalar topishda birlashishlariga, ishlab chiqarishni tashkil qilish, tabiat kuchlari bilan kurashishga yordam bergan. Til-aloqa quroli, u vosita. Nutq esa ana shu aloqa jarayonini amalga oshirish uchun xizmat qiladi. Tilning umri uni yaratgan xalqning umridan uzoq bo‘ladi. Til rivoji kishilarning turli-tuman tajribalarining takomillashiga,

¹2030 yilga qadar O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqidagi nizomi.

bu tajribalarning avlod-dan-avlodga o'tishiga imkon bergan. Natijada fan, madaniyat, texnika taraqqiy qilgan, ya'ni kishilik jamiyati rivojlangan.

Tilning rivojlanishi jamiyat rivojlanishi bilan bevosita bog'liq bo'lib, ijtimoiy hayotda ro'y bergan o'zgarishlar tilda aks etadi. Bu o'zgarishlar hammadan ko'proq tilning lug'at boyligida o'z ifodasini topadi. Yangi narsa-buyum va tushunchalarning keng iste'moldan chiqib ketishi hammadan avval tilning lug'at boyligida o'zgarish bo'lishiga olib keladi².

Til birliklari ijtimoiy qo'llanilishi nuqtai nazaridan nutq sharoitiga bog'liq ravishda vazifalanishni kasb etadi. Ayrim lug'aviy birlik garchi sinonimik qator tarkibida turishiga qaramay, semantik tarkibidagi ma'no nozikligiga ko'ra og'zaki yoki badiiy nutq uchun xoslanganligi bilan farqlanadi. Til birliklarining ijtimoiy futsionallashuvi lug'aviy birliklarning ayni mana shu xususiyatidan kelib chiqadi.

Ingliz tilini chet tili sifatida o'rganish orqali mamlakatimiz taraqqiyotiga hissa qo'shish, dunyo ilmu-fani yutuqlarini egallash ham mamlakatimizda ustivor sohalardan biridir. Bu borada ingliz tilining turli sohalarga oid leksik birliklarini o'zbek tili bilan chog'ishtirib o'rganish bo'yicha qator tadqiqotlar amalga oshirilayotganligini ta'kidlab o'tish zarur. Zero, chet til ta'limida o'rganilayotgan tilning leksikasini o'rganish juda muhim.

Leksika (yun. lexis – so'zga oid, lug'aviy) – tildagi barcha so'zlar va iboralar yig'indisi, tilning lug'at tarkibi. Leksika ma'lum qonun-qoidaga bo'ysunuvchi izchil va murakkab tizimdan iborat. Til leksikasi to'xtovsiz o'zgarib turadi. Bu narsa lug'at tarkibida yangi so'zlarning paydo bo'lishi, mavjud so'zlardan ayrimlarining eskirib, iste'moldan chiqishi, leksik ma'nosini o'zgartirib, yangi ma'no kasb etishi kabi jarayonlarda ko'rinadi. Jamiyat taraqqiyoti va ijtimoiy tuzumning o'zgarishi bilan uzviy bog'langan holda leksika boyib boradi. 20-asrda barcha xalqlar qatori o'zbek xalqi leksikasi ham tezlik bilan o'sib, taraqqiy etdi. O'zbek tili leksikasiga baynalmilal so'zlar keng ko'lamda kirib keldi. Buning ustiga fan va turli sohalar terminologiyasi ham to'xtovsiz o'sib bormoqda. O'zbek tili leksikasida o'z va o'zlashgan qatlam, shuningdek, o'z qatlam tarkibida umumturkiy so'zlar va ulardan yasalgan o'zbekcha so'zlar

² <https://bestpublication.org/index.php/ozf/article/view/738/714>

mavjud. O‘zlashma qatlam tarkibida forsha, arabcha, ruscha-baynalmilal so‘zlar bor.

O‘zbek tili leksikasi zamonaviyligi jihatdan 3 asosiy qatlamga bo‘linadi: 1) zamonaviy qatlam – eskilik va yangilik bo‘yog‘iga ega bo‘lmagan so‘zlar. Shu qatlamga oid so‘zlar o‘zbek tili leksikasining asosini tashkil qiladi; 2) eski qatlam – hozirda ham iste’molda bo‘lgan istorizmlar, arxaizmlar bu qatlamga kiradi; 3) yangi qatlam – yangi leksika deb ham yuritiladi.

Lug‘aviy birliklar ishlatilish doirasi jihatdan 2 qatlamga ajratiladi: 1) ishlatilish doirasi chegaralanmagan so‘zlar. Ma’nosi shu tilda so‘zlovchilar uchun tushunarli va umumqo‘llanish xususiyatiga ega bo‘lgan so‘zlar umumiste’moldagi chegaralanmagan leksika sanaladi; 2) ishlatilish doirasi chegaralangan so‘zlar – til lug‘at tarkibining ajralmas qismi bo‘lib, uning tarkibiga dialektal, terminologii kasb-hunar leksikasi, ilmiy atamalar, jargon va argolar, vulgarizm va varvarizmlar kiradi. Lug‘aviy birliklar nutq ko‘rinishlari jihatdan adabiy va so‘zlashuv nutqiga xoslangan bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Toshmatov Sh.X. O‘zbekistonda bank tizimining shakllanish va rivojlanish tarixi: iqtisod.fan.dok... diss. – Toshkent, 2006. -288 b. – B.6-7.

2. Lavrushin O.I. i dr. Bankovskoe delo: Uchebnik. – Moskva: KNORUS, 2005. – S.14-15.//Toshmatov Sh.X. O‘zbekistonda bank tizimining shakllanish va rivojlanish tarixi: iqtisod.fan.dok...diss. – Toshkent, 2006. – B.15.

3. O‘zbekiston Respublikasi bank tizimi./F.M.Mullajonov tahriri ostida. – Toshkent: O‘zbekiston, 2001. – B.6.

4. Klengel-Bandt E. Puteshestvie v Drevniy Vavilon. – Moskva: Nauka, 1979. – S.107.

**VI SHO‘BA. YOSHLARNI KASB-HUNARGA
TAYYORLASHDAGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA
ILM-FANNING DOLZARB MASALALARINI ILMIY-NAZARIY
ASOSLASH**

**SAVODGA O‘RGATISH DAVRIDA INTERFAOL
USULLARDAN FOYDALANISH**

Karimova Bibixol Xayrullayevna

Termiz davlat universiteti dotsenti v.b., p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada savodga o‘rgatish darslariga tayyorgarlik va asosiy davrni o‘z ichiga qamrab olgan, shuningdek, o‘quvchilar bilan olib boriladigan ta’limiy - tarbiyaviy ishlar mazmuni, og‘zaki va yozma matn haqida, gap, matnning gaplardan tuzilishi, so‘z, gaplarning so‘zlardan tashkil topishi, ya’ni matn tuzish va uni bo‘laklarga bo‘lib matn tarkibini tashkil qiluvchi qismlarni idrok etishga o‘rgatish yuzasidan fikrlar bayoni keltirilgan.

Tayanch tushunchalar: Savod, tovush, boshlang‘ich, sinflar, o‘quvchi, taraqqiyot, barkamol avlod, savod, alifbe, dars, ta’limiy-tarbiyaviy, sifat, tovush, harf, so‘z, bo‘g‘in, nutq, o‘stirish, ta’limiy-tarbiyaviy, matn.

Kirish. Bola shaxsini ta’lim berib tarbiyalashga alohida e’tibor qaratish lozim. Bu vazifani boshlang‘ich sinf davridanoq amalga oshirish lozim. Bu mas’ullikni har bir boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi his qilmog‘i lozim.

Barkamol avlod taraqqiyoti savod chiqarishning asosi bo‘lgan alifbe darsligining ta’limiy-tarbiyaviy sifat darajasiga bog‘liq. Savodga o‘rgatish davrida ta’lim jarayonida qo‘llash uchun asos bo‘lib xizmat qiladigan tahlil-tarkib tovush usulining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Savodga o‘rgatishning ilk davridanoq jonli nutqdagi tovush bilan adabiy nutqdagi tovushni chog‘ishtirish asos qilib olinadi. O‘quvchi alifbegacha bo‘lgan davrda, shuningdek, bog‘chaning maktabga tayyorlov guruhlarida nutqdagi tovushlarni eshitish yo‘li bilan farqlashga o‘rgatiladi. Alifbe davrida esa tovushni so‘zdan ajratib olishga, shu tovushni

ifodalaydigan harfni tanishga o'rgatiladi. Bunda tanishtirilishi lozim bo'lgan.

Baland ovozda talaffuz qilinadi, «tovush artikulyatsiyasi» ko'rsatiladi. O'quvchilarga tovushni talaffuz qildiriladi. Shundan so'nggina tovushni ifodalaydigan harf shakli bilan tanish tiriladi. So'zlarni o'qishda esa tovush uyg'unligiga, tovushlarni harflab emas, bo'g'inlab biriktirib o'qishga alohida e'tibor beriladi.

Savodga o'rgatishning barcha bosqichlarida nutq bo'laklarini birlashtirish, uyg'unlashtirish, tarkiblash yoki aksincha, yaxlit nutqni bo'laklarga ajratish-tahlil qilishga oid fikriy operatsiyalar amalga oshiriladi. Shuning uchun ham bu metod (ajratish-qo'shish) tahlil-tarkib usuli deb ataladi. Savodga o'rgatishning barcha bosqichlarida (alifbega tayyorgarlik davri, alifbe davri, alifbedan keyingi davrlarda) tahlil-tarkib operatsiyalaridan unumli foydalanib boriladi.

Alifbe davrida o'quv materiallarini tanlash va joylashtirishda o'quvchining fikrlash darajasi, yoshi va imkoniyatlarini hisobga olgan holda, nutq tovushlarining xususiyatlari nazarda tutiladi. Bu tamoyil tovush va harflarni o'rganish tartibiga, o'qish uchun so'z tanlashga, matn tanlashga, matnlar hajmiga bevosita taalluqlidir.

Alifbe davrida o'qish va yozishga o'rgatishning uyg'unlikda, baravar olib borilishi tahlil-tarkib tovush usulining eng asosiy xususiyatlaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Savodga o'rgatishning ilk bosqichida o'qituvchi oldida so'zlarning yozuvda ifodalanishi, harf va tovush haqida tushuncha, so'zni bo'g'in va tovushlarga ajratish, bog'lanishli nutqni o'stirish, boshlang'ich orfografiya qoidalari xususida tasavvurni rivojlantirish, umuman ona tili ning go'zalligi va rang-barangligini anglatishdek muhim vazifa turadi. Bu bosqichda muayyan turlarni tashkil etuvchi predmetlar nomi - alifbe darsligining alifbegacha bo'lgan davrida: mevalar, sabzavot, poliz ekinlarining turlariga oid rasmlarning berilishi, keyingi bosqichlarda joy nomlari, o'rmon hayvonlari, parrandalarni turkumlab o'rgatishga oid matnlar va rasmlarning tavsiya etilishi, tugallanmagan jumla, matn, so'zlarning berilishi, ularning o'quvchi tomonidan davom ettirilishi, o'zbek xalq maqollari, topishmoq, tez aytish va hikmatli so'zlarning

berilishi - bularning barchasi o‘quvchining nutqi va tafakkurini o‘stirishga qaratiladi.

Savodga o‘rgatish darslari tayyorgarlik va asosiy davrni o‘z ichiga qamrab olib, mazkur bosqichda o‘quvchilar bilan olib boriladigan ta’limiy tarbiyaviy ishlar turli-tumandir. Xususan, bu davrda: matn, og‘zaki va yozma matn haqida, gap, matnning gaplardan tuzilishi, so‘z, gaplarning so‘zlardan tashkil topishi, ya’ni matn tuzish va uni bo‘laklarga bo‘lib matn tarkibini tashkil qiluvchi qismlarni idrok etishga o‘rgatish, bo‘g‘in, tovush, harf haqida ma’lumot berish, unli tovushlar va undosh tovushlar haqida ma’lumot berish, tovushlarning unli va undosh tovushlarga ajralishini o‘rgatish, alifbedagi rasmlar, o‘qituvchi yoki o‘quvchilar tomonidan tayyorlangan suratlar asosida matn tuzdirish, o‘quvchilar bilgan she’r, hikoya, ertak, maqol, tez aytish va boshqalarni yoddan aytirish, ularga yangi she’r, hikoya, ertak, maqol, topishmoq kabilarni o‘rgatib borish, alifbe darsligidagi so‘zlar, uning ma’nolari ustida ishlash, tanish so‘zlar asosida o‘quvchilarni gap tuzishga o‘rgatish, harf va tovush orasidagi mutanosiblik va farqni tushuntirish ishlari olib boriladi.

Birinchi Prezidentimiz I.Karimov O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi IX sessiyasida so‘zlagan nutqida: «Bolalarimizni qachondan boshlab, qanday qilib, qanday usulda va uslubda milliy qadriyatimiz, urf-odatlarimiz bilan tanishtirish kerak»ligini o‘ylab ko‘rishimiz lozimligini, ularda mustaqil fikrlashga rag‘bat uyg‘otish uchun pedagogik jihatdan ta’sirchan vositalarni izlab topish, o‘quv sharoitiga tatbiq etish zarurligini uqtirgan edilar.

Darslikda 20 dan ortiq jumboqli topshiriq va krossvordlar berilishi mumkin. Jumboqli topshiriqlarni yechishda o‘qituvchi o‘quvchilar jamoasining imkoniyatlarini hisobga olishi, ba’zi topshiriqlarni yechishga bolalarni oldindan tayyorlashi, ya’ni jumboqli topshiriqni kattalashtirilgan nusxasini ko‘rsatib, undagi ba’zi o‘rinlarni izohlashi maqsadga muvofiqdir.

Tahlil va natijalar: Xususan, T tovush-harfini o‘rganish uchun OTMA so‘zini bolalar osongina topa oladilar, uning tarkibida O, T, M, A tovushlari qatnashgan, ushbu harflar ishtirokida OT, MOT, TOM kabi so‘zlarni tuzish mumkin.

Darslikda ertakdan rasm-lavhalar, ular asosida matn berib borishga ham e'tibor berildi. Xususan, Alifbe davrining boshlang'ich bosqichida o'rganish uchun «Qaynar xumcha» ertagiga chizilgan rasm-lavha va matnni quyidagi tarkibda o'rganish mumkin. O'qituvchi bu ertakka ishlangan bir necha rasmlarni o'quvchilarga ko'rsatadi. (rasmlar sinf xattaxtasiga ilib qo'yiladi). – Qani, bolalar, bu rasmlar sizga qaysi ertakni eslatyapti? – «Qaynar xumcha» ertagini. – Yaxshi. Kim «Qaynar xumcha» ertagini aytib beradi? Albatta, o'quvchilarning javobini to'ldirgan holda, o'qituvchi ertakni qayta, obrazli va jonli ohangda aytib beradi, rasmlar asosida suhbat o'tkazadi. Keyin darslikdagi rasm-lavha tasviri asosida berilgan matn o'qitilib, gaplar tuzdiriladi. - Ana oltin. - Bobo oltinni ko'rdi, kabi.

Alifbe davri uchun har bir tovushga ilova sifatida so'zlarning bo'g'inlab berilishidan maqsad, avvalo, kelajakda o'quvchining orfografik savodxonligini ta'minlashga, to'g'ri o'qish va yozish ko'nikmalarini tarkib toptirishga, qolaversa, uning lug'at boyligini, so'z zaxirasini oshirishga qaratilgan. Ushbu materiallar yangi bilimlarni mustahkamlashga oid mashg'ulotlarda o'quvchilar bilimni tekshirib ko'rishda asqotadi. O'qituvchilar mazkur didaktik materiallarga ijodiy yondashgan holda o'quvchilarning to'g'ri yoza olishi, so'z boyligi, so'zlarni bo'g'inlarga to'g'ri ajrata bilishga oid bilimlarini tekshirib boradilar. Masalan: B harf-tovushini o'rganish uchun 3 ta so'z andozasi berilgan bo'lib, ular bobo, beshik, baliq rasmlari bilan birgalikda taqdim etilishi mumkin. Birinchi andozani o'quvchilar mustaqil to'ldira oladilar, chunki bobo so'zidagi barcha harf-tovushlar o'quvchilarga tanish, beshik va baliq so'zlariga oid andozalarni to'ldirish emas, balki mazkur so'zlarni darslikdagi andozasiga asoslanib bo'g'inlarga ajratishni talab qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. O'qituvchi: - Qani, «beshik» so'zini bo'g'inlarga ajrataylik-chi. O'quvchilar: - Be-shik. O'qituvchi: - «Beshik» so'zida nechta bo'g'in bor ekan? O'quvchilar: - Ikkita. O'qituvchi: - Juda to'g'ri. Yangi o'rganilgan har bir harf-tovush uchun berilgan rasm asosidagi so'zlarni shu xilda bo'g'inlarga bo'lib talaffuz etish, barcha harf-tovushlari o'rganilgan so'zlar uchun berilgan andozalarni mustaqil to'ldirish o'quvchida orfografik savodxonlikni o'stirishga yordam beradi. Hozirgi vaqtda

izlanuvchan va tajribali o'qituvchilar bilish faoliyatini jadallashtirishda ta'lim jarayonini didaktik o'yinlar bilan uyg'unlashtirib samarali natijalarga erishmoqdalar. Ma'lumki, o'qituvchi didaktik o'yin darslarni o'tkazish uchun juda ko'p adabiyotlar bilan tanishishi, o'quvchilarning bilim darajasi, yoshi, psixologik xususiyatlari, iqtidorini hisobga olishi zarur.

Xulosa va takliflar. O'qituvchi o'quvchilarni yakkama-yakka, keyinchalik guruhli o'yinlarga tayyorlashi, ular muvaffaqiyatli chiqqanidan so'ng ommaviy o'yin darslarini o'tkazishi kerak. Chunki o'quvchilar didaktik o'yin darslarda ishtirok etish uchun kerakli bilim, ko'nikma va malakalarni egallagan bo'lishlari zarur. Savodga o'rgatish davrida qo'llaniladigan ba'zi didaktik o'yin mashg'ulotlaridan namunalar keltiramiz:

Mazkur didaktik o'yinni alifbegacha davr va alifbe davrida qo'llash mumkin. O'quvchilarga bir so'z o'qib eshittiriladi. Masalan: «Ism» so'zi. Agar o'quvchilar mazkur so'zni yoza olsalar, alifbe davrida bu so'zni sinf xattaxtasiga yozib qo'yish mumkin. So'ngra so'zdagi har bir harfga alohida so'zlar toptiriladi. «Ism» so'zidagi I, S, M harflari uchun o'quvchilar: I - ilon, S - sigir, M - maymun so'zlarini topadilar. O'qituvchi mazkur so'zlar ishtirokida gap tuzdiradi. O'quvchilar «Hayvonot bog'ida ilon, maymun bo'ladi, sigir esa bo'lmaydi», «Men ilon, maymun, sigir rasmini chizdim» kabi gaplarni tuzishlari mumkin. Ilon, sigir, maymun so'zlarini bo'g'inlarga bo'lib o'rgatish, so'zlar tarkibidagi unlilar haqidagi ma'lumotni mustahkamlash asosida o'quvchilarning bo'g'in va tovush munosabatiga oid tushunchalari rivojlantiriladi.

Demak, boshlang'ich sinf darslarida interaktiv metodlardan foydalanish samaradorligi yuqori sanaladi. Buning uchun har bir o'qituvchi darslarida interaktiv metodlardan foydalansa maqsadga muvofiqdir. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun pedagoglar mas'uliyat his qilmog'i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.A. Mavlyanova. N.X. Raxmankuiova. «Boshlang'ich ta'limda innovatsiya». T.. TDPU 2007-y

2. Abdurahmonov X., Ikromova R. Qiziqarli grammatika, Toshkent, “O‘qituvchi”, 1974.

3. Ne‘matov H., G‘ulomov A., Abdurahimova M., Qobilova B. 5-sinfda “Ona tili” sinov darsligi bilan ishlaydigan o‘qituvchilar uchun metodik tavsiyalar, Toshkent, 1997.

4. Qo‘chqorov A. “So‘z tarkibi” Grammatik kompozitsiyasi, “Til va adabiyot ta’limi”, 1992, 1-son, 28-31-betlar.

5. Nurmatova M. Ifodali o‘qish to‘garagi, “Til va adabiyot ta’limi”, 1992, 1-son, 28-31-betlar.

6. Jalilova M, Ne‘matova G. Takrorlash mashg‘ulotlarini “Topqirlar bellashuvi” tarzida o‘tkazish. “Til va adabiyot ta’limi”, 1994, 2-3-qo‘shma son, 36- 37-betlar.

«KASB TA’LIMI METODIKASI» FANINI O‘RGANISHDA TEXNOLOGIK XARITALARNING O‘RNI

Eshqorayev Ulug‘bek Choriyevich

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti dotsenti,
texnika fanlari nomzodi*

E-mail: ulugbek.eshkaraev@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada ayrim mavzular bo‘yicha qiyosiy tahlil, oldindan rejalashtirilgan loyiha texnologik xaritalari, shuningdek, kasb-hunar texnikumlarida “Kasb-hunar ta’limi metodikasi” fanidan o‘tkaziladigan mashg‘ulotlarda amaliy tatbiq etish masalasi yoritib berilgan.

Tayanch so‘z va tushunchalar: texnikum, mashg‘ulot, ta’lim, texnologik xarita, metodika, kasb-hunar, tanlash, yo‘naltirish, texnologiya, imkoniyat.

Oliy ta’lim muassasalarida kasb ta’limi o‘qituvchisining faoliyati shaxsni tarbiyalash jarayonida talabalarning ta’lim-tarbiya olish sharoitlarini yaratish, uning ehtiyojlarini qondirish va qobiliyatlarini ochish hamda rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Pedagogikaning muhim muammolaridan biri o‘qituvchining mutaxassisligi va faoliyatining asosini tashkil etish shart bo‘lgan pedagogik jarayon nazariyasini ishlab chiqishdir. Yosh pedagoglar mutaxassislik bo‘yicha

mavjud bilimlaridan tashqari o'quv jaryoniga qadam qo'yar ekanlar, pedagogik va psixologik bilimlar, texnologiya va o'qitish metodikalariga doir zarur pedagogik bilimlarni egallagan bo'lishlari kerak.

Respublikamizning ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan yosh istiqbolli bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilariga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'rgatish, pedagogika va psixologiya fanlariga oid bilimlarini yanada mustahamlash va olgan bilimlarini o'quv-tarbiya jarayoniga qo'llay olishga o'rgatish, shuningdek, ularga pedagogik mahorat sirlarini ochib berish muxim ahamiyatga ega [1,2].

Ta'limning samaradorligini oshirish, shaxsning ta'lim markazida bo'lishini va yoshlarning mustaqil bilim olishlarini ta'minlash uchun ta'lim muassasalariga yaxshi tayyorgarlik ko'rgan va o'z sohasidagi bilimlarni mustahkam egallashtirgan tashqari zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va interfaol usullarni biladigan, ulardan o'quv va tarbiyaviy mashg'ulotlarni tashkil etishda foydalanish qoidalarini biladigan o'qituvchilar kerak. Viloyatimizdagi mavjud qishloq xo'jaligi yo'nalishidagi texnikumlarning kasb ta'limi o'qituvchilarini yangi pedagogik texnologiyalar va interfaol usullar bilan qurollantirish va olgan bilimlarini o'quv-tarbiyaviy mashg'ulotlarda qo'llash malakalarini uzluksiz oshirib borish lozim [4].

Darsning texnologik xaritasini qay ko'rinishda tuzish, bu o'qituvchining tajribasi, qo'ygan maqsadi va ixtiyoriga bog'liq. Texnologik xarita qanday tuzilgan bo'lmasin, unda dars jarayoni yaxlit holda aks etgan bo'lishi hamda aniq belgilangan maqsad, vazifa va kafolatlangan natija, dars jarayonini tashkil etishning texnologiyasi to'liq o'z ifodasini topgan bo'lishi kerak. Texnologik xaritaning tuzilishi o'qituvchining darsni kengaytirilgan konspektini yozishdan xalos etadi, chunki bunday xaritada dars jarayonining hamda o'qituvchi va talaba faoliyatining barcha qirralari o'z aksini topadi [3].

Misol tariqasida biz quyida «Kasb ta'limi metodikasi» fanidan o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlarning ba'zi bir mavzularini oldindan loyihalashtirilgan texnologik xaritasini havola qilamiz.

**«Kasb ta’limining metodologik asoslari» mavzusidagi amaliy
mashg’ulotini o’tkazishga oid uslubiy ishlanma
(ajratilgan soat – 2 soat)**

Texnologik xarita

O’qitishning kutilgan natijalari		
Kognitiv (lot. Cognito-bilim) yoki o’qish maqsadi (nima biladi va tushunadi)	Psixomotorli maqsadlar (nima qiladi)	Hayajonli (affektiv) yoki emotsional-qimmatli maqsadi (nima his qiladi)
- Kasb ta’limi sohasi bo’yicha adabiyotdan foydalana oladi; - Kasb ta’limi metodikasi fanidan texnik matnni tushunadi; - Kasb ta’limi metodikasi fanidan texnik atamalarni tasniflaydi; - maxsus fanlarning amaliy yo’naltiruvchi va maqsadini o’rganadi;	- Kasb ta’limi metodikasi fanidan ma’ruza, amaliy va laboratoriya mashg’ulotlari bo’yicha nazorat savollari tuzadi; - fanning mazmuni bo’yicha 10-15ta termin (atama) va tushunchalarni ajratadi va ularning mazmunlarini fan dasturida keltirilgan adabiyot-lardan foydalanib tahlil qiladi; - tanlangan atama va tushunchalar bo’yicha 10-15ta savol-javob tuzadi; - boshqa talabalar tomonidan o’qilgan atama va savol-javoblarni to’ldiradi; - “Texnik matnni tushunish” mavzusida referat ishi topshiradi.	- Kasb ta’limi fanlari mazmunini mukammal bilish lozimligini tushunadi; - o’rganiladigan masalalarga qiziqish uyg’onadi va ularning muhokamasida qatnashadi; - maxsus fanlarning tuzilishi va mazmunini o’rganishda individual va guruh bilan faoliyat ko’rsatishga intilishni namoyon qiladi;

O’qitishning o’quv-tarbiyaviy maqsadi

Kasb ta’limi fanlari mazmuni bilan tanishtirishda matn tanlash, izoh yozish, ifodali o’qish ko’nikmalarini shakllantirish;

Kasb ta’limi fanlari mazmunini tahlil qilishni o’rganish.

Ishlash uchun boshlang’ich materiallar	O’quvchilarning motivatsiyasi va faollashtirish	Mashg’ulotlar ta’minoti
- Kasb ta’limi metodikasi fanlaridan o’quv adabiyot namunalari; - texnik atamalar izohli lug’ati; Qo’llaniladigan usul va amallar: - yo’naltiruvchi savollar; - individual ish; - kichik guruhlarda ishlash;	- Kasb ta’limi metodikasi fanlari mazmunini mohiya-tini tushunmaslik ishlab chiqarish sohalari ishchilari faoliyatiga qanday ta’sir ko’rsatadi? - adabiyotlarda keltirilgan atamalarning murakkablikda tuzilganligi, juda ham ilmiy tilda bayon etilganligi fan mazmunini o’zlashtirishga ta’sir ko’rsatadimi?	1. Mirsaidov K.J. Maxsus fanlarni o’qitish va ishlab chiqarish ta’limi metodi-kasi.- T. O’qituvchi, 1996 y. 2. Eshqoraev U.Ch. Ixtisoslik fanlarini ukitish va ishlab chiqarish ta’limi metodikasi. O’quv-uslubiy qo’llanma. T. 2007 y.

Uslubiy tavsiyanomalar. Kasb ta’limi sohasi bo’yicha adabiyotdan 10-15 ta atama (Yengil, oson, tushunarli bo’lishi kerak) tanlab olinadi va ular asosida glossariy tuziladi. Atamalar ko’pchilik tomonidan qo’llaniladigan, hammaga tushunarli bo’lishi kerak [4].

O'qituvchi o'qitayotgan fanining har bir mavzusi, har bir dars mashg'uloti bo'yicha tuzgan texnologik xaritasi, unga fanni yaxlit xolda tasavvur etib yondashishga, tushunishga (bir semestr, bir o'quv yili bo'yicha), yaxlit o'quv jarayonining boshlanishi, maqsadidan tortib, erishiladigan natijasini ko'ra olishiga yordam beradi. Ayniqsa, texnologik xaritaning talabalarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuzilishi, uni shaxs sifatida ta'limning markaziga olib chiqishga va bu bilan o'qitishning samaradorligini oshirishga imkoniyag beradi.

O'quv jarayonida talabalarga shaxs sifatida qaralishi, turli pedagogik texnologiyalar hamda zamonaviy uslublarning qo'llanilishi, talabalarni mustaqil, erkin fikrlashga, izlanishga, har bir masalaga ijodiy yondashish, mas'uliyatni xis qilish, ilmiy tadbirkot ishlarini olib borish, tahlil qilish, ilmiy adabiyotlardan unumli foydalanishga, eng asosiysi, o'qishga, fanga va o'zi tanlagan kasbiga bo'lgan qiziqishlarini, shuningdek pedagogga nisbatan xurmatini kuchaytiradi.

Bunday natijaga erishish o'quv jarayonida innovatsion va axborot texnologiyalarni qo'llashni taqozo etadi. Texnologiyalar juda xilma-xildir. Biz tajribali pedagoglarning ilg'or ish uslublariga tayangan holda kasb ta'limi metodikasi fanidan ba'zi amaliy va laboratoriya ishlarini tashkil etish va ularni o'tkazish tartibi haqida to'xtaldik. Albatta, talabalarda mantiqiy, aqliy, ijodiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni shakllantirishga, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga va kelajakda yetuk, raqobatbardosh mutaxassis bo'lishlarida kerak bo'ladigan kasbiy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradigan tavsiyalarni berdik.

Maqolada keltirilgan tavsiyalardan kasb ta'limi o'qituvchilari o'quv jarayonini tashkil etishda aynan yuqorida havola etilgan texnologiyalarni xuddi shu tartibda o'tkazishlari kerak degan fikrdan yiroqmiz. Lekin, har qaysi o'qituvchi bu texnologiyalar asosida ularning umumiy shaklini saqlagan holda o'zlarining dars texnologiyalarini yaratishlari, berilgan texnologiyalarni to'liq yoki ularning ba'zi bir bosqichlari, elementlarini dars jarayonida muvaffaqiyatli qo'llashlari mumkin.

Adabiyotlar:

- 1.K.J.Mirsaidov "Maxsus fanlarni o'qitish va ishlab chiqarish ta'limi metodikasi".Toshkent "O'qituvchi" 1996 y., B.27
- 2.Tolipov U., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari. - T.: 2006, B.13.
- 3.Eshqoraev U.Ch. Ixtisoslik fanlarini o'qitish va ishlab chiqarish ta'limi metodikasi. O'quv-uslubiy qo'llanma. Termiz. 2007 y., B. 17.

4.Кадыров, Б. Э. Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид таянч компетенцияларини электрон ахборот таълим муҳитида ривожлантиришнинг дидактик модели: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.37.29.058>

5.Qodirov В. Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари //Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

YOSH AVLOD TARBIYASIDA MILLIY QADRIYATLARNING O‘RNI

Xolmuminov Xusan Eshmo‘minovich

*Termiz davlat universiteti Jaxon tarixi kafedراس dotsenti,
tarix fanlari doktori*

Annotatsiya: Maqolada mamlakatimizda yosh avlod tarbiyasida milliy qadriyatlarning o‘rni va ahamiyati masalalari yoritilgan. Mamlakatimizda mustaqilligimizning ilk davrlaridanoq, yoshlar ta‘lim tarbiyasi hamda ma‘naviy dunyoqarashini boyitish borasida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli va samarali islohatlar va uning ahamiyati masalalari tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar va tushunchalar: Ta‘lim-tarbiya, intellektual qobiliyatli yosh avlod, milliy qadriyat, ma‘naviy yetuklik, ma‘naviy boylik,

Kirish. Mamlakatimizda mustaqillik yillarida keng ko‘lamli islohatlarda millat, xalq, manfaatini har tomonlama himoya qilish hamda yuksak ma‘naviyatli yosh avlodlarni ma‘naviy yetuk etib tarbiyalashga muhim e‘tibor qaratilmoqda. Yangi O‘zbekistonda xalqimizning boy tarixini, moddiy va madaniy merosini saqlash, o‘rganish va targ‘ib qilish davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev 2018 yil 28 deqabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida “Oldimizga qo‘ygan ulkan vazifalarni amalga oshirishda biz uchun kuch-qudrat manbai bo‘ladigan milliy g‘oya va ma‘naviyatimizni rivojlantirishimiz zarur. Xususan, milliy o‘zligimizni anglash, vatanimizning qadimiy va boy tarixini o‘rganish, bu borada ilmiy tadqiqot ishlarini kuchaytirish, gumanitar soha olimlarini har tomonlama

qo'llab-quvvatlashimiz lozim", deya [1.3] ta'kidlagan fikrlari ayni haqiqatdir.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohatlarda albatta barcha sohalar qatori milliy qadriyatlarimiz va madaniyatimizni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar ham a'lohida ahamiyatga ega bo'lib hisoblanadi [2.87]. Mamlakatimizda yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish hamda ular tarbiyasida ma'naviy barkamollik tuyg'usini yanada rivojlantirish borasidagi ishlar yanada samarali tarzda tashkil etilmoqda. Ya'ni bugungi kunda matbuotimizda, ommaviy axborot vositalari, adabiyot, kino va teatr, umuman san'at sohasida umumbashariy taraqqiyotga ulkan hissa qo'shgan ajdodlarimizning o'chmas tarixi keng yoritilayotgani, shu asosda ularning bizga qoldirgan ma'naviy merosidan hozirgi avlod qalbida iftixor tuyg'usini yanada oshirishga qaratilgan muhim ishlar amalga oshirib kelinmoqda [3.54].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. O'zbekistonda so'nggi yillarda ma'naviy merosimizning xalq og'zaki ijodiyoti turini keng ko'lamda o'rganish ishlari amalga oshirib kelinmoqda. Jumladan o'zbek baxshichilik san'atini o'rganish borasida M.Jirmunskiy, H.Zarifov, T.Mirzayev, M.Murodova, B.Sarimsoqov, A.Qahhorov, va N.Qurbonova kabi olimlarning ilmiy tadqiqot ishlari a'lohida ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, baxshichilik san'atining xorijlik tadqiqotchilar tomonidan o'rganilishi asosan XIX asrning ikkinchi yarmidan amalga oshirilgan bo'lib X.Vamberi, N.Chadvich, S.Fedakop kabi olimlarning tadqiqotlarini kirish mumkin. Ammo bu asarlarda biz tadqiq etayotgan mavzuning ayrim jihatlarini yoritganligi bilan xarakterlanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni, 2018 yil 1 noyabrdagi "Xalqaro baxshichilik san'ati festivalini o'tkazish to'g'risida" gi PQ-3990-son, 2019 yil 14 maydagi "Baxshichilik san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-4320-son, 2021 yil 10 apreldagi II xalqaro baxshichilik san'ati festivaliga tayyorgarlik ko'rish va baxshichilik san'atini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-5070-son

qarorlari hamda 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-son “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmonlar hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu maqolamiz muayyan darajada xizmat qiladi.

Ma’naiy tarbiyaning muhim bo‘g‘ini hisoblangan ta’lim maskanlarida ham bu boradagi ishlar salmoqli bo‘lmoqda. Ta’lim tarbiya o‘chog‘i hisoblangan o‘rta va o‘rta maxsus hamda oliy ta’lim dargohlarida yoshlarimizning milliy umuminsoniy qadriyatlarimizdan baxramand qilish borasida “Tarbiya” darslarining o‘tilishi ularning ma’naviy dunyoqarashining yanada boyitilishida muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda [4.2].

Ma’lumki, mamlakatimiz aholisining 64 % dan ortig‘ini 30 yoshdan oshmaganlar tashkil etadi. Bu boshqa mamlakatlarning ko‘rsatkichidan ikki yarim barobar ko‘pdir [5.37]. Ko‘rinib turibdiki, yoshlar mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning ustuvor yo‘nalishi va istiqbolini belgilaydi. Tarixiy manbalar insoniyat paydo bo‘lgandan buyon uning tarixi doimiy ravishda tarbiya muammosini hal qilish bilan bog‘liq ekaniga guvohlik beradi. Chunki, inson hayoti va turmush tarzi, xalq farovonligi, Vatan ravnaqi, jamiyat taraqqiyoti asosida tarbiya turadi.

Yoshlar tarbiyasida milliy qadriyatlar katta o‘rin egallaydi. Bunday boqiy turli shakllarda namoyon bo‘ladigan madaniyat durdonalari, tarix, xalq og‘zaki ijodi namunalari, xalq hunarmandchiligi tarixiy va madaniy yodgorliklar, arxitektura va hokazolar kiradi [6.37].

Malumki, o‘zbek xalq og‘zaki ijodi beqiyos xazina bo‘lib, shu asosda insonparvarlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, oilaparvarlik, mardlik kabi umuminsoniy qadriyatlarni o‘zida mujassamlashtiradi. Bu ma’naviy meroslarmiz orqali xalqimizni bugun va ertangi kunga ishonch ruhini oshirish hamda ajdod-avlodlarimiz tomonidan asos solingan odob-axloq, kamtarinlik, saxiylik, saxovat, oila birdamligi, mehr-muruvvat, ibrat va komillikga yetish kabi ahloqiy qadriyatlarni yosh avlod ongiga singdirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Tarixiy manbalardan ma'lumki, o'zbek xalq og'zaki ijodi nihoyatda xilma-xil bo'lib, janriy tarkibi jihatidan rang-barangdir. Shu bois uning ijodkorlari va ijrochilari ham turli nomlar bilan ataladi. Masalan, Xorazmda xalq qo'shiqlari va epik asarlarni, ulardan olingan parchalar va ayrim termalarni kuylovchi ijodkorlarni xalfalar, Surxondaryoda esa baxshilar deb yuritiladi [7.31].

Baxshi va doston etnotoponimlari bir-birini to'ldiruvchi bo'lib, ularning mazmunan ham bir-birini to'ldirib borib, o'z mazmun va ma'nosini asrlar osha milliy jihatdan boyitib kelmoqda. Etnotoponim lug'ati tahliliga e'tibor berilsa; "Baxshi (baxsi, baqsi) so'zi lug'atlarda turkiy so'z bo'lib, murabbiy va muallim ma'nolarini anglatadi, umuman, tarbiyachi, yetakchi va yo'l boshchi kabi talqinlar ham unda mujassam [8.78].

Endilikda mintaqamizning boy ma'naviy madaniyati, uning noyob milliy qadriyatlari, ma'naviyatini yanada yuksak darajaga ko'tarish uchun xizmat qilmoqda.

Ma'lumki har bir millat, har bir xalq o'z hayot tarzini kelajagini ajdodlarining tarixiy tajribasi asosiga quradi, xech bir xalq begona qoliplar, begona andozalar asosida emin-erkin yashab, taraqqiy eta olmaydi. Har bir xonadonning o'z tartib-qoidalarini bo'lgandek, har bir yurt hayotini tashkil etishning ham o'z andoza-o'lchovlari, qonun-qoidalarini bo'ladi. Ular o'sha yurtning tarixiy tajribasi, milliy an'analari bilan bog'liq tarzda shakllanadi. Axloqiy qadriyatlar kishilarning bir-birlariga, o'zlari mansub jamoaga, vatanga nisbatan tarixan tarkib topgan munosabatlarini ifodalaydi. Axloq muayyan xulq-atvor, odob, xatti-harakat, norma, qoida va prinsiplar majmuasidir. Axloqiy tushunchalarga yaxshilik va yomonlik, burch, vijdon, sha'n (or-nomus), baxt, adolat, kabilar kiradi. Insonning oila, jamiyat, xalq manfaatlarini anglab qilayotgan har qanday xatti-harakati yaxshilik kabi umuminsoniy mezonlar bilan baholanadi.

Jamiyat taraqqiyotida, inson hayotida ijtimoiy-siyosiy qadriyatlar ham alohida o'rin tutadi. Erkinlik, tenglik, birodarlik insoniyat tomonidan hamisha e'zozlab, qadrlanib kelingan.

Insonparvarlik, yaxshilik, sofdillik singari umuminsoniy qadriyatlarni qabul qilgan va birgalikda baham ko'rgan mamlakatgina, xalqgina butun dunyo xalqlariga yaqin va tushunarli bo'lishi, jahon hamjamiyatiga qabul qilinishi mumkin. Faqat ular bilan teng huquqli, o'zaro manfaatli munosabatlar o'rnatilishi mumkin".

Tahlil va natijalar. Insonning qaysi millatga mansub ekanligi haqidagi tasavvuri faqat g'oyagina emas, balki tuyg'u hamdir. Bu tuyg'u kishida millatning tarixi, ruhiyati, hozirgi holati va xususiyatini tushunish, his qilish shaklida mujassamlashgan bo'ladi. Insonda milliy ong va g'urur bo'lmasa, u o'zining qaysi millatga mansubligini his etmasa, uning milliy qadriyatlarini anglashini tasavvur qilishi qiyin. Toki, millatlar, milliy mafkuralar mavjud ekan, milliy munosabatlar ham, milliy his-tuyg'ular ham, milliy qadriyatlar ham saqlanib qolaveradi [9.59]. Millatni milliy qadriyatlardan mahrum qilishga urinish tarix va insoniyat oldidagi eng katta jinoyatdir.

Qadriyatlar jamiyatimizning boyligi, bizning milliy iftixorimiz sanalib, milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarash - millatning o'ziga hurmat bilan qarashning asosiy bo'g'inidir. Ming yillar mobaynida shakllangan milliy qadriyatlarimiz hozirgi davrda yaratilgan madaniy-ma'naviy boyliklar bilan qo'shib taraqqiyotimizni tezlatadi, g'oyaviy va ma'naviy poklanishni ta'minlashga ko'maklashadi. Shuning uchun ham qadriyatlarni avaylab asrash, ularni qo'riqlash, yuksaltirish alohida inson hayotida ham, jamiyat taraqqiyotida ham katta ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va takliflar. Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, , dunyodagi har bir xalqning asrlardan beri avlodlardan-avlodlarga o'tib kelayotgan asriy an'analari, urf odatlari va qadriyatlari mavjud. Mazkur qadriyatlarda o'sha xalqlarning uzoq yillik tarixi, ijtimoiy hayoti hamda yashash tarzi aks etgan. Bu qadriyatlar yosh avlodlarimizni ma'naviy yetuk qilib tarbiyalashda va ularda vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirishda muhim o'rin tutib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga, Murojaatnomasi, Xalq so'zi, 2018 yil 28 dekabr.
2. Surxon tongi. 2018 yil, 24 fevral. 15 - son, 4 b

3. Ma'naviyat va komillik. 3-kitob. (Ma'naviyat nashrlari. Respublika "Ma'naviyat va ma'rifat" markazi). T., 1997. 54 b.
4. Xalq so'zi 2019 yil 24 avgust.
5. Surxon tongi. 2018 yil, 7 mart. 18 - son, 2 b.
6. Ma'naviyatning oydin yo'li. 2-kitob (Ma'naviyat nashrlari. Respublika "Ma'naviyat va ma'rifat" jamoatchilik markazi). T., 1997.b 37
7. Mirzayev T. O'zbek filologiyasi yangi bosqichida, O'zbek tili va adabiyoti. 2003.-№ 4.-B.31.
8. Mirzayev T. Xalq baxshilarining epik repertuari. – T: Fan, 1979. – B 78 .

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI IJODIY FAOLIYATGA O'RGATISH USULLARI

Nusratova Shahnoza Ibodullayevna

Buxoro davlat universiteti erkin izlanuvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faoliyatini shakllantirishda dars jarayoniga oid ijodiy munosabatlarni paydo qilishda nazariy bilimi, amaliy ko'nikma va zamonaviy malakalari shakllanishi ilmiy- nazariy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Til, tafakkur, uzluksiz ta'lim, tadbiq qilish, gapirish, yozish, chizish, xotira, bola ongi, diqqat, kreativ yondashuv, yangilik, kashf qilish, ijodkor, intiluvchi va hokazolar.

Kirish. Zamonaviy ta'limning mohiyatini ochib berish, pedagog faoliyatini keng qamrovli yoritish. Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy mahorat va darsga ijodiy yondoshib, unda o'qitishning yangi shakl usullarini qo'llash. Ta'lim o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Darslarda o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. O'rganish jarayonida o'quvchilar o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o'ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning

dars paytidagi hamkorligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi.

Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. XIX asrning oxirida nemis olimi K.Gross o'yinlarni tizimli o'rganishga harakat qilgan bo'lsa, nemis psixologi K.Byuller o'yinlarni "qoniqish hosil qiluvchi" faoliyat sifatida tadqiq etadi. L.S.Vigotskiy, A.N.Leontyevlar fikricha, o'yinlarni nazariy jihatdan ijtimoy tabiatiga ko'ra ma'lum faoliyatiga yo'naltirilganligi bilan bog'lab, tadqiq etgan bo'lsalar, D.B.Elkonin shaxs xulqini boshqarishni tarkib toptirib, uni takomillashtiruvchi faoliyat sifatida talqin etadilar. Lekin o'yinlarni yagona va eng muhim asosiy xususiyati uning ta'limdagi ahamiyatliligidir.

Tadqiqot metodologiyasi. Mamlakatimizda ta'lim oluvchi-yoshlarning ijodiy g'oyalarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish maqsadida keng ko'lamli islohotlar olib borilmoqda. Xususan, yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini rivojlantirish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori qabul qilindi. Mazkur qaror ijrosini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi, Xalq ta'limi vazirligi, Tashqi ishlar vazirligi hamda Moliya vazirligining xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil etishi belgilandi. Darhaqiqat, boshlang'ich ta'limda bola shaxsining aqli, dunyoqarashi, savodxonligi, mantiqiy tafakkuri, og'zaki va yozma nutq ko'nikmalari rivojlanadi. Ayniqsa, o'qish darslarida bola mustaqil ijod qilish va atrof-muhit bilan tanishadi, fikrlaydi, o'zi qaror qabul qiladi, yaxshini yomondan ajratishni anglaydi, vatan tuyg'usini his qiladi.

Tahlil va natijalar. Boshlang'ich ta'lim dasturlari, o'qitilayotgan o'quv predmetlarining tahliliy natijalari shuni ko'rsatadiki, 1-4-sinf o'quvchilarida ijodiy faoliyatni shakllantirishni bir necha bosqichda amalga oshirish uchun imkoniyat yaratilgan, jumladan, darsda o'quvchilarning ijodiy faoliyatiga yo'naltirilgan o'quv materiallarini to'g'ridan to'g'ri taqdim qilinishi belgilanmagan bo'lsa-da, mahoratli o'qituvchi o'z faoliyatini o'quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirishni turli metodlar asosida amalga oshirishi mumkin. Og'zaki so'rash; yozma ishlar o'tkazish; amaliy ishlarni bajarish; turli didaktik o'yinlar o'tkazish orqali o'quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirish mumkin. Masalan, boshlang'ich sinflarning "O'qish" darsida bolalarning ijodiy faoliyatini shakllantirish uchun o'quv materiallarida berilgan tushunchalar konkret – induktiv metod vositasida o'rganilishi va o'qituvchining mohirona darsni tashkil qilishi natijasida ularda ijodiy faollikning oshishiga zamin yaratilishi mumkin. Bunda o'quvchilar avval o'qituvchining topshiriqlarini bajargan holda o'rganilayotgan tushunchaning umumiy xossalarini aniqlaydilar, so'ngra o'qituvchi rahbarligida ta'rifni mustaqil holda tuzishga harakat qiladilar. Yangi tushuncha kiritishning bu yo'li, ayniqsa, quyi sinflarda o'z samarasini beradi. Bundan tashqari konkret induktiv yo'l orqali tushunchalarni kiritish jarayonida muammoli vaziyatlar hosil bo'ladi, buning natijasida o'quvchilarda ijodiy fikrlash qobiliyatlari shakllanadi.

Ijodkorlik - faoliyatning turli holatlarida paydo bo'ladi. Ijod — insonning yangi moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratish faoliyati. Unda inson tafakkuri, xotirasi, tasavvuri, diqqati, irodasi faol ishtirok etadi, butun bilimi, tajribasi, iste'dodi namoyon bo'ladi. Ijodkorlik kasbiy muvaffaqiyatga erishishning kalitidir, lekin shaxsiy hayotda, salomatlik va baxt haqida gap ketganda ham bu qobiliyat muhim rol o'ynaydi. Odatda biz ijodkorlikni badiiy va musiqiy ifoda bilan bog'laymiz, ammo bundan tashqari, u fan, matematika va ijtimoiy sohalarida ham juda ahamiyatlidir.

Bolalarga ijodkorlikni o'rgatsa bo'ladimi? Ba'zilar buni tabiiy ko'nikma deb bilishadi, ammo haqiqat shundaki, bunday qobiliyat bolada mavjud yoki yo'qligidan qat'iy nazar ota-onalar va o'qituvchilar ulardagi yaratuvchanlikni rivojlantirishga yordam bera olishadi, aslini olganda esa

bolalarda ijodkorlikni shakllantirish tugʻma isteʼdoddan koʻra muhim ahamiyatga ega. Boshlangʻich taʼlimda oʻquvchilar ijodiy faoliyatini shakllantirish shart-sharoitlari deganda, avvalo ana shu shart-sharoitlarning paydo boʻlishi, amalga oshishi hamda rivojlanishi jarayoni tushiniladi. Ular quyidagilardan iborat:

Oʻquvchilar ijodiy faoliyatini shakllantirishda ularning bu borada egallashi lozim boʻlgan bilim, koʻnikma va malakalari.

1. Ijodiy faoliyatni shakllantirishda nazariy bilimlar bilan amaliyotning aloqadorligi.

2. Ijodiy faoliyatni shakllantirishga doir mashgʻulotlar evristika muammoli vaziyatlar yaratish.

3. Oʻquvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirishga texnologik yondashuv.

Pedagogikaning asosiy vazifalaridan biri barcha bolalarning ijodiy faoliyati har tomonlama rivojlanishini taʼminlaydigan shart-sharoitlar yaratishdan iborat. Shu bilan bir qatorda muayyan sohalarda chuqur qiziqishlarini, intilishi va qobiliyatini namoyon qilayotgan oʻquvchilarni aniqlash, ularga bundan keyingi rivojlanishi uchun barcha imkoniyatlarni yaratib berish lozim. Buning uchun esa: kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishga doir shart-sharoitlar yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada:

Oʻquvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirishga doir innovatsion faoliyatga tayyorlash.

Oʻqituvchi va oʻquvchilar munosabatida hamkorlik faoliyatini vujudga keltirish.

Ijodiy faoliyatni rivojlantirishda bilishga doir innovatsion texnologiyalardan foydalanish.

Kam deganda oʻquvchining uchta integratsion qobiliyati; ijodiy qobiliyati, bilishga doir va faoliyatga oid qobiliyatiga tayanadi. Boshlangʻich taʼlim dasturlari, oʻqitilayotgan oʻquv predmetlarining tahliliy natijalari shuni koʻrsatadiki, 1-4 - sinf oʻquvchilarida ijodiy faoliyatni shakllantirishni bir necha bosqichda amalga oshirish uchun imkoniyat yaratilgan, jumladan, darsda oʻquvchilarning ijodiy faoliyatiga yoʻnaltirilgan oʻquv materiallarini toʻgʻridan-toʻgʻri taqdim qilinishi

belgilanmagan bo'lsa-da, mahoratli o'qituvchi o'z faoliyatini o'quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirishni turli metodlar asosida amalga oshirishi mumkin. Og'zaki so'rash; yozma ishlar o'tkazish; amaliy ishlarni bajarish; turli didaktik o'yinlar o'tkazish orqali o'quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirish mumkin. Masalan, boshlang'ich sinflarning "O'qish" darsida bolalarning ijodiy faoliyatini shakllantirish uchun o'quv materiallarida berilgan tushunchalar konkret – induktiv metod vositasida o'rganilishi va o'qituvchining mohirona darsni tashkil qilishi natijasida ularda ijodiy faollikning oshishiga zamin yaratilishi mumkin. Bunda o'quvchilar avval o'qituvchining topshiriqlarini bajargan holda o'rganilayotgan tushunchaning umumiy xossalarini aniqlaydilar, so'ngra o'qituvchi rahbarligida ta'rifni mustaqil holda tuzishga harakat qiladilar.

Tahlillardan ko'rinib turibdiki, o'quvchilarda ijodiy faollikni shakllantirish turli-tuman uslublar orqali amalga oshirish mumkinligi dasturlarda belgilangan. Ammo umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi tadqiqot doirasidagi mavjud ahvol o'rganilganda, maktab o'qituvchilari har doim ham mazkur metodlardan to'laqonli foydalanishmayapti. Maktablardagi mavjud ahvol o'rganilganda, ilg'or o'qituvchilar o'zlarining o'quv-uslubiy ishlarida zamonaviy metodlar orqali o'quvchilarda ijodiy faollikni shakllantirishga harakat qilishadi, biroq ularning harakatlarida har doim ham yetarlicha o'quvchi shaxsini ijtimoiylashtirishga, unda erkin fikrlash qobiliyatlarini o'stirishga, quyilgan masala yechimini ijodiy topishga undash motivi kuzatilmaydi. Maktablardagi amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, fanlarni o'qitishda o'quvchilarda fikrlar ketma-ketligi va bog'liqligi masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir ertak yoki hikoya mazmunini so'zlash, rasmlar ham o'quvchi qobiliyatini rivojlanishiga va nutq shakllanishiga katta yordam beradi.

Qayerga qarama qaysidir soha yoki yo'nalishda rekord darajada yangilik kiritayotgan bolalarni ko'rishimiz mumkin. Ha ular siz va bizning atrofimizdagi jajji bolalar kabi oddiy bolalar. Ularning farqi shundaki, ularda xudo yuqtirgan qobiliyat bor. Bu qobiliyatni to'g'ri anglab, ularni to'g'ri yo'naltirish, olamshumul g'alabalarga olib keladi. Bolada ilk ijodiy qobiliyat maktabgacha tarbiya davrida biroz namoyon bo'la boshlaydi.

Vaqt o'tib bola ilk qadamlarini maktab ostonasiga qo'yar ekan u endi ko'p narsani aqlan idrok etib tushuna boshlaydi. Qiziqishi va qobiliyatlarini namoyon etadi. Bu paytda pedagogik jamoadan boladagi ijodiy qobiliyatni ma'lum faoliyatga yo'naltirishga sharoit yaratib kabi mas'uliyat yuzaga keladi. Agar bola chap qo'lda bo'lsa, unda u ijodiy ehsonga ega bo'lishi mumkin, chunki bunday chaqaloqlarda hukmronlik qiladigan o'ng yarim shar ijodkorlik, mavhum fikrlash va rivojlangan tasavvur uchun javobgardir. Bugungi kunda mustaqillik tufayli amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari o'z ishiga ijodiy yondashuvchi, fan, texnika, san'at, ishlab chiqarishning jadal rivojlanishiga o'z hissasini qo'shadigan yuksak malakali kadrlar tayyorlashga bog'liq. Shunday ekan zamonamizga munosib ijodkor, intiluvchi, iqtidorli kadrlarni yaratish biz pedagoglarning asosiy maqsadimizdir. Yurtimizda biz yoshlarga yaratilgan ikoniyatlardan unumli foydalanmog'imiz darkor. Eng muhimi yurtga kerakli farzandlar yetishtirishda o'z hissamizni qo'shaylik.

Xulosa va takliflar. Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, ta'lim – tarbiya jarayonida ijodiyxarakterdagi topshiriqlarni bajarishda o'quvchilar muammoli vaziyatlarni aniqlash, tahlil qilish va mustaqil ravishda qaror qabul qilish ko'nikmalarini egallaydi, ko'rgazmali vositalar tayyorlash, ilmiy tavsifdagi izlanishlarni talab qiladigan masalalarni hal qilish uslublari bilan tanishadi. Bugungi kun ta'lim oluvchidan faol harakat qilishni, mustaqil qaror qabul qilishni, hayotning o'zgarayotgan sharoitlariga tez moslashishni talab qiladi. Buning uchun, ta'lim oluvchi zarur bilimlarni mustaqil egallash va amaliyotda qo'llash; muammolarni yechishga qaratilgan qarashlarni taklif qilish, yangi muammolarni aniqlash va yechish; erkin va mustaqil fikrlash; innovatsion g'oyalar yaratish qobiliyatiga ega bo'lish; o'zining intellektual salohiyati rivojlantirish ustida mustaqil ishlash kabi ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi lozim. Shu bilan birga dars mashg'ulotlarida o'yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. O'yin-topshiriqning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o'quvchilarining o'yin-topshiriqlarni bajarishga o'rgatilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o'rganilganlarni xotirada

tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllanganiga ham bog‘liq bo‘lishi kerak.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: “Ozbekiston”, 2017 yil, 488 bet.
2. Dilova N.G. Sharq allomalarining ilmiy merosi – uchinchi renesans
3. Дилова Н.Г. Шахслараро муносабатларга асосланган таълим жараёнини моделлаштириш. Science and Education. Vol. 2, Issue 10, 534-546 бетлар. (2021).
4. Innovatsion ta’lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik moduli bo‘yicha o‘quv-uslubiy majmua – Toshkent. 2016
5. Jo‘rayev P.X., Raximov B.X., Xomatov Sh.F. Yangi pedagogik texnologiyalar. Muammoli ta’lim aasoslangan o‘quv-metodik qo‘lanma. –T.: Fan, 2005, 66 b.
6. Adizov B. Boshlang‘ich ta’limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. ... dis. –Toshkent, 2003. – 276 b.
7. Aliyev A. O‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyati. –Toshkent: O‘qituvchi, 1991, 40 b.
8. Bolalarning ijodiy tasavvurlarini rivojlantirish bo‘yicha taqdimot. Toshkent 2019. 44-47-b.

IN THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL COMPETENCIES IN STUDENTS, THE EFFECTIVENESS OF TEACHING THE SUBJECT ABOUT LIFE SAFETY

Turakulov Erkin Tuychiyevich

Termiz state university, independent researcher

Abstract: In the development of environmental education competencies in students, the history, culture, nature of our country, its modern life, the value, integrity and diversity of the surrounding world, awareness of one’s place in it, ensuring effective and safe interactions in society a scientific approach to the formation of psychological culture and competence for.

Key words: biosphere, technosphere, risk, safety, environment, ecology, protection, visual, competence, pedagogical.

Introduction. The duration of instability in production, economy and social life in world countries leads to a decrease in the survival and life expectancy of a person, a deterioration in the state of the biosphere, the technosphere, the health of the population in society, restrictions on the requirements, interests and needs of the population, the emergence of new previously unknown types of risks. Any state is obliged to solve the strategic task of obtaining a minimum loss or maximum benefit from its activities in conditions of limited resources to ensure security and with an acceptable level of security for society. The pace and scale of changes in the development and economy of society, carried out on the basis of technical, resistance and social factors, tactical and strategic tasks of government and society in conditions of limited resources, depends on the solution of this problem.

The problem of environmental safety comes to the fore in its relevance, when environmental safety becomes one of the components of national security. The current situation constantly requires citizens to be aware of environmental problems, determine the urgent need for the formation of a new environmental thought, which is impossible without universal environmental education and upbringing.

President Of The Republic Of Uzbekistan Sh.M.Mirziyoyev's speeches focus on such issues as a systematic approach to the problem, critical analysis, raising the work carried out in all areas to a qualitatively new level, improving the efficiency of the existing system, raising the public administration system to the level of qualitatively modern requirements based on today's and tomorrow's requirements, improving the entire system of the working with personnel [1].

To determine the level of development of students 'competency in ecological education within the framework of the discipline "safety of life activity", as well as to examine the effectiveness of students outside the audience in studying the relationship of students to ecology, was carried out by the researcher and teachers of the same discipline.

The content of experimental work on the development of environmental competencies in students and the methodology for its conduct.

The purpose of the pilot work was to determine the degree of effective use of pedagogical conditions that allow to develop the competence of future educators on environmental education. In accordance with the stated goal, the following tasks were solved:

- study and generalization of competency levels of students in the educational process on the basis of special comprehensive programs within the framework of the discipline "Safety of life activity" on the principles of unity of e- study and generalization of competency levels of students in the educational process on the basis of special comprehensive programs within the framework of the discipline "Safety of life activity" on the principles of unity of Ecology, consistency, continuity, interdependence and environmental knowledge.

- identification of information on the development of environmental education competencies in the training of students of the educational direction of pedagogy in the field of "Safety of life activity" with the help of questionnaire surveys;

- study using the example of the content of the educational content of the subject "safety of life activities" of students, the topics of forms and methods of teaching and the tasks assigned for independent performance;

- to achieve the formation of competency characteristics related to ecological education on the basis of a competency approach in students of the pedagogical direction of Higher Education.

The pilot work was carried out during the academic years 2020-2023, in which the pilot work was carried out in three stages at Termez state university, Navoi state pedagogical institute, Urgench state university and Jizzakh state pedagogical universities:

1. At the stage of the founding experiment, pedagogical educational activity was organized, aimed at determining the level of development of competencies related to environmental education based on the teaching of the "Safety of life activity" of students in the process of obtaining special education. In achieving the intended goal, the process of teaching the

subject “Safety of life activities” of students studying in the pedagogical educational direction was observed, with which a conversation was held about the preservation of nature, about the current situation of ecological culture and ecological situations, surveys. These works made it possible to define the direction and program of research. The scientific work of leading scientists and experienced educators in this field on the topic of research was analyzed. Based on the teaching of the subject “Safety of life activity”, appropriate problem situations, tasks and methods, forms and means of their implementation were established, based on the characteristics of the development of competencies on the environmental education of students.

2. At the stage of the forming experiment, a practical and methodological activity was organized on the basis of teaching the subject of the recommended instruction, instruction, methodological developments and competence of students of the pedagogical educational direction on Environmental Education, “Safety of life activities”. With the help of practical methods aimed at directly and indirectly pedagogical observation of students’ activities, Organization of practical trainings with their participation, identification of their personal attitude to the ecological problems observed today in our nature, in addition to interviews, questionnaire surveys and lessons, knowledge, skills and qualifications, development of competencies related to ecological education, were formed in them. The level of development of competence in environmental education was analyzed on the basis of teaching students the science of “Safety of life activity”.

3. The level of development of competencies of students of the pedagogical educational direction in the framework of the discipline “Safety of life activities” at the stage of the emphatic experiment was analyzed on the basis of tasks for independently solving ways to eliminate ecological problems and what to rely on to identify the causes of the violation of the Today’s ecological environment, as well as ways to find solutions to ecological problems, as well as the degree of development of their competence on ecological education in the framework of the science “Safety of life activities” were identified in them.

The successful conduct of pilot work was ensured due to the presence of the following objective and subjective factors:

- the creation of methodological conditions aimed at the development of competence in the field of ecological education in the framework of the discipline “Safety of life activities” in students of the pedagogical educational direction;

- having sufficient material and technical base in teaching the subject of “Risk of life activity” in higher educational institutions;

- the efficient use of modern didactic and technical means and Information Technology in the process of educational and educational work;

- in the process of obtaining competencies on environmental education, environmental thinking in students is gradually formed as the basis of ecological culture and environmental maturity, which in turn is an important component of the formation of an intellectual and spiritual-moral personality;

- the involvement of educators in the field of qualified, highly pedagogical skills in the formation of the levels of development of students competencies on ecological education within the framework of the teaching of the subject “Safety of life activities”;

- responsible attitude to the consequences of its activities for environmental safety, human health and safety.

Experimental work on the basis of recommendations, guidelines, which were presented in the scientific work of Yu.Karimov [6] and others, were carried out in accordance with state educational standards and educational goals.

In the process of conducting pilot work, special attention was paid to the reflection of the following features in their upbringing in determining the degree of development of their competencies regarding ecological education within the framework of teaching the subject “Safety of life activity” in students:

- 1) the ability to put environmental knowledge into practice in the identification, solution and Prevention of environmental problems,

improving the state of the environment, the practical experience of copetension on environmental education, the degree of formation;

2) presupposes the presence of value orientations, the understanding of the meaning of environmental activity, the understanding of the need to preserve the natural environment as the most important value;

3) understanding the social and personal importance of Environmental Education, a reliably conscious civic position with its participation in the protection of the living environment;

4) willingness to actively participate in environmental activities, environmental conditions;

5) responsibility for the results of its environmental activities, decisions made in the field of environmental change and protection;

6) the principles of the formation of competency of students regarding environmental education are established, they connect all the components of the educational process to a holistic system, provide the necessary level of formation of environmental competence and are implemented in pedagogical technology;

7) the competence in environmental education is the ability of future teachers to make a worthy contribution to the formation of their ecological culture, to develop their interest in nature, to make sure that environmental protection is necessary, to eliminate world environmental problems [4].

In order to determine the effectiveness of pilot work, respondents were attached to experimental and control groups on an equal basis. In the experimental group, practical activities were established on the basis of the methodology recommended by the dissertation and helping to ensure the development of the competence of students of the pedagogical direction on environmental education in the framework of the discipline “Safety of life activities”, while in the control groups, educational work was carried out in the traditional manner.

In the process of substantiating and emphasizing experimental work, on the basis of a competency approach in respondents, a special questionnaire was developed aimed at determining the degree of content of concepts related to the development of environmental competence (table 3.1.1).

The results of the survey using this questionnaire are given in the table below.

Table 1.1

The degree of content of the development of environmental educational competencies in students within the framework of the science “Safety of life activities”

Questionnaire questions	Answers to questions	In experimental groups		In control groups	
		At the beginning of the experiment	At the end of the experiment	At the beginning of the experiment	At the end of the experiment
1. How would you interpret the essence of the concept of “Competence in environmental education”?	Positive	82	158	86	90
	Satisfactory	98	112	102	106
	Unsatisfactory	142	52	135	127
2. Do you think that environmental culture is of particular importance for achieving sustainable (balanced) development of society and nature?	Positive	84	156	87	91
	Satisfactory	97	113	103	107
	Unsatisfactory	141	54	134	128
3. What qualities should be formed for the development of ecological education and ecological culture in various fields of activity?	Positive	85	153	84	94
	Satisfactory	95	111	101	109
	Unsatisfactory	140	55	136	126
4. How do you assess the level of competence of students studying pedagogy in environmental education?	Positive	86	152	87	91
	Satisfactory	96	110	102	107
	Unsatisfactory	142	53	134	127
5. Do you know what factors play a leading role in the formation of the skills of applying environmental knowledge in life situations related to the performance of typical social roles?	Positive	88	149	81	89
	Satisfactory	93	108	98	103
	Unsatisfactory	146	50	143	134
6. What are the problems in the development of ecological	Positive	84	156	87	91
	Satisfactory	97	113	103	107

education based on the pedagogical approach?	Unsatisfactory	141	54	134	128
7. Do you know what tools to use in developing a personal attitude to environmental education, moral responsibility for the ecological consequences of one's actions in the environment?	Positive	82	158	86	90
	Satisfactory	98	112	102	106
	Unsatisfactory	142	52	135	127
8. What do you see as the main reasons for the deterioration of environmental conditions?	Positive	85	153	84	94
	Satisfactory	95	111	101	109
	Unsatisfactory	140	55	136	126

Conclusion. The basis of any pedagogical process is pedagogical States, which, depending on their ordered set, lead to the educational changes envisaged in the formed person, the formation of his scientific worldview.

Material and spiritual needs, directions of values, motivations, incentives, behavioral abilities and habits, qualities and character traits. The pedagogical situation determines the active interaction and unity of all the main components of the pedagogical process - the teacher, the student, the specific historical content, organizational and managerial structures, the pedagogical environment.

Each pedagogical situation reflects the state of the pedagogical process, the laws of upbringing and the principles of pedagogical activity are manifested, the main educational and educational contradictions, their timely identification and resolution determine the main driving force for improving the pedagogical process.

References:

1. Mirziyoyev Sh.M. Ensuring the rule of law and human interests is a pledge of the country's development and people's well-being. Tashkent, "Uzbekistan", 2017.
2. Sh. Tursunov, A. T. Butayarov, K. A. Yodgorov. "Safety of Life Activities". Textbook, T-2022, 250 p.
3. E.T.Turakulov "Bezaposnost jiznedeyatelnosti" Uchebnoe posobie,, Tashkent-year 2023. 210 str.
4. Turdigulov E.A. Environment and man.-T.: Bioecosan, 1996.-28p.

5. Urazaliev A. Ecological education and education in high school and extracurricular work in physics. Avtoref. diss. kand. ped. nauk.-Chelyabinsk, 1989.-p. 16.

6. Karimov H., Ergashev A. Radiation situation in Uzbekistan. Ekologichesky vestnik, No. 1-2, 1999, p. 43-49.

7. Karimov Yu. Ecological education and education in the evening school pri izuchenii kursa physics. Abstract. diss. kand. ped. nauk. - M., 1989. - p. 16.

MAXTUMQULI IJODIDA VATANPARVARLIK TUYG‘ULARINING ULUG‘LANISHI

Nazarova O‘roxxol

Termiz davlat universiteti qoshidagi akademik litsey o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Maxtumquli Firog‘iyning vatanparvarlik ruhidagi she‘rlari xususida fikr-mulohaza yuritiladi.

Kalit so‘zlar: shoir, mutafakkir, xalq, tarix, vatan, tabiat, haqiqat, ma‘rifat, hikmat.

Ulug‘ turkman shoiri va mutafakkiri Maxtumquli ijodida vatanparvarlik va insonparvarlik g‘oyalari haqida so‘z yuritar ekanmiz, eng avvalo mavzu mohiyatini shoirning she‘riyatidan izlashni milliy istiqbol, mustaqillik bilan bog‘lashga harakat maqsad qildim. Bugungi kunda biz gashtini surayotgan mustaqilligimiz natijasida qo‘lga kiritilgan bu ulug‘ ne‘mat – Vatan va millat madhidir. Darhaqiqat bu ulug‘ ne‘matning tarixi uzoq o‘tmishga borib taqaladi. Turkman xalqining tarixi, buguni va ertasi Maxtumquli ijodining bosh g‘oyasi edi. Shoirning ijodida diniy – tasavvufiy mavzudagi she‘rlari yetakchi o‘rin tutadi. Afsuski sho‘ro mafkurasi shoirning islomiy ma‘rifat va tasavvuf haqiqatlari ufurib turgan asarlari mutolaasidan bizni bebahra qilgan edi. Maxtumquli she‘rlari Jumaniyoz Sharipov, Jumaniyoz Jabborov, Muzaffar Ahmedov, Mirzo Kenjabek, Ergash Ochilov tarjimalarida o‘zbek tilida bir necha marta chop etilgan. Bugungi kunda istiqbolimiz tufayli turli majmua va darsliklarga kiritilgan J.Sharipov, S.Erkinov, Q.Tohirov, K.Quramboyev, S.Qoriyev, M.Kenjabek, B.Karimov,

E.Ochilovlar shoirning ijodi xususida tadqiqodlar olib borganlar. “Maxtumquli asarlarining mavzulari, janrli xususiyatlari, shakliy o‘ziga xosligi, asarlari tilining nihoyatda xalqchilligi bilan ko‘p asrlik turkman adabiyotini yangi bir bosqichga ko‘tardi. Shoir asarlarining yetakchi g‘oyasi bu turkman yerlari ustiga yopirilib turadigan chet el bosqinchilariga barham berish tarqoq yashayotgan o‘zaro nifoq va ziddiyatlardan zada bo‘lgan qabila hamda urug‘larni birlashtirish bilan osoyishtalik va ittifoqlikka asoslangan qudratli bir davlatni barpo etishdek milliy vatanparvarlik his tuyg‘ularidan iborat. Ana shu millat manfaatlari yo‘lida qayg‘urish, ma‘rifatparvarlik yo‘li bilan bu g‘oyani samarali kuchga aylantirish shoir ijodining asosiga aylandi. Bu yo‘ldagi izlanish she‘riyat kuchi bilan yuksak ufqlarga talpinish Maxtumqulini o‘z davrining ko‘zga ko‘ringan taraqqiyparvar siymosi darajasiga ko‘tardi” [1]. Shoir ijodida muhim o‘rin tutuvchi “Turkmanning” she‘ri millatning kechagi va bugungi kuni, tarixi va kelajagi, tabiati va nabotot dunyosi haqida tasavvur beradi:

Jayhun bilan xazar baxri orasi,
Cho‘l ustidan esar eli turkmanning.
Gul –g‘unchasi qaro ko‘zim qorasi,
Qora tog‘dan enar seli turkmanning [2].

Shoir Vatanning har bir qarich yerini qadrlagan va unda o‘sgan gul va g‘unchalarni ko‘z qorachig‘iday ardoqlagan. Yurtiga shamol va selning qaydan esishi va qanday paydo bo‘lishini his qila oladi.

Mirzo Kenjabek o‘z tarjimalariga yozgan so‘z boshida “Maxtumquli Firog‘iy XVIII asr ma‘rifiy she‘riyatining buyuk darg‘alaridan biri bo‘lib, butun turkiy xalqlar uchun tushunarli va sevimli shoir, ma‘rifatli siymodir. Uning insonparvarlik, xalqparvarlik, vatanparvarlik g‘oyalari bilan yo‘g‘rilgan she‘riyatida pok islomiy ma‘rifat ruhi yarqirab, yashnab turadi” [3] – degan fikrni bildiradi. Maxtumquli she‘riyatida diniy falsafiy mavzudagi she‘rlari muhim o‘rin tutadi. Afsuski, sho‘ra mafkurasi sho‘irning islomiy marifat va tasavvuf haqiqatlari ufurib turgan asarlari mutolaasidan bizni bebahra qilgan edi. Shoir turkman cho‘llarining o‘ziga xos tabiati xususida to‘lib-toshib kuylaydi:

Haq siylamish –bordir uning soyasi,

Yoyilar cho'lida nori moyasi.

Rang-barang gul ochar qiru qoyasi,

G'arq bo'lmish rayhonga cho'li turkmanning.

Maxtunquli she'riyatida taralayotgan bu qadimiy nola Vatan va millat qayg'usi edi. Shoir o'rta sharqdagi barcha turkman qabilalari orasiga kirib, ularning ahvolini, ozodlik, mustaqillik va farovonlik orzularini bildi, shu bilan birga og'zaki adabiyotini o'rgandi. Xalq tarixi, adabiyoti va hayotini chuqur bilgan donishmand shoir millat haqidagi fikrlarini xalqona va sodda uslubda ifodalab beradiki bu she'rlar xalq donaligining yorqin namunasi.

Qizil –yashil bo'lib chiqar parisi,

Har yoqqa taralar mushk-anbar isi,

Bek, to'ra, oqsoqol, yurtning egasi,

Ko'z quvnatar go'zal eli turkmanning.

Maxtunquli ijodi ko'plab chashmalardan suv ichgan, ular Qur'oni karim va unga yozilgan tavsiflar, hadisi sharif, diniy adabiyotlar, tasavvuf falsafasi va adabiyot, Sharq mumtoz so'z san'ati va xalq og'zaki ijodi. Shuning uchun shoir ijodiga islomiy mavzularni ham so'fiyona ruhni ham, xalqona ohanglarni ham, so'fiyona ruhni ham, xalqona ohanglarni ham, mumtoz adabiyot tasirini ham ko'ramiz, ular uzoq omuxta bo'lib, Maxtunquli asarlarining yuksak badiiyat ta'sirchanligi va umurboqiyiligini taminlagan. Shoir she'rlariga payg'ambarlar, avliyolar, sahobalar, tasavvuf pirlari xalq qahramonlarining nomiga ko'p duch kelamiz. Shoir she'rlarining umrboqiyiligini ta'minlagan eng asosiy omil haqiqat, adolat va mardlikdir. U kishilarni ikki toifaga; mard va nomardga ajratadi. Mard insonlarni ko'plab she'rlarida ulug'laydi:

Otasi marddir, u mardning zuryodi,

Mag'rurdir, chunki Go'ro'g'li avlodi,

Dala-qirda o'qqa tutsa sayodi,

Ola bilmas, yo'lbars o'g'li turkmanning.

Yoki Maxtunquli uchun turkman xalqini saqlab qolishning sharti uning ko'chmanchlik davridagi qadimiy shon – shavkati: beqiyos mardligi hamjihadlik tuyg'usi, kulfatgda qolganlardan yordamga tayyor turish, mehmondo'stlik va saxiylik kabi fazilatlarni asrash ekanligi ham

tushunarli. Hamidulla Hasanov shunday yozadi: “Maxtunquli Firog‘iy nihoyatda zo‘r, tasirli, xalqqa yoqadigan turkmanga ham, o‘zbekka ham o‘z tilidek tushuniladigan she‘rlari bilan butun Sharqqa mashhurdir, uning asarlarini Suriyada ham, Iroqda ham, Turkiya va Eronda ham, Avfg‘oniston va hatto uzoq Arabistonda ham turkmanlar faxr bilan kuylaydilar” [4]. Shoir sherlarni barcha turkiy xalqlar qatori, o‘zbek xalqi ham sevib o‘qiydi va xalqimiz orasida asrlar davomida mashhur bo‘lgan:

Ko‘ngillar yuraklar bir bo‘la boshlar,
Uyishsa, eriydi tuproqlar, toshlar,
Bir sufrada tayyor qilinsa oshlar,
Yuksaladi baxt-iqbolin turkmanning.

U she‘rlarida tarqoq turkman urug‘ining birlashishiga, ular orasidagi o‘zaro nizolarni bartaraf etishga da‘vat qiladi. Darhaqiqat Vatan va xalq mavzusi Maxtunquli she‘riyatining o‘q ildizi edi:

Ko‘ngillar havolanar otga chiqqanda,
Tog‘lalga aylanar qiyo boqqanda,
Bol keltirar daryo tolib oqqanda,
Kam bo‘lmas mevasi, boli turkmanning.

Shoir ovozidan taralayotgan navolar vatanparvarlik va insoniylikni madh etuvchi eng ulug‘ tuyg‘ulardir. Uning she‘rlarida eng buyuk sof muhabbat tuyg‘usi bu vatanga bo‘lgan muhabbat ekanligini his qilamiz.

Ko‘ngli qoralar ham urug‘ning yori,
Toleyi ters emas, yog‘ar Haq nuri,
Mardlar otga minsa borar jang sari,
Yov ustiga eltar yo‘li turkmanning.

Shoirning insonparvarlik, xalqparvarlik, vatanparvarlik g‘oyalari bilan yoritilgan sherlarida pok islomiy marifat ruhi yashnab turadi. Xulosa qilib aytish kerakki, shoir she‘rlarida uning ijodida Vatanga bo‘lgan muhabbat eng buyuk muhabbat ekanligi aks etadi. Har bir yurt farzandi Vatanni ko‘z qorachig‘idek asrash uning madaniy va marifiy meroslarini qadrlashi kabi buyuk falsafa tushuncha tarannum etiladi. Maxtunquli Firog‘iy ustoz shoirimiz Mirza Kenjabek e’tirof etganlaridek XVIII asr ma’rifiy she‘riyatining buyuk darg‘alaridan bo‘lib butun turkiy xalqlar uchun tushunarli sevimli shoir, ma’rifatli siymo, orif oshiq sohibi

hikmat bo‘lgan valiy zotdir. Jondek aziz mustaqilligimizga, ozod va erkinligimizga marifatparvar bobolarimiz tufayli erishganmiz. Shuning uchun har bir o‘g‘il – qiz, har bir yurt farzandi o‘z vatanini asrashga bo‘lgan javobgarlik hissi yanada jo‘sh urib jonlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Erkinov S. Maxtumduli. <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/tarix/manaviyat-yulduzlari/mahtumduli-1733-1783/>
2. Maxtumduli. Dunyo o‘tib boradir. She’rlar. Toshkent. Sharq. 2007. 196 – bet.
3. Mirza Kenjabek. Maxtumduli – valiy shoir. <https://www.e-adabiyot.uz/maqola/1081>

TARBIYA FANINI O‘QITISHNING METOD VA VOSITALARI

Eshboltayeva Baxtiniso Hamza qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarbiya fanini o‘qitishda metod va vositalardan keng ko‘lamli foydalanish, hamda o‘quvchilarga ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o‘rganganlarini hayot bilan bog‘lashga va qiziqishlarini oshirishga yordam beradigan metod va vositalar haqida fikrlar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: metod, vosita, tarbiya metodlari, ta’lim usuli, pedagogik texnologiya, metodika, interfaol metodlar, rag‘batlantirish metodlari.

Kirish. Tarbiya fani O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida 2020-2021-o‘quv yilidan boshlab joriy qilindi. Ushbu fan uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasining bir qismi sifatida o‘quvchilarda “Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari” g‘oyasini singdirish, ularni ijtimoiy muvaffaqiyatli hayotga tayyorlash, mas’uliyat, keng dunyoqarash va insoniylik fazilatlariga oid bo‘lgan hislatlarni shakllantirishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan. Davlatimiz rahbari Shavkat Miromonovich Mirziyoyev “Maktabda o‘qitish metodikasi o‘zgarmasa, ta’lim sifati ham, mazmuni

ham, muhit ham o'zgarmaydi" [1] degan edi. Darhaqiqat, biz o'zimizni o'zgartirishimiz va rivojlantirishimiz uchun yangicha tizim va metodikani joriy qilishimiz zarur. Biz bu o'zgartish va yangilik kiritishni maktab ostonasidan boshlashimiz uchun mahoratli va har tomonlama rivojlangan kadrlarni yetishtirib chiqarish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tarbiya fanini o'qitishda o'qituvchi o'zining turli metod va vositalardan foydalanishi zarur hisoblanadi. Chunki o'quvchilar bir xillikdan va odatdagidek dars o'tish tizimidan zerikib qolishi hamda darsga bo'lgan qiziqishi so'nishi mumkin. Umumiy o'rta talim maktablarida "Tarbiya" fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish bugungi zamonaviy ta'lim tizimining muhim masalalaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism. Ta'lim metodi tushunchasi ancha murakkab tushuncha hisoblanadi. Shu boisdan pedagogikada uning tobora aniq talqini xususida munozara haigacha davom etib kelmoqda. Biroq bu tushunchaga beriladigan didaktlarning turli ta'riflariga qaramay, ularning nuqtai nazarlarini yaqinlashtiradigan qandaydir umumiylikni ham ta'kidlash mumkin. Ko'pchilik mualliflar ta'lim metodini o'quvchilarning o'quv bilish faoliyatini tashkil etish usuli, deb hisoblashgan. Metod so'zi yunoncha tadqiqot, maqsadga erishish yo'li, usuli deganidir. Metod - eng umumiy ma'noda - maqsadga erishish usuli, ma'lum tarzda tartibga solingan faoliyat. Ko'rinadiki, bu o'rinda ham o'qituvchining o'rgatuvchi ishi va u tashkil etgan o'quvchilarning faol o'quv-bilish faoliyati uyg'unlashadi. Ya'ni o'qituvchi biror maqsadga erishish va uni amaliy qo'llashi uchun tartibga keltirilib, qolibga solingan faoliyat turi deb tushunamiz. Shu o'rinda ta'lim metodlari tushunchasiga ham to'xtalib o'tsak, ta'lim metodlari deyilganda, o'rganilayotgan materialni egallashga qaratilgan turli didaktik vazifalarni hal etish bo'yicha o'qituvchining o'rgatuvchi ishi va o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullari yig'indisi tushuniladi. Ta'lim metodi bilan birgalikda biz tarbiya metodini birgalikda qo'llaymiz. Shu o'rinda tarbiya metodi tushunchasiga quyidagicha ta'rif beriladi.

Tarbiya metodi (yunoncha «metodos» – yo'l) tarbiya maqsadiga erishishning yo'li. Maktab amaliyotiga tatbiq etilganda, metodlar – bu

tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuygʻulari va xulqiga ta'sir etish usullaridir.

Tarbiyaning mutlaqo yangi metodlarini yaratishga bironta tarbiyachining kuchi yetmaydi. Metodlarni takomillashtirish muammosi doimo mavjud, har bir tarbiyachi o'zining imkoniyatiga ko'ra uni hal qiladi, tarbiya jarayonining aniq shart-sharoitlariga mos ravishda o'zining xususiy qarashlarini ifoda etish asosida umumiy metodikani boyitadi. Tarbiya metodlarini bunday xususiy takomillashtirish tarbiya usullari deb ataladi. Biz tarbiy usuli tushunchasiga ta'rif berishdan avval talim usuli tushunchasiga to'xtalib o'tamiz.

Ta'lim usuli - ta'lim metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni. Metodlar bilan usullar munosabati o'zaro bir-biriga bog'langan. Ta'lim usuli - o'qitish metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni. Usul va metod butun va qism sifatida bir-biriga bog'lanadi. Usullar yordamida faqat o'quv vazifasining bir qismi hal qilinadi. Masalan, o'qituvchi tomonidan biron bir mashq metod hisoblansa, uni qo'llashda o'qituvchi bir necha usullardan foydalanishi hamda uni namuna sifatida o'qituvchi o'quvchilarga ko'rsatib berishi va o'quvchilarning shu namuna asosida mashqani bajarishlarini biz usul deb olamiz.

O'zimiz ham maktabda o'qish faoliyatimizda o'qituvchimiz qaysidir mashqni yoki masalani misol tariqasida tushuntirib bergan, biz esa ana shu namuna asosida topshiriqlarni bajarganmiz. Metod va usul tushunchasi bir biridan keskin farq qiladi. Metod tushunchasi o'rniga biz usul tushunchasini qo'llay olmaymiz. Chunki metod keng ommaviy hamma uchun tegishli tushuncha hisoblansa usul esa aynan birgina o'qituvchi uchun xos bo'lgan tushuncha hisoblanadi.

Ya'ni o'qituvchi o'zining ish faoliyatidagina shu o'zining bilgan usulidan foydalanishi bu usul deb tushunamiz va e'tirof etamiz. Endi biz tarbiya usullari tushunchasiga ta'rif beradigan bo'lsak, umumiy metodning bir qismi, alohida harakati, yanada aniqlashuvi hisoblanadi. Obrazli aytganda, usullar – bu qo'yilgan maqsadga tezroq erishish uchun tarbiyachi o'zining tarbiyalanuvchilari bilan yo'l ochadigan o'rganilmagan so'qmoqdir. Agar uni boshqa tarbiyachilar ham foydalana boshlasa, u holda asta-sekin usullar metodlarga aylanib boradi. Tarbiya metod va

usullarini bilish va ularni to'g'ri qo'llay olishni egallash bu pedagogik mahorat darajasini belgilovchi muhim tavsiflardan biri hisoblanadi.

Pedagogik mahorat - o'qituvchilarni pedagogik faoliyatga samarali tayyorlash taktikasi, pedagogik qobiliyatlarni shakllantirish, pedagogik madaniyat va texnikani tarkib toptirish hamda nutq texnikasini egallash yo'llarini o'rganadi. Pedagogik mahorat o'qituvchining qobiliyatlarini tarkib toptirish hamda rivojlantirishdan iborat bo'lgan jaroyan desak mubolag'a bo'lmaydi. Tarbiya metodlari, usullari bilan birgalikda tarbiya vositalari tushunchasi ham qo'llaniladi. Metodning samaradorligini u qo'llanilayotgan sharoit nuqtai nazaridan baholash mumkin. Zamonaviy pedagogikada ba'zilar amaliy vazifalarni hal etishga, ba'zilar faqat nazariy vazifalarni o'zida aks ettiradigan o'nlab tarbiya tasniflari mavjud.

Metodlar o'ziga xos xarakteriga ko'ra ishontirish, mashq, rag'batlantirish va tanbeh berishga bo'linadi. Mazkur holatda metodning umumiy xarakterli belgisi u o'zida yo'nalganlikni, o'ziga xoslikni, qo'llanishga yaroqlilikni aks ettiradi. Bu tasnifga metodlarning ko'proq umumlashganligi bilan ajralib turuvchi tarbiyaning umumiy metodlari mustahkam tutashib ketadi.

U o'zida ishontirish, faoliyatni tashkil etish, o'quvchilarning xulq-atvorini rag'batlantirish metodlarini qamrab oladi. I.S. Marenkoning tasnifida tarbiya metodlari guruhlar quyidagicha nomlanadi: tushuntirishli-reproduktiv, muammoli vaziyatli, o'rgatish va mashq metodlari, rag'batlantirish, to'sqinlik qiluvchi, boshqarish, o'zini-o'zi tarbiyalash. Tarbiya metodlarini to'g'ri tanlash tarbiya vazifalarini ijobiy hal qilishda o'quvchilarning o'z-o'zini tarbiyalash faolligini oshirishga yordam beradi. Masalan, o'qituvchi birinchi sinf o'quvchilari bilan ishlash jarayonida o'quvchilarni ular uchun yangi bo'lgan mehnat faoliyatini o'rgatishda o'quvchilarning xulq-atvor qoidalarini va kun tartibi aniq bo'lishi muhimligini, ularga o'quvchilarning qat'iy tartibga amal qilishi zarurligini tushuntirish metodidan foydalanadi.

Tushuntirish bilan bir qatorda o'quvchilarning sinfga to'g'ri kirib kelishga, ularni o'qituvchi va o'quvchilar bilan salomlashishga, tartib-intizomni saqlashga mashq qildirib boradi. Shuning bilan birgalikda birinchi sinf o'quvchilarini yuqoridagi aytib o'tgan tartib qoidaga dars

vaqtida odatlantirib boradi. Bu jarayonda o'qituvchi ularning amalga oshirgan ijobiy ishlari va o'quv ishidagi natijalarini rag'batlantirib borishni zarur bo'ladi. Ko'rinib turibdiki, o'qituvchi o'quvchilar bilan tarbiya jarayonini olib borganda turli xil usul va metodlarni qo'llaydi. Tarbiya metodlarining xilma-xilligi esa ularni turlarga ajratib hamda tasnif qilish zarurligini ko'rsatadi. Shuning uchun ularning alohida xususiyatlarini hisobga olib guruhlariga ajratishimiz mumkin. Shu o'rinda biz tarbiya metodlarini uchga bo'lamiz.

Tarbiya metodlari. Ijtimoiy ongni shakllantirishga xizmat qiluvchi metodlar – hikoya, tushuntirish, o'qitish, ma'ruza, axloqiy (ma'naviy) baxs va suhbat.

Odatlantirish va faoliyatda mashq qildirish metodlari – pedagogik talab, o'rgatish, mashq qilish, tarbiyalovchi vazifalar, musobaqa, jamoatchilik fikri na'muna ko'rsatishi.

Tarbiyada rag'batlantirish va jazolash metodlari – rag'batlantirish, maqullash, ko'ngilni ko'tarish, dalda berish ishonch bildirish, og'zaki va yozma tafakkur bildirish, mukofatlash, jazolash, tanbeh berish.

Birinchi guruhda berilgan metodlarining vazifasi o'quvchining ijtimoiy ongiga hayoti, axloqi, mehnat qilish munosabatlarining qoida va me'yorlari haqida tushuncha hosil qilish va bilim berishdan iborat hisoblanadi. Tarbiya jarayonida ushbu qoida va me'yorlar shaxsning ishonchi va hayotiy qarashlarini kengaytirishga qaratilgan. Ushbu guruhga ma'naviy, axloqiy, estetik, mafkuraviy, huquqiy, jismoniy, ekologik, iqtisodiy va mazmundagi suhbatlar hamda namuna ko'rsatish metodlarini kiritishimiz mumkin.

Ikkinchi guruh metodlari yordamida o'quvchida ma'naviy mazmunga doir bo'lgan odatlarni hosil qiladi. O'quvchi xulqida ijtimoiy tarbiyaning mazmuniga muvofiq ma'naviy odatlar asosida, faoliyat tarkib topadi.

Uchinchi guruh metodlariga shunday metodlar kiradiki, bularda tarbiyalanuvchilardagi ijobiy xulq-atvorni rag'batlantirish, salbiy xislatlarni tuzatish yoki oldini olish, ularning his-tuyg'ulari va maqsadlariga bevosita ta'sir ko'rsatishda foydalaniladi. Shu bilan birgalikda bu metod o'quvchilarni jazolash va tanbeh berishni ham o'zida mujassamlashtirgan. Bu metod orqali biz o'quvchilarni ham

rag‘batlantirishimiz ham jazolashimiz va tanbeh berishdan foydalanishimiz mumkin. Biz yuqorida pedagogik mahurat, ta’lim usuli, ta’lim metodi kabi tusunchalarga alohida ahamiyat qaratgan edik endilikda biz pedagogik texnologiya tushunchasiga alohida to‘xtalib o‘tishimiz joizdir.

Pedagogik texnologiya - bu muayyan loyiha asosida tashkil etiladigan, aniq maqsadga yo‘naltirilgan hamda ushbu maqsadning natijalanishini kafolatlovchi pedagogik faoliyat jarayoni mazmunidir. Ta’lim amaliyotida “pedagogik texnologiya” tushunchasi uch darajada qo‘llaniladi:

Umumpedagogik (makro) daraja. Mazkur darajaga muvofiq keladigan texnologiyalar yaxlit pedagogik jarayonga tegishli bo‘lib, ularga muammoli, tabaqalashtirilgan, integratsion, shaxsga yo‘naltirilgan, rivojlantiruvchi, modulli, masofali o‘qitish texnologiyalarini misol sifatida keltirish mumkin.

Xususiyy-metodik (mezo) daraja. Ushbu daraja o‘zida ma’lum bir o‘quv fanini O‘qitish jarayonini loyihalash va rejalashtirishni o‘zida aks ettiradi. Masalan, o‘qituvchi darsni har safar texnologik modeli va xaritasini tuzib kelishi kerak.

Lokal daraja (mikro). Mazkur darajaga tegishli texnologiyalar o‘quv-tarbiya jarayonining ma’lum tarkibiy qismi, alohida shaxs sifatlarini shakllantirish, maxsus o‘quv ko‘nikma va malakalarini tarkib toptirishga xizmat qiladi. Masalan, o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini shakllantirish texnologiyasi, o‘quvchilarning aqliy qobiliyatini rivojlantirish texnologiyasi va boshqalar. Pedagogik texnologiyani men o‘qituvchi o‘zining dars faoliyatini to‘g‘ri tashkil qilshi hamda uni samarali tarzda o‘tqazishi mumkin bo‘lgan oldindan aniq maqsad asosida belgilab qo‘yilgan hujjat deb talqin qildim.

Metodika - qat’iy ketma-ketlikka (algoritmik xarakterga), ilgari o‘ratilgan reja (qoida), tizimga aniq rioya qilish bo‘lib, biror bir ishni maqsadga muvofiq o‘tkazish metodlari, yo‘llari majmuasidir. “Metodika” tushunchasi turli fanlarni o‘qitish bilan ham bog‘liqlikda qo‘llanilib, ma’lum sohani o‘qitish jarayoni, mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillari, shakl, metod va vositalari yig‘indisini o‘zida ifoda etadi.

“Metodika” va “texnologiya” tushunchalarining bahs doirasi bilan ham bog‘liqlikda ayrim farqli jihatlarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Jumladan, metodik tizim “Qanday o‘qitish?”, “Nima uchun o‘qitish?”, “Nimaga o‘rgatish?” kabi savollarga javob izlaydi, texnologiya esa, “Qanday tarzda samarali o‘qitishga erishish mumkin?” degan savolni markazga qo‘yadi. Metodika o‘quv jarayonining qanday tarzda tashkil etish lozimligini nazarda tutsa, texnologiya qay yo‘sinda o‘quv jarayonini eng qulay, maqbul tarzda amalga oshirishga diqqat-e’tibomi qaratadi.

Ya’ni bu tushunchalar ham huddi metod va usul tushunchasi kabi bir biri bilan bog‘liqlikdagi tushuncha hisoblanadi. Metodik tizimda aniq maqsad asosida nima uchun o‘quvchiga ta’lim-tarbiya berish ya’ni uning maqsadi belgilab olingan bo‘ladi. Texnologiyada esa o‘quvchilarni qanday qilib samarali usulda o‘qitish va ularni yuksaltirishni o‘zining asosiy vazifasi qilib qo‘ygan hisoblanadi.

Xulosa. Bugungi kunda o‘quvchilar ta’lim-tarbiyasini rivojlantirishga qaratilgan bir qator islohatlar va uarga berilayotgan imkoniyatlardan to‘g‘ri foydalanishimiz zarurdir. Shu bilan birgalikda ularga to‘g‘ri ta’lim-tarbiya berish esa o‘qiyuvchining mahorati va kasbiy ko‘nikmasiga bog‘liq ekanligini yaxshi bilamiz. Shunday ekan o‘qituvchi o‘zining ish faoliyatida o‘quvchilarga samarali ta’lim berishi va ularni barkamol shaxs qilib voyaga yetkazishishi zarurligini bilishi darkor. Chunki o‘qituvchi malakali va mahoratli kadr bo‘lsa o‘quvchilar ham uning ortidan ergashadi. Pedagog o‘z ish faoliyati davomida o‘quvchilarning o‘rganish va bilim olishida samara beradigan usul hamda metodlardan foydalansa hech mubolag‘a bo‘lmaydi deb o‘ylaman. O‘quvchilarga tarbiya berish, ularga ta’lim berish bilan birgalikda amalga oshiriladi. Ya’ni ta’lim va tarbiya tushunchasi bir-biri bilan uzviy bog‘liq hisoblanadi. O‘qish va tarbiya jarayonining uzviyligi ta’lim muassasalari oldiga qo‘yilgan eng muhim pedagogik vazifalardan biri deb hisoblayman.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019yil 31-dekabrdagi “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi to‘g‘risida”gi 1059-sonli qarori.
2. B.X.Xodjayev “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti” «Sano-standart» nashriyoti. Toshkent – 2017.

3. R.A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova, M.K.Shirinov, S.Hafizov. “Umumiy pedagogika” Toshkent-2018.
4. Hasanboyev J. va boshqalar. “Pedagogika”. Toshkent: Fan, 2006, 284 bet.
5. Hasanboyev J. va boshqalar. “Pedagogika”. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: Fan, 2009. - 480 b.
6. Saidova Parvina Mirzo qizi, & Saparova Shalola Sheraliyevna. (2023). ABDURAUF FITRATNING “OILA” ASARIDAGI MA’NAVIY-AXLOQIY QARASHLARI. Journal of Universal Science Research, 1(5), 352–362. Retrieved from <https://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/666>
7. Abdulloyevna, M. Z. (2023). SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MA’NAVIY TARBIYA HAQIDAGI TA’LIMOTLARI. Journal of Universal Science Research, 1(5), 340-351.
8. Saidova Parvina Mirzo qizi, & Qobilov Jamshid Baxtiyor O‘g‘li. (2023). ZAMONAVIY O‘QITUVCHIGA QO‘YILADIGAN TALABLAR. Journal of Universal Science Research, 1(5), 1256–1263. Retrieved from <https://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/926>.

BO‘LAJAK ZAMONAVIY “TARBIYA” FANI O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Saidova Parvina Mirzo qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o‘qituvchisi

Pardayeva Sevara Abdunosir qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim-tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar sharoitida bo‘ljak zamonaviy “Tarbiya” fani o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirish yo‘llari yoritib berilgan. Shu bilan birga, modernizatsiyalashgan ta’lim muhitda pedagoglardan talab etiladigan kasbiy kompetentlik sifatleri, zamonaviy

bilimlar bilan qurollanish, raqobatbardosh kadrlarni jamiyatga yetishtirib berish, zamonaviy o'qituvchining qiyofasi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar Kompetentlik, pedagog, ta'lim-tarbiya, kasbiy kompetentlik, kreativlik, pedagogning kompetentligi, tashabbuskor, tashkilotchi, pedagogik texnika, muloqotchanlik.

Kirish. Hammamizga ma'lumki, yurtimizda ta'lim sohasida juda katta o'zgarishlar ro'y bermoqda. Ilmiy-amaliy izlanishlar tahlili natijasida pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish holatlari o'rganilib chiqilmoqda. Ta'lim tizimidagi innovatsion o'zgarishlar sharoitida pedagogning kasbiy kompetentligi muhim ahamiyat kasb etadi. Kun sayin ta'lim tizimida o'zgarishlar bo'layotgan jamiyatda pedagog har qanday vaziyatga tayyor turishi va moslasha olishi talab etiladi. Shuningdek pedagoglardan talabchan bo'lishi, o'z kasbining ustasi bo'lishga intilishi, bilim, ko'nikma va malakalarini zamon talabiga mos ravishda yangilab borishi kerak. Ta'lim tizimidagi innovatsion o'zgarishlarga ayrim pedagoglar moslasha olishmaydi. Kasbiy faoliyatida katta qiyinchiliklarga duch kelishadi. Buning asosiy sababi esa pedagoglarda AKT bilimlarining yetishnasligini ko'rsatishimiz mumkin. Kampyuter texnologiyalaridan qanday foydalanishni bilmagan pedagoglar o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda zamonaviy emas aksincha eski bilimlarga tayanib qoladi. Yoshlarda hozirgi davrga xos bo'lgan bilimlar shakllanmaydi. Natijada yoshlar jamiyatga foydasi tegadigan innovatsion loyihalar va yangiliklar yarata olishmaydi. Pedagoglarni ta'lim berish jarayoni shu tarzda davom etaversa ta'lim tizimida anchagina oqsoqliklar yuzaga keladi. Jamiyatimizni rivojlantirishni istasak avvalo pedagoglarni davr talabiga mos bilimlar bilan qurollantirishdan boshlashimiz kerak.

Tadqiqot metodologiyasi. Pedagogning kompetentligi – bilimdonlik, kasbga moslik, malakalilik, tajribalilik, mas'uliyatlilikni rahbarlik faoliyatiga singdirib borish. O'z sohasini, ishining ustasi bo'lish, sohasining sirlarini har tomonlama chuqur bilish demakdir.

Bo'lajak zamonaviy "Tarbiya" fani o'qituvchisining qiyofasida quyidagi fazilatlar bo'lishi kerak;

1. O'qituvchi jamiyatda bo'layotgan o'zgarishlar va islohatlar mohiyatini chuqur anglab yetishi lozim.

2. O'qituvchi zamonaviy axborot texnologiyalaridan, yuqori darajada xabardor bo'lishi zarur.

3. O'qituvchi o'z fani bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishi lozim.

4. O'qituvchi pedagogika va psixologiya fanlarini puxta o'zlashtirgan bo'lishi zarur.

5. O'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonida eng samarali usul va vositalardan foydalana olishi lozim.

6. O'qituvchi ijodkor, tashabbuskor, tashkilotchi bo'lishi lozim.

7. O'qituvchi yuksak darajada mahorat egasi bo'lishi lozim.

8. O'qituvchi nutq madaniyatiga ega bo'lishi lozim.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mamlakatimiz pedagog olimlaridan B.Xodjayev, A.Musurmanova, N.Saidahmedov. N.A.Muslimov, M.B.O'rozov, E.Yuzlikaeva. K.D.Risqulova, A.E.Kenjaboyevlar ilmiy tadqiqot ishlari va amaliy metodik maqolalarida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanish, uzlukisz ta'lim muassasasi, o'qituvchilarning kompetensiyasi va unga qo'yiladigan didaktik talablar ushbu atamaning mohiyati, uning tarkibiy qismlari haqida o'z fikrlarini bayon qilganlar.

Tahlil va natijalar. Pedagogning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga yordam beradigan psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash dasturini ishlab chiqib, pedagoglarga taqdim etsak yaxshi natijalarga erishamiz va o'quv jarayonida ham ijobiy munosabatlar yuzga kelishini kuzatishimiz mumkin. Kasbiy kompetentligi shakllanmagan o'qituvchilar darsni qiziqarli va samarali tashkil eta olishmaydi. O'quvchilarda esa pedagog kasbi haqida salbiy xuloslar yuzaga kelishiga va turli xil hurmatsizliklar yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun ham pedagoglarda kasbiy kompetentlik haqida ma'lumotlar bilan tanishtirishimiz va ularda bu kompetentlikni shakllanishiga yordam bermog'imiz darkor. Ayrim pedagoglarda "Men o'zimga kerakli bilimlarni olib bo'lganman" - degan fikrlar yuzaga kelishi mumkin. Aslo unutmangki, hozirda kasbiy kompetentligi shakllanmagan pedagoglar ertangi kunda sizning farzandlaringizni o'qitishi mumkin.

Zamonaviy “Tarbiya” fani o‘qituvchisi zamonaviy va kreativ bo‘lsagina o‘quvchilarga ta’sir o‘tkaza oladi. Zamonaviy va kreativ pedagogning uchta sirini o‘qituvchilarga tavsiya etamiz;

➤ **Moslashuvchan bo‘ling!** Sinf – bu turli tuman xarakterga ega o‘quvchilardan tashkil topgan shuningdek turli muhit va sharoitlarda tarbiyalanayotgan o‘quvchilar yig‘indisidir. Hech biri bir biriga o‘xshamaydigan, har xil bilimga ega bo‘lgan o‘quvchilar bilan har qanday pedagog ham hammasiga birdek vaqt ajratib hammasini birdek rivojlantib va shuningdek o‘quvchilar bilan moslasha olmaydi. Faqatgina kreativ va zamonaviy bilim va dunyoqarashga ega bo‘lgan pedagoglar buni uddasidan chiqadilar. Siz ham kreativ pedagog bo‘lishni xohlasangiz har bir o‘quvchini e’tibordan chetda qoldirmang, darsni tushuntirish jarayonida ham aynan bitta o‘quvchiga qarab gapirmang. Hamma o‘quvchilarni birdek ko‘ring.

➤ **Aslo qila ko‘rmang!** Dars jarayonlarida o‘zingizni hayotingiz haqida gapirmang va o‘z qiziqishlaringizni ham darsga aralshtirmang bu holat o‘quvchilarda sizga nisbatan hurmatsizlik holatlarini yuzaga keltirishi mumkin.

➤ **Faktlarni hayotga moslang!** Aytayotgan ilmiy ma’lumotlaringizni hayotiy misollar orqali izohlang.

Mazkur “Tarbiya” fani bo‘yicha o‘quvchilarga sifatli ta’lim berish, ularni to‘g‘ri tarbiya yo‘liga yo‘naltirish, zarur bilim va hayotiy ko‘nikmalarga ega bo‘lishlariga, mustaqil hayotga moslashishlariga ko‘mak ko‘rsatish, turli vaziyatlarda huquqiy, ma’naviy mezonlarga asoslangan holda qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan estetik jihatdan zamonaviy bezatilgan, qiziqarli va pedagogik-psixologik materiallarga boy dars jarayonini samarali tashkil etishni pedagogning mahoratiga yuklaydi [1].

Pedagogik mahorat o‘qituvchilar va tarbiyachilarga pedagogik kreativlik, pedagogik texnika, ta’lim-tarbiya jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarni o‘zaro hamkorligi, muloqot olib borish taktikasi, nutq madaniyati tafakkuri, tarbiyachining ma’naviy va ma’rifiy shuningdek tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va amalga oshirish, bu jarayonda xulq-atvorni va hissiyotni jilovlay olish xususiyatlarida namoyon bo‘ladi [2].

Xulosa va takliflar. Biz maktab muammosiga eng yuqorida turuvchi masala deb qarashimiz kerak. Chunki maktab faqatgina ta'lim beradigan maskan emas. Tarbiya maskani ham demakdir. Maktab yuksak ma'naviyatli shaxslarni voyaga yetkazishda o'zni beqiyosdir. Maktabni shu bilan birgalikda bolalarni yoshligidan kasbga o'rgatuvchi dargoh deb qarashimiz darkor. Shuning uchun pedagog o'qituvchilar ham xatti-harakatini shunga monand amalga oshirishi kerak. Kelajakda yosh avloddan qanday shaxslar yetishib chiqishi albatta pedagogning pedagogik mahoratiga bog'liq. Yoshlik insonning porloq kelajagi uchun tinimsiz harakat qiladigan, o'z chiroyni hech qachon yo'qtmaydigan bahor kabidir. Bu davrda har bir berilgan imkoniyatlardan unumli foydalanib, o'zining salohiyatini oshirib borgan, jamiyatda munosib o'rin egallashga kirishgan yoshlarning kelajagi ham go'zal va yaxshi bo'ladi.

Kreativ fikrlash yangi g'oyalar orqali insonlar hayotini yaxshilash, insonlar va imkoniyatlarni bir biri bilan bog'lash mahoratli pedagoglar tomonidan amalga oshiriladi. Pedagoglarni boshqa pedagoglardan ajratib turadigan yagona farq ularni kreativligidir. Pedagoglar doim muvaffaqiyatlarga intilib harakat qilmog'i darkor. Shundagina ular rivojlanib borayotgan zamon bilan hamnafas pedagoglar bo'lib rivojlanib boraveradi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni 2020-yil 23-sentyabr O'RQ-637-son
2. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilari uchun "Tarbiya" fani KONSEPSIYASI. Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyuldagi qarori.
3. "Tarbiya" fani uchun umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Xalq Ta'lim Vazirligining 2020-yil 14-oktabr 235-sonli Buyrug'i.
4. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. - Toshkent, 1997, 7 – bet
5. A. XOLIQOV PEDAGOGIK MAHORAT Toshkent "IQTISOD-MOLIYA" 2011

6.Saidova Parvina Mirzo qizi, & Saparova Shalola Sheraliyevna. (2023). ABDURAUF FITRATNING “OILA” ASARIDAGI MA’NAVIY-AXLOQIY QARASHLARI. Journal of Universal Science Research, 1(5), 352–362. Retrieved from <https://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/666>

7.Abdulloyevna, M. Z. (2023). SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MA’NAVIY TARBIYA HAQIDAGI TA’LIMOTLARI. Journal of Universal Science Research, 1(5), 340-351.

8.Saidova Parvina Mirzo qizi, & Qobilov Jamshid Baxtiyor O‘g‘li. (2023). ZAMONAVIY O‘QITUVCHIGA QO‘YILADIGAN TALABLAR. Journal of Universal Science Research, 1(5), 1256–1263. Retrieved from <https://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/926>.

IQTISODIYOTNING BOZOR IQTISODIYOTIDA RIVOJLANISH OMILLARI

Karimova Nilufar Musayevna

Termiz davlat universiteti qoshidagi akademik litsey o‘qituvchisi

Annototsiya: Ushbu mavzu O‘zbekistonda bozor iqtisodiyotining rivojlanishi mazmunini bayon qilib berish bilan boshlanib, uning asosiy belgilari, subyektlari va rivojlanish bosqichlari talqiniga alohida o‘rin ajratiladi. Bozor iqtisodiyotining doimiy va asosiy muammolari, bunday iqtisodiyotining afzalliklari va ziddiyatlari tahliliga ham o‘rin beriladi. Bozor iqtisodiyotiga o‘tish uchun maxsus o‘tish davri zarur bo‘lib, bu davrning mazmuni va asosiy belgilarini ko‘rib chiqib maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu mavzuda o‘tish davri nazariyasi, xususan bozor munosabatlariga o‘tish davri yo‘llari bayon qilinadi. Shuningdek bozor munosabatlariga o‘tish, iqtisodiyotni erkinlashtirish va islohotlarni chuqurlashtirish jaroyonida makroiqtisodiy barqarorlikka erishish, strategiya vazifalarini amalga yo‘llari tahlil qilinadi. Mavzu bozor iqtisodiyotiga o‘tish jarayonida mamlakatimizda makroiqtisodiy barqarorlikka erishish vazifalari, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish yakunlari va ustuvor yo‘nalishlari bilan yakunlanadi.

Kalit soʻzlar: Bozor mexaniz, bozor subyekti, bozor obyekti, bozor infratuzilmasi, tadbirkorlik sektori, bank, ssuda kapitali bozori, qimmatli qogʻozlar bozor.

Kundalik hayotimizda har qadamda uchrab turadigan atamalardan biri bu - “iqtisodiyot” tushuncha boʻlib, qisqa yoki bir ogʻiz soʻz bilan tushuntirib berish amri mahol vazifa hisoblanadi. Gap shundaki, bu atama bilan bevosita bogʻliq boʻlgan yoki aniqrogʻi undan kelib chiqqan “iqtisod”, “iqtisod qilish” kabi iboralar ham borki, ularning maʼnosi bir-biri bilan juda yaqin “Iqtisod qilish” deyilganda, biz odamlarning turli xil ehtiyojlardan qondiradiga noz-neʼmatlar, moddiy boylik va resurslardan tejab-tergab foydalanishini tushunmogʻimiz kerak. Bugungi kunda “iqtisodiyot” atamasi ikkita maʼnoda ishlatilmoqda, desak xato boʻlmaydi. Uning birinchi maʼnosi siz bilan bizning barcha jamiyat aʼzolarining kundalik hayotini turmush sharoitlarini taʼminlovchi xoʻjalikdir. Odamlarning turli-tuman moddiy va maʼnoviy ehtiyojlarini qondirish aynan ana shu xoʻjalikka bogʻlik boʻlib, uning rivojlanganlik darajasi pirovard natijada odamlarning hayot tarzi va sifatini belgilab beradi. Shuning uchun ham xoʻjalikni, yaʼni iqtisodiyotni rivojlantirish har qanday jamiyat (xalq) oldida turgan muhim vazifa hisoblanadi. Xoʻjalik maʼnosidagi iqtisodiyot koʻp tarmoqli boʻlib, bu tarmoqlarni ikkita katta sohaga boʻlish (yoki ajratish) mumkun: moddiy ishlab chiqarish sohasi va ijtimoiy-madaniy soha. “Iqtisodiyot” atamasining ikkinchi maʼnosi xoʻjalikni, odamlarining xoʻjalikni, odamlarning xoʻjalik faoliyatini oʻrganuvcha ilm (fan)dir. Bozor iqtisodiyotining amal qilish mexanizmi koʻplab asrlar davomida tarkib topgan, shakllanib, hozirgi davrda madaniyatlashgan shaklni kasb etdi va koʻpgina mamlakatlarda hukmron iqtisodiy tizimga aylandi. Mazkur iqtisodiyotning barqarorligi shu bilan izohlanadiki, uzoq davrli iqtisodiy evolutsiya davomida uning amal qilishining asosiy klassik qoidalari saqlanib qoldi. Bozor iqtisodiyoti subyektlari tarkibiga tadbirkorlar ham, yollanma ishchilar ham, pirovard isteʼmolchilar, ssuda kapitali egalari va qimmatli qogʻozlar egalari ham kiradi. Odatda, bozor xoʻjagining barcha asosiy subyektlari uchta guruhga boʻlinadi: uy xoʻjaliklari, korxonalar, tadbirkorlik sektori va davlat .

Tadbirkorlik sektori - bu daromad, foyda olish maqsadida amal qiluvchi iqtisodiyotning birlamchi bo'g'inidir. U ish yuritish uchun o'z kapitalini yoki qarz olingan kapitalni ishga solishni taqozo etadi, bu kapitaldan olingan daromad ishlab chiqarish faoliyatini kengaytirish uchun sarflanadi. Tadbirkorlar tavor xo'jaligida tavar va xizmatlarni yetkazib beradi.

Davlat – foyda olishni maqsad qilib quymagan, asosan iqtisodiyotni tartibga solish vazifasini amalga oshiradigan har xil budjet tashkilotlarni va muassasalari sifatida namoyon bo'ladi.

Uy xo'jaliklari – iqtisodiyotning iste'mol sohasida faoliyat qiluvchi asosiy tarkibiy birlik. Uy xo'jaliklari doirasida moddiy ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida yaratilgan tavar va xizmatlar iste'mol qilinadi. Bozor iqtisodiyotida uy xo'jaliklari mulk egasi hamda ishlab chiqarish ommillarini yetkazib beruvchilar hisoblanadi. Iqtisodiy resurslarni sotishdan olinganpul daromadlari shaxsiy ehtiyojni qondirish uchun sarflanadi.

Bozor iqtisodiyotining mustaqil subyekti sifatida banklar ajratsak bo'ladi.

Bank iqtisodiyotning me'yorda amal qilishi uchun zarur bo'lgan pul massasi harakatini tartibga soluvchi moliya – kredit muassasi. Bozor iqtisodiyotining tarixan tarkib topgan ikki turini ajratish zarur. Birinchisi klassik yoki sof bozor iqtisodiyoti deb atalib, uzoq vaqt davomida shakllanib g'arbdagi rivojlangan mamlakatlarda XIX asrning oxirilarigacha davom etib keldi.

Bozorning asosiy vazifasi ishlab chiqaruvchilar tomonidan yaratilgan tavar va xizmatlarni, iqtisodiy resurslarni iste'molchilarga yetkazib berishdan iboratdir. Bu yerda bozor ishlab chiqarish bilan iste'molni birbiriga bog'laydi, ishlab chiqarilgan tavar yoki xizmat o'z iste'molchisini topadi. Bozor iqtisodiyoti – tavar ishlab chiqarish, ayirboshlash va pul muomalasi qonuni-qoyidalarini asosida tashkil etiladigan va boshqariladigan iqtisodiy tizim. Bozor mexanizmi–bozor iqtisodiyotining faoliyat qilishini tartibga solishni va iqtisodiy jarayonlarni uyg'unlashtirishni ta'minlaydigan dastlab va vositalardir. Bozor – ishlab chiqaruvchi va

iste'molchilar o'rtasida pul orqali ayirboshlash jarayonida bo'ladigan munosabatlar yig'insidir.

Bozor obyekti – bozorga ayirboshlash munosabatlariga jalb qilingan iqtisodiy faoliyatning natijalariva iqtisodiy resurslar, tavar, pul va unga tenglashtirilgan moliyaviy aktivlardir. Bozor subyekti – bozorning, ayirboshlash munosabatlarining qatnashchilaridir.

Bozor infratuzilmasi – ayirboshlash munosabatlariga xizmat qiluvchi muassasaviy tuzilmalardir.

Tadbirkarlik sektori – iqtisodiyotning daromad olish maqsadida amal qiluvchi birlamchi bo'g'ini. Bank – iqtisodiyot me'yorda amal qilishi uchun zarur bo'lgan pul massasi harakatini tartibga soluvchi moliya – kredit muassasi. Ssuda kapitali bozori – pul shaklidagi kapitalning foiz to'lash sharti bilan qarzga berish bo'yicha oldi - sotdi munpsabati. Qimmatli qog'ozlar bozori–turli ko'rinishdagi qimmatli qog'ozlar (aksiya, obligatsiya, veksel, chek, depozit kabilar)ning oldi – sotdi munosabati.

Xulosa: Mening bu maqoladan xulosam shuki, bozor iqtisodiyoti bu butun bir bugungi kunimni bir sistemada boshqarib boraayotgan moliyaviysiyosatlardan biri desak adashmaymiz. Bozor iqtisodiyoti nima uchun kerak? degan savolga nisbatan javob qilib aytolamizki. Shiddat bilan rivojlanish borayotgan dunyoda insonlar ehtiyoji ortib boryapti, shunga yarasha iste'molchilarning tavarga bo'lgan talablari ham ortib bormoqda bu esabozorda raqobat bardosh, sifatli, qulay va har tomonlama mukammal tavarlarni ishlab chiqarishga turtki bo'ladi. Bozor iqtisodiyoti – o'sha bozorda tavarlarning narxlarini, sifatini bir meyorda ushlab turadi. Chunki, talab yuqori bo'lmagan mahsulotni bozorga chiqarishdan foyda yo'q, bozorga mavsumbob, xaridorlar talabini qondurgulik mahsulot olib chiqish kerak. Ortib qolgan mahsulotlarni davlatlararo eksport-import qilishlari uchun bozor iqtisodiyoti katta yo'l ochib berishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Iqdisot nazariyasi. Toshkent-2015.

2.Wikipediya.com

3.Abdullayev, Muxtorjon, and Samandarbek Mamarajabov. "Varieties and achievements of wheat plant selection in uzbekistan". Eurasian Journal of Academic Research 2.11 (2022): 100-104.

4.Xayitovna, Pirimqulova Muxabbat, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "Cauliflower Growing Technology". Texas Journal of Multidisciplinary Studies. 6 (2022): 8-10.

KIMYONI O‘QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Turmuhamedov Sarvar Xushbakovich

Termiz davlat universiteti qoshidagi akademik litsey o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola Kimyoni o‘qitishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, kimyo o‘qitish metodikasiga mo‘ljallangan bo‘lib, kimyo o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligiga zamin tayyorlaydigan kimyoni o‘qitishning zamonaviy texnologiyalari va o‘quv-tarbiya jarayonini loyihalashtirish mazmunini o‘zida ifoda etadi.

Kalit so‘zlar: kimyo, metod, interfaol, test, zamonaviy, savol-javob, guruh, munozara, o‘qituvchi, o‘quvchi.

Uzluksiz ta‘lim tizimida davlat buyurtmasi va ijtimoiy talabga muvofiq har bir ta‘lim muassasasi va unda xizmat qiluvchi pedagog-kadrlar zimmasiga ta‘lim - tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish, ilm-fanning so‘nggi yutuqlarini amaliyotga joriy etish orqali ijodkor, ijtimoiy faol, yuksak ma‘naviyatli, kasb- hunarli, el-yurtga sadoqatli milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalangan, ijodiy va mustaqil fikr yurita oladigan, davlat, jamiyat va oila oldida o‘z burchi va javobgarlini his eta oladigan, raqobatbardosh barkamol shaxsni tarbiyalash va kamolga yetkazish, ularning ongi va qalbiga milliy istiqlol g‘oyasini singdirish kabi muhim vazifalarni amalga oshirish yuklatilgan. Ushbu vazifalarning muvaffaqiyatli hal etilishi ta‘lim-tarbiya jarayonida zamonaviy ta‘lim texnologiyalardan foydalanish bilan uzviy ravishda bog‘liq.

Ta‘lim jarayonida yuqori sifat va samaradorlikka erishish ta‘lim-tarbiya jarayoniga nisbatan innovatsion yondashuvni talab qiladi. «Innovatsiya» iborasi inglizcha so‘zdan olingan bo‘lib, «innovation» - «yangilik kiritish», «yangi g‘oya» degan ma‘nolarni bildiradi. Innovatsion o‘qitishda bilimlar vazifasi o‘zgaradi. Ya‘ni, avvalgi doimiy yod olishdan mantiqiy fikrlash, izlanishga o‘tiladi. Bunday faoliyat o‘quvchi

faoliyatidagi ijodkorlikni rivojlantiradi. U o'z tengdoshlari va o'qituvchisi bilan o'zaro faol «subyekt-subyekt» munosabatlariga kirishadi. O'qitish jarayoni dinamik va barhayot jabha bo'lganligi tufayli ham unga yangilik kirishi va yangilanish amaliyotining davom etishi tabiiydir. Shuning uchun ham, sinalgan va samara beradigan zamonaviy texnologiyalarni qo'llash zaruriy holdir. Kimyoni o'qitishda eng ko'p tarqalgan va xususiyatga ega bo'lgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar quyidagilar hisoblanadi: suhbat, bahs, o'yin, keys-stadi, loyihalar usuli, muammoli usul, aqliy hujum va boshqalar hisoblanadi.

Bahs (munozara) - aniq muammo bo'yicha fikr almashish, muhokama shaklidagi ta'lim berishning faol usuli. Munozara usuli hamma vazifalarni bajaradi Bu usuldan quyidagi maqsadlarda foydalaniladi: yangi bilimlarni shakllantirishda; o'quvchilar u yoki bu savollarni chuqur o'ylab ko'rish, ularning mohiyatiga kirishni ta'minlashda; o'quvchilarni dalil va dalillarga asoslangan xulosalar orasidagi farqni tushunib yetishga o'rgatishda; o'zaro fikr almashinuv ko'nikmalarni shakllantirishda; o'quvchilarga shaxsiy fikrida mustahkam turish va uni himoya qilishiga yordam berish. Munozara erkin bo'ladi, qachonki, u erkin rivojlansa, boshqaruvchan bo'lishi mumkin. U faqat o'zlashtirish lozim bo'lgan mavzu va savollarga taalluqli bo'lishi kerak.

Insert - samarali o'qish va fikrlash uchun matnda belgilashning interfaol tizimi. Avvalgi bilimlarni faollashtirish va matnda belgilash uchun savollarning qo'yilish muolajasi. Shundan so'ng matnda uchraydigan, har turdagi axborotlarning belgilanishi. Insert - matn bilan ishlash jarayonida ta'lim oluvchiga o'zining mustaqil bilim olishini faol kuzatish imkonini ta'minlovchi kuchli asbob. Insert - o'zlashtirishning majmual vazifalarini yechish va o'quv materialini mustahkamlash, kitob bilan ishlashning o'quv malakalarini rivojlantirish uchun foydalaniladigan o'qitish usulidir.

Matnda belgilash tizimi (V) - men bilaman deganni tasdiqlovchi belgi;

(+) - yangi axborot belgisi;

(-) - mening bilganlarimga, zid belgisi;

(?) - meni o‘ylantirib qo‘ydi. Bu bo‘yicha menga qo‘shimcha axborot kerak belgisi.

“Aqliy hujum” - “breynstorming” (brain storming) inglizcha so‘zdan olingan bo‘lib, faol ta‘limning, boshqaruvning va tadqiqotning metodlaridan biri hisoblanadi. Bu metod aqliy faollikni qo‘zg‘atadi, ijodiy va innovatsion jarayonlarni tezlashtiradi.

Pinbord (inglizchadan: pin - mahkamlash, board - yozuv taxtasi) munozara usullari yoki o‘quv suhbatini amaliy usul bilan moslashdan iborat. Ta‘limiy o‘yin Ishbilarmon va rol (holat)li o‘yinlar muammoli topshiriqning bir turi. Faqat bunday holatda matnli material o‘rniga, o‘quvchilar tomonidan o‘ynaladigan sahnalashtirilgan hayotiy holatlar ishlatiladi. Kimyoni o‘qitishda zamonaviy ta‘lim texnologiyalaridan juda ko‘plaridan samarali foydalanilmoqda. Ulardan ba‘zilarining tavsifi va kimyoni o‘qitishda qo‘llanilishi bilan tanishamiz.

Blits-so‘rov metodi so‘rovda ishtirok etuvchilar o‘rtasida psixologik kommunikativ aloqani o‘rnatadi. Savollar so‘rovchi tomonidan oldindan tuziladi. Savollar qisqa aniq javobni talab etadi. Bu metodda o‘quvchilarga o‘rganilgan butun mavzu va uning ma‘lum qismining asosiy tushunchalari va tayanch iboralari bo‘yicha tuzilgan savollarga javob (og‘zaki, yozma, jadval, diagramma) ko‘rinishida taklif etiladi.

Masalan: “Metallmaslar” mavzusi bo‘yicha Blits-so‘rov

1. Eng yengil metallmas. (Vodorod)
2. Gaz holatdagi qaysi metallmas eng og‘ir? (Xlor)
3. Qaysi metallmas davriy jadvalda “doimiy ro‘yxatda” emas? (Vodorod)
4. Qaysi metallmasning nomi “hayotsiz” degan ma‘noni bildiradi? (Azot)
5. Napoleon qaysi modda birikmasi bilan zaharlangan? (Mishyak)
6. Qaysi metallmas sun‘iy yo‘l bilan olingan? (Astat)
7. Olmos qaysi metallmas atomlaridan tashkil topgan? (Uglerod)
8. Qaysi element yetishmovchiligidan bo‘qoq kasalligi kelib chiqadi? (Yod)
9. Qaysi element yetishmovchiligi kariesga olib keladi? Ftor

10. Birinchi jahon urushida kimyoviy qurol sifatida ishlatilgan sargʻish-yashil gaz? (Xlor)

11. Yagona suyuq metallmas? (Brom)

12. Badboʻy element? (Brom)

13. Nurli metallmas. (Fosfor)

14. Alkimyogarlarning "falsafa toshi"ning asosiy tarkibida qaysi element boʻladi deb taxmin qilishgan? (Oltinugurt)

"Zinama-zina" texnologiyasining tavsifi. Ushbu mashgʻulot oʻquvchilarni oʻtilgan yoki oʻtilishi kerak boʻlgan mavzu boʻyicha yakka va kichik jamoa boʻlib fikrlash hamda xotirlash, oʻzlashtirilgan bilimlarni yodga tushirib, toʻplangan fikrlarni umumlashtira olish va ularni yozma, rasm, chizma koʻrinishida ifodalay olishga oʻrgatadi.

Bu texnologiya oʻquvchilar bilan bir guruh ichida yakka holda yoki guruhlariga ajratilgan holda yozma ravishda oʻtkaziladi va taqdimot qilinadi. Texnologiyaning maqsadi. Oʻquvchilarni erkin, mustaqil va mantiqiy fikrlashga, jamoa boʻlib ishlashga, izlanishga, fikrlarni jamlab ulardan nazariy va amaliy tushuncha hosil qilishga, jamoaga oʻz fikri bilan taʼsir eta olishga, uni maʼqullashga, shuningdek, mavzuning tayanch tushunchalariga izoh berishda egallagan bilimlarini qoʻllay olishga oʻrgatish. Texnologiyaning qoʻllanishi: maʼruza (imkoniyat va sharoit boʻlsa), seminar, amaliy va laboratoriya mashgʻulotlarida yakka tartibda yoki kichik guruhlarda oʻtkazish hamda nazorat darslarida qoʻllanilishi mumkin.

Mashgʻulotda qoʻllaniladigan vositalar: A-3, A-4 formatlarda tayyorlangan (mavzuni ajratilgan kichik mavzuchalar soniga mos) chap tomoniga kichik mavzular yozilgan tarqatma materiallar, flomaster (yoki rangli qalam)lar. Mashgʻulotni oʻtkazish tartibi:

- oʻqituvchi oʻquvchilarni mavzular soniga qarab 3-5 kishidan iborat kichik guruhlariga ajratadi (guruhlar soni 4 yoki 5ta boʻlgani maʼqul);
- oʻquvchilar mashgʻulotning maqsadi va uning oʻtkazilish tartibi bilan tanishtiriladi. Har bir guruhga qogʻozning chap qismida kichik mavzu yozuvi boʻlgan varaqlar tarqatiladi;
- oʻqituvchi guruh aʼzolarin tarqatma materialda yozilgan kichik mavzular bilan tanishishlarini va shu mavzu asosida bilganlarini flomaster

yordamida qog'ozdagi bo'sh joyiga jamoa bilan birgalikda fikrlashib yozib chiqish vazifasini beradi va vaqt belgilaydi;

- guruh a'zolari birgalikda tarqatma materialda berilgan kichik mavzuni yozma (yoki rasm, yoki chizma) ko'rinishida ifoda etadilar. Bunda guruh a'zolari kichik mavzu bo'yicha imkon boricha to'laroq ma'lumot berishlari kerak bo'ladi;

- Tarqatma materiallar to'ldirilgach, guruh a'zolaridan bir kishi taqdimot qiladi. Taqdimot vaqtida guruhlar tomonidan tayyorlangan materiallar, albatta, sinf doskasiga mantiqan tagma-tag (zina shaklida) ilinadi;

- O'qituvchi guruhlar tomonidan tayyorlangan materiallarga izoh berib, ularni baholaydi va mashg'ulotni yakunlaydi.

O'quv mashg'ulotining bunday tashkil etilishi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, o'tilgan va o'zlashtirilgan mavzularni eslashga, ularni yozma(yoki rasm, chizma ko'rinishida) bayon etishga, fikrlarni umumlashtirishga o'rgatadi. Masalan, "Galogenlar" mavzusi bo'yicha guruhlariga quyidagicha topshiriq beriladi. Berilgan galogenning xossalari, ishlatilishi va biologik ahamiyati haqidagi ma'lumotlarni yozing.

Kontseptual jadval o'rganilayotgan hodisa, tushuncha, fikrlarni ikki va undan ortiq jihatlari bo'yicha taqqoslashni ta'minlaydi. Tizimli fikrlash, ma'lumotlarni tuzilmaga keltirish, tizimlashtirish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'quvchilar:

1. Kontseptual jadvalni tuzish qoidasi bilan tanishadilar.

Taqqoslanadiganlarni aniqlaydilar, olib boriladigan taqqoslanishlar bo'yicha xususiyatlarni ajratadilar.

2. Alohida yoki kichik guruhlarda kontseptual jadvalni to'ldiradilar: - eniga taqqoslanadigan (fikr, nazariyalar) joylashtiriladi; - bo'yiga taqqoslanish bo'yicha olib boriladigan turli tavsiflar yoziladi.

3. Ish natijalarining taqdimoti.

Venn diagrammasi - ikki va uch jihatlarni hamda umumiy tomonlarini solishtirish yoki taqqoslash yoki qarama-qarshi qo'yish uchun qo'llaniladi. Tizimli fikrlash, solishtirish, taqqoslash, tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'quvchilar:

- 1) kichik guruhlarda Venn diagrammasini tuzadilar.
- 2) juftliklarga birlashadilar, o'zlarining diagrammalarini taqqoslaydilar va to'ldiradilar.
- 3) doiralarning kesishuvchi joyida ikki doira uchun umumiy bo'lgan fikrlar ro'yxatini tuzadi.
- 4) ish natijalarining taqdimoti.

Fodalanilgan adabiyotlar:

1. Ismatov I.Sh., Omonov H.T., Mahmudov Yu.G'., Kenjayev D.M., Qo'chqorov M.A., Xolmirzayev Z.J. Xolmatova D.B. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida kimyo fanini o'qitishni takomillashtirish texnologiyalari. "Yangi nashr" Toshkent-2016
2. Rahmatullayev N.G'., Omonov H.T., Mirkomilov Sh.M. "Kimyo o'qitish metodikasi", O'quv qo'llanma, Toshkent, "Iqtisod-Moliya"-2013 yil.
3. Ro'ziyeva D., Usmonboyeva M., Xoliqova Z., Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi. T.: 2013.
4. Omonov H. T., Xo'jayev N., Madyarova S. A., Eshchonov E. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Iqtisod-moliya T. 2009
5. Кимё фанини ўқитишда замонавий ёндашувлар ва инновациялар модули бўйича ўқув-услубий мажмуа. Тошкент 2018

JISMONIY TARBIYA O'QITUVCHISINING KOMPETENTLIKKA YO'NALTIRILGAN SHART- SHAROITLARI VA UNI TASHKIL ETISH METODIKASI

E.M.Eshqobilov

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mualliflar tomonidan hozirgi kunda jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi talabalarining kelgusida sifatli va yetuk pedagog bo'lishlarida ularda kompetentli yondashuv asosida pedagogik qobiliyatlarini va imkoniyatlarini takomillashtirish ishlariga qaratilgan taklif hamda mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Kompetent, jismoniy tarbiya, pedagog, mutaxassis, ta'lim, sifat, kasb, mashg'ulot, kompetentsiya, qobiliyat, ijodkorlik,

malaka, shakllanish, rivojlanish va metod.

Kirish. Respublikamizda oliy ta'lim tizimi rivojlanishining hozirgi bosqichi ta'lim mazmuni va metodikasiga, uning samaradorligini oshirishga sifat jihatdan yangi talablar qo'yimoqda. O'zbekiston Respublikasining ertangi kuni va kelajagi bo'lmish bo'lg'usi kadrlarni zamon bilan xamnafas bo'la oladigan pedagoglarning sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish muhim ustuvor vazifa qilib belgilangan. Shu nuqtai nazardan, kompetentli yondashuv asosida bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida kasbiy-pedagogik ijodkorlikni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish hamda innovatsion faoliyatning reproduktiv, produktiv, qisman izlanuvchi va kreativ darajalarini puxta egallashlari uchun pedagogik shart-sharoitlar va didaktik imkoniyatlarni ta'minlash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Jismoniy tarbiya masalalariga tarixan yondashgan Sharq mutafakkirlari va sohibqironlari Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, Abdulla Avloniy, Amir Temur, Zahriddin Muhammad Bobur asarlarida aks etgan. Tarixiy meroslarimizda jismoniy tarbiyaga bo'lgan qarashlarning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati va sog'lom turmush tarzi, shuningdek vatan himoyasidagi roli kabi masalalar haqida ko'plab fikr-mulohazalar bayon etilgan.

O'zbekistonda sportning rivojlanish tarixi, qadriyatlari, an'analari, udumlari, urf-odatlari, usullari sport va milliy xalq o'yinlari vositasida ta'lim oluvchilarni jismoniy tarbiyalashda bo'lajak pedagoglarning o'rni va ahamiyati haqida J.M.Toshpo'latov, O'.Ibrohimov, R.Mustafoqulov, M.Raximov, T.Usmonxo'jayev, F.Xodjayev, K.D. Yarashev, Ya.Daniyeva, M.Aslanova, A.Atoyev, F.Kerimov, J.Nurshin, R.Salomov, J.M.Toshpo'latov, A.Abdullayeva, K.M.Maxkamjonov, S.S.Xo'jayev, I.A.Qo'shbaxtiyevlar tadqiqot ishlarini amalga oshirganlar.

Tadqiqot metodologiyasi. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish, kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish uchun oliy ta'lim muassasalarida ularning kasbiy va shaxsiy kamolotini ta'minlash maqsadida zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, jismoniy tarbiya o'qituvchisi kasbiy kompetentligini va kasbiy-

pedagogik ijodkorligini rivojlantirishning pedagogik asoslarini ishlab chiqish, psixologik-pedagogik sharoitlarni aniqlash hamda ularning kasbiy-pedagogik ijodkorligining shakllanganlik darajasini aniqlovchi mezonlarni asoslash lozim.

Ta'limda kompetentli yondashuvni amalga oshirishni ta'minlovchi pedagogik shart-sharoitlarni quyidagicha guruhlash mumkin:

- ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilar tomonidan tayanch kompetensiyalarning o'zlashtirilishini va shu asosda ularda kasbiy kompetentliklarning shakllanishini ta'minlovchi didaktik shart-sharoitlar (ta'limning maqsadi, mazmuni, shakllari);

- kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etish uchun zarur bo'lgan tashkiliy-boshqaruv shart-sharoitlari (ta'lim jarayonini tashkil qilish va boshqarishning shakllari, vositalari va usullari);

- pedagog xodimlarni jismoniy tarbiya o'qituvchisining kompetentli yondashuvini amalga oshirishga tayyorlash va kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim jarayonining metodik ta'minotini ishlab chiqish bilan bog'liq bo'lgan kasbiy-metodik shart-sharoitlar [1].

Tadqiqotchi olimlar mehnatning u yoki bu ko'rinishida talab qilinadigan qobiliyatlar ish va faoliyat jarayonida paydo bo'lishini isbotlashgan. Ijod – insonning moddiy va ma'naviy ne'matlarni yaratish faoliyatidir. Ijod dastlab inson tasavvurida tug'iladi, keyin taalluqli masalalar yuzasidan izlanishlar olib boriladi, tahlil etiladi, kuzatishlar, tajribalar o'tkaziladi, mantiqiy xulosalar chiqariladi, gipotezalar qilinadi va tajriba-sinovdan o'tkaziladi.

Ijodkorlik – bu insonning borliqni bilish va o'zgartirishga yo'naltirilgan ongli, maqsadli faoliyati bo'lib, uning natijasida yangi, original, ilgari mavjud bo'lmagan, jamiyatning moddiy va ma'naviy hayotini yaxshilashga qaratilgan usul va boshqalar yaratiladi. Turli mualliflar tomonidan e'lon qilingan kasbiy kompetensiya muammolari to'g'risidagi ilmiy maqolalarda ijodiy izlanish eng asosiy sifatlardan biri ekanligi qayd etiladi. Bizning mazkur tadqiqotimizda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasida ijodkorlik masalasiga alohida urg'u berilgan bo'lib, u o'qituvchida kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirishni nazarda tutadi [2].

Kasbiy-pedagogik ijodkorlik haqida fikr yuritish ekanmiz, avvalo ijodkorlikning mohiyatini mukammal tahlil qilib olish zarur. Ijodkorlik mohiyatini o'rganish, aytish joiz bo'lsa, o'ta murakkab masala sanaladi, chunki uning zimmasiga insonni va tabiatni o'rganishning muhim metodologik masalalarini echishdek vazifa qo'yiladi. Ijodkorlikni rivojlantirish manbalari, biologik va ijtimoiy, obyektiv va subyektiv, individual va jamoa o'rtasidagi o'zaro mutanosiblikni bu jarayonlar o'z ichiga qamrab oladi. Bo'lajak o'qituvchining o'z kasbiy faoliyatini amalga oshirishi uchun quyidagi shaxsiy sifatlar zarur: ijodkorlik, texnik fikr yuritish, o'z kuchiga ishonish, o'z kasb mahoratini tinmay oshirib borish, jarayonlarni emotsional-qat'iylik bilan boshqara bilish, kasbiy kompetensiyaning yuzaga chiqishi natijalari shular jumlasidandir.

Ijodiy faoliyat uzoq vaqt tayyorgarlik ko'rishni, eruditsiyani, qobiliyatlarni talab qiluvchi ijodiy jarayon hisoblanadi. Ijodiy faoliyat – insonning uzoq faoliyati asosi, barcha moddiy va ma'naviy boyliklari manbaidir.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda insonning ijodkorlik faoliyati, ijodiy fikrlashining asosiy unsurlari shakllanishi darajasi katta ta'sir ko'rsatadi va o'qituvchilik faoliyatining sermahsulligini oshiradi.

Kasbiy-pedagogik ijodkorlik kompetentligini amalga oshirish uchun, psixologik-pedagogik shart-sharoitlar yaratilishi lozim. Kasbiy-pedagogik ijodkorlik faoliyati pedagogik shart-sharoitlar yaratishni tasniflash negizida shaxs faoliyatining tarkibiy komponentlari: bilish, ijodiy, kommunikativ, badiiy faoliyatlar yotishi mumkin. Shunga ko'ra, quyidagi psixologik holatni ajratib ko'rsatish mumkin:

- ✓ pedagogik faoliyatning o'ziga xos uslubini va kasbiy-pedagogik ijodkorlikni rivojlantirish jarayonini loyihalashning mohiyatini, tamoyillarini va jarayonlarini bilish.

- ✓ kasbiy pedagogik faoliyatga hissiy va qadriyatli munosabat, oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini samarali tashkil etish zarurligiga ishonch hosil qilish.

✓ oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini kasbiy-pedagogik ijodkorlikni rivojlantirishga qaratilgan kreativ darajada amalga oshirish qobiliyati.

✓ jamoaviy faoliyat jarayonida boshqa odamlar bilan o'zaro kommunikativ kompetensiyaga yo'naltirilgan aloqalarni yo'lga qo'yish.

✓ kasbiy-pedagogik ijodkorlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim jarayoni loyihasini mantiqiy va uyg'unlashtirishga bo'lgan ehtiyoj va qobiliyat [3].

Tahlil va natijalar. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida kompetentli yondashuv asosida kasbiy-pedagogik ijodkorlikning rivojlanganlik darajalarini aniqlash mezonlari:

-o'quv materialini o'rganish va ish jarayonlarini tashkil etishda umumiydan tipiklikni va xususiylikni ajratib olish malakasi;

-mustaqil ijodiy ishlar bajarilishi jarayonida amaliy hamda nazariy jarayonlarni va obyektlarni tanlash, o'qish, yozish hamda mashg'ulotlardagi malakasi; auditoriyada va auditoriyadan tashqarida, mashg'ulot olib boriladigan joylar va uyda mustaqil ishlarni samarali tashkil etish malakasi;

-mustaqil fikrlash, ijodiy ishlash malakasi; materialni o'rganishda o'z-o'zini nazorat qilish malakalarini shakllantirish ularning kompetentligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Jismoniy tarbiya va sportdagi natijalar kundan kunga yaxshilanib borayotgan hozirgi sharoitda har qanday davlatning mavqeini aholi turmush darajasi, sog'ligi va salomatligi bilan belgilanadi. O'zbekiston Respublikasining bugungi va istiqboldagi barqaror o'sishini ta'minlovchi ta'lim sohasining rivojlanishiga ham bevosita bog'liq. Vatanimizda va butun dunyoda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlardan kelib chiqqan holda ta'limning mohiyati hamda unga bo'lgan e'tibor ham yangilanib bormoqda. Oliy ta'lim muassasalarida yoshlarning shaxsiy rivojlanishi ularning sog'lom turmush tarzi, salomatligi, o'zaro munosabatlarning mo'tadillashuvi, dunyoqarashining o'sib borishi, o'z-o'zini nazorat qilish va jismoniy tarbiyalashga bo'lgan ehtiyojlarning shakllanishi kabi holatlar bilan tavsiflanadi. Jismoniy tarbiyaning sifatini aynan bo'lajak

o'qituvchining kompetentligini shakllantirish hamda kasbiy pedagogik ijodkorligini rivojlantirish orqali ta'minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Dolgova L.M. Пробные deystviya uchashsya v prostranstve innovatsionnoy shkoly. 2007. S.191-193.

2.Salomov R.S. Sport mashg'ulotning nazariy asoslari – Toshkent., o'quv qo'llanma O'zDJTI, 2005 yil - 238 b.

3.Menglimurod o'g'li, E. E. (2024). CONDITIONS FOR COMPETENCE OF THE TEACHER OF PHYSICAL EDUCATION AND THE METHODOLOGY OF ITS ORGANIZATION.

4.Shomirzayev M.X., Yuldashov K. K. The Educational Importance of Teaching Knowledge to Secondary School Students //CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS. – 2021. – T. 2. – №. 08. – C. 132-142.

5.ESHQOBILOV, E.(2023). DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL PEDAGOGICAL CREATIVITY OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS ON THE BASIS OF A COMPETENT APPROACH. *International Bulletin of Engineering and Technology*, 3(3), 201-204.

6. Қодиров Б. ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ҲУНАРМАНДЧИЛИККА ОИД КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ДИДАКТИК ИМКОНИАТЛАРИ //Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY-GIGIYENIK MEZONLARI

Dusuyarov To'raboy Beknazarovich

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada sog'lom turmush tarzini shakllantirishning ijtimoiy-gigiyenik mezonlari, uning inson sog'ligini yaxshilashdagi o'rni bayon qilingan

Kalit so'zlar va tushunchalar: Sog'lom turmush tarzi, inson madaniy, jismoniy rivojlanishi, samarali ish faoliyat, shaxsiy giyena,

zararli odatlar, to'g'ri ovqatlanish, jismonan chiniqish, jismoniy tarbiya va sport.

Salomatlik – inson kamolotining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, shaxsning hech kim dahl qila olmaydigan huquqi, o'z-o'zini rivojlantirish, shaxsiy va jamiyat hayotida faol ishtirok etishi garovidir.

Sog'lom turmush tarzini shakllantirishning milliy konsepsiyasi namunaviy modeli respublika aholisi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish jarayonini ma'lum bir tartibda va ilmiy asosda olib borishni imkon yaratadi, uning samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga sog'lom turmush tarzini shakllantirish namunaviy modeli – odamlar o'rtasida sog'lom munosabatlarni hamda namunaviy hulqni shakllantirish jarayonini tartibga solib boradi va tezlashtiradi. Odamlar jamiyatda o'zlarining mavjud yashash tarzlarini, gigiyenik xulqlarini, shuningdek tibbiy madaniyligi va faolliklarini namunaviy etap bilan qiyoslab ko'rish va unga tegishli o'zgartirishlar kiritib borish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Sog'lom turmush tarzi-bu faol mehnat, ijod og'ushida yashash, kuchli jismoniy va ruhiy yuklamalarni, o'ta xavfli va zararli ta'sir ko'rsatuvchi omillarni yengil ko'tara oladigan har tomonlama taraqqiy etgan shaxsning shakllanish jarayonidir.

Falsafa va ijtimoiy gigiyenaga oid adabiyotlarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish muammolariga so'ngi paytlarda katta e'tibor berilmoqda. Bu masalaning ijtimoiy-ruhiy, tibbiy-gigiyenik, iqtisodiy, shaxsning o'ziga aloqador motivatsion tomonlari tadqiq etilmoqda. Biroq, sog'lom turmush tarzining metodologik muammolari va ijtimoiy-gigiyenik mezonlari ayrim mintaqalarning o'ziga xos tomonlari, iqlimiy-geografik sharoitlari, aholi turmush madaniyatining etnik xususiyatlari yetarlicha o'rganilgan emas.

Sog'lom turmush tarzini shakllantirishda motivatsiya omilining o'rni xaqida gap yuritmoqchi bo'lsak, avvalo motivatsiya atamasi o'z mazmuniga ko'ra shaxsni ma'lum bir faoliyatini bajarishga kirishishi uchun harakatga keltirish, uning muhimligini asoslash va anglatishdan iboratdir. Jumladan Sog'lom turmush tarzi shakllantirish muammosida motivatsiya omili odamlarga ularning nima uchun Sog'lom turmush tarzi

da yashash lozimligi, ne sababdan nosogʻlom turmush tarzini tanlash yuzasidan kerakligini anglatishga qaratilgan.

Aholi oʻrtasida sogʻlom turmush tarzini shakllantirish jarayonida motivatsiya omilining oʻrnini baholashda har bir shaxsda uning kundalik hayot faoliyatini taxlil qilish uchun zarur boʻlgan uchta asosiy elementning mavjudligiga eʼtiborni qaratish lozim.

Xususan, bu avvalo oliy pedagogik taʼlim jarayonida talabalarga sogʻlom turmush tarziga oid muayyan tibbiy va gigienik bilimlar berish, ularda sogʻlom turmush tarzini saqlashning inson tanasi takomiliga taʼsiri haqidagi tushunchalarni shakllantirishga qaratilsa, ikkinchi tomondan, yoshlarda qatʼiy rejim asosida gigienik qoidalarga amal qilish, oʻzi va yon-atrofdagilarning sogʻligʻini asrashni kundalik odatga aylantirish koʻnikmalarini tarkib toptirish bilan bevosita aloqadordir. Shuningdek, sogʻlom turmush tarzi ommaviy axborot vositalari orqali keng targʻib etilishi bilan birga, barcha taʼlim-tarbiya maskanlari bilan hamjihatlikda maktab, litsey, kollejlarda beriladigan taʼlim-tarbiya mazmuniga chuqur singdirilmogʻi lozim.

Jumladan har bir shaxsda:

sogʻlom turmush tarzi haqidagi bilimlarning mavjudligi;

sogʻlom turmush tarzida yashashning insonni sogʻlom qilishga va umrini uzaytirishi mumkinligiga qatʼiy ishonchning boʻlishi;

sogʻlom turmush tarzida yashash uchun astoydil harakatning mavjud boʻlishi kabilar kiradi.

Nazariy jihatdan olib qaralganda odamlarning kundalik hayotida bu uchburchak turlicha variantlarda shakllangan boʻlishi mumkin. Har bir shaxsning oʻz salomatligini mustahkamlashga boʻlgan ichki ehtiyoji uning bu yoʻldagi amaliy harakatini belgilaydi. Shunga koʻra barcha omillarni:

gigiyenik jihatdan toʻgʻri va asoslangan turmush tarzida, yaʼni sogʻlom turmush tarzida yashovchilarga;

tibbiy gigiyenik jihatdan asoslanmagan, yaʼni nosogʻlom turmush tarzida yashovchilarga ajratish mumkin.

Oʻzbekiston Respublikasining ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti oʻsib va rivojlanib borayotgan hozirgi davrda sogʻlom turmush tarzining

ijtimoiy – gigiyenik mezonlarini aniq belgilab olishning ahamiyati juda kattadir.

Mamlakatimizda sogʻlom turmush tarzi mafkurasi – inson salomatligining qonuniyatlari va bilimlari majmui emas, balki, inson salomatligini mustahkamlashga boʻlgan qarashlar tizimidan iboratdir. Sogʻlom turmush tarzi mafkurasi, turmush tarzining falsafasini, davlatning sogʻlom turmush tarzini shakllanishi boʻyicha yuritayotgan siyosatini, sogʻlom turmush tarzining huquqiy, ahloqiy asoslarini, sogʻlom turmush tarzining pedagogikasi, psixologiyasi, sotsiologik madaniyati, etikasi va oʻzida mujjasmalashtirgan boʻlishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sharipov Dj. “Salomatlik - barchaning va har bir kishining ishi” T., 2001 y.
2. Almatov K.T. Ulgʻayish fiziologiyasi oʻquv qoʻllanma M.Ulugʻbek nomidagi UzMU bosmoxonasi. T.2004
3. Sodiqov B.A. Yosh fiziologiyasi va gigiyenasi oʻquv qoʻllanma. T.: Yangi asr avlodi 2009.
4. Saidov B.M, Normurotov A.S.- «Gigiyena va sport gigiyenasi» Toshkent, 2014 y.
5. Saidov B.M.- «Sport tibbiyoti» Toshkent 2013 y.
6. Xodjayev Sh.G, Nurmuhamedov K.A, Tursunov N.B.- «Davolash jismoniy tarbiyasi» Toshkent 2015 y.
7. NORBOYEV, A. (2023). TABLE TENNIS BENEFITS THE HUMAN BODY, CHILDREN'S HEALTH AND STRENGTHENING THE IMMUNE SYSTEM. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 2(5), 150-154.
8. Norboyev, A. J. (2023). Methodology for Organizing a Physical Culture and Sports Event. *Information Horizons: American Journal of Library and Information Science Innovation* (2993-2777), 1(10), 58-64.
9. Norboyev, A. J. (2023). Forming a Sense of Respect for the Opponent in Students at Sports Events is a Practical Situation of Use. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 243-248.

9-SINF O‘QUVCHILARINING XALQ HUNARMANDCHILIGIGA OID IJODKORLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI

Muhamadiyeva Nargiza Qudratovna

Termiz davlat universiteti o‘qituvchisi

Email: nargizamuhammadiyeva84@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada 9-sinf o‘quvchilarining xalq hunarmandchiligiga oid ijodkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishning imkoniyatlari sifatida interfaol metodlari “Detaldan buyumgacha”, “Smart step–aqli qadam”, “My creativity-Mening ijodim”, “loyiha” metodlari, xalq hunarmandchiligiga oid ijodkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishning o‘rni va uning ahamiyati, shuningdek umumiy o‘rta ta’lim maktablarida texnologiya fani mazmunida xalq hunarmandchiligi holati haqida batafsil ma’lumotlar yoritilgan.

Kalit so‘z: xalq hunarmandchiligi, “Smart step–aqli qadam”, maktab, texnologiya, dars, ijodkorlik, shakl, metod, usul, “My creativity-Mening ijodim”, o‘quv, tarbiyaviy, qo‘l mehnati, “Detaldan buyumgacha”, “loyiha”, kasb-hunar, hunar, produktiv, reproduktiv, kreativ.

Texnologiya fani dars va darsdan tashqari mashg‘ulotlarida xalq hunarmandchiligiga oid ijodkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishda interfaol metodlarni qo‘llash samarali natija beradi. Zamonaviy darslarni tashkil etishda interfaol metodlarning ta’lim jarayoniga kirib kelishini taqozo etadi. Interfaol metodlar o‘quvchilarni mustaqil fikirlaydigan, erkin, izlanuvchan faol tarbiyalash jarayonida bir qancha afzalliklarga egaligi bilan muhim ahamiyatga ega. Ta’lim bu o‘qituvchi (o‘rgatuvchi) va o‘quvchi (o‘rganuvchi) o‘rtasidagi munosabatdir. Ta’limda o‘qituvchining faolligi ustun bo‘lgan bo‘lsa, zamonaviy ta’limda esa o‘quvchining faolligi ustun o‘ringa chiqadi [1, B-18]. Ta’lim jarayonida o‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘rtasidagi faollikni oshirish orqali o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirishini faollashtirish, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Interfaol metodlarni qo‘llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Interfaol metodlarni qo‘llashda ta’limning asosiy mezonlari norasmiy bahs-munozaralar o‘tkazish, o‘quv materialini erkin

bayon etish va ifodalash imkoniyati, ma'ruzalar soni kamligi, lekin seminarlar soni ko'pligi, o'quvchilar tashabbus ko'rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriqlar berish, ushbu tadqiqot ishida qo'llanilgan interfaol metodlar boshqa interfaol metodlardan farqli tomoni shundan iboratki, bu metodlar aynan amaliy fanlar uchun mo'ljallangan bo'lib, talim va tarbiyani rivojlantirish, rivojlantirishning echimini topish va echimning bajarilishidagi natijalarni baholaydi. O'quvchi detaldan to buyumgacha jarayonni bajarishda, o'zining buyumda sodir etgan yangiliklarini ko'rsata olish vazifasi bilan qurollanadi [2, B-36-39].

Demak, interfaol metodlarni ta'limda qo'llash, o'quvchilarning ijodkorlik ko'nikmalarini shakllantirishida amaliy yordam berishini inobatga olib, ijobiy natijalar olish maqsadida foydalandik va samarali natijalarga erishdik. Quyida takomillashtiilgan interfaol metodlarni amalga oshirish texnologiyasi haqida ma'lumotlar berilgan.

“Detaldan buyumgacha” deb nomlangan ushbu metod amaliy mashg'ulotlar uchun mo'ljallangan bo'lib, mahsulotni tayyor holatga keltirishga yordam beradi. O'quvchilarning mavzuni bajarishida faolligini va ijodkorligini oshiradi. Yakka va jamoa bo'lib, bajarishga mo'ljallangan. Ushbu metod quyidagicha amalga oshiriladi:

1. O'quvchilar buyumning ko'rinishi, vazifalari, ishlatilish maqsadi va buyumni tayyorlash uchun kerakli asbob va moslamalar, mahsulotlar tarkibi va xususiyatlari haqidagi nazariy bilimlarga ega bo'ladilar;

2. Buyumni tayyorlashda o'quvchilarning ijodkorligi asos sifatida baholanadi. O'quvchilar buyumni tayyorlashning texnologik xaritasi asosida ishni bosqichma-bosqich amalga oshiradi. Avvalo buyumning mayda detallari tayyorlab olinadi;

3. Buyumning tayyorlangan mayda detallarini buyumning yirik qismlariga o'rnatib buyumni tayyor holatga keltiradi;

4. Tayyor holatga keltirilgan buyumga oxirgi ishlov berib, oxirgi ishlov berish ishlari amalga oshiriladi;

5. “Detaldan buyumgacha” ushbu metodi orqali bajarilgan ishlarni baholashda o'quvchilarning ijodkorligi asosida amalga oshiriladi [3, B-24-26].

“From theory to practice-nazariydan amaliyotgacha” – bu metodda esa amaliy mavzular uchun mo‘ljallangan bo‘lib, bu metod quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi:

1. O‘qituvchi bu metodni bajarish bo‘yicha o‘quvchilarga ko‘rsatmalar beradi. Texnika xavfsizligi va sanitariya-gigiyena qoidalari va mavzu bo‘yicha kerakli asbob, uskuna, moslamalar bilan tanishtiradi;

2. O‘qituvchi mavzuga oid nazariy ma’lumotlar beradi. Mavzuni bajarilish bo‘yicha texnologik xaritaning bajarilishini tushuntiradi. Mavzuga oid buyumning namunasini o‘quvchilar ko‘rishiga qulay bo‘lgan joyga o‘rnatadi;

3. O‘qituvchi mavzuning bajarilishi bo‘yicha tayyorlangan texnologik xaritani o‘quvchilarga tarqatadi. O‘quvchilar buyumni tayyorlashda ijodiy yondoshib yakka tartibda (individual) o‘zlari model tanlaydi, loyhalashtiradi, andoza yoki qolip asosida buyum holiga keltiradilar, buyumga oxirgi pardoqlash ishlarini bajaradilar va kreativ qobiliyatini namoyon etadi;

4. O‘quvchilar tayyorlagan buyumlarining kamchiliklari va yutuqlarini o‘qituvchi tahlil qiladi va baholaydi.

“Smart step-aqlli qadam” ta’lim metodi bu musobaqa usuli bo‘lib, asosan amaliy mashg‘ulotlarda qo‘llaniladi. Bu usulda o‘quvchilarga beriladigan vazifalar soda echimdan boshlanib, keyingi echim va vazifalar murakkablashib boriladi. Keyingi beriladigan vazifalarga bittadan element qo‘shilib boriladi. Natijada bir necha qadamdan keyin murakkab masala va muommolarni yechish ko‘nikmasi hosil bo‘lib, o‘quvchining kreativligi rivojlanadi [4, B-36-39].

“Smart step-aqlli qadam” metodini qo‘llash ketma-ketligi quyidagicha amalga oshiriladi:

1. O‘qituvchi o‘quvchilarni darsda beriladigan bir necha bosqichli nazariy va amaliy topshiriqlarni bajarish texnologiyasi bilan tanishtiradi;

2. O‘quvchilar vazifalarni guruhda yoki individual ko‘rinishda birin-ketin bajaradilar;

3. Barcha natijalarni va ularning xulosalarini o‘quvchilar daftoriga yozib boradilar;

4. Dars oxirida topshriqlar bo'yicha berilgan javoblar yoki amaliy ishlar tahlil qilinadi, yutuqlar va kamchiliklar ko'rsatiladi, o'quvchilar baholanadi [5].

“My creativity-mening ijodim” metodi bu mening san'atim yoki mening ijodim ma'nolarni anglatadi. Bu ta'lim metodi o'quvchilarning yashirin iqtidorini namoyon qilish va bu iqtidorni rivojlantirishga yordam beradi. Bu ta'lim mexanizmidan ijodiy ishlarni bajarishda qo'llaniladi va iqtidorligi namoyon bo'ladi.

“My creativity-mening ijodim” metodini qo'llash ketma-ketligi quyidagicha amalga oshiriladi:

1. O'quvchilarga asbob-uskuna va moslamalar yordamida amallarni xavfsizlik texnikasi qoidalariga amal qilgan holda bagarish ketma-ketligi tushuntiriladi va misollar keltiriladi;

2. O'quvchilar bu misollarning namunalarini bajarib, asbob-uskuna va moslamalar bilan ishlash ko'nikmasi hosil bo'ladi;

3. O'quvchilarga ijodiy vazifa namunalari yoki ixtiyoriy mavzudagi vazifani bajarish bo'yicha ko'rsatma beriladi;

4. O'quvchilar o'quv ustaxonasida ijod qiladilar va baholanadilar.

“Loyiha” metodi- bunda yakka tartibda (individual), juftlik va kichik guruhlarda o'quv loyihalari tayyorlanadi. Ta'lim oluvchilarning reja asosida belgilangan vaqt davomida, belgilangan mavzu bo'yicha axborotlar yig'ish, tadqiqot o'tkazish va amalga oshirish ishlaridan iborat bo'ladi. Bu metodda ma'lum bir amaliy mashg'ulotlarni bajarishda yakka tartibda yoki guruh bilan ishlashda ularga beriladigan mavzuning erkinligi, loyhalashtirish, biror muammo ustida izlanish olib borib, bilim va ko'nikmalari orqali uni himoya qilish jarayonidir. Bu jarayonda o'qituvchi tashkilotchi, nazoratchi, ba'zan maslahatchi sifatida qatnashadi. O'quvchilar esa faqat izlanish olib boradilar.

O'qituvchi bu jarayonni tashkil qilish uchun oldindan mavzularni yoshiga moslab tanlab tayyorlaydi. O'quvchilarga yoshdan kelib chiqib, mavzularni qiziqishidan kelib chiqib, o'zlari tanlash huquqiga ega bo'ladilar. O'quvchilar tanlagan mavzusi bo'yicha izlanishlar olib borishadilar va loyiha ishlarini himoya qilishadilar.

“Loyiha” metodining bajarilish ketma-ketligi quyidagicha olib boriladi. Unda mavzular yakka hamda guruh bilan ishlashga mo‘ljallangan va dolzarb, hayotiy masalalarni qamrab olgan bo‘lishi lozim, bu metodda ixtiyoriy mavzu tanlanadi, o‘quvchilarga loyhani amalga oshirishda avvalo muammo, so‘ngra muammoning echimini ochadigan ishlarni bajarish tartibini ishlab chiqish, ishlab chiqilgan echimida mahsulot yoki mexanizmda yangilik bo‘lishi lozim, tanlanga loyihadan kelib chiqqan holda amaliy ish jarayoni tashkil etiladi va amalga oshiriladi, loyiha yakunida taqdimot o‘tkaziladi. Taqdimotda butun jamoa qatnashishiga va loyihalarini himoya qilishga sharoit yaratiladi. Baholash o‘qituvchi va o‘quvchilar hamkorligida turli nominatsiyalar asosida amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zaripova N.A. Ta’limni axborotlashtirish sharoitida kasb ta’limi yo‘nalishi talabalarini innovatsion faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish. Diss.. p.f.f.d. (PhD) – T.: 2020. – 137 b.

2. Muhamadiyeva N.Q. Tikuvchilik va pazandachilik jihozlari // O‘quv qo‘llanma. © “Lesson Press” MChJ nashriyoti. Toshkent, -2023, 134 b.

3. Muhamadiyeva N.Q. Milliy hunarmandchilikning variativ komponentlarini takomillastirishning ilmiy-nazariy asoslari // Uslubiy qo‘llanma. © “Lesson Press” MChJ nashriyoti. Toshkent, -2022 – 124 bet.

4. Muhamadiyeva N.Q. Texnologiya ta’limida milliy hunarmandchilikning variativ komponentlarini takomillashtirish texnologiyalari // Uslubiy qo‘llanma. © “Lesson Press” MChJ nashriyoti. Toshkent, 2022y – 112 bet.

METHODOLOGY FOR TEACHING THE SUBJECT “STRUCTURE OF THE RESPIRATORY ORGANS”.

Boboyorova Gulkhayo

*Biology teacher of the Vocational School No.2 in Navoi region,
Nurota district*

Currently, the main task of vocational schools is to form a person who meets the requirements of the process of socio-economic development of

our society, who is comprehensively developed and capable of demonstrating his abilities for creative activity in one or another branch of production. To achieve this, it is necessary to improve the effectiveness of learning and teaching.

Respiration involves taking oxygen from the environment and releasing carbon dioxide. Under the influence of oxygen, organic substances in cells decompose into water and carbon dioxide, releasing a large amount of energy. Water and carbon dioxide are removed through the excretory and respiratory organs. and energy is used for organ functioning, cell reproduction and growth. The respiratory system consists of the airways (nasal cavity, larynx, larynx, larynx, bronchi) and the gas exchange organ - the lungs. Nasal cavity. The nasal cavity is divided into left and right parts by bone and septum. The snake's paths along the wall of the cavity expand its surface. The wall of the nasal cavity is covered with mucous membrane. The mucous membrane contains many hairs, glands, capillaries, blood vessels and nerve fibers. Feathers trap dust particles in the inhaled air and dust particles in the exhaled air. And the mucus produced by the glands neutralizes microbes. When breathing, the air passing through the nasal cavity is moistened and warmed.

Hiccup. Air passes from the nasal cavity through the larynx to the larynx. The wall of the pharynx consists of muscles and several tendons. During swallowing, the pharynx is blocked by the pharynx. The vocal cords are located between the togai, located on the inner wall of the larynx. The opening between the vocal cords is called the vocal fold. When you exhale, air passing through the vocal cords vibrates the vocal cords and creates sound. The glottis is wide open when a person is not speaking, half-open when speaking in a whisper, and almost closed when speaking loudly or singing.

Sound occurs when air leaving the lungs hits the vocal cords and causes them to vibrate. The pitch of the voice depends on the length of the vocal cords. The more the vocal cords change, the greater the change in number, the higher the timbre of the voice. Women and children have vocal cords that vibrate more and have a richer tone than men. Converting voice into meaningful speech. The human vocal cords can vibrate 80 to

10,000 times per second. The voice becomes meaningful speech in the mouth, larynx and nose by changing the position of the lips, tongue and lower jaw. The unique voice of each person is associated with the structure of the oral cavity, nasal cavity, larynx, as well as the porous bones of the skull, throat bones (forehead, upper jaw).

A person expresses his feelings through his voice. As boys' vocal cords grow larger than girls' during adolescence, their voices become hoarse. Talking loudly strains the vocal cords, so the voice of a person speaking loudly becomes hoarse or lost. When I speak in a whisper, my vocal cords do not tense up. Chronic colds of the respiratory tract, smoking and frequent alcohol consumption also cause damage to the vocal cords. A person who smokes and drinks a lot has a hoarse voice.

Larynx and bronchi. The larynx is a continuation of the pharynx, its anterior wall consists of a semi-ring, and its posterior wall is made of soft tissue adjacent to the esophagus. The soft tissue does not obstruct the passage of swallowed food through the esophagus. The larynx divides into two bronchi and enters the lungs. The bronchi also consist of a semicircular tube similar to the larynx.

Lungs. Once in the lungs, the bronchi branch many times and form thin tubes. The ends of the tubes end in thin-walled small sacs - alveoli. The alveolar wall consists of a single layer of epithelial cells and is covered with a network of small capillaries. The lungs support the chest cavity. There are about 750 million alveoli in both lungs. Their total area is 100 m². The lungs are covered with two layers of connective tissue - the pleura. The outer layer of pleura covers the inside of the chest wall, and the inner layer of pleura surrounds the lungs.

Regular exchange of air in the lungs occurs through inhalation and exhalation. The alternation of inhalation and exhalation is controlled by the respiratory center located in the medulla oblongata. Nerve impulses that arise rhythmically in the respiratory center are transmitted along the nerves to the muscles of the intercostal space and the diaphragm. Under the influence of nerve impulses, these muscles contract, and inhalation or exhalation occurs. When breathing, the muscles of the external intercostal spaces and the thoracic diaphragm contract, and due to the rise of the ribs,

the chest expands and the pressure in it decreases compared to air pressure. Together with the chest, the lungs expand, and as the pressure in the alveoli decreases, air is drawn into the lungs. Then the external intercostal muscles and diaphragmatic muscles relax, and the internal intercostal muscles contract.

"Find your partner"

"Find a partner" can be carried out when consolidating previous topics and consolidating a new topic. To do this, a table is drawn and the answers are replaced. These tables are distributed into designated groups. Time is given. After the time is up, the groups gather together and the teacher reads out the correct answers.

T/r	RESPIRATORY SYSTEM	DESCRIPTION OF THE RESPIRATORY ORGANS
1	"sound"	When you exhale, air passing through the vocal cords causes the vocal cords to vibrate.....?
2	"Pleura"	The lungs consist of two layers of connective tissue. covered?
3	"Sound hole"	The hole between the joints is called.....?

In conclusion, if any lesson is taught using a non-traditional lesson type, the intended purpose of the lesson will be achieved.

Recommendations:

1. Textbook of BIOLOGY for 11th grade students of secondary general education institutions and secondary special, vocational educational institutions. TASHKENT - 2018.

TEACHING THE SUBJECT "KINEMATICS OF A MATERIAL POINT" USING INTERACTIVE METHODS

Toshtemirova Feruza

*Mathematics teacher of the Vocational School No.2 in Navoi region,
Nurota district*

Currently, interest and attention to the use of interactive methods, innovative technologies, pedagogical and information technologies in the educational process is growing every day, one of the reasons for this is that traditional teaching methods still teach students to acquire only ready-

made knowledge, modern technologies They teach them to independently search for acquired knowledge, independently study and analyze, and even draw their own conclusions. In this process, the teacher creates conditions for the development, formation, training and education of the individual and at the same time performs the functions of management and leadership. In the learning process, the student becomes the main figure.

The main content of the work of current vocational schools is the formation of a personality that meets the requirements of the process of socio-economic development of our society, is comprehensively developed and capable of demonstrating their abilities for creative activity in one or another branch of production. To achieve this, it is necessary to improve the effectiveness of learning and teaching.

To introduce a non-traditional lesson into the educational process, it is necessary to use interactive teaching methods and a number of strategies.

Innovation is an innovation. Innovative technologies are innovations and changes in the pedagogical process and activities of teachers and students; in their implementation, predominantly interactive methods are fully used.

Interactive methods represent collective thinking and mutual action, that is, they are methods of pedagogical influence and are a component of the content of education. The uniqueness of these methods is that they are implemented only through the joint activities of teachers and students.

In interactive teaching, several interactive techniques are used to make the lesson interesting.

During practical classes in theoretical mechanics, they will learn theoretical information from the lecture and apply it to solve problems, assimilate the acquired knowledge and skills in a practical lesson.

From the subject of point kinematics, one can pose the problem of solving problems, determining methods for transmitting the movement of a point, determining speed and acceleration when specifying the movement of a point in vector, coordinate, and natural ways. Teach students to determine the projection and modulus of velocity and acceleration, as well as solve problems from the kinematics of a point. It consists of in-depth teaching of theoretical knowledge and skills.

The purpose of conveying the topic will be achieved if interactive methods such as brainstorming, questions and answers, free thinking, concept analysis table are used to cover the topic.

The lesson will be repeated using the Brainstorming method.

The following questions will be asked.

Quick questions to engage your audience

1. As a law or equation of motion of a material point along a trajectory
How it's called?
2. In what ways is the motion of a material point specified?
3. What is the graph of the movement of a material point?
4. What is the direction and magnitude of the point's velocity at a
given moment in time?
equal?
5. What is the law of reciprocating motion and its graph?
6. What is the trajectory if the movement of a material point is
specified in the coordinate method
definite?
7. What is between the velocity vector and the radius vector of a
moving point
is there a connection?
8. What is the acceleration of a material point?

The essence of the method of conceptual analysis. This method is the memorization by students (or students) of all topics of the previous (quarter, semester or academic year) subject or department, while the teacher in any subject gives his comments on the concepts given by the teacher, thereby allowing him to check and evaluate his own knowledge and have the ability to evaluate all students (or students) by the teacher in a short time.

Determine the level of mastery of students (or students) in the subject and basic concepts of the subject, be able to freely express their knowledge independently, be able to assess their level of knowledge individually and be able to work in groups, respect the opinions of peers and learn to systematize your knowledge.

This method can also be applied to formulas of theoretical mechanics. For example, if you know the basic concepts and problem solving formulas from Point Kinematics, you will be able to apply them to practical problems. With these methods, students can be assessed quickly and accurately. The above methods can be applied to all practical exercises. In short, the use of active learning methods and educational games helps students become active central subjects of the learning process, increases their interest in the learning process, develops the desire for independent work, improves the quality of education and serves them. an important basis for achieving effectiveness.

Recommendations:

1. Alikhanov S. "Methods of teaching mathematics" Tashkent Teacher 2011
2. [The importance of an integrative approach in the education of future physics teachers](#) KS Nasriddinova - Uzbek Scholar Journal, 2024 - uzbekscholar.com

YOSHLARNI KASB-HUNARGA TAYYORLASHDA INNOVATION TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI

Choriyeva Sanam Tojiyevna

Termiz davlat universiteti dotsenti, f-m.f.f.d.(PhD)

Turdimurodov Baxtiyor Qurbonovich

Toshkent tibbiyot akademiyasi katta oqituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda innovatsion ta'lim texnologiyalar asosida o'qitish orqali ularni kasbiy faoliyatga tayyorlash hamda ta'lim berish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash tamoyillari va tashkiliy jihatlari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: axborot, axborot-kommunikatsiya, kompetensiya, bilim, ko'nikma, malaka, qobiliyat, talaba, mahorat, innovatsion texnologiyalar, innovatsiyaviy-novatorlik, kompyuter.

Kirish. Mamlakatimizda olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar ta'lim tizimida sezilarli darajada o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Mustaqil O'zbekistonimizning ustuvor vazifalaridan biri mamlakat kelajagi bo'lgan yoshlarni bilimdon, jismonan baquvvat, ma'naviy jihatdan barkamol qilib tarbiyalashga qaratilgan. Ta'lim tizimida olib borilayotgan va izchil davom ettirilayotgan islohotlar zamirida bu buyuk maqsad mujassamdir.

Ommaviy ta'limning bugungi sharoitida yangi raqamli avlod bilan ishlash, ularni rivojlantirish, jahon talablariga mos qilib kasbga tayyorlash zamonaviy o'qituvchidan yuksak texnologik bilim, salohiyat va mehnatni talab qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "Yana bir muammoni hal etish o'ta muhim hisoblanadi: bu pedagoglar va professor-o'qituvchilar tarkibining professional darajasi, ularning maxsus bilimlaridir. Bu borada ta'lim olish, ma'naviy-ma'rifiy kamolot masalalari va haqiqiy qadriyatlarini shakllantirish jarayonlariga faol ko'mak beradigan muhitni yaratish zarur", – degan fikrlari kattaahamiyat kasb etadi¹ [1].

Ommaviy ta'lim sharoitida ta'lim texnologiyalari – har bir bosqichi va har bir elementi jiddiy ishlab chiqilgan, asoslangan, loyihalashtirilgan, kafolatlanuvchi sifatli yakuniy natijaga mo'lljallangan pedagogik jarayonni tuzish va amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Ta'limning yangi modelini amaliyotga tatbiq etish o'quv jarayonini texnologiyalashtirish bilan bog'liq. Shuning uchun ham Kadrlar tayyorlash Milliy dasturida "O'quv-tarbiyaviy jarayonni ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash" uning asosiy vazifalaridan biri sifatida belgilangan² [2].

Ta'lim taraqqiyotini harakatlantiruvchi kuch – bu o'zida didaktik masalalar va ta'lim texnologiyalarini mujassamlashtirgan pedagogik tizim hisoblanadi. Ta'lim texnologiyasining muvaffaqiyatli loyihalanishi va yakuniy natijaning kafolatlanishi o'qituvchining didaktik masalalar mohiyatini anglab yetish darajasiga, ularni to'g'ri belgilash, tanlash va samarali qo'llay olishga bog'liqdir.

¹Sh.M.Mirziyoyev "Tanqidid y tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak". Toshkent 2017, 45-bet.

² O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi/ Toshkent; "Sharq", 1997 yil.

Muhokama va natijalar. Barchaga ma'lumki, zamonaviy ta'lim talabalar uchun informativ, qiziqarli va maroqli bo'lsa, kutilayotgan o'qitish maqsadlariga erishish mumkin. Ta'lim oluvchilarni faqatgina davr talabiga javob bera oladigan faol o'qitish usullari, shakllari, vositalarini qo'llash, innovatsion yondashuv va hamkorlik orqali motivlashtirish mumkin. Shu sababli ham, ilg'or pedagog olimlar, novator professor-o'qituvchilar va amaliyotchilar ilmiy asoslangan ta'lim texnologiyalarini o'z faoliyatlarida keng qo'llashga intilmoqdalar.

Ta'lim-tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib taraqqiy etib borishi natijasida uning shakl, usul va vositalari ham takomillashib bormoqda. Hozirgi inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari shu faoliyatdan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, ya'ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Xuddi shu kabi ta'lim-tarbiya sohasida ham so'nggi yillarda ta'lim texnologiyalari faol tarzda amal qila boshladi.

Ma'lumki, ta'lim-tarbiya jarayoni katta avlod tomonidan o'z bilim va tajribalarini o'sib kelayotgan avlodga o'rgatishdan iborat bo'lib, bu jarayonda, asosan, inson hayoti uchun zarur axborotlarni avloddan - avlodga uzatish amalga oshiriladi. Inson hayoti axborotlar bilan chambarchas bog'liq. Insonning har bir harakati axborot olish va uzatish yoki undan foydalanish, uni o'rganish, o'zlashtirish, saqlash va boyitishdan iborat. Shuning uchun ham hozirgi insoniyat sivilizatsiyasi axborot sivilizatsiyasi deb ataladi. XXI asrni ham bejizga axborot asri deb atashmagan.

Texnologiya so'zi (yunon. "texno" – san'at, mahorat, malaka, "logos" – fan, ta'limot, tushuncha, fikr, ma'no) so'zi ishlab chiqarishda yangi sifat va miqdor o'zgarishlariga olib keluvchi samarali usullar yig'indisi, tizim ma'nosida qo'llaniladi.

Ta'limni texnologizatsiyalashtirish – ta'limni rivojlantirish masalalarini sifatli hal qilish, ta'lim maqsadlariga erishishda o'qitish jarayonini o'qituvchining shaxsiy mahoratiga bog'liqbo'lmagan holda universal tarzda loyihalashtirishni bildiradi.

Pedagogik texnologiya – bu butun o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonida o'z oldiga ta'lim shakllarini samaradorlashtirish vazifasini qo'yuvchi texnik hamda shaxs resurslari va ularning o'zaro aloqasini hisobga

olgan holda bilimlarni yaratish, qo'llash va belgilashning tizimli uslubidir (YUNESKO).

Ushbu aytilganlar asosida ta'lim texnologiyasining keng ko'lamli, serqirra tushuncha ekanligini hisobga olgan holda quyidagi umumlashtirilgan ta'riflarini keltirish mumkin:

Ta'lim texnologiyasi - axborotlarni o'zlashtirish, ulardan amalda foydalanish, ulardagi yangi ma'no-mazmunlarni hamda axborotlar orasidagi turli bog'liqliklarni ochish orqali yangi axborotlar yaratishga o'rgatish jarayonidan iborat. Aniq ilmiy loyihalashtirilgan, samarali natijani kafolatlovchi, takrorlana oluvchi, ma'lum vaqt va shart- sharoitlarda tashkil etiluvchi pedagogik harakatlar tizimidir.

Pedagogik texnologiya – ta'lim metodlari, usullari, yo'llari hamda tarbiyaviy vositalar yig'indisi; u pedagogik jarayonning tashkiliy-uslubiy vositalari majmuidir.

Ta'lim texnologiyalari nazariy fan sifatida pedagogika fanlarining alohida yo'nalishini tashkil etib, o'z maqsadi, vazifalari, muammolari, metodologiyasi va boshqa nazariy asoslarga ega.

Ma'lumki, tez o'zgarayotgan axborotlashgan jamiyatda ta'lim muassasalarida bir tomonlama ta'limdan shaxsni har tomonlama rivojlantiradigan ta'limga e'tiborni kuchaytirish talab qilinmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Zamonaviy ta'lim muassasasidagi o'quv jarayonining asosiy vazifasi - bu o'qitish sifatini yangi pog'onaga ko'tarishdir. Shunga ko'ra, o'quvchiga munosabat, ularga yondashish tamoyillari o'zgardi. Zamonaviy dars jarayonida har bir o'quvchiga uning o'ziga xos xususiyatlari va shaxsiy tajribasini hisobga olgan holda o'quv jarayonida ishtirok etishi uchun imkoniyat yaratildi. Bunday yondashishda o'quvchilar o'z tengdoshlari bilan muloqot qilish, olgan bilimlarini amaliy qo'llash, ushbu bilimlarni kundalik hayotimizda qayerda, qanday va qaysi maqsadlarda qo'llanilishini anglab olish imkoniyatlariga ega bo'ldi. Endilikda o'quvchi nafaqat bilim, ko'nikma va malaka oluvchi, balki mustaqil fikr yurita oladigan, axborot, internet va qo'shimcha manbalardan yangiliklarni izlovchi, tahlil qiluvchi hamda tadqiqotchidir. Yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda ta'limdagi o'qitish metodlarining zamonaviy to'plamini, metodik va

didaktik materiallarni yaratish hamda mavjud darslik va o'quv qo'llanmalarni o'rganishga o'zgacha yondashishni talab qiladi.

Turli o'quv fanlardan bunday tajriba-sinovlarni tashkil etish va o'tkazishning mohiyati o'quvchining salohiyati va uning o'ziga xosligini to'laligicha ochib berish imkoniyatini yaratuvchi yangi metodikalarni sinovdan o'tkazish va joriy etishdan iboratdir. Ta'lim jarayonida tajriba tadqiqotlarni o'tkazishdan ko'zlangan asosiy maqsad ta'lim berishning sifatini yangi pog'onaga ko'tarishdir.

Tahlil va natijalar. O'quvchilarning fanlar bo'yicha o'zlashtirish darajasi darsning sifati va samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shuning uchun o'qituvchi o'quvchiga beriladigan ta'limning sifatini oshirishda darsni to'g'ri rejalashtirishi, eng avval, darsning maqsadini to'g'ri va aniq belgilab olishi zarur.

Maqsadni belgilashda quyidagilarni belgilab olishi zarur:

1. Natijaga erishish uchun ketadigan vaqtni;
2. O'quvchining ehtiyoji va imkoniyatlarini;
3. O'quvchini shu maqsadga erishishga harakat qilishga undaydigan metodlarni;
4. Natijani aniqlaydigan nazorat turlarini.

Yuqorida qayd etilgan maqsadga erishishda asosiy talablardan biri - o'qitish jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy qilishdir.

Pedagogik texnologiya, tor ma'noda - axborotlarni o'zlashtirish, ulardan amalda foydalanish, ulardagi yangi ma'no-mazmunlarni hamda axborotlar orasidagi turli bog'liqliklarini ochish orqali yangi axborotlar yaratishga o'rgatish jarayonidan iborat. Pedagogik texnologiya, keng ma'noda esa - ta'lim metodlari, usullari hamda tarbiyaviy vositalar yig'indisi, u pedagogik jarayonning tashkiliy-uslubiy vositalar majmuidir. Umuman olganda, pedagogik texnologiya bu butun o'qitish va bilimlarning o'zlashtirish jarayonini texnik resurslar va insonlarning o'zaro munosabatlarini hisobga olgan holda yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimli metodidir. Pedagogik texnologiya dars jarayoniga qo'llanganida o'quvchining mustaqil o'qishga, bilim olishga, fikrlashga o'rgatish kafolatlanadi. Bu jarayonda o'qituvchi rahbarligida o'quvchi mustaqil ravishda bilim oladi, o'rganadi, o'zlashtiradi. Demak, pedagogik texnologiya insonga oldindan belgilangan maqsad bo'yicha

ta'sir o'tkazish faoliyatidan iboratdir. Bu faoliyatni amalga oshirish, uni tashkil qilish, olib borish, takomillashtirish, tahlil qilish, tadqiq qilish, qiyoslash, umumlashtirish, xulosa chiqarish, boshqarish, nazorat qilish, baholash kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Darhaqiqat, ta'limda zamonaviy, ilg'or pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonining unumdorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi. Bir so'z bilan aytganda, zamonaviy ilg'or pedagogik texnologiyalar, birinchidan, o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakasini oshirishga imkoniyat yaratsa, ikkinchidan, o'qituvchining ham professional o'sishiga, ma'naviy rivojlanishiga yordam beradi³ [3].

Demak, ilg'or pedagogik texnologiya ta'lim tizimining ratsional yo'llarini ishlab chiqaruvchi va loyihalashtiruvchi jarayon bo'lib, unda o'qituvchi asosiy mas'ul shaxs hisoblanadi. Chunki, uning asosiy vazifasi axborotlarni o'quvchilarga tez, aniq va tushunarli tarzda yetkazib berishdan iboratdir.

Bugungi kundagi o'qituvchi tayyor elektron resurslar asosida dars o'tish bilan chegaralanmasdan balki, ta'limiy resurslarni yaratish hamda uni amalda qo'llovchi o'qitishning zamonaviy texnologiyalari imkoniyatlardan samarali foydalanish fan va uning tarkibiga kiruvchi bilimlar mazmunini o'quvchilarga yetkazish malakasiga ega shaxs sifatida faoliyat olib borishi lozim [4].

Har qanday interfaol metod to'g'ri va maqsadli qo'llanilganda o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatadi. Yangi pedagogik texnologiya ta'lim tizimining ratsional yo'llarini ishlab chiqaruvchi jarayon bo'lib, unda o'qituvchi asosiy mas'ul shaxs hisoblanadi. Chunki uning asosiy vazifasi axborotni o'quvchilarga tez, aniq va tushunarli tarzda yetkazib berishdan iborat. O'quvchilar yangiliklarni qabul qilishlari va bunga moyilliklari hamda fe'l-atvori har xil bo'lishiga qaramay o'qituvchi o'quvchilarni mustaqil fikrlash, mushohada qilish, xulosa chiqarishga o'rgatish lozim. Bunda o'quvchi asosiy harakatlanuvchi kuch bo'lib,

³Gulova, M.N. Innovatsion pedagogik texnologiyalar: darslik. DPT muassasalari uchun qo'llanma / M.N. Gulova, 4-nashr, qayta ko'rib chiqilgan. - M.: IT akademiyasi, 2013. -208 b.

o'qish, mutolaa qilish, chizma chizish, proeksiyalar formulalarini tushunib asboblarni ishlata olishi, bir-birlari bilan do'stona munosabatda bo'lib, oldilariga qo'yilgan muammolarni yechishda bir-birlariga yordam berish ularning asosiy vazifasi hisoblanadi [5].

Xulosa. XXI asr axborot texnologiyalari asri, deb bejiz atalmayapti. Bugungi kunda dunyo miqyosida axborot-kommunikatsiya tizimi yuksak darajada rivoj topib bormoqda va bu boshqa sohalar qatori ta'lim sohasiga ham jadal kirib borib, uni yana-da sifatli tashkil etishga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Shu nuqtayi nazardan bugungi kun o'qituvchisi AKTdan foydalanishni chuqur bilishi, tahlil qila olishi va yangilik yaratish darajasida bilimli bo'lishi, darsni tashkil etish jarayonida barcha o'quvchilarga tushunarli, oson, qiziqarli usullarni tanlashi va qo'llay olishi, zamonaviy AKT va multimedia vositalari, kompyuterlardan foydalanishi, o'quvchilarni ijodiy, mustaqil ishlashga undashi juda muhim omil hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

[1,B.2] Sh.M.Mirziyoyev "Tanqididiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak". Toshkent 2017, 45-bet.

[2, B.2] O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi/ Toshkent; "Sharq", 1997 yil

[3,B.6] Gulova, M.N. Innovatsion pedagogik texnologiyalar: darslik. DPT muassasalari uchun qo'llanma / MN Gulova, 4-nashr, qayta ko'rib chiqilgan. - M.: IT akademiyasi, 2013. -- 208 b.

[4,B.6]Turdimurodov B. K. Kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirish metodologiyasi. Ta'lim, fan va innovatsiya. Ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal. ISSN 2181-8274, 2023yil 4-son – C. 338-342.

[5,B.6]Turdimurodov B. Kasb ta'limi axborot texnologiyalari fani o'qituvchilarini tayyor-lashda kreativlik ko'nikmasini shakllantirish. Electronic education. Scientific journal. September, 2023, No4, Vol.3 ISSN 2181-1199 – C. 83-97.

TEXNOLOGIK TA'LIM O'QITUVCHILARINING MAXSUS KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

Shoymardonova Shahnoza Xayrullo qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Texnologik ta'lim o'qituvchilarining maxsus kompetensiyalarini shakllantirish hamda innovatsion faoliyatini samarali tashkil etish masalalari haqida so'z yuritilgan.

Tayanch so'zlar: kompetentlik, layoqat, konstruktiv, kommunikativ, diagnostik, kreativlik, loyihalash, tashkilotchilik, gnostik, ko'nikma.

Shaxtam qadamlar bilan rivojlanib borayotgan yurtimizning ta'lim jarayonida ustuvor o'rin egallagan kuchli raqobatga bardoshli bo'lish har bir mutaxassisdan kasbiy kompetentlikka ega bo'lish, uni izchil ravishda oshirib borishni taqozo etmoqda. Xo'sh, kompetentlik nima? Kasbiy kompetentlik negizida qanday sifatlar aks etadi? Pedagog o'zida qanday kompetentlik sifatlarini yoritish zarur. Ayni o'rinda shu va shunga yondosh g'oyalar yuzasidan so'z yuritiladi.

“Kompetentlik” tushunchasining mohiyati. “Kompetentlik” tushunchasi ta'lim sohasiga psixologlarning ilmiy izlanishlari natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik “noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetentsiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi.

Quyida kasbiy kompetentlik negizida aks etuvchi sifatlarning mohiyati qisqacha yoritiladi.

1. Ijtimoiy kompetentlik – ijtimoiy munosabatlarda faollik ko‘rsatish ko‘nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda subyektlar bilan muloqotga kirisha olish.

2. Maxsus kompetentlik – kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash, BKMni izchil rivojlantirib borish bo‘lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko‘zga tashlanadi. Ular o‘zida quyidagi mazmunni ifodalaydi:

1) psixologik kompetentlik – pedagogik jarayonda sog‘lom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va ta’lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o‘z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish;

2) metodik kompetentlik – pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta’lim yoki tarbiyaviy faoliyat shakllarini to‘g‘ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo‘llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo‘llash;

3) informatsion kompetentlik – axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali ma’lumotlarni izlash, yig‘ish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o‘rinli, samarali foydalanish;

4) kreativ kompetentlik – pedagogik faoliyatga nisbatan tanqidiy va ijodiy yondashish, o‘zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish;

5) innovatsion kompetentlik – pedagogik jarayonni takomillashtirish, ta’lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g‘oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish;

6) kommunikativ kompetentlik – ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan, talabalar bilan samimiy muloqotda bo‘lish, ularni tinglay bilish, ularga ijobiy ta’sir ko‘rsata olish.

3. Shaxsiy kompetentlik – izchil ravishda kasbiy o‘shishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o‘z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish.

4. Texnologik kompetentlik – kasbiy-pedagogik BKMni boyitadigan ilg‘or texnologiyalarni o‘zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana olish.

Ekstremal kompetentlik – favqulotda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish, to‘g‘ri harakatlanish malakasiga egalik.

Hozirgi davr ta’lim taraqqiyoti yangi yo‘nalish - innovatsion pedagogikani maydonga olib chiqdi. «Innovatsion pedagogika» termini va unga xos bo‘lgan tadqiqotlar G‘arbiy Yevropa va AQSHda 60-yillarda paydo bo‘ldi. Innovatsion faoliyat F.N.Gonobolin, S.M. Godnin, V.I.Zagvyazinskiy, V.V.A.Kan-Kalik, V.Kuzmina, V.A.Slastenin, A.I.Shcherbakov ishlarida tadqiq etilgan. Bu tadqiqotlarda innovatsion faoliyat amaliyoti va ilg‘or pedagogik tajribalarni keng yoyish nuqtai nazardan yoritilgan, X.Bamet, Dj. Basset, D. Gamilton, N.Gross, R.Karlson, M.Maylz, A.Xeyvlok, D.Chen, R.Edem ishlarida innovatsion jarayonlarni boshqarish, ta’limdagi o‘zgarishlarni tashkil etish, innovatsiyani «hayoti va faoliyati» uchun zarur bo‘lgan shart-sharoitlar masalalari tahlil qilingan. Yangilik kiritishning sotsial-psixologik aspekti amerikalik innovator Ye.Rodjers tomonidan ishlab chiqilgan. U yangilik kiritish jarayoni qatnashchilarning toifa (tip)lari tasnifini, uning yangilikka bo‘lgan munosabatini, uni idrok qilishga shayligini tadqiq etgan.

5. A.Petrovskiyning aniqlashicha, retrospektiv refleksiya bu «sodir etilga faoliyat tarixining retrospektiv tiklanish shaklidagi refleksiyasidir». Prospekti refleksiya - bu faoliyatning amalga oshishiga bo‘lgan talabning hukm suris dinamikasi. S.Yu. Stepanov, I.N. Semenov ishlarida intellektual va shaxsiy refleksiyalar farqlanadi. V.V.Davidov o‘z tadqiqotlarida formal va mazmun refleksiyasin asoslab berdi. I.S.Ladenko analitik va sintetik refleksiyani farqlaydi. Demak, o‘qituvchining innovatsion faoliyati tuzilmasi motivatsion, kreativ, texnologik va reflektiv komponentlardan iboratdir. Innovatsion faoliyat tuzilmasi haqidagi muhim tizimli tasavvurlar, ularning vazifalarini asoslash, ularning shakllanganlik me‘yorlari va sathlari ularni oliy maktab amaliyotiga tatbiq etishning zarur omili hisoblanadi. Innovatsionlik pedagogik jarayonni ifodalab, nafaqat uning didaktik qurilmasiga, balki o‘qituvchining ijtimoiy mohiyatli natijalari va ruhiy qiyofasiga ham taalluqlidir. Innovatsionlik ochiqlikni, boshqalar fikrining tan olinishini bildiradi. O‘qituvchining innovatsion

faoliyati turli xildagi qarashlarning to'qnashuvi va o'zaro boyitilishi dinamikasida amalga oshishini ko'zda tutadi.

O'qituvchining innovatsion faoliyatini samarali amalga oshirish bir qator shart-sharoitlarga bog'liq. Unga o'qituvchining tayinli muloqoti, aks fikrlarga nisbatan beg'araz munosabat, turli holatlarda ratsional vaziyatning tan olinishini uqtirishga tayyorligi kiradi. Buning natijasida o'qituvchi o'z bilim va ilmiy faoliyatini ta'minlaydigan keng qamrovli mavzu (motiv)ga ega bo'ladi. O'qituvchi faoliyatida o'z-o'zini faollashtirish, o'z ijodkorligi, o'z-o'zini bilishi va yaratuvchiligi kabi mavzu (motiv)lar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'qituvchi shaxsining kreativligini shakllantirish imkoniyatini beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'qituvchining maxsus kompetentligi ta'lim va tarbiya jarayonida juda katta o'rin tutadi. O'qituvchi talabalar bilan muloqatga kirishishda, fikr almashishda, yangi bilimlar berishda o'z kompetentligiga tayanadi. O'qituvchining qanchalik maxsus kompetentligi yuqori bo'ladigan bo'lsa talabalar bilan ishlashda shunchalik yengil bo'ladi masalan psixologik yondashuvi, metodik yondashuvi, information yondashuvi, kreativ yondashuvi, innovatsion yondashuvi, kommunikativ yondashuvi shular jumlasidandir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xoshimova M.K. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. (Ma'ruzalar matni). T.:TDIU.-2012.- 50 bet.
2. Yo'ldoshev J, Xasanov S. Pedagogik texnologiyalar.T.: "Iqtisod-moliya", 2009.
3. Ishmuhammedov R. Ta'limda innovatsiya. – Toshkent, «Fan», 2010.
4. G.I.Ishmuradova, A.A.Raxmatov Texnologiya ta'limi metodikasi o'quv qo'llanma Qarshi "Intellekt" nashriyoti 2023-162 bet
- 5.<https://zendo.org>
- 6.<https://journal.bilig.uz>
- 7.<https://cyberleninka.ru>

YOSHLARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISHDA TEXNOLOGIYA FANI O‘QITUVCHLARINING O‘RNI

Ismoilov To‘ychi Jabborovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti

dotsenti, p.f.n.

Ortiqova Ozoda Sharapovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Tezisdan umumiy o‘rta ta’lim maktablari bitiruvchi yoshlarni kasbga-hunarga yo‘naltirishda texnologiya fani o‘qituvchlarining vazifalariga oid ayrim fikr-mulohazalar bayon qilinadi.

Kalit so‘zlar: kasb, hunar, ijtimoiy-mehnat, mutaxassis, malaka, seminar, moddiy ehtiyoj, milliy g‘urur, fikrlash, qiziqish, moyillik, suhbat, baxs-munozara.

O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish davlat ahamiyatiga ega bo‘lgan muammo. Yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash g‘oyat muhim vazifadir. Shu boisdan yoshlarning kasb-hunarga yo‘naltirish muammosi umumiy o‘rta ta’lim maktabi ishida katta o‘rin tutadi. “Mening orzuim”, “Kim bo‘lsam ekan”, “Men sevgan kasb”, “Kasbning yomoni yo‘q”, “Kasbim faxrim” degan mavzular har bir maktab bitiruvchi yigit va qiz oldida turgan asosiy muammolardan biridir. O‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan chaqqonligini qondiruvchi birinchi ziyo – chashma bu maktabdir. Ta’lim jarayonida o‘quvchilarda kasblar tiplarini mustaqil holda bilish (Inson tabiat, inson texnika, inson badiiy timsol, inson belgilar tizimi), tanlayotgan kasbning talablarini o‘z shaxsiy sifatleri bilan qiyoslay olish, o‘z moyilligi qobiliyati, salomatligi tanlanayotgan kasbga muvofiqligini, to‘g‘ri baholash ko‘nikmalari shakllanishi lozim. O‘qituvchining kasb-hunarga yo‘naltirishdagi asosiy vazifasi – har bir bitiruvchi o‘quvchini, uning kasbga va bilimga qiziqishlarini, moyillik, ehtiyojlari, atrof-muhitni, oilaviy ahvolini yaxshi va har tomonlama o‘rganishdan iborat bo‘lishi kerak.

Ushbu maqsad va vazifalaridan kelib chiqib o‘qituvchi:

- o‘quvchilarga “kasb” tushunchasining ma’nosini yoritib berish, ularni kasblarning klassifikasiyalari bilan tanishtirish;

- o‘quvchilarni “kasbiy qiziqish”, “mayillik” tushunchalari bilan tanishtirish;

- o‘quvchilarni kasb tanlashga asosan o‘quv va ijtimoiy – mehnat uyushmasiga nisbatan ongli yondoshishga erishish;

- o‘quvchilarga kasb tanlashda o‘z salomatligini hisobga olish zarurligini tushuntirish;

- o‘quvchilarga “Kasbiy layoqat” tushunchasining mohiyatini ochib berish, kasb tanlashga mulohaza bilan yondoshishni shakllantirish;

- qobiliyatlarni kasb tanlashdagi ahamiyatini tushuntirish, umumiy va alohida qobiliyatlar haqida tasavvur hosil qilish;

- har bir o‘quvchiga tanlangan kasbini egallashi uchun amaliy yordam ko‘rsatishi, unda ijtimoiy – mehnat uyushmasiga ijodiy yondoshishni rivojlantirish.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida kasb-hunarga yo‘naltirish boshlang‘ich sinflardan boshlab yoshlarga quyidagi talablar qo‘yilishi maqsadga muvofiq:

- milliy g‘urur – bu o‘z yurtining tarixini bilish;

- ularni erkin fikrlashga tayyorlash, o‘z-o‘zini idora va nazorat qila bilishni shakllantirish;

- umuminsoniy fazilatlarga ega bo‘lish;

- o‘z millati va vatanini sevish, u bilan faxrlanish, milliy urf-odatlar, milliy qadriyatlarni hurmat qilish;

- milliy istiqlol g‘oyasi va mafkura asoslariga amal qilish;

- mustaqil va kreativ fikrlash;

- ma’naviy-ahloqiy madaniyatga ega bo‘lish;

- kasbiy-mehnat faoliyatida ekologik mas’uliyatni his qilish;

- kompyuter va boshqa telekommunikasiya vositalaridan foydalana olish;

- chet tillardan birini mukammal bilish;

- o‘z oldiga maqsadni to‘g‘ri qo‘ya bilish;

- maqsadga erishish uchun bilim, ko‘nikma va malakaga ehtiyoj sezish;

- bilimi va qobiliyatini namoyon qilishga ehtiyojni kuchaytirish;

- o'ziga nisbatan talabchanlik, hulqi, xatti-harakatlaridagi kamchiliklarga tanqidiy manosabatda bo'lish;

- ta'lim muassasasi faoliyati jarayoniga faol ishtirok etish.

Hozirgi kunda ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifa – ta'lim-tarbiya jarayonida yoshlarni kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirish, bitiruvchilarning kasbiy faoliyatga tayyorligi hamda uni shakllantirish masalalari hisoblanadi. Bu masalani hal qilish uchun o'qituvchi oldida maktab bitiruvchilarining modeli qanday bo'lishi kerak, degan muammo ustida to'xtash zarur.

Bitiruvchi modelida 3 ta tarkibiy qismini farqlash mumkin:

1. Bo'lajak kasb egasining kasbiy ahamiyatiga bo'lgan sifatlari;

2. O'quvchi shaxsining rivojlanish jarayoni haqidagi bilimlari;

3. Pedagogik jarayonni tashkil etish uchun zarur bo'ladigan ko'nikma va malakalar.

Talaba – o'quvchilar bilan ishlashda, bilim asosida quyidagilarni bilish maqsadga muvofiqdir:

- o'quvchi shaxsi va uning ayrim sifatlarini kompleks metodikalar yordamida o'rganish;

- o'quvchi shaxsi va ularni jamoasini rivojlantirishni loyihalashtirish;

- ta'lim jarayonini rejalashtirish va amalga oshirish;

- ta'lim jarayonida o'quvchilarni tarbiyalash;

- o'quvchilarga qat'iy, ahloqan asoslangan talablar qo'ya bilish;

- o'quvchilar jamoasida mikroiklimni tashkil qilish;

- sinf rahbari sifatida ishlashni rejalashtirish va amalga oshirish.

Kasb to'g'ri tanlanganda ular o'z qobiliyatlari va qiziqishlarini yaxshiroq ro'yobga chiqishlari hamda jamiyatga ko'proq naf keltirishlari mumkin. O'quvchilarni kasb tanlashda yo'llash, kasb-xunarga yo'naltirish ishlarining asosiy ijrochisi texnologiya fani o'qituvchisi – uslubchi zimmasiga tushadi.

Shuning uchun o'qituvchi-uslubchi: yuqori natijalarga, dars samaradorligini erishishi uchun quyidagilarga e'tiborni qaratish kerak.

- zamonaviy ilmiy- texnikaviy taraqqiyotning va ma'naviyat-moddiy qadriyatlarning mohiyati chuqur tushuna bilish;

- pedagogik texnologiyani va innovatsiya asl mohiyati va uslublarini tushina – qo‘llay bilishi;
- o‘quvchilarni mustaqil kasb hunar o‘rganishga, erkin kasb tanlashga sharoit yaratish;
- pedagogik texnologiyalardan foydalanar ekan, o‘zi ham yangi yaratuvchi yangi xilma-xil uslublarni o‘ylab topishi, amalda qo‘llashi;
- test topshiriqlarni o‘quvchi faoliyati darajalariga mos holda to‘zish bo‘yicha ko‘nikmalarga ega bo‘lishi shart.

Xulosa sifatida yuqorida qayd etilgan fikrlar asosida bitiruvchi yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirishga qo‘yilgan talablarni amalga oshirishda pedagogik-psixologik va umumkasbiy ko‘nikma va malakasiga ega bo‘lgan texnologiya fani o‘qituvchilar tayyorgarligiga e‘tiborni oshirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мавлонова Р.ва бошк. Умумий педагогика. Т. 2016.
3. Кучукбоев Ф.М. Ўқувчиларни касб-хунарга йўналтириш жараёнида қўлланиладиган педагогик технологиялар. Т. 2016.
4. Xolmatov P. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish texnologiyasi. Monografiya.-T.:Fan.2006.

KATTA YOSHLILARNI O‘QITISH VA ULARGA TA’LIM BERISH TEXNOLOGIYASI

E.J.Turdiyev, X.T.Maxamov, J.Avloqulov

Qarshi davlat universiteti

Annotatsiya. Maqolada katta yoshlilar ta’limi, andragogika va adragogik ta’lim tushunchalari, andragogik ta’limning ijtimoiy-psixologik hamda pedagogik xususiyatlari yoritilgan.

Tayanch so‘zlar: Katta yoshlilar ta’limi, andragogika, andragogik ta’lim, andragog, kompetentlik, kasbiy rivojlanish.

Har qanday mamlakatning barqaror rivojlanishi uning raqobatbardoshligini ta’minlash, ishchi kuchi bozorining tez o‘zgaruvchi ehtiyojlarini hisobga olgan holda aholini, ayniqsa katta yoshlilarni doimiy ravishda kasb-hunarga o‘qitish va ularning malakasini oshirish tizimini

rivojlantirish bilan bevosita bog‘liq. Shu sababli, bugungi kunda O‘zbekiston uchun katta yoshdagi aholini o‘qitish va unga ta’lim berishga jiddiy e’tibor qaratilmoqda. Prezidentimiz Sh. Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi mustaqilligining yigirma to‘qqiz yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi so‘zlagan nutqida ta’kidlaganidek, “O‘zbekistonda yangi bir uyg‘onish - Uchinchi Renessans davrida poydevor yaratilmoqda. Ushbu muhim jarayonda esa, katta yoshdagilarni o‘qitish va ularga ta’lim berish mamlakatimiz taraqqiyotida hal qiluvchi rol o‘nashi kerak”.

O‘zbekiston faqat ta’limni rivojlantirib hamda eng muhimi bunga aholining barcha qatlamlarini jalb qilish orqali yuksak marralarga erishish mumkinligini inobatga olib, 2020-yil 23 – sentyabrda “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunning yangi tahriri Prezident tomonidan imzolandi va kuchga kirdi. Mazkur Qonunning 2 – bob (Ta’lim tizimi, turlari va shakllari) 19 – moddasi “Katta yoshlilarni o‘qitish va ularga ta’lim berish” deb nomlangan bo‘lib, unga ko‘ra katta yoshlilarni o‘qitish va ta’lim berish butun umr davomida o‘qitishning markaziy tarkibiy qismi ekanligi ta’kidlandi. Ta’lim berish va o‘qitishning jamiyat hayotida va mehnat faoliyatida katta yoshlilarning ishtirok etishini ta’minlashga qaratilgan barcha shakllarni o‘z ichiga oladi, shuningdek rasmiy, norasmiy va informal o‘qitish jarayonlarining butun majmuini qamrab oladi.

Katta yoshlilar kimlar? Ma’lumki, raqobatga asoslangan bozor munosabatlari aholining ish bilan band bo‘lmagan qatlamini vujudga keltirib chiqaradi. Kuzatish natijalari shuni ko‘rsatadiki, aholining ish bilan band bo‘lmagan qatlamining aksariyatini katta yoshli kishilar tashkil etadi. Katta yoshli deganda yoshi 30 dan oshganlar va nafaqadagilar nazarda tutiladi. Ammo hozirgi kunda bu qatlamga o‘rta ma’lumotga ega bo‘lgan va mustaqil pul topishni boshlagan har qanday inson katta yoshli hisoblanadi, ya’ni bu toifaga ishni endigina boshlamoqchi bo‘lgan yoshlar ham, ma’lum bir mutaxassislikka ega o‘rta yoshlilar ham, yangi kasb hunarni o‘rganishni (garchi oliy ma’lumotli bo‘lsa-da) yoki o‘z kasbini o‘zgartirish (masalan: karyera uchun)ni xoxlovchilar ham, shuningdek aholining zaif qatlamlari, xususan ijtimoiy himoyaga muhtojlar, mehnat

muxojirlari, mahkumlar, nogironlar, qariyalar, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar va boshqalar ham kirishi mumkin.

Katta yoshlilarni o'qitish boshqalardan farq qiladi. Shu soha mutaxassislarining fikricha, inson psixologiyasi va falsafiy qarashlar hamda kattalarni o'qitish bo'yicha o'zgarib borayotgan ilmiy izlanishlar va nazariyalarga asoslanib katta yoshlilarni o'qitishda quyidagi omillarni hisobga olish lozim:

Psixofiziologik omil. Ba'zi yoshi katta odamlarda yangi bilimlarni o'zlashtira olishi borasida shubha bo'ladi. Bu shubhalar yosh ulg'ayishi bilan insonda aqliy salohiyat sekinlashishi, xotiraning pasayishi haqidagi qarashlar bilan bog'liq. Lekin olimlar tomonidan hamma yoshda ham o'qish, o'rganish mumkinligi isbotlangan.

Ijtimoiy – psixologik omil. Katta yoshlilarning ta'lim jarayonidan kutayotgan natija va maqsadining aniq bo'lishi, ularda o'qish o'rganishga bo'lgan motivatsiyaning kuchliligini ko'rsatadi, ammo ba'zilar qaytadan "o'quvchilik" maqomiga tushish layoqatsizdek ko'rinib qolishidan qo'rqishadi. Ular bu jarayonlarga har doim ham ruhiy jihatdan tayyor bo'lavermaydilar.

Ijtimoiy to'siq omili. Katta yoshli odam ta'lim jarayonida ishtirok etar ekan, u ta'limning sifatli bo'lishiga nafaqat jiddiy e'tibor qaratadi balki, o'zi uchun qiziqarli yoki kerak bo'lmagan bilimlarni ochiqlik bilan rad etadi, o'z munosabatini yoki noroziligini ochiq bildiradi, chunki o'rganilayotgan bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishdan uning o'zi manfaatdorligini yaxshi tushinadi. Bu esa ta'lim sifatiga yangi talablarni qo'yadi. Shu sababli katta yoshlilar ta'limi bilan shug'illanuvchi – andragog (referent, tashkilotchi yoki trener) ta'lim berish jarayonida katta yoshli o'quvchining o'ziga xosligi, dunyoqarashi, ijtimoiy maqomi, hayotiy tajribaga ega ekanligi va boshqa jihatlariga e'tibor qaratishi zarur.

Psixologik – pedagogik omil. Ba'zida odamlarda umr bo'yi o'qib o'rganishi karakligi haqidagi qarashlarning shakllanmaganligi yoki inson o'zini umr bo'yi o'qib o'rganishga, yangiliklarni qabul qilishiga layoqatli ekanligini to'g'ri baholay olmasligi kuzatiladi. Shuning uchun ham katta yoshlilar ta'limi jarayonida ularning o'z imkoniyatlarini to'laqonli namoyon etishlari uchun qulay shart – sharoit yaratilishi lozim. Bunda

jarayon erkin, interfaol muloqot maydoni muvoffaqiyatga yo'naltirilgan bo'lishi, o'qitishda amaliy ishbilarmonlik o'yinlari, treninglar, debatlaridan keng foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Yuqorida qayd etilgan omillar katta yoshlilar ta'limiga boshqacha yondoshishini taqazo etadi. Jahon tajribasida katta yoshlilarni o'qitish nazariyasi va amaliyoti bilan andragogika (adult education) shug'ullanadi. Andragogika fan sifatida shakllangangunga qadar bir necha bosqichlarni bosib o'tgan. Xususan, XIX - asrning 30-yillaridan boshlab Yevropa va Amerikaning ko'pgina davlatlarida bu davrda ishlab chiqarishning tez o'sishi, jamiyat va ijtimoiy hayotning rivojlanishi negizida kattalarni o'qitishning dastlabki tajribalari to'plana boshladi.

XX - asr boshlarida katta yoshlilarni o'qitish muammosi olimlar tomonidan insonni o'rganuvchi fanlar tizimiga kiritilgan. Birinchi navbatda bu insonning turli yosh davrlaridagi ruhiy rivojlanishi jarayonlari bilan bog'lanadi. Ammo bu vaqtda inson hayotining hamma bosqichida ham ta'lim olish mumkinligi haqidagi qarashlarni asoslash zarurati vujudga keldi.

1950-1960 yillarda bir qancha xorijiy mualliflarning ishlarida kattalarni o'qitishning didaktik va metodik yondashuv muammolari ko'rib chiqilgan. Jumladan, aksariyat xorijiy tadqiqotchilar katta yoshlilarni o'qitishning pedagogik tamoyillar asosida talqin etib, kattalarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini "Kattalar pedagogikasi" deb ataganlar.

1960-1970 yillarda bir qancha olimlar (M. Ogrizovich, F. Peggeler, G. Xonselmana va boshqalar) ilmiy ishlarida "andragogika" iborasi paydo bo'ldi. Bu mualliflar andragogikaning pedagogikadan farqlarini aniqlashga harakat qildilar. Andragogikaning alohida fan sifatida shakllanishi va tanlanishi 1970-yilga to'g'ri keladi, aynan shu yili kattalar ta'limi bo'yicha, Amerikalik nazariyachi va amaliyotchi olim M. Sh. Noulzning "Kattalar ta'limining zamonaviy amaliyoti. Andragogika yoki pedagogika" nomli³ fundamental ishi chop etildi.

1981 - yilda Nobel mukofoti lauriyati Amerikalik Robert Sperri tomonidan "Split Brain Theory" (miyaning ikki yarim sharlari nazariyasi)

ning yaratilishi katta yoshlilar ta'limi jarayoniga boshqacha yondoshishga turtki bo'ldi.

Sperri konsepsiyasiga ko'ra miyaning ikki yarim sharlari turli funksiyalarga ega bo'lib, o'ng va chap yarim sharlar fikrlash holatida turli xil jarayonlarga asoslanadi. Ta'lim olish mobaynida yangi bilimlarni o'rganishda insonlar bir qator bilish jarayonlariga murojaat qilishlari ta'biy. Bu jarayonlar inson yosh xususiyatlariga qarab takomillashib boradi. Shu sababli ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi bu jarayonlardagi o'z vazifalarini aniq bilib olishlari lozim.

Inson voqeylik to'g'risidagi dastlabki ma'lumotlarni sezgilar orqali oladi. Sezgilar insonni voqeylik bilan bog'lovchi vosita hisoblanadi. Bu bog'lanish sezgi turlarini o'rniga qarab, bir necha turlarga bo'linadi. Ko'rish, eshitish, hid bilish, t'am bilish, teri – tuyish sezgilari aynan bilishni boshlang'ich vositalari hisoblanadi. Sezish hali ma'lumotlarni o'zlashtirish degan so'z emas, bunda sezgilar orqali ma'lumotlar bir necha xususiyatlariga ko'ra yaxlit holga olib kelinadi. Bu esa ma'lumotlarni idrok qilish deyiladi. Idrok qilingan ma'lumotlar xotiradagi oldingi ma'lumotlar bilan tahlil qilinib, guruhlanadi, yaxlitlanadi va tizimga solinadi. Bu ma'lumotlar inson miyasida qayta ishlanadi, tasavvur qilinadi va ma'lum bir xulosaga, natijaga keladi.

Umuman olganda o'zlashtirish murakkab jarayon bo'lib, uning natijasi bilim olishda sezgi turlarining ishtirokiga bog'liq bo'ladi. Shu soha mutaxassislari, psixolog olimlarning fikricha verbal (og'zaki) o'qitish usullaridan (ma'ruza, hikoya, tushintirish) foydalanilganda ta'lim oluvchilarda ma'lumotlarning 5 % ni o'zlashtirishlari isbotlangan.

Kitob o'qish orqali ma'lumotlarning 10 % ni o'zlashtirish imkoni mavjud. Video film, rasm, ko'rgazmali qurollarni ko'rish, ko'rgan ma'lumotlatning 20 % ni o'zlashtirishini ta'minlaydi.

Loyihalash usuli, turli xil harakatli o'yinlar, mashq va mustaqil ishlarni bajarish (masalalar yechish) o'rganilayotgan ma'lumotning 75 % ni, o'quv amaliy mashg'ulotlarida ta'lim oluvchilarning bevosita ishtirok etishi undan ko'ra samarali hisoblanadi. Masalan, mustaqil dars o'tish yoki boshqalarni o'qitish orqali 90 % ma'lumotni o'zlashtirilishi etirof etilgan.

Katta yoshlilar ta'limi jarayonning o'ziga xos jihatlaridan biri bu o'zlashtirilayotgan bilim, ko'nikma va kompetensiyalar tizimining kasbiy yoki hayotiy jarayonda o'z o'rnini topishga qaratilganligining ongli ravishda anglanishi, maqsadning aniqligi, o'qish-o'rganishga bo'lgan motivatsiyaning kuchliligi bilan tavsiflanadi. Bu esa ta'lim jarayonida o'ziga xos differensial yondashuv, andragogik tamoyillar, zaruriy pedagogik shart-sharoitlar hamda o'qitish texnologiyalarini talab qiladi.

Katta yoshlilar ta'limi bilan shug'ullanuvchi andragog (referent, tashkilotchi, trener) ning faoliyati quyidagi tamoyillarga asoslanadi.

Tenglik tamoyili. Bu yerda katta yoshlilar ta'limi bilan shug'ullanuvchi andragog yoki referent o'zi ham boshqalar kabi guruh ishtirokchisi ekanligini ko'rsatishi kerak. Buning uchun auditoriyada shunday shart-sharoit yaratilishi kerakki, u yerdagi barcha ishtirokchilar o'zlarini shu muhitda erkin, faol va hamkordek his etsinlar.

Faol ijod tamoyili. Har birimiz ega bo'lgan tajribalar, qoliplashgan tasavvurlar (steriotiplar) yaratishga olib keladi va istalgan yangi narsani biz "eskichasiga" ya'ni o'zimiz o'rganib qolganimizdek tushinishga hamda bajarishga harakat qilamiz. Bu steriotipni o'zgartirish va miyamizni yangi bilimlarni qabul qilishga, g'oyalarni ishlab chiqishga tayyorlash uchun guruhda maxsus muhitni yaratishimiz kerak.

Shaxsiy xususiyatlarni hisobga olish tamoyili. Ta'lim jarayonida ishtirokchilarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish, har bir kishiga uning barcha injiqliklariga qaramasdan hamdard bo'la olish (impatiya) kabilar nazarda tutiladi.

Qulaylik tamoyili. Uzoq vaqt harakatsiz o'tirish, faqat bitta mashg'ulot bilan band bo'lish hayolning buzilishiga olib keladi. Shuning uchun vaqti – vaqti bilan kichik tanaffuslardan va qo'l – oyoqning chigalini yoyishdan foydalanish yaxshi natija beradi. Katta yoshli insonga refleksiya (yaxshi axborotni o'ylash) uchun pauza kerak, shunday ekan tanaffusni bekorga yo'qotilgan vaqt deb o'ylamaslik kerak.

Yuqorida qayd etilgan tamoyillar katta yoshlilar ta'limini boshqaruvchi andragog referentning faoliyatini belgilab beradi.

Jamiyat taraqqiyotida katta yoshlilarni o‘qitish va ularga ta’lim berish dolzarb masala sifatida qaralayotgan bo‘lsa-da, bu sohada qilinishi kerak bo‘lgan ishlar yetarli darajada ko‘p. Jumladan:

1. Katta yoshlilarni o‘qitishni va ularga ta’lim berishni rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish zarur;

2. Katta yoshlilarni o‘qitish va ularga ta’lim berish bilan shug‘ullanuvchi andragog - pedagoglarni tayyorlash yo‘lga qo‘yilmagan. Respublikamizdagi birorta OTMlari va boshqa tashkilotlarda soha bo‘yicha mutaxassislar tayyorlanmaydi (vaholanki kasbiy ta’lim va texnologik ta’lim yo‘nalishlari bazasida katta yoshlilar ta’limi bilan shug‘ullanuvchi andragog (referent, trener, tashkilotchi) larni tayyorlash uchun imkoniyat mavjud);

3. Norasmiy (nodavlat, notijorat) ta’lim va informal o‘qitish natijalarini tan olish, tasdiqlash va sertifikatlashni tashkil etish;

4. Onlayn (masofadan o‘qitish) ta’limini kengaytirish uchun shart – sharoit yaratish maqsadga muvofiq.

Xulosa sifatida aytadigan bo‘lsak, mamlakatimizda katta yoshlilarni o‘qitish va ularga ta’lim berishda andragogik yondashuv to‘laqonli amalga oshirilsa, aholining eng katta qatlamini jamiyat taraqqiyotida faol ishtirok etishini ta’minlash bilan bir qatorda shaxsning har tomonlama kamol topishi, uning turli sohalaridagi tezkor o‘zgarishlarga va jamiyat talablariga moslashuvi hamda ularning dunyoqarashi va faol hayotiy pozitsiyasining mustahkam rivojlanishida o‘zining ijobiy natijalarini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Змеев С. И. Основы андрагогики. Учебное пособие для ВУЗов. – М.: «Флинта: Наука», 1999. -С. 150.

2. Knowles M. S. The Modern Practice of Adult Education. Andragogy versos Pedagogy. -N. Y. 1970.

2. Katta yoshlilar ta’limi. (Xalq universitetining nemis uyushmasi xalqaro aloqalar instituti) Bonn. Golden Pages 2004.

3. Турдиев Э.Ж. Технологическая подготовка учащихся в процессе дифференцированного профессионального обучения. Монография. - Карши «Насаф» - 2021. -с 104.

PROFESSIONAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH, TA'LIM JARAYONINI MODERNIZATSIYALASH VA MAZMUNINI YANGILASHNI TA'MINLASH

Salomova Ra'no Vassiyevna

*Surxondaryo viloyati Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar boshqarmasi
Ta'lim jarayonini tashkil etish sho'ba mudiri*

Annotatsiya. Maqolada ta'lim muassasasining asosiy tamoyillari va unga nisbatan davlat talablarining yetarliligi, ta'lim tizimida shaffoflikni ta'minlash, tabaqalashtirish, o'quv jarayoniga malakali yondashish, innovatsiyalar oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning asosiy tamoyillari sifatida keltirilgan.

Kalit so'zlar: modernizatsiya, ta'lim tizimidagi shaffoflik, ta'limdagi tabaqalashtirish, o'quv jarayoniga malakali yondashuv, o'quv jarayonidagi innovatsiyalar.

Ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jamiyatning boshqa tarmoqlari, xususan, ishlab chiqarish sektori sifatini yaxshilashga olib keladi. Eng muhimi, bu xodimlarning malakasi va ularning salohiyati, intellektual salohiyatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

O'quv jarayonini modernizatsiya qilishda ta'lim muassasalari faoliyati va davlat talablariga muvofiqligi alohida tamoyil sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Zamonaviy sharoitda universitetlar va oliy o'quv yurtlari, professional ta'lim muassasalari zamonning yeng dolzarb muammolari va talablaridan kelib chiqqan holda ta'lim, tarbiya markazlariga aylanmoqda. Shuning uchun bizning muhim va istiqbolli vazifamiz bugungi kun talablari asosida ushbu maqomga munosib bo'lish, jahon sivilizatsiyasi va ta'limida o'z o'rniga ega bo'lgan oliy o'quv yurtlari qatoridan joy olishdir.

Professional ta'limni rivojlantirish, ta'lim jarayonini modernizatsiyalash va mazmunini yangilashni ta'minlash maqsadida uning huquqiy bazasini mustahkamlash bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Iqtidorli yoshlarning xalqaro va Respublika olimpiadalari hamda tanlovlarda salmoqli natijalarga erishishlarida ularni manzilli ko'llab-quvvatlash bo'yicha qator tizimli chora-tadbirlar ko'rildi. Shu bilan birga,

umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi rivojlanishini tahlil qilish natijalari tizimning bugungi kun talablariga javob bermasligini va tub islohotlarga muhtojligi sezildi.

Hurmatli Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev tomonidan yoshlar masalasi, ularga ta'lim berish, kasb-hunarga o'rgatish hamda yoshlarni mustaqil hayotga tayyorlash bo'yicha olib borayotgan ishlarning mutlaqo talabga javob bermasligi, buning natijasida aksariyat yoshlarimiz ishsiz va mustaqil hayotda o'z yo'llarini topolmay sarson-sargardonlikda bo'lib turli jinoyatchilikka va huquqbuzarlikka qo'l urishlari va xorijda ish topish ilinjida turli oqimlarga qo'shilib ketish hollari kuzatilayotganligini keskin tanqid qilindi.

“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” doirasida ish olib borayotgan ta'lim tizimini yanada takomillashtirish masalasi ko'rib chiqildi va 2018 yil 25 yanvarda “Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-5313-sonli Farmoni imzolandi.

Respublikamiz uchun birinchi navbatda maktabgacha ta'lim mavjudligini ta'minlash yekanligini ko'rsatadi. Davlat dasturining ikkinchi tizimli ustuvor yo'nalishi-bu inson hayoti davomida moslashuvchan tashkil yetilgan o'zgaruvchan ta'lim shakllarini va sotsializatsiyani o'z ichiga olgan uzluksiz ta'lim sohasini rivojlantirish. Uchinchi tizimli ustuvorlik-bu ta'lim sohasini yanada ochiqlik, ta'lim xizmatlari oluvchilarning tashabbuskorligi va faolligi uchun katta imkoniyatlar yo'nalishi bo'yicha modernizatsiya qilish. To'rtinchi tizimli ustuvorlik-O'zbekistonda ta'lim makonining birligini mustahkamlash, bu davlatimiz fuqarolarining yashash joyidan qat'i nazar, ta'lim imkoniyatlarini tenglashtirish, O'zbekiston Respublikasining barcha viloyatlarida yetakchi universitetlarni rivojlantirish, ta'lim mazmuni sohasida yagona siyosat olib borish va O'zbekistonning ilg'or tajribalarini tarqatishni o'z ichiga oladi. O'zbekistonning barcha viloyatlariga mintaqaviy ta'limni boshqarish siyosati ilgari surilmoqda.

Davlat dasturi doirasida professional ta'lim, maktabgacha, umumiy ta'lim va bolalar uchun qo'shimcha ta'limni rivojlantirish, ta'lim sifatini baholash tizimini va ta'lim tizimining axborot shaffofligini va ta'lim

sohasidagi boshqa tadbirlarni ishlab chiqishga qaratilgan kichik dasturlar amalga oshiriladi.

Zamonaviy axborot jamiyati ta'lim muassasalari oldiga, birinchi navbatda, malaka oshirish tizimi oldiga quyidagilarga qodir mutaxassislarni tayyorlash vazifasini qo'yadi:

1) o'zgaruvchan hayotiy vaziyatlarga moslashuvchan moslashish, kerakli bilimlarni mustaqil ravishda yegallash, turli xil paydo bo'lgan muammolarni hal qilish uchun uni amalda mohirona qo'llash, shunda hayot davomida unda o'z o'ringizni topishingiz mumkin;

2) o'z-o'zidan tanqidiy fikrlash, haqiqatda yuzaga keladigan muammolarni ko'rish va ularni zamonaviy texnologiyalar yordamida oqilona hal qilish yo'llarini izlash; ular olgan bilimlarni atrofdagi voqelikda qaerda va qanday qo'llash mumkinligini aniq tushunish; yangi g'oyalarni yaratish, ijodiy fikrlash;

3) axborot bilan malakali ishlash (ma'lum bir muammoni hal qilish uchun zarur bo'lgan faktlarni to'plash, ularni tahlil qilish, yechimlarni faraz qilish, kerakli umumlashtirishlarni amalga oshirish, o'xshash yoki muqobil yechimlar bilan taqqoslash, statistik naqshlarni o'rnatish, asosli xulosalar chiqarish, yangi muammolarni aniqlash va hal qilish uchun topilmalarni qo'llash);

4) xushmuomala bo'ling, turli ijtimoiy guruhlarda aloqa qiling, turli sohalarda birgalikda ishlay oling.

Professional ta'lim muassasalari aholi yashash joylariga yaqin bo'lmagan masofada joylashtirilganligi, ayniqsa, hududlarda transport infratuzilmasi yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda ob-havo sharoitlari tufayli o'quvchilarning vaqti-vaqti bilan ommaviy ravishda dars mashg'ulotlarini qoldirishlariga sabab bo'ldi;

Professional ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini shakllantirishning mavjud amaliyoti professional ta'lim muassasalari ta'lim yo'nalishlariga javob bermaydigan o'quv ustaxonalari tashkil etilishiga, butlovchi va ehtiyot qismlar bilan yetarli darajada ta'minlanmadi.

Ta'lim muassasalari yetarli darajada moliyalashtirilmaganligi natijasida kasb-hunar ta'limi tizimi uchun zarur bo'lgan ko'plab darsliklar

va o'quv qo'llanmalari nashr etilmadi, amaldagi darsliklar biror marta ham yangilanmadi.

Professional ta'lim muassasalarida kadrlar tayyorlash tizimi hududlardagi iqtisodiy tarmoqlarning real ehtiyojlaridan ortda qolganligi, shuningdek, professional ta'lim muassasalari uchun belgilangan qabul kvotalarida mehnat bozori kon'yunkturasi va ishlab chiqarish amaliyotini tashkil etish imkoniyatlari hisobga olinmasligi bitiruvchilarni ishga joylashtirishda qiyinchilik tug'dirdi.

Professional ta'lim muassasalaridagi mavjud o'quv jarayonini tashkil etishning hozirgi holati, qo'llanilayotgan o'quv-normativ hujjatlar hamda o'qitish muddatlari kasblarning murakkablik darajasiga javob bermadi, ishlab chiqarish amaliyotini tashkil etishdagi kamchiliklar olinayotgan bilim darajasi tushib ketishiga va tegishli ravishda qator ta'lim yo'nalishlari bo'yicha bitiruvchilarga bo'lgan ehtiyojning pasayishiga olib keldi, natijada o'qishni tamomlagandan keyin ish joylarida ularni qo'shimcha o'qitish zaruratini keltirib chiqardi.

Aholi turli toifalarini «Hayot davomida ta'lim olish» prinsipi bo'yicha kasbga tayyorlash tizimining yetarli rivojlanmaganligi aksariyat katta yoshli aholi, shuningdek, ishsiz yoshlar va nogiron shaxslarning mehnat bozorida keraksiz bo'lib qolishiga olib keldi.

Professional ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etishga va o'quvchilarni intellektual, ma'naviy-ma'rifiy tarbiyalashga yuzaki yondashish, ularning bo'sh vaqtlarini band etishning samarasiz mexanizmi o'quvchilar tomonidan sodir etilgan huquqbuzarlik va jinoiy qilmishlar soni ortishiga, ularning o'qishga qiziqishi hamda davomatning tushib ketishiga sabab bo'ldi.

2017/2018 o'quv yilidan boshlab 11 yillik majburiy umumiy o'rta ta'lim tizimiga o'tilishi jamoatchilik, ota-onalar va 9-sinflar bitiruvchilari tomonidan keng ko'llab-quvvatlandi.

Ilg'or xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish, malakali kadrlar tayyorlash uchun shart-sharoitlar yaratish, professional ta'lim muassasalari bitiruvchilari bandligini ta'minlash, shuningdek, "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor

yoʻnalishi boʻyicha Harakatlar strategiyasi”ni amalga oshirish maqsadida kasb-hunar taʼlimi sohasida ham kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirishga qaratilgan qator muhim vazifalar amalga oshirildi.

Iqtisodiyotning rivojlanish istiqbollari va ustuvor vazifalarini, zamonaviy texnika va texnologik tendensiyalarni hisobga olib ehtiyoj yuqori boʻlgan va turdosh mutaxassisliklar boʻyicha zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq qilgan holda ishlash boʻyicha amaliy koʻnikmalarga ega boʻlgan va kamida ikkita xorijiy tilni biladigan malakali kadrlarni tayyorlash yoʻlga qoʻyildi.

Kadrlarga boʻlgan real ehtiyojni, ish beruvchi korxonalarning takliflarini hisobga olgan holda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlari uchun zarur mutaxassislar tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash boʻyicha professional taʼlim muassasalari faoliyatini muvofiqlashtirildi.

Yoshlarni har tomonlama barkamol qilib, vatanparvarlik va milliy mustaqillik gʻoyalariga sodiqlik ruhida tarbiyalashga, shuningdek, oʻquvchilarda boy ilmiy, madaniy va maʼnaviy merosimizga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan maʼnaviy va axloqiy sifatlarni rivojlantirishga yoʻnaltirilgan pedagogik jarayonni yangi pedagogik shakllar va usullar asosida tashkil etish joriy etildi.

Yetakchi mahalliy va xorijiy taʼlim muassasalari bilan har tomonlama hamkorlikni rivojlantirish, zamonaviy innovatsion oʻquv loyihalarini birgalikda amalga oshirish uchun kasb-hunar taʼlimi sohasiga yuqori malakali xorijiy mutaxassislarni jalb etildi.

Professional taʼlim milliy standartlari talablari xalqaro taʼlim standartlari tasniflagichiga, xalqaro malaka talablariga muvofiqlashtirildi, milliy malaka talablari bosqichma-bosqich xalqaro analoglarga moslashtirildi va eʼtirof etilishiga qaratilgan ishlar amalga oshirildi.

Kasbga oʻrgatish bilan bir qatorda tarkibiy jihatdan umumiy taʼlim olishni birgalikda olib boradigan, shuningdek, nodavlat taʼlim sektorini uzluksiz davlat taʼlim tizimi bilan samarali integratsiyalash, tabaqalashtirilgan taʼlim jarayonini tashkil etish boʻyicha orttirilgan amaliy tajribani tizimlashtirish va kelgusida amaliyotga joriy etish yoʻlga qoʻyildi.

Mamlakat iqtisodiyotini yanada isloh qilish, uni barqaror oʻstirish hamda modernizatsiyalash jarayonlarida samarali ishtirok etishga qodir

bo'lgan kadrlarni tayyorlash maqsadida o'quv jarayoniga innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va ishlanmalarni faol ko'llab kasb-hunar ta'limi va ishlab chiqarishning o'zaro yaqin hamkorligini ta'minlash ishlari amalga oshirildi.

Yuqori samarali o'quv-laboratoriya uskunalari, kompyuter texnikasi va innovatsion texnologiyalarga asoslangan parklar bilan jihozlangan professional ta'lim muassasalarining zamonaviy moddiy-texnika bazasini shakllantirish va yanada mustahkamlash, undan samarali foydalanish chora-tadbirlarini amalga oshirish asosiy vazifalar etib belgilandi.

Ta'lim muassasalar vazirlik va idoralar, buyurtmachi ish beruvchi korxonalar va tashkilotlarga biriktirildi. Har bitta tayyorlov yo'nalishi bo'yicha rivojlanish konsepsiyasi ishlab chiqildi, milliy kvalifikatsiya ramkalar belgilandi va Professional standart ishlab chiqiladi.

Professional standart asosida malaka talablari va shu asosda modulli namunaviy o'quv rejalari yaratildi, kasblar va mutaxassisliklarning murakkabligi hajmidan kelib chiqib differensiallashgan 6 oydan 2 yilgacha bo'lgan ta'lim dasturlari joriy qilindi.

Professional ta'lim tizimini ilg'or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish, boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim bosqichlarini joriy kilish orqali mehnat bozori uchun malakali va raqobatbardosh kadrlartayyorlash hamda mazkur jarayonga ish beruvchilarni keng jalb qilish, shuningdek viloyatlardan olingan takliflar asosida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentyabrda "Professional ta'lim tiziminiyanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5812-son Farmoni chiqarildi, ushbu farmon asosida Surxondaryo viloyatida muhim tadbirlar amalga oshirildi.

O'tgan davrda Surxondaryo viloyatida jami 117 ta professional ta'lim muassasalari va ularning 10 ta filiallari faoliyat ko'rsatib kelgan. Mazkur Farmon va qo'shimcha qabul qilingan qarorlar asosida viloyatda Boshlang'ich professional ta'lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan 28 ta kasb-hunar maktablari, O'rta professional ta'lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan 12 ta kollejlari va Oliy ta'lim muassasalari huzurida tashkil etiladigan 17 ta texnikumlar tashkil etildi. Qolgan professional ta'lim muassasalari binolarining 5 tasida Oliy ta'lim muassasalari tashkil etildi,

9 tasi Maktabgacha ta'lim vazirligi ixtiyoriga o'tkazildi, 2 tasi kasb-hunarga o'qitish markazlarini tashkil etish uchun O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi tizimiga, 7 tasi Oliy ta'lim muassasalari quvvatlarini oshirish, istiqbolda xorijiy oliy ta'lim muassasalari va ularning filiallarini tashkil etish uchun, 10 tasi Oliy ta'lim muassasalarining ko'p tarmoqli o'quv markazlari va amaliyot poligonlarini tashkil etish, 36 ta professional ta'lim muassasalari va ularning 8 ta filiallari binolari umumiy o'rta ta'lim muassasalari sifatida foydalanish uchun berildi.

Hozirgi kunda viloyatdagi 28 ta kasb-hunar maktablarida 47 yo'nalish bo'yicha 10693 nafar, kollejlarda 23 yo'nalishda 6046 nafar va texnikumlarda 63 yo'nalishda 7085 nafar o'quvchilar tahsil olishmoqda.

Professional ta'lim muassasalarida o'quv materiallari kasbga o'rganuvchi tasavvur uyg'otishi uchun vizuallashtirildi, videodarslar yo'lga qo'yildi.

Shuningdek, virtual amaliy mashg'ulotlar, multimediya resurslari yaratildi, endilikda professional ta'lim muassasalarida qattiqqo'l «meni aytganim bo'ladi» deydigan pedagoglar o'rnini insonning yoshiga qarab, uning salohiyatini belgilay oladigan, ta'lim olish jarayonida unga hamrohlik qiladigan «o'qituvchi-andragog»lar egalladi.

Viloyatdagi professional ta'lim muassasalarida jami **1436 nafar** pedagog va muxandis pedagoglar faoliyat olib bormoqda. O'tgan 2 yil davomida Professional ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning 736 nafari Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tasarrufidagi Oliy ta'lim muassasalarida va Pedagogik innovatsiyalar, kasb-hunar ta'limi boshqaruv hamda pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish institutlarida malakalarini oshirishdi. Institut tomonidan yaratilgan yangi ta'lim resurslari va ta'lim dasturlarini <http://edu.profedu.uz/> saytidan yuklab olib ta'lim jarayonida foydalanmoqda. Ishlab chiqilgan o'qitish materiallari to'plamlari, metodik qo'llanmalari hududiy boshqarma va ta'lim muassasalarining rasmiy veb saytiga munatazam joylashtirilib kelingan.

Ta'limni modernizatsiya qilish hozirgi vaqtda ta'lim siyosatining yetakchi g'oyasi va Markaziy vazifasidir.

Katta ensiklopedik lug‘at "modernizatsiya" atamasini zamonaviy talablarga javob beradigan o‘zgarish, takomillashtirish sifatida izohlaydi. Modernizatsiya-bu ijtimoiy-tarixiy jarayon bo‘lib, uning davomida an‘anaviy jamiyatlar progressiv, sanoat rivojlangan bo‘lib, ta‘limga nisbatan bu atama ta‘limda yangi texnologiyalarning tarqalishiga, o‘qitishning yangi shakllari va usullarini yaratishga to‘sqinlik qiladigan an‘anaviy qadriyatlarni yengib o‘tishni, shuningdek almashtirishni anglatishi kerak. Boshqacha qilib aytganda, ta‘limni modernizatsiya qilish-bu ta‘lim tizimining barcha bo‘g‘inlarini va ta‘lim faoliyatining barcha sohalarini zamonaviy hayot talablariga muvofiq har tomonlama, har tomonlama yangilash, shu bilan birga mahalliy ta‘limning yeng yaxshi an‘analarini saqlab qolish va ko‘paytirishdir.

Ta‘limni modernizatsiya qilishdan maqsad ta‘lim tizimini barqaror rivojlantirish mexanizmini yaratishdir. Ushbu maqsadga yerishish uchun ustuvor vazifa sifatida quyidagi ustuvor, o‘zaro bog‘liq vazifalar hal qilinadi:

1) to‘liq huquqli ta‘lim olish uchun davlat kafolatlari va teng imkoniyatlarni ta‘minlash;

2) maktabgacha, umumiy va kasb-hunar ta‘limining yangi zamonaviy sifatiga yerishish;

3) ta‘lim tizimiga byudjetdan tashqari resurslarni jalb qilish va ulardan foydalanishning me‘yoriy, huquqiy, tashkiliy va iqtisodiy mexanizmlarini shakllantirish;

4) ta‘lim xodimlarining ijtimoiy mavqei va kasbiy mahoratini oshirish, ularni davlat va jamoatchilik tomonidan qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish;

5) ta‘lim siyosati subyektlari o‘rtasida javobgarlikni taqsimlash va o‘quv jarayonidagi barcha ishtirokchilar-talaba, o‘qituvchi, ota – ona, ta‘lim muassasasi rolini oshirishga asoslangan ochiq davlat-jamoat tizimi sifatida ta‘limni rivojlantirish.

Amalga oshirish yo‘llari:

Professional talimda o‘quvchilarni tarbiyalash va o‘qitish amaliyotida pedagogik g‘oyalarni izlash, mazmunini, ta‘lim texnologiyalarini yangilash zarur;

Professional ta'lim texnologiyalarini modernizatsiya qilish (o'quv jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy yetish).

Professional ta'limda pedagoglarining kasbiy mahorati va mehnat nufuzini doimiy ravishda oshirib borish;

Kasbiy muloqot, o'z-o'zini anglash va o'qituvchilarning ijodiy salohiyatini oshirishni rag'batlantirish, ilg'or tajribalarni tarqatish, ta'lim va tarbiyaning yangi texnologiyalarini joriy yetish uchun sharoit yaratish• ijro hokimiyati organlari, ilmiy jamoatchilik va ommaviy axborot vositalari ye'tiborini maktabgacha ta'limni rivojlantirish muammolariga jalb qilish bolalar uchun ta'lim tizimi;

Professional ta'lim bilan qamrab olinmagan o'quvchilarning professional ta'limiga ta'lim xodimlarining ye'tiborini jalb qilish.

Xizmat ko'rsatishning turli shakllarini kengaytirish.

Professional ta'lim muassasalari faoliyatini taraqqiy ettirish va takomillashtirish ishlarini har yili iqtisodiyot tarmoqlari va infratuzilmalarining o'zgarishiga qarab moslashtirib borish lozim bo'ladi.

O'tgan 2 yillik tajribadan kelib chiqib quyidagi muammolarni hal qilish maqsadga muvofiq:

➤ vazirliklar, tarmoqlar va Oliy ta'lim muassasalari tasarrufidagi professional ta'lim muassasalarini qayta ko'rib chiqish, ularni korxonalar va xo'jaliklarning ishchi xodimlarga bo'lgan ehtiylariga qarab moslashtirish va ularni yagona boshqaruv tizimiga biriktirish;

➤ professional ta'lim muassasalarda mehnat bozori talablariga javob beradigan raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash;

➤ professional ta'lim muassasalarida fuqarolarning to'lov-kontrakt asosida ixtiyoriy kasb o'rganishlarini kengaytirish va ularga erkin ishga joylashuv huquqlarini joriy etish;

➤ professional ta'lim muassasalarini zamonaviy, ilg'or, yangilangan, obektning yangi talablar va me'yorlar, texnik ko'rsatmalar, sifat ko'rsatgichlariga mos ravishda yangilash, ya'ni modernizatsiya qilish;

➤ umumiy g'oya yoki tushuncha, fikrlar tizimini birlashtirish uchun ma'lum yillarga mo'ljallangan professional ta'lim muassasalarining konsepsiyasini yaratish;

➤ ta'lim jarayonini sifatli tashkil qilishga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni, ya'ni ta'lim oluvchilarga nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar berish, ularda umumta'lim va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish, bilish qobiliyatini va dunyoqarashini shakllantirishga yo'naltirilgan tizimli jarayonni tashkil etish;

➤ ta'lim beruvchi bilan ta'lim oluvchi o'rtasidagi berilgan maqsadga erishishga yo'naltirilgan va belgilangan natijaga olib keluvchi o'zaro ta'sir jarayonlarini xalqaro tajribalarga moslashtirish;

➤ pedagoglarning va u rahbarlik qilayotgan talabalarning bilim, ko'nikma hamda malakalar sistemalarini ongli ravishda va puxta o'zlashtirishga qaratilgan izchil harakatlarni joriy etish;

➤ bino inshootlarini qayta rekonstruksiya qilish, moddiy texnika, moliyaviy (xom ashyo, yoqilg'i moylash materiallari va boshqalar), o'quv-metodik (o'quv me'yoriy hujjatlar, adabiyot, qo'llanma, O'MT va boshqalar), ta'minotini yaxshilash;

➤ professional ta'lim tizimiga ilmiy darajali va toifali o'qituvchi-pedagoglar bilan ta'minlash, o'qituvchilarda nafaqat bilimlarni uzatishga, shuningdek o'quvchida ma'lum ma'naviy sifatlarni shakllantirishga ham qaratilgan ta'lim-tarbiya jarayoni bilan uzviy ravishda chambarchas bog'lab borishni tashkil etish;

➤ o'quvchilarga bilimlar berish, ularda ko'nikmalar va malakalar hosil qilish, yangi xaqiqatlarni ocha olish, ijodiy, mantiqiy tafakkurni tarbiyalash;

➤ o'quvchilarda bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlar majmui, ya'ni kompetensiyani shakllantirish;

➤ ta'lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash, ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalar va yangi pedagogik shakllar va usullarni joriy qilish;

➤ nodavlat ta'lim sektorini uzluksiz davlat ta'lim tizimi bilan samarali integratsiyalash;

➤ ta'lim muassasasini zamonaviy moddiy-texnika bazasini shakllantirish, professional ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini, ya'ni inson hayot-faoliyati sifatini oshirish va aniq maqsadga erishishda

foydalanish uchun zarur bo'ladigan, aniq sharoitlarda talab etilib olinadigan bilimlar bilan ta'minlash;

➤ ma'lum sertifikat va diplomlarsiz ish bilan band bo'lib yurgan hamda ish bilan o'qishni birga olib borishga intilgan fuqarolarni o'qish bilan ta'minlash va ularga belgilangan sertifikat va diplomlar bilan ta'minlab borish maqsadida dual tizimini keng joriy etish va boshqalar.

Iqtisodiy, siyosiy, ta'lim, madaniy-ma'naviy va boshqa sohalarda amalga oshirilayotgan modernizatsiya jarayonlari jamiyatning tobora innovatsion xarakterga ega bo'lib borayotganligini anglatadi. Har qanday modernizatsiya jarayoni innovatsion jamiyatning shakllanishiga olib keladi, chunki modernizatsiyaning asosi innovatsiyadir. O'z-o'zidan ma'lumki, bu harakatlar bilan ta'lim tizimidagi pedagogik jarayonlar mutlaqo yangidan mazmunan o'zgartiriladi. Yangicha ta'lim tizimini qurish, pedagogik jarayonlarga yangi pedagogik texnologiyalarni kiritish, o'quvchi-yoshlarni mustaqil, ijodiy ishlashga, erkin fikrlashga o'rgatish, pedagogik jarayonlarda noan'anaviy, qiziqarli, faol, yangi-innovatsion usullarni qo'llashni hozirgi kunimiz taqozo qilmoqda.

Ta'lim tizimini modernizatsiyalashda quyidagi ustuvor vazifalar hal qilinadi:

har bir shaxsning to'laqonli ta'lim olishida boshqalar bilan teng huquqliligi va ta'lim olishning ochiqligi ta'minlanadi;

ta'lim tizimida yangi sifat ko'rsatkichlariga erishiladi;

yangi ta'lim resurslarini jalb qilish va ulardan samarali foydalanish asosida ta'lim tizimida samarali me'yoriy-huquqiy va tashkiliy- iqtisodiy mexanizmlar shakllantiriladi;

ta'lim tizimining davlat va jamoatchilik boshqaruviga asoslanganlik tamoyiliga muvofiq ta'lim jarayoni ishtirokchilari-o'quvchilar, pedagoglar, ota-onalar va ta'lim muassasalarining roli oshiriladi;

davlat va jamiyatning qo'llab-quvvatlashi negizida ta'lim tizimi xodimlarining ijtimoiy maqomi va kasbiy kompetentligi rivojlantiriladi;

O'zbekiston Respublikasining qonunlarida o'qituvchilar uchun belgilangan huquqlar va majburiyatlar, shu jumladan mehnat huquqlari, ijtimoiy kafolatlar, kompensatsiyalarni yaxshilaladi, cheklovlar va javobgarliklar kuchaytiriladi.

Barcha davlatlarda bo'lgani kabi O'zbekiston sharoitida ham ta'lim tizimini modernizatsiyalashda davlat, jamiyat, mahalliy va ijtimoiy tashkilotlar, yuqori hamda quyi boshqaruv organlarining o'rnini va roli, ular o'rtasidagi o'zaro birlik, hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon amalda mamlakatimizda istiqomat qiladigan har bitta oilaga daxldor.

Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan tub islohotlar, ularning maqsad va yo'nalishlari, metodlari aholiga tushuntirib borilishi, jamoatchilik fikri esa ta'lim sohasi va muassasalari rahbariyati tomonidan e'tiborga olinishi kerak.

Kelgusida O'zbekiston fuqarolari mehnat bozorida talab yuqori darajada bo'lgan kasb-hunar sirlarini qisqa muddat ichida o'qib o'rganishlari yoki mehnat bozorida yaxshi ish o'rnini qo'lga kiritish imkoniyatlari yaratiladi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, ta'limni modernizatsiya qilish jarayoni jamiyat rivojiga mos kelishi, uning muammolariga javob berishi, yeng muhimi, o'quvchini zamonaviy bilimlar bilan qurollangan, ularni ko'paytirishga qodir va amaliy ishlarga aylantira oladigan shaxs sifatida shakllantirishi kerak bo'lgan bosqichma-bosqich jarayondir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Др. Аша Чаудхари “Модернизация: таъсири, назарияси, афзалликлари ва камчиликлари” /таълим тадқиқот учун халқаро Journal / февраль 2013/2-бет.

2. Berdiyev B. O'quv jarayonida modernizatsiya mazmuni hisobga olinadi. “Ta'lim, intizom va innovatsiya” jurnali, 2015 yel, 2-p., 6-9-betlar.

3. Oliy ta'limni modernizatsiya qilish. Yevropa komissiyasiga Yevropaning oliy o'quv yurtlarida o'qitish va o'qitish sifatini yaxshilash bo'yicha hisobot 2003 yil iyun.

4. Maxkamova M. A. innovatsion menejment. Onkuv kullanma. - T: “Intizom va texnologiya”, 2013.

5. Richard M., Ingersoll Ta'lim sohasidagi siyosat tadqiqotlari bo'yicha olti millat konsorsiumida o'qituvchilarni tayyorlash va malakasini qiyosiy o'rganish 2010 yil

6. Tkach G. F., Filippov V. M., Chistoxvalov V. N. Dunyoda ta'limni rivojlantirish va isloh qilish tendensiyalari – M.: RUDN, 2008. – 303c

7. Bermus A. G. ta'limda kompetensiya yondashuvini amalga oshirish muammolari va istiqbollari // Yeidos onlayn jurnali. - 2005. - 10 sentyabr. - nima? <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-12.htm>-nazorat: Yeidos masofaviy ta'lim markazi, yelektron pochta: list@eidos.ru.

8. Ishmuxamedov R. J. innovatsion texnologiyalar bo'yicha vitse-Prezident. - T.: 2000. -161 b.

9. Ishmuxamedov R.J., Abduqodirov A, Pardayev A, Amudaryo innovatsion texnologiyalar – T.: Iste'dod, 2008. – 180 b.

BO'LAJAK RUS-TILI O'QITUVCHILARNI INNOVATSION PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI

Zaripova Matluba Qulfidinovna

*Termiz davlat universiteti o'qituvchisi, pedagogika fanlari
falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya. Bo'lajak rus-tili o'qituvchilarni umumiy o'rta ta'lim maktab Innovatsion pedagogik faoliyatiga tayyorlashni takomillashtirish metodikasi, innovatsion faoliyatining yaxlitlash metodi, innovatsion faoliyati modelini, innovatsion faoliyat samaradorligini qisqa muddatda optimal (eng maqul) usullar yordamida belgilangan maksadga erishish metodikasi, yo'llari kursatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsion o'qitish metodikasi, innovatsion dastur metodi, innovatsion yondoshuv metodi, innovatsion metodika turlar, innovatsion metodik texnologiya, innovatsiya, innovatsion dunyoqaras'h, innovatik nazariya metodikasi, innovatsion jarayon metodlari.

Bo'lajak o'qituvchilarni umumiy o'rta ta'lim maktab innovatsion pedagogik faoliyatiga tayyorlashni takomillashtirish, o'qituvchilar mehnatining mazmuni va xarakterini chuqur tahliliga asoslanadi. Ushbu toifaga mansub o'qituvchining kasbiy-pedagogik faoliyati to'g'risida yetarli darajada to'liq va obyektiv tasavvurga ega bo'lish uchun unga mos modelni qurish kerak.

Model - bu “har qanday tabiatdagi bir obyekt bo‘lib, unga tadqiq etilayotgan ob’ektni shunday joylashtirish mumkinki, uni o‘rganish bu ob’ekt haqida yangi axborotlar beradi”.

Modellashtirish – har qanday tabiatdagi shunday obyekt (modelni) qurish (yoki tanlash) va o‘rganish bo‘lib, unga tadqiqot etilayotgan obyekt shunday joylashtirish mumkinki, uni o‘rganish bu obyekt haqida yangi axborotlar beradi” [6, 39].

O‘qituvchi faoliyatini modellashtirishda majmuaviy yondashuv qabul qilingan bo‘lib, unga “obyekt qarang chiqishda fanlararo bog‘liqlik, to‘liqlik va darajalilik” prinsiplari xarakterlidir [6, 39]. Bu prinsiplar modellashtirishning real tadqiqot vositalaridan biri hisoblanib, o‘qituvchini loyihalashtirilayotgan innovatsion faoliyatining yaxlitligini ta’minlash uchun xizmat qiladi. Modelni yaratish bo‘yicha keyingi harakatlarimizni aniqlab olish maqsadida ana shu prinsiplarga qisqacha to‘xtalib o‘tamiz.

Fanlararo bog‘liqlik prinsipi obyekt to‘g‘risida predmetli tasavvur sintezini amalga oshirishni nazarda tutadi, ya’ni mutaxassis-o‘qituvchilar innovatsion faoliyatini izohlash ular o‘rganadigan jamiyatshunoslik, psixologik-pedagogik, metodik va boshqa fanlarga tayanadi. Biroq innovatsion faoliyatning muhim komponentlari ro‘yxatini aniqlashda bu fanlarni oqilona birlashtirmasdan tadqiqotning fanlararo bog‘liqligi ta’minlanmaydi. Bu prinsipning asosiy vazifasi ham ana shunda – modelni yaratish maqsadida mutaxassislar-o‘qituvchi-predmetchilar o‘rganayotgan barcha o‘quv fanlarini birlashtirish lozim.

Ikkinchi prinsip (tadqiqotning to‘liqligi) obyekt modelda adekvat ifodalashdan kelib chiqadi. Ma’lumki, tadqiqotda to‘liqlikning yo‘qligi olingan natijaning ishonchsizligini kuchaytiradi. Bu esa undan foydalanish sohasini chegaralab qo‘yadi. To‘liqlik deganda ob’ektning tadqiq qilinmagan qirralari tushunilib, tuzilmalangan ko‘rinishda uning yaxlitligini mos ravishda ifoda etadi. Tahlilning to‘liqligi modelda pedagogik-innovatsion faoliyatning barcha tomonlari qayd etilishining bevosita kafolati sanaladi. Shu holatni hisobga olgan holda o‘qituvchi faoliyati ko‘rsatkichlari ro‘yxati va uning morfologik tarkibi turli usullar yordamida ko‘p martalab tekshirish tufayli yetarli darajada to‘liq (mutlaq emas, albatta) shakllanadi.

Uchinchi prinsip tadqiq qilinayotgan obyektning o'rganishni har bir darajada obyektning yaxlitligini ifodalashga qodir bo'lgan yana ham umumiyroq va yanada xususiyroq omillar, vaziyatlar, holatlarga ajratishni talab qiladi. Mutaxassis-o'qituvchining pedagogik-innovatsion faoliyati modelini yaratishda ko'p darajalilik uning barcha bosqichlarida o'z ifodasini topgan. Shuning uchun bu prinsip negizida mutaxassis-o'qituvchining innovatsion faoliyatini komponentlari ro'yxati, u darajada – umumiy, oraliq va aniq darajadagi komponentlar ro'yxati tuzildi. Binobarin, faoliyat mazmuni har bir bosqichda alohida aks etadi va turli maqsadlarga xizmat qiladi.

Rus tili o'qituvchisini metodik innovatsion faoliyati modelini ishlab chiqishda ikki o'zaro bog'liq va bir-biri bilan taqozolangan obyekt: o'qituvchi shaxsi va uning pedagogik-innovatsion faoliyati e'tiborga olindi. Bunday faoliyatni biz bir tomondan, umumlashtirilgan va yetarli darajada unifikatsiyalangan (bir xilga keltirilgan) fenomen sifatida, boshqa tomondan esa – maktab ta'limining yaxlit umumiy maqsadlarini – o'quvchi yoshlarni mustaqil hayotga va jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi talablariga muvofiq ravishda mehnatga tayyorlashni amalga oshiruvchi ma'lum doiradagi subyektlarga (mansabdor shaxslarga) xos bo'lgan metodik tizim sifatida qaradik. Bu faoliyat bir qator alohida harakatlar (umumiy maqsadga erishish usullari) va o'zaro aloqador komponentlardan tarkib topadi, ularning har biriga mutaxassis – fan o'qituvchisining ma'lum kasbiy funksiyasi mos keladi.

Faoliyatning birinchi turi – “Innovatsion metodik tajribani ko'chirish”ni qarab chiqamiz. Unga umumiy o'rta ta'lim maktabi rus tili o'qituvchilari hal qilishi kerak bo'lgan vazifalar bo'yicha farq qiluvchi faoliyatning uchta sinfi kiritildi.

Birinchi sinf – “yangilik mazmunini tahlil qilish va baholash”; vazifasi – pedagogik tajribaning yangilik darajasini tahlil qilish va baholashdir. Ikkinchi sinf – “tajribani joriy qilish tahlili va uni baholash”; vazifasi – uni joriy qilish ko'lamini bo'yicha axborotlar olish. Uchinchi sinf – “innovatsion takliflarni ko'chirish mexanizmini ishlab chiqish”; vazifasi – yangi harakatlarni egallash bo'yicha ishlanmalar rejasini tuzish.

Faoliyatning ikkinchi turi sifati “pedagogik, metodik yangiliklarni ishlab chiqish” faoliyatning to‘rtta sinfini o‘z ichiga oladi. Birinchi sinf “metodika amaliyotini tanqidiy tahlili” bo‘lib, uning vazifasi pedagogika nazariyasi va amaliyotida muammoning ishlanganlik darajasini aniqlashdan iborat. Ikkinchi sinf esa “muammoning yechish g‘oyalarini qidirish”, uning vazifasi mavjud ziddiyatlarni o‘rnatish, ularni hal etish usullari va metodlarini tanlashdir. “Innovatsion loyihalarni ishlab chiqish” uchinchi sinf bo‘lib, uning vazifasi loyihalash bosqichlarini ajratish, har bir bosqich maqsadlarini, ularni amalga oshirish vaqtini aniqlashtirish hisoblanadi. Va nihoyat, to‘rtinchi sinf – bu “innovatsion loyihalarni baholash”, uning vazifasi natijaviylikni baholash sanaladi.

Faoliyatning uchinchi turi “pedagogik tajriba-sinovlar o‘tkazish” bo‘lib, faoliyatning to‘rt sinfini o‘z ichiga oladi. Birinchi sinf – “maqsadlarning qo‘yilishi”; vazifa – sinovning asosiy vazifalarini bajarish; ikkinchi sinf – “rejalashtirish” - tadqiqot dasturini ishlab chiqish, asosiy savolni o‘rtaga tashlashni nazarda tutadi. Uchinchi sinf – “o‘tkazish”ning vazifasi o‘tkazilgan tadqiqot asosida zaruriy metodlardan foydalanib, ilgari surilgan taxminni isbotlovchi yangi ilmiy axborotni qo‘lga kiritishdir. “Natijalarni tahlil qilish va baholash” deb nomlanuvchi to‘rtinchi sinfning vazifasi xulosalar chiqarish va takliflar berishdan iborat.

“Innovatsion metodik tajribani uzatish” deb ataluvchi faoliyatning to‘rtinchi turi ham faoliyatning to‘rtta sinfini o‘z ichiga oladi, har bir sinf aniq vazifalarga ega. Agar birinchi sinf, ya’ni “maqsadlarning qo‘yilishi” yangi pedagogik g‘oyalarni uzatishning asosiy vazifalarini ajratishni nazarda tutsa, ikkinchi sinf – “vazifalarni rejalashtirish” yangiliklarni uzatish uchun harakatlar tarkibi va ketma-ketligini aniqlash, kalendar reja-grafiklarni ishlab chiqishdir. “Uzatish jarayoni” deb nomlanuvchi uchinchi sinf samarali didaktik jarayonni amalga oshirish, ya’ni o‘quvchilarning maqsadga yo‘naltirilgan o‘quv-biluv faoliyatini tashkil etishni talab qiladi. So‘nggi to‘rtinchi bosqich – “tahlil va baholash” - uzatish harakatini nazorat qiladi va baholaydi.

O‘qituvchi-innovator mehnati mazmunining tahlili, kutilgandek, innovatsion metodik tajribani ko‘chirish va uzatish, ya’ni o‘quv-tarbiya jarayoni va uni tayyorlashga ko‘p vaqt sarflanishini ko‘rsatdi. (I va IV

turlar - 68,3 foiz). Biroq pedagogik yangiliklarni ishlab chiqishga o'qituvchi ish vaqtining deyarli uchdan bir qismi ketadi (II tur – 30,9 foiz). Pedagogik sinovni o'tkazishda texnik va metodik ta'minotga va uning natijalarini tahlil qilishga ko'p vaqt sarflanadi (6,2 foiz). Bu haqiqat, albatta. To'g'ri, tajriba-sinov sinfini avvaldan tayyorlash va tadqiqotni o'tkazish bosqichlarini qaytadan yaxshilab ishlash hisobiga vaqt sarfini sezilarli darajada qisqartirish mumkin (zarur ham).

Yuqoridagi firlarga asoslanib tadqiqot jarayonini ikki bosqichdan iborat ko'rinishda ifodalash maqsadga muvofiq sanaladi:

Tadqiqot jarayonini ikki bosqichdan iborat ko'rinishda ifodalash mumkin:

bilimlarning standartlashtirilmagan ro'yxatini bo'laklarga ajratish;

saralab olingan bilimlarni tizimlashtirish, ularni to'liqlik va reprezentativlikka tekshirish.

Bilimlarni bo'laklarga ajratishda tadqiqot davomida ishlab chiqilgan va sinovdan o'tkazilgan metodika yordamida olingan empirik material asos bo'ldi. Natijada umumiy o'rta ta'lim maktablarida innovatsion faoliyatni amalga oshirishda o'qituvchi tomonidan foydalaniladigan bilimlarni ajratib oldik. Bu bilimlar to'liqlikka tahlil qilindi.

Saralab olingan bilimlarni tizimlashtirish umumlashmali darajalar yordamida amalga oshirildi. Bu darajalarning birinchi va ikkinchisi turli fan o'qituvchilariga zarur bilimlarni tanlash uchun unifikatsiyalashgan (bir xilga keltirilgan) hisoblanadi, innovatsion sohadagi bilimlarni umumlashtirishning uchinchi va to'rtinchi darajasi esa o'qituvchi tayyorgarligining yo'nalishiga qarab farq qiladi.

Bilimlarni umumlashtirishning birinchi darajasida voqelikning turli sohalaridagi qonuniyatlar va ahamiyatli aloqalar to'g'risida yaxlit tasavvur uyg'otuvchi, umumiy belgi bilan birlashgan nazariyalar to'plami tanlandi. Shunday qilib, ajratib olingan jami bilimlar yig'indisi bu darajada quyidagilar bilan ifodalangan:

a) metodologik bilimlar sohasi, bunga innovatsiyalar qonuniyatlarini ochib beruvchi nazariyalar, pedagogik tadqiqotlar o'tkazish metodlari kiradi;

b) psixologik-pedagogik bilimlar sohasi innovatsion jarayonlarning qonuniyatlarini ochib beruvchi va tushuntiruvchi nazariyalarni o'z ichiga oladi.

v) metodik bilimlar sohasi pedagogik yangiliklarni o'qitish jarayoniga joriy qilish ketma-ketligini ochib beruvchi va ularning natijaviyligini baholash borasidagi nazariyalar to'plamini birlashtiradi.

g) maxsus bilimlar sohasi, alohida olingan fan uchun pedagogik innovatsiya xususiyatlarini tushuntiruvchi nazariyalar to'plamidan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umumlashtirishning ikkinchi darajasida nazariyalar voqelikning aniq bir sohadagi qonuniyatlarni ochib berishiga qarab ajratildi. Binobarin, bilimlarning ikkinchi darajasi oldindan ajratib ko'rsatilgan sohalar bo'yicha bilimlarning aniq doirasi bilan ifoda etilgan. Sayidahmedov N.S. Pedagogikada yangicha fikrlash. – T.: “Istiqlol”, 2002. – 62 b.

2. Sayidahmedov N.S. Voprosi podgotovki studentov k innovatsionnoy deyatelnosti obsheobrazovatelnoy shkoli. “Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida zamonaviy kasbiy ta'lim muammolari” // Resp. ilmiy anjuman materiallari. – Guliston, GulDU, 20-21 noyabr 2008.

3. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: Moliya, 2003. –172 b.

4. Симоненко В.Д. Общая и профессиональная педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических вузов. – М.: “Вентана-Граф”, 2006. – 450 с.

5. Tojiyev M. va b. Pedagogik texnologiya: Zamonaviy ilmiy-nazariy asosi. – T.: “Ishonch” – M.S. 2008. – 184 b.

6. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – T.: Fan, 2005. – 126 b.

7. Zaripova M. Q. “Bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion - pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonlarini integrativ yondashuv asosida takomillashtirish”. Ped. fan. fal. dok. (PhD) diss...-Termiz, 2022.-140 b.

8. Richardson Will. General educational technology why school? How education must change when learning and information are everywhere, 2014, 53p.// www.amazon.com.

YOSHLARNI KASB-HUNARGA TAYYORLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH MASALALARI

Salamova Ra'no Vassiyevna

Surxondaryo viloyati Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar boshqarmasi

Ta'lim jarayonini tashkil etish sho'ba mudiri

Email:ranosalomova2020@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalardan foydalanish iqtisodiyotni ijtimoiy mehnat rollari va faoliyatni tashkil etish va mamlakatimiz olimlaridan “kasb-hunar” tushunchasi mohiyatini aniqlab, kasb-hunarning paydo bo'lishi haqida o'z fikrlarini bayon qilishga o'rgatadi. Zamonaviy tadqiqotchilar kasb-hunarga yo'naltirish jarayonining muvaffaqiyatini pedagogik boshqaruv bilan bog'laydilar. Yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasining o'rni va ahamiyati haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar. munosabat, harakat, ta'lim, muhit, qiziqish, fan, texnika, iqtisodiyot, malaka, xotira.

Kirish. Raqamli texnologiyalardan foydalanish iqtisodiyotni ijtimoiy mehnat rollari va faoliyatni tashkil etish shakllari xilma-xilligini, kasblar va malakalarning yaqinlashishini, ko'p kasbiylikni rivojlantirish yo'nalishida o'zgartirmoqda. Ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish individuallashtirish va shaxsiylashtirishga, rasmiy, norasmiy va rasmiy ta'lim elementlarini birlashtirgan individual ta'lim traektoriyalarini shakllantirishga qaratiladi.

Yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda an'anaviy (analog, haqiqiy) ta'limga qo'shimcha ravishda, yangi o'lchov - raqamli (tarmoq, virtual) texnologiyalardan foydalanish mumkin. O'z taqdirini o'zi belgilash muhiti imkon qadar boy va xilma-xil bo'lib, bu texnologiyalar orqali kasbiy, ta'limiy va martaba traektoriyalari soni cheksiz ko'payadi. Shu bilan birga, avvalgi bosqichdan meros bo'lib qolgan “maktab – oliy ta'lim muassasasi - ish joyi” institutsional o'tishning me'yoriy belgilangan nuqtalari hali ham saqlanib qolmoqda, buning natijasida o'z taqdirini o'zi belgilash vazifasi o'sishning ichki jarayoniga (o'zini o'zi belgilash subyektining shakllanishi

va rivojlanishi)ga bog'liq emas, lekin ma'lum bir yosh chegarasida bunga erishish mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ma'lumki, yoshlarni kasb-hunarga jara'ni maqsadli, mazmunli, faoliyatli, tashkiliy, texnologik xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Har bir komponent o'zining tarkibiy elementlariga ega. Masalan, maqsadli - tanlangan modelga asoslanadi va ta'lim subyektlari (talabalar, o'qituvchilar, ma'muriyat, universitet, mintaqa...) maqsad va vazifalarini o'z ichiga oladi; mazmunli - muayyan muammoni hal qilish uchun o'ziga xos tarkibni aks ettiradi; faoliyatli - subyektlarning o'zaro ta'siri; tashkiliy - belgilangan maqsadlarga erishish uchun boshqaruv tizimini o'z ichiga oladi; texnologik - mo'ljallangan natijalarga erishish, tashxis qo'yish va baholashni ta'minlaydi. I.P.Podlasiy ta'lim-tarbiya jara'nining asosiy elementlari orasida quyidagilarni belgilaydi: maqsadni anglash va shakllantirish; ularni boshqarish; talabalar faoliyati, o'qitish; o'zaro subyekt – subyekt munosabatlari; u amalga oshiriladigan va maqsadlarni natijalarda aks ettiradigan makro va mikro muhit; yakuniy natijalar. Bu elementlarning barchasi o'zaro bog'liq bo'lib, “pedagogik maydon”ning barcha komponentlari – ta'lim, o'qitish, tarbiya va rivojlanishni o'z ichiga oladi [3].

Mamlakatimiz olimlaridan O.Abduqudusov “kasb-hunar” tushunchasi mohiyatini aniqlab, kasb-hunarning paydo bo'lishi haqida o'z fikrlarini ba'en qilgan [1], R.Jo'rayev, O'.Tolipov va Sh.Sharipovlar bolalarni kasbga yo'naltirishda ularning “qiziqishlari, mayllari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini muntazam ravishda o'rganish zarur ekanligini ta'kidlab o'tganlar [2].

Yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish bu jara'nning barcha subyektlari o'rtasidagi yaxshi munosabatlar, o'qituvchining vijdonliligi va ijodiy harakatlarining doimiy namunasi, uning yordami va barcha talabalarga xayrixohligi, shu bilan birga ta'limni oqilona va samarali tashkil etish, ijodiy izlanish va mehnatsevarlik muhitini yaratish, mustaqillikni rag'batlantirish va o'rganishga qiziqishni doimiy qo'llab-quvvatlash hisoblanadi.

Zamonaviy tadqiqotchilar kasb-hunarga yo'naltirish jarayonining muvaffaqiyatini pedagogik boshqaruv bilan bog'laydilar. Pedagogik

boshqaruvning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat: qarorlar qabul qilish (rejalashtirish), qarorlar va rejalarning bajarilishini tashkil etish, samaradorligini nazorat qilish va baholash.

Kasb-hunarga yo'naltirish jarayoni insonning ushbu tizimning subyekti sifatida maqsadli faoliyatiga asoslanadi. Har qanday faoliyat alohida harakatlardan iborat bo'lib, har bir harakat eng kichik qismlarga - operatsiyalar, yo'llar, usullarga ajralishi mumkin. Shuning uchun zamonaviy ta'lim jarayoni muayyan harakatlar majmuini o'z ichiga olishi kerak.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda doimo oqilona va to'g'ri yo'lni tanlab bo'lmaydi, albatta. Ulardan ba'zilari tavakkalchilikda ish tutsalar, ayrimlari ota-ona kasbini tanlaydilar yoki ko'zga tashlanib turgan yaqqol namunalariga taqlid qiladilar, goho sevimli kishilari izidan borishni mo'ljallaydilar. Ko'pchilik yoshlar ta'lim jaraënida muayyan tasavvur hosil qiladilar, o'zlari yoqtirgan kasb-hunarlar haqida o'ylaydilar.

Tadqiqot metodologiyasi. Yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish ularni kasb-hunarga qiziqishi, moyilligi va layoqatini aniqlash bilan shug'ullanadigan amaliyotchi psixolog shtatlarni tashkil etishdan iborat bo'lishi zarur. Chunki, bu mutaxassislarsiz mazkur ishlar haqida gapirish ham mumkin emas. Maktabda olib borilayotgan kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashxis ishlarining samarasi bevosita shu mutaxassisning olib boraётgan ishlari ko'lami, ularning saviyasi va malaka ko'rsatkichi hamda faoliyatining aniqligiga ko'p jihatdan bog'liq.

Ommaviy kasblarga bag'ishlangan o'quv-uslubiy adabiyotlar va kasb-hunar to'g'risidagi kinofilmlar, ma'lumotnomalar kamligi, psixologik-dagnostik tadqiqotlar o'tkazishga yordam beradigan zamonaviy apparat va jihozlar bilan ta'minlash yaxshi yo'lga qo'yilmaganligi, shaxsning muayyan kasbga yaroqliligini aniqlash borasida ilmiy-tadqiqot ishlari yetarlicha olib borilmayotganligi shunday kamchiliklar jumlasiga kiradi.

Yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda ularni mustaqil mehnat faoliyatiga puxta tayyorlash va ularning kasb-hunarini o'z qobiliyatlariga yarasha to'g'ri tanlashlariga erishish uchun maktab o'qituvchilarining

pedagogik mahorati, bilim saviyasi, didaktik (shuningdek, akademik, tashkilotchilik, persektiv va h.k.) qobiliyatlari yuksak bo'lishi, fan asoslarini turmush bilan bog'lab o'rganilishi, to'garak va qo'shimcha, yordamchi kurslar oqilona uyushtirilishi, maktablarda kasb-hunar to'g'risida ma'ruzalar o'qilishi, suhbatlar, munozaralar o'tkazilishi, sayohatlar, uchrashuvlar, kasb-hunar fotoko'rgazmalari tashkil qilishlari zarur.

Ilk o'spirinlar va o'smirlarning kasb tanlashi katta hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan ham shaxsiy, ham ijtimoiy muammo bo'lganligidan bu jarayonda ota-onalar, jamoatchilik va turli kasb ustalari ham faol qatnashishlari kerak, chunki yoshlar ko'p hollarda kattalarning maslahatlari va tavsiyalarini hisobga olgan holda qat'iy bir fikrga, qarorga kelishlari mumkin.

Tahlil va natijalar. Kasbiy qiziqish va moyilliklarni shakllantirishda hamma uchun zarur bo'lgan umumiy qobiliyatlar (masalan, ijodkorlikka bo'lgan qobiliyat) yoki juda ko'p kasblar va faoliyat turlari uchun zarur bo'lgan qobiliyatlar (tashkilotchilik qobiliyatlari) ayrim kasblar yoki nisbatan tor doiradagi kasblar uchun muhim hisoblangan maxsus qobiliyatlar hisobga olinadi. Har qanday kasbda ham umumiy va maxsus qobiliyatlar birga qo'shib kelgan takdirdagina ishning muvaffaqiyati ta'minlanishi mumkin.

Maktabda olib boriladigan faol o'quv faoliyati o'quvchilarning o'z aqliy qobiliyati va eng avvalo tafakkur tiniqligini, mantiqan to'g'ri fikrlashni, tafakkurning mustaqil va original bo'lishini, topqirlikni, chuqur mulohaza qilishni, aqliy teranlik va o'ziga tanqidiy munosabatda bo'lishni rivojlantirish imkonini beradi.

Irodaviy sifatlarni, ya'ni: dadillik, qat'iyat, intizomlilik, o'ziga va o'z kuchiga ishonish, o'zini idora qila bilish, og'ir-vazmin bo'lish singari fazilatlarni rivojlantirishga ham harakat qilish kerak. Mana shu sifatlarning hammasi birga qo'shib mehnatga bo'lgan qobiliyatni ta'minlaydi.

Yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda ortiqcha va tartibsiz kasbiy axborot muhitida tezkor oriyentatsiya zarurati shaxsiy raqamli navigatsiya vositalari (va boshqa raqamli vositalar) sifatida "raqamli texnologilar"dan foydalanishni talab qiladi.

Kasbga yoʻnaltirish ishlarida loyiha faoliyatini tashkil qilishda elektron (raqamli) resurslarning xilma-xilligini hisobga olish va ularning xilma-xilligini oʻquvchilar orasida ommalashtirish kerak. Buni kasb tanlash bilan bogʻliq loyihalarni taklif qilish orqali amalga oshirish mumkin.

Oʻquvchilar oʻrtasida ochiq taʼlim resurslarini ommalashtirish, internet olimpiada va tanlovlar oʻtkazishni oʻqituvchilarning kasbga yoʻnaltirish faoliyatida istiqbolli deb bilamiz. Kasb tanlashda nafaqat oʻz xohishiga, balki kasbning insonga qoʻyadigan talablariga ham amal qilish kerak. Oʻquvchilarni raqamli texnologiyalar orqali kasb xususiyatlari bilan tanishtirish maqsadga muvofiq boʻlib, ular qatori ochiq taʼlim platformalari, internet olimpiadalar va shu kabilar taqdim etiladi. Bu kasb tanlashda individuallashtirishni va talabaning oʻz manfaatlarini hisobga olishni taʼminlaydi.

Kasb-hunarga yoʻnaltirish faoliyatida ota-onalar bilan ishlash muhim ahamiyatga ega, bu ham raqamli aloqa formatiga oʻtkazilishi mumkin. Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar natijalari ota-onalarning bolalarning kasbiy tanloviga taʼsirini tasdiqlaganligi sababli, ota-onalar oʻrtasida maʼlumot tarqatish muhim ahamiyatga ega boʻlmaydi.

Shuningdek, mehnat bozoridagi eng soʻnggi maʼlumotlarga ega boʻlgan holda yoʻl-yoʻriq koʻrsatishi mumkin boʻlgan IT-sanoat vakillari kabi ayrim soha vakillarining kasbga yoʻnaltirish faoliyatini ham hisobga olish kerak. Bu mutaxassislikni tanlashda va sanoatni rivojlantirishning istiqbolli yoʻnalishlari, kasbiy moslashuvning oʻziga xos xususiyatlari, bandlik xususiyatlari, martabaning ortishi istiqbollari uchun zarur hisoblanadi. Bunda bitiruvchilar ishlab chiqarish bilan ichkaridan tanishishlari, kasbga shoʻngʻishi va oʻz kutganlarini haqiqat bilan solishtirishlari mumkin boʻladi.

Yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish qobiliyati bitiruvchining shaxsiy sifati boʻlib, u raqamli texnologiyalarga asoslangan holda kasbiy yoʻnalishdan muvaffaqiyatli foydalanish, loyihalash, oʻzgartirish qobiliyatini tavsiflaydi. Raqamli texnologiyalardan foydalanish, maktab oʻquvchilari uchun kasbiy yoʻnalish boʻyicha yagona axborot makonini yaratishning dolzarbligi

masalalari Internet makonini monitoring qilishdan boshlanadi. Shuningdek maktab o'quvchilarining o'z-o'zini tarbiyalashi uchun onlayn resurslarni tahlil qilish zarur bo'ladi.

Xulosa va takliflar. Ijtimoiy taraqqiyotni ro'yobga chiqarish uchun mamlakatda yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash va ularni jahon standartlari darajasiga ko'tarmoq lozim, fan va texnikaning bugungi kun taraqqiyotiga javob berish uchun keng saviyali, bilimdon, o'z kasbining fidoiy kishisini kamol toptirish orqali davlatimizda bozor iqtisodiyotiga bardosh beradigan raqobatbardosh mahsulotlar yaratuvchi kasb egalarini shakllantirish joiz. Natijada ular davr talablariga og'ishmay javob beradigan, qiziqishi keng, malakasi mustahkam, xotirasi barqaror, fikr yuritishi puxta, izlanuvchan, mehnatsevar, vatatparvar, iymon-e'tiqodli insonlar bo'lib voyaga etishadilar.

Yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish u yoki bu tashkiliy shakl yoki ta'lim metodini baholashga yangicha yondashish imkonini beradi, chunki ularning pedagogik texnologiya tarkibidagi roli va funksiyasi o'zgaradi. Bu o'zgarishlarning mohiyati shundan iboratki, intensiv pedagogik texnologiyalar bo'yicha kasb ta'limining tashkiliy shakllari va metodlarining vazifalari ularning metodologik sintezining sifat jihatidan yangi darajasi bilan belgilanadi. Intensiv pedagogik ta'lim texnologiyalariga o'tish pedagogikaning umumiy ilmiy metodologik bazasini kengaytiradi, jumladan, integratsiya, texnologiyalashtirish, axborotlashtirish, ijtimoiylashtirish, kasbiylashtirish, insonparvarlashtirish va boshqalar kabi umumiy ilmiy kategoriyalarni o'z ichiga oladi. Bu faoliyat kasbga yo'naltirishning barcha bo'g'inlarini insonparvarlashtirish zaruriyatiga olib keladi. Insonparvarlashtirish, birinchi navbatda, insonning shaxs sifatidagi qadriyati, uning erkin rivojlanish huquqini tan olish va uning qobiliyatlarini namoyon etish g'oyalari bilan bog'liq. O'z navbatida, shaxsni ijtimoiylashtirish va kasbiylashtirish bozor iqtisodiyoti sharoitida shaxsni ijtimoiy himoya qilishdir.

Yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish, AKT va boshqa zamonaviy o'qitish texnologiyalari bilan integratsiyalashgan holda texnologiyalardan foydalanish nafaqat o'quv

jarayonining ko‘rinishini oshirish va o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi, balki yoshlarning kelajakdagi kasblarni ongli ravishda tanlashida motivatsiyani oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqusov O. Kasb ta’limi o‘qituvchilari tayyorlashga integrativ ёndashuv. – T., Fan, 2004. – 158 b.
2. Jo‘raev R.X., Tolipov O‘.Q., Sharipov Sh.S. Uzlaksiz ta’lim tizimida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. – T., Fan, 2004.- 119 b. - 12-b.
3. Podlasiy, I.P. Pedagogika: Noviy kurs [Tekst]: Ucheb. dlya stud. vyssh. ucheb. zav. V 2 kn. - M.: Vldos, 2001.- Kn. 1: Obshie osnovy. Protsess obucheniya.- 576 s.
4. Sh.S.Sharipov, K.Davlatov, G.S.Nasriddinova. Kasbga yo‘naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. O‘quv qo‘llanma. –Toshkent, 2007. 146 b.

TEXNOLOGIYA FANIDA O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO‘LLASHDA SINFDAN TASHQARI MASHG‘ULOTLARDA YO‘NALTIRISH ISHLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Gadaymuratov Shuhrat Mamayusupovich

Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda kasb - hunarga yo‘naltirish ishlarini takomillashtirishga oid o‘quv materiallari bayon qilingan.

Tayanch so‘zlar: Sinflar, mashg‘ulotlar, kasb, hunar, kasbga yo‘naltirish, qonun va farmoyishlar, takomillashtirish, mustaqil, shaxs, qiziqish, qobiliyat, moyillik.

2018-yil 5-iyundagi “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3775-son Qarorlari mamlakatimizda yoshlarga juda katta e’tibor berilmoqda. Umumiy o‘rta ta’lim

maktablarida sinfdan tashqari mashg'ulotlarda kasb xunar yo'naltirish ishlaridan shakllantiriladigan barkamol shaxsning mustaqil va ijodiy fikrlash sifatlarini tarbiyalash umumiy o'rta ta'lim muassasalarining muxim vazifalaridan biri xisoblanadi. Bu borada o'quvchilarning darsdan va sinfdan tashqari mashg'ulotlarini samarali tashkil qilish muxim ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilarning hayotida muhim o'ringa ega bo'lgan dars mashg'ulotlaridan bo'sh vaqtlarini to'g'ri tashkil etish, undan oqilona foydalanishda ularga yordam berish zarur. Barcha shakllardagi darsdan va maktabdan tashqari ishlarining chuqur ichki mohiyati o'quvchilarni ijtimoiy foydali faoliyatga faol jalb qilish, ularning tashabbusi va mustaqilligini rag'batlantirish, individual qiziqishlari, mayl va qobiliyatlarini rivojlantirishdan iboratdir. O'quvchilarning o'qishdan tashqari ishlariga pedagogik rahbarlikning xususiyati ularga faqat dars mashg'ulotlarida emas, balki ijtimoiy tashkilotlar, sinfdan va maktabdan tashqari xar xil tadbirlar, o'quvchilarni texnik ijodkorlik va qishloq xo'jalik tajribachiligiga bevosita jalb etish orqali xam tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishni amalga oshirishdir.

Maktabda texnik ijodkorlik va qishloq xo'jalik tajribachiligining rivojlanishi o'quvchilarning g'oyaviy - siyosiy, mehnat, axloqiy, jismoniy va estetik tarbiyasi birligi hamda ularni milliy mafkuramiz asosida tarbiyalashga yordam berishi lozim.

Maktab va kasb hunar maktabi pedagogika kengashi va o'quvchilarning o'zini o'zi boshqarish organlari orqali ilmiy - texnik, tajribachilik, izlanish ishlarini rivojlantirishga umumiy raxbarlikni amalga oshiradi.

Texnologiya va kasb ta'limi o'qituvchilari ota-onalar va o'quvchilar faollari bilan hamkorlikda maktabda to'garaklar, maktab ixtirochilar va rasionalizatorlar jamiyati, maktab ilmiy jamiyatining va o'quvchilar mehnat birlashmalarining uyushmalarini tashkil qiladi. U sinf raxbarlari yordamida fan, texnika va ishlab chiqarishning ayrim tarmoqlariga ko'proq qiziqadigan o'quvchilarni aniqlaydi hamda ularga tumanda, shaxarda joylashgan maktabdan tashqari muassasalardagi o'ziga mos to'garakni topishda yordamlashadi.

Texnologiya fani o'qituvchisi o'quvchilarni maktab fan, texnika va ishlab chiqarish xaftaligini, mamlakatimiz fani va texnikasi taraqqiyotidagi tarixiy kunlarga bag'ishlangan maktab kechalarini tayyorlash va o'tkazishga jalb qiladi.

Kuzatish va tahlillarimizdan shu narsa ma'lum bo'ldiki, umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi an'anaviy tizimdagi kasbga yo'naltirish ishlari jarayonida sinfdan tashqari mashg'ulotlar zamonaviy ta'lim, metodlari, yangi pedagogik va axborot texnologiyalari talablari asosida tashkil etish qiyinchilik bilan amalga oshirilmoqda. Mashg'ulotlarni o'tkazish uchun metodik va uslubiy qo'llanmalar yetishmaydi va mavjudlari ham hozirgi zamon talablariga javob bermaydi.

Kasbga yo'naltirish ishlarini respublikamiz ta'lim islohotlari talabi darajasida yo'lga qo'yish, respublikamiz va rivojlangan xorijiy davlatlarda bu borada to'plangan ilg'or tajribalarni tadbiq qilib, ijodiy tadbiq qilish davr taqozosi hisoblanadi. Tadqiqotimizni olib borishda Surxondaryo viloyat Termiz shahridagi 11-o'rta umumiy ta'lim maktabida sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda kasbga yo'naltirish mashg'ulotlarining quyidagi shakllari bo'yicha tajriba – sinov ishlarini o'tkazdik.

Sinfdan tashqari ishlar:

- a) turli sohalar bo'yicha tashkil etiladigan to'garaklar;
- b) o'quv ustaxonasidagi amaliy ishlab chiqarish mashg'ulotlari;
- d) ishlab chiqarish sayohatlari;
- e) maktab o'quv-tajriba yer maydonida ishlash;
- f) jonli burchak tashkil etish hamda issiqxonalardagi faoliyat;
- g) sinfda, sinflararo, maktablararo, tuman, viloyat, respublika miqyosida o'tkaziladigan ko'rik musobaqalarda ishtirok etish;
- h) turli ommaviy tadbirlarda qatnashish kabilar.

Maktabdan tashqari ishlar:

- a) guruhli va ijara pudratida ishlash;
- b) qo'shma, xususiy va davlat korxonalari faoliyatida ishtirok etish;
- d) oilaviy mexnat, kasb - hunar, hunarmandchilik;
- e) ishlab chiqarish sayohatlarini tashkil etish;
- f) mavsumiy ishlarda ishtirok etish;

g) xomiy va otaliq korxonalari bilan shartnomalar asosida buyurtmalarni bajarish.

Tadqiqot davomida o'quvchilarni kasb - hunarga yo'llashga oid sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etishda o'quvchilarning qiziqishlari va mayllari, ushbu soxani o'rganishning umumiy holati, sifat darajasi bilan tanishish va tahlil qilishga harakat qilamiz. Bu ishlarni olib borish jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar hamda talabalar bilan test, so'rovnoma, suxbat, kuzatish kabi metodlar orqali tadqiqot ishimizning dastlabki tasdiqlovchi bosqichini olib bordik.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida kasb - hunarga yo'llashga asoslangan sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda o'quvchilarning yoshi, ruxni, individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, ular mehnat ta'limi va kasbga yo'naltirishda o'simliklarni parvarish qilish, hunarmandchilik jihoz (material) lari bilan tanishtirish va ishlov berishda mehnat ko'nikma va malakalari shakllantirilib borildi. Shu bilan birga, ularning qiziqish va moyilliklariga ko'ra o'zini-o'zi kasbiy jixatdan aniqlash, kasb-hunar turlarini tanlashi, hunarmandchilik soxalari va ularda ishlatiladigan asbob-uskuna, yangi texnika, ilg'or texnologiyalarni o'rganib borishlari hamda mexnat faoliyatida ishtirok etishlari ta'minlandi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda kasb - hunarga yo'llash ishlarining keyingi vaqtda kam e'tibor berilayotgan ishlab chiqarish ilg'orlari bilan uchrashuv, suhbat, bahs, sayohat, ko'rik musobaqa, mexnat amaliyoti, o'quvchilar mehnat uyushmasi kabi shakllarni mazmuni va tuzilmasi qayta ko'rib chiqilib, zamon ruhiga moslashtirilishi pedagogika fani oldida turgan dolzarb muammolardan xisoblanadi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar shakllarini samarali ravishda amalga oshirish, umumiy o'rta ta'lim maktablari, oila, mahala - jamoatchilik, ishlab chiqarish korxonalari, xalq hunarmandlari, ustalarining ish tajribalari o'quv jarayonida foydali mehnat mahsulotlarini tayyorlab, ta'lim muassasalarining bozor iqtisodiyotini amalga oshirishda qatnashishi va moddiy jihatdan kafolatlanishiga yordam beruvchi omillardan biri hisoblanadi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar shakllarini tashkil etish, jumladan, to'garaklar, ko'rik, musobaqa; munozarali baxs; uchrashuv; xar xil turdagi o'yin; ko'rgazmali chiqish; sayohat va shu kabilardan foydalanish ta'limni samarali amalga oshirishning muhim shakllaridan hisoblanadi. Darsdan tashqari mashg'ulotlar o'quvchilarning fanlardan o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini mustaxkamlaydi, dunyoqarashini shakllantiradi va bu taassurotlar ularning ijodiy qobiliyatlarini ustiradi hamda badiiy estetik didini oshirishda muxim omil bo'lib xizmat qiladi. O'z vaqtida rejali, tartibli o'tkazilgan mashg'ulotlar o'quvchilarning har bir tadbirlarga bo'lgan qiziqish va xavaslarini yanada oshiradi, ma'naviy, mafkuraviy tasavvurlarini boyitadi.

Texnik ijodkorlik va qishloq xo'jalik tajribachiligini rivojlantirish ishlarining tashkiliy shakllari ham har xil:

individual, guruxiy (to'garaklar, jamiyatlar, seksiyalar va hokazolar), ommaviy (musobaqalar, tanlovlar, ilmiy - amaliy anjumanlar va boshqa) ishlardan iboratdir.

O'quvchilarning u yoki bu turdagi amaliy faoliyatga qiziqishlarini aniqlash va rivojlantirishning dastlabki pog'onasida o'qituvchi individual ish olib boradi, suhbatlashadi, adabiyotlarni tavsiya etadi, o'quvchini to'liqlantirgan ishni muxokama qiladi, qiziqarli fan va texnika kechalarini, fan va texnika tarixidagi atoqli kunlarga bag'ishlangan kechalarni tayyorlash va hokazolar bo'yicha individual topshiriqlar beradi. Shundan keyin, o'qituvchi ana shu o'quvchilarni to'garakka birlashtiradi. Bunda ular jamoa topshiriqlarini ham bajara oladilar.

Xulosa qilib aytganda to'garak fan, texnika va ishlab chiqarishning muayyan tarmog'idagi amaliy ishga intiladigan yosh texniklar, tabiatshunoslar va boshqa ilmiy-texnik xavaskorlik ishqibozlari bilan ishlashning asosiy shaklidir.

U yoki bu birlashma tashkilotchilarining hamkorlikdagi faoliyati maqsadini aniqlash bolalarga ta'lim berish metodlarini izchil bilib olishda, har bir qadamda pedagogik ta'sir ko'rsatishga qo'yiladigan asosiy talablarni belgilashda, to'garaklarda o'quvchilar jamoa

mehnatining ma'lum shakllaridan samaraliroq foydalanishda yordam beradi.

Fodalaniladigan adabiyotlar:

1. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirish. -T.: Fan nashriyoti, 2004. -130 b.
2. Uzoqov O. Kasb-hunar kollejlarda sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilish metodikasi. Samarqand.: 2007 yil
3. Kasb tanlashga yo'llash. / S.Boltaboyev, R.G.Mullaxmetov, V.N.Sattorov. -Toshkent.: 2000.
4. Qodirov B. *Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари //Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.*
5. Qodirov B.E. O'quvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta'lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari //Наука и технологии. – 2023. –Т. 1.– №. 2.

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA “MINI KOLLEJ” LOYIHASINI TADBIQ ETISH

Avazov Akmal

Boysun ko'p tarmoqli texnikumi direktor o'rinbosari

Annotatsiya. Maqolada professional ta'lim tizimini bozorga moslashtirish usullaridan biri sifatida minikollej loyihasi mohiyati keltirib o'tilgan. Mini kollejlarning asosiy tamoyillari-kichik bino, kichik hudud, kichik jamoa, guruxlar sonining kamligi, o'qish muddatining qisqaligi va o'ziga xos tartiblar (jixozlanish, o'qituvchi va o'quvchiga talablar, o'quv jarayoniga va nazoratga va b.) mohiyati yoritilgan. Jumladan jamiyatda professional ta'lim tizimining obro'sini oshirish va budjet taqchilligini qisqartirishda hozirda amalga oshirilayotgan siyosat mohiyatiga mos kelishi ochib berilgan.

Kalit so'zlar va tushunchalar: Minikollej, kunduzgi va dual ta'lim tizimining avval jixatlarini birlashtirish, o'quv, kasbiy va tarbiyaviy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari, ofis menenjeri, kichik bino, kichik hudud,

kichchik jamoa, guruxlar sonining kamligi, qisq o'qish muddati, amaliyot joylari rotasiya jadvali, o'quvchi manfa'atdorligi, baholashda inson omilini kamaytirish, Davlat atestasiya markazi, o'qituvchilar va xodimlarni tanlash ochiq tanlov.

Kirish. Har qanday davlatning kelajagiga uning ta'lim tizimida poydevor qo'yiladi. Shuni inobatga olgan holda keyingi yillarda Prezidentimiz tomonidan ta'lim tizimiga berilayotgan e'tibor allaqachon hayotimizda o'z mevasini bermoqda. Jumladan professional ta'lim tizimida ham.

Shu bilan birga bu tizimdagi muammolar o'z echimini topayotgan bo'lsada, anchagina kamchiliklarimiz ham bor. Nazarimda hozirgi professional ta'lim sobiq kasb-hunar kollejlari negizida tashkil qilinganda, uning ba'zi illatlari yangi tizimda ham o'z joyini egalladi. Zero hozirgacha biz sifatli kadr tayyorlash masalasi o'rniga, obodonlashtirish, tadbirlar tashkil qilish va unda faol qatnashish, budjetdan tashqari pul topish va boshqa reyting ko'rsatkichlarini birinchi darajaga olib chiqmoqdamiz. Maktab o'qituvchilari o'z huquqlarini talab qilishni boshlaganda, professional ta'limga bo'lgan bosim yanada ortmoqda. Biz haligacha o'quvchilarni dars vaqtida tadbirga jalb qilmoqdamiz, haligacha o'qituvchilarimizni ko'p vaqti obodonchilikka sarflanayapti.

Savol tug'iladi:-"Oliy ma'lumotli o'qituvchi o'z huquqini talab qilsa bo'lmaydimi?"-Bo'lmaydi!-Nima uchun?-Chunki o'qishi kerak bo'lgan o'quvchining yarmi darsga kelmagan.-Nima uchun?-Chunki PTM da zarur sharoit bo'lmasada guruxlar ochilgan. O'qishga topshirganlarning bir qismiga faqat diplom kerak. Shartnoma pulini topish uchun ishlash kerak va h.

Aytaylik "Axborot xavsizligi" yo'nalishida 20 ta o'quvchi o'qiydi. Mavjud kompyuterlarning 5 tasi ishlaydi. Bu 4 o'quvchiga 1 ta degani. Kompyuterning o'zi 10 yil oldin olib kelingan. Ya'ni dasturda ko'rsatilgan vazifalarni bajarishga kompyuterning imkoniyati yetmaydi. O'quvchi o'ziga savol beradi:-Darsga borib nima qilaman? Nimani o'rganaman? Nima uchun shartnoma pulini to'lashim kerak?

Biz ta'lim tizimiga raqobat muxitini olib kirmas ekanmiz, o'z dunyoqarashimizni o'zgartirmas ekanmiz, ta'limda bozor iqtisodiyoti tamoyillarini qo'llamas ekanmiz, bu tizim rivojlanmaydi.

Dolzarbliqi: Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida 5-fevral kuni ijtimoiy sohalaridagi ustuvor vazifalar muhokamasi yuzasidan videoselektor yig'ilishi o'tkazilgan edi. Yig'ilishda Prezidentimiz tomonidan Professional ta'lim tizimidagi bir qator kamchiliklar sanab o'tildi va bu soxani rivojlantirishda amalga oshiriladigan ishlarga to'xtaldi.

Ma'ruzadan kelib chiqib bu sohaga yangicha yondoshuv, yangicha tajribalarni qo'lab ko'rish zarurati yuzaga kelayotganligini anglash mumkin. Aytish mumkinki hozirda professional ta'limda ham bir qator o'quv kurslari davlat ta'lim muassasalariga nisbatan yaxshiroq natijaga erishmoqda, raqobat muxitida ularni yengib chiqmoqda. Bu tizim o'z o'rnini saqlab qolishi uchun ham bozorga moslashishga majbur.

Bugun yirik korxonalarga nisbatan (katta talabga ega korxonalarni hisobga olmaganda) kichik korxonalar bozorga yaxshiroq moslashmoqda. Shu ma'noda yirik professional ta'lim muassasasiga nisbatan kichchikroq PTMlar bozorga moslashuvchan va kamxarj bo'lishini ham iqtisodiy jixatdan asoslash mumkin.

Ma'ruza moxiyati: Bu borada men "Mini kollej" loyihasi doirasida o'z fikr muloxazalarimni tushuntirishga harakat qilaman:

Nima uchun kollej? Kasb hunar maktablari davlat byudjetidan foydalanadi. Shuning uchun sharoitlar ancha yaxshi. OTM lar sonining keskin ortganligi va OTM larga 2-kursdan faqat test asosida qabulning yo'lga qo'yilganligi texnikumlar imkoniyatini pasaytirdi. Ko'pgina kollejlarda aynan OTMga 2-kursdan suxbat asosida o'qishga qabul qilinishini inobatga olib, texnikumga aylanishni maqul ko'rgan edilar.

Kollejlarda 3 oydan 2 yilgacha o'qitish mumkin. Ya'ni texnikumga nisbatan ertaroq kadrlarni tayyorlash imkoni bor.

"Mini kollej" nima degani? Kichik bino, kichik hudud, kichik jamoa, guruxlar sonining kamligi, o'qish muddatining bir yildan oshmasligi va o'ziga xos tartiblar.

PTM lar sobiq kasb-hunar kollejlari negizida tashkil qilindi va katta hudud va katta binoga ega bo'ldilar. Binoning quvvatini yuqori bo'lishi

o‘z-o‘zidan katta o‘quvchilar sonini talab qiladi. PTM bu holatda mehnat bozori bilan muvozanatlasha olishmayapti. Katta bino va katta hududni saqlash o‘z navbatida jamoani kattalashishiga sabab bo‘lmoqda. Ba’zi holatlarda ta’lim sifatidan ko‘ra boshqa ko‘rsatkichlar birinchi o‘ringa chiqib qolmoqda. “Mini kollej” loyihasi barcha ikkinchi darajali narsalardan voz kechib, bor e’tiborni ta’lim sifatiga qaratishni maqsad qilgan.

Yirik binoni kapital ta’mirlash va jixozlash katta mablag‘ talab qiladi. Bu mablag‘ga bir nechta “Mini kollej”ni ta’mirlash va jixozlash, yoki yangi kollej qurish mumkin.

“Mini kollej” qaysidir TM ni tugatib, uning o‘rniga tashkil qilinishni nazarda tutmaydi. Shunchaki TM laridagi foydalanilmayotgan binoda tashkil qilinadi va ta’lim muassasalari orasida raqobat muxitini shakllantirishga xizmat qiladi.

Ochiladigan guruxlar 6-10 atrofida bo‘ladi va asosan 1 yillik guruxlar qabul qilinadi. Mavjud 2 yillik dasturlarni qayta ko‘rib chiqish orqali, ularni aksariyatini 1 yillik guruxlarga aylantirish mumkin. Bunda 10-12 ta o‘quv xona va raxbariyat uchun 3 ta xona (direktor, xodimlar va o‘qituvchilar xonasi) yetarli bo‘ladi. Jami hudud 0.2-0.5 ga atrofida bo‘ladi. Ustaxonani talabdan kelib chiqib yengil konstruksiyadan qurilishi mumkin. Sport zal, klub, kutubxona, oshxona talab etilmaydi. Tashkilot buxgalteriyasi 0 dan boshlanadi.

Shtat tarkibi. Direktor, o‘quv, kasbiy va tarbiyaviy ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari, buxgalter, ofis menejeri, xo‘jalik mudiri, ishchi, bino hajmiga ko‘ra 1 yoki 2 ta farrosh, nazoratchi va o‘qituvchilar.

Boshqa shtatlar talab etilmaydimi? O‘quvchilar sonining ozligi, binoning va hududning kichikligi mavjud kadrlar boshqa vazifalarni ham bemalol bajarishi imkonini beradi (Bunda boshqa ishlarni bajarganligi uchun ustamalar ko‘zda tutilishi lozim):

1. Ofis menejeri-kadrlar bo‘yicha inspektor, ijro intizomi bo‘yicha inspektor, kotiba, kompyuter operatori vazifalarini bajaradi.

2. Nazoratchi-o‘rnatilgan turniketlar o‘quvchi va xodimlar kelib ketishini nazoratga oladi. Nazoratchi faqat 8⁰⁰ dan 17⁰⁰ gacha bo‘lgan jarayon uchun javob beradi. Qolgan vaqtda xo‘jalik mudiri TM ni qulflab

qo'yadi va nazorati Milliy Gvardiyaga biriktiriladi. TM to'liq kuzatuv kameralari bilan jixozlanadi. Bu holatda qorovullarga extiyoj qolmaydi.

3. TM ga tabiiy gazga ulansa va katiyollarga suv solish mexanizmlari o'rnatilsa o't yoquvchilarga extiyoj qolmaydi. Boshqa texnik xodimlar ishini ham bitta malakali xo'jalik mudiri bemalol eplaydi.

4. "Mini kollej"ning o'ziga xosligi tadbirlar sonining keskin kamligida bo'lishi lozim. Zero tadbir yoshlarning bo'sh vaqtini samarali tashkil qilish maqsadida o'tkaziladi. "Mini kollej"da o'quvchining bo'sh vaqti bo'lmaydi va dars jarayonida tadbir o'tkazish va o'quvchilarni tadbirga olib chiqish taqiqlanadi. O'quvchilar hisobi ofis menejeri tomonidan yuritilsa, tadbirlar tashkil qilish soni kam bo'lsa, yoshlar yetakchisining vazifalarini mahalla yoshlar yetakchisiga yuklash mumkin.

5. Mutaxassisliklarga tegishli kitoblar javoni shu mutaxassislik xonasida tashkil qilinsa, badiiy va siyosiy adabiyotlarni markaziy kutubxonadan topish, elektron adabiyotlarni tushdan so'ng axborot texnologiyalari xonasidan olish mumkin bo'lsa, kutubxonachiga zarurat qolmaydi.

Boshqa shtatlar haqida ham shunday imkoniyatlar mavjud.

O'quv jarayonini tashkil etilishidagi tartiblar nimada aks etadi?

1. Yo'nalishlar tanlashda quyidagilar qattiy e'tiborga olinadi:-bozor talabi, o'qituvchi mavjudligi, jixoz mavjudligi. Yani bu talab bajarilmasa gurux tashkil qilinmaydi.

2. O'quv jarayonini tashkil qilish kunduzgi va dual ta'lim tizimining avzal jixatlarini birlashtirishga asoslanadi.

Bunda ishlab chiqarish amaliyoti o'quv jarayoni bilan parallel amalga oshiriladi. Ya'ni ishlab chiqarish amaliyoti haftasida 2 kun korxonada tashkil qilinadi.

Bu qanday imkoniyatni beradi? – O'quvchi kollejda o'rgangan narsasini amaliyotda shu vaqtning o'zida qo'llash imkoniga ega bo'ladi yoki aksincha amaliyot davrida tug'ilgan savolga kollejda javob oladi. Dual ta'limda bo'lganidek, o'quv jarayoni va amaliyot integrasiyalashadi.

Dual ta'limdan qanday farqi bor? - Dual ta'limda korxonada maosh asosida ishlash nazarda tutiladi. Hozirda bizda xodimlarini o'qitib olish istagidagi raxbarlar juda oz. Bizning loyihamizda maosh berish, shuningdek o'qish tugagandan keyin ishga olish nazarda tutilmaydi. Ya'ni

o'quvchi shunchaki ikki kun korxonaga tekin ishchi bo'ladi va ish o'rganadi.

Ikkinchidan loyihaga ko'ra amaliyot joylari rotasiya jadvali asosida taqsimlanadi. Misol uchun o'quvchi 2 oy A korxonaga borsa, yana 2 oy B korxonaga boradi. Ya'ni o'quvchi amaliyotda turli korxonalarda bo'lib, turli tajribalarni o'zlashtiradi.

Korxonadagi ish jarayonidan kelib chiqib o'quv grafiklariga o'zgartirish kiritish mumkin.

3. Ko'p holatda 4-daraja va 5-daraja orasida aniq farq ko'rinmay qolmoqda. O'quvchilarda haqli savol tug'ilmoqda: "Nima uchun bir xil kontrakt puli to'lasak, 2 yil o'qisak, biz ham 2880 soatlik yuklamani bajarsakda darajamiz 2 xil bo'lmoqda?" Shuni inobatga olib 4-darajali o'quv dasturlarni imkon qadar soddalashtirib, bir yillik dastur asosida ta'lim berish maqsadga muvofiq. Bunda 40 hafta o'rniga 50 haftalik dasturlarni ham joriy qilish mumkin. Bunda 360 soat diplom oldi amaliyoti 41-50 haftalarda har kuni korxonada tashkil qilinadi. Ishlab chiqarish va diplom oldi amaliyotlariga pul to'lanmaydi va o'qituvchini mehnat ta'tiliga chiqishiga xalaqit bermaydi. Ishlab chiqarish va diplom oldi amaliyotida mavzular ketma-ketligi nazarda tutilmaydi.

4. O'quv amaliyotlari o'quv jarayoning asosiy hajmini tashkil qiladi va mutaxassislik imkoniyatlaridan kelib chiqib 2 soatlik ko'rinishda ham tashkil qilinishi mumkin.

5. Dars jarayonini har qanday tartibda buzish taqiqlanadi. Jumladan,

Dars jarayonida o'qituvchi va o'quvchining telefon ishlatishi (telefondan dars jarayoniga tegishli materialni proyektor orqali namoyish etish bundan mustasno);

Dars jarayonida tadbirlar tashkil etish va tadbirlarga olib borish (tanlovlarning viloyat va respublika bosqichiga o'quvchilarni yuborish mustasno);

Dars jarayonida yig'ilishlar qilish, tarbiyaviy ishlar olib borish, davomat olish;

Darsga komissiyaning kirishi (darsga xalaqit bermagan holda dars taxlili o'tkazish bundan mustasno);

O'qituvchining darsdan chiqib ketishi, dars vaqtida o'qituvchini chaqirib olish, boshqa ishga yo'naltirish.

6. "Mini kollej" o'quvchi manfaatdorligiga asoslanishi lozim. O'quvchida "o'rganish menga kerak"-degan tushuncha shakllanmasa, biz kerakli maqsadga erisha olmaymiz. Bunda:

O'quvchilar davomati va bahosi muhim ko'rsatkich hisoblamaslik. Turli yuqori tashkilotlardan o'quvchi davomatini va past bahoni vaj qilib, tazyiq o'tkazilishiga, ish haqqidan kesilishiga yo'l qo'yilmaydi. Bu nimani beradi?-o'qituvchi qo'rqmasdan haqqoniy holatni aks ettiradi. O'quvchining darsga kelganligi uchungina baho qo'ymaydi.

Baholashda inson omilini kamaytirish - Bunda hozirgi Davlat test markazi qoshida PTMlar uchun Davlat attestasiya markazini tashkil qilish va barcha yakuniy nazorat ishlarini shu tashkilotga o'tkazish maqsadga muvofiq. Bunda har bir PTM lar qoshida onlayn test markazlari tashkil qilinadi. Testga birovning o'rniga boshqasi kirishi yoki testlarni birgalikda bajarish holatlarini oldini olish choralari ko'riladi. Amaliy ishlar video tasvirga olinadi va tasvirlar bir-biridan mustaqil ravishda bir necha kuzatuvchilar tomonidan onlayn kuzatiladi va baholanadi. Imtixon shartlari va testlar bazasi o'quvchilarga kursning boshida beriladi.

➤ O'quvchilar tomonidan o'qituvchiga baho berilishi-o'quvchi o'qituvchining darsidan qoniqmasa o'qituvchini almashtirish bo'yicha talab bilan chiqadi. Talab ishchi guruhida o'rganiladi.

➤ O'quvchini har qanday shakldagi aldashga, uni jalb qilish, davomatini saqlash uchun asossiz va'dalar berilishiga yo'l qo'yilmaydi. Bunda kursni o'zlashtirish natijalari, talablari, imkoniyatlari kurs boshlanishidan oldin yozma ravishda o'quvchiga yetkaziladi va bunga kollej javobgar hisoblanadi.

➤ Sifatsiz kadr tayyorlab, uni majburiy ishga joylashtirishdan voz kechib, bor e'tibor ta'lim sifatiga qaratiladi. Ishga joylashtirish hisobotlaridan voz kechiladi.

7. O'qituvchilar va xodimlarni tanlash ochiq tanlov asosida amalga oshiriladi. Bunda o'qituvchi shu soxada amaliyotda bir necha yillik tajribaga ega bo'lishi muxim hisoblanadi. OTM tugatgan mutaxasis ish

tajribasi bo'lmasa ishga olinmaydi. Uzoq ish tajribasi bo'lsa o'rta maxsus ma'lumotli bo'lsa ham ishga olinadi.

Natijalar: Yuqoridagi fikrlardan ko'rinib turibdiki, bu loyihada mutlaqo yangi narsa o'ylab topilmagan. Shunchaki Hukumatimiz tomonidan professional ta'lim tizimiga qo'yilgan talablar ijrosiga yangicha yondoshilgan. O'zimiz o'ylab topgan ba'zi qoliplardan voz kechishimiz talab qilinmoqda.

Bu loyiha amalga oshirilsa ta'lim tizimi yaxshilanadimi? Aniq aytish qiyin. Edison ham lampochka yaratish uchun minglab marta tajriba o'tkazgan va natijaga erishgan. Amaliyotda qo'llab ko'rilmasa, natijalar tahlil qilinib, xatolar tuzatilmasa natijaga erishib bo'lmaydi.

Shuning uchun bu loyihani tajriba sinov tariqasida chekka tumanlardan birida sinab ko'rish va asta-sekin ommalashtirish maqsadga muvofiq.

Loyiha qanday natijalar beradi:

1. Xodimlar sonining kamligi hisobiga ish haqqi xarajatlari keskin kamayadi. (misol uchun 10 ta shtatdan voz kechish, har bir shtatning o'rtacha ish haqqisi 1,5 million so'm bo'lsa, 2-guruh xarajatlari bilan qo'shib hisoblaganda 225 million so'm iqtisod bo'lishini anglatadi. Bu mablag' jixozlashga yo'naltirilsa, ta'lim sifati oshadi. Chunki ta'lim jarayoni zamonaviy jixozlar bilan ta'minlanmasa sifat bo'lmaydi. Loyiha jixoz, o'qituvchi va adabiyotlar bo'lmaganda guruxlar tashkil qilmaslikni nazarda tutadi.

2. Loyihada asosiy e'tibor o'quvchi manfaatdorligiga qaratiladi. O'quvchi ta'limdan manfaatdor bo'lmas ekan, sifatni talab qilmaydi. O'quvchi sifatni talab qilmas ekan, ta'limda sifat bo'lmaydi.

3. Loyiha qo'llanilganda asosiy e'tibor ta'limga qaratiladi. Boshqa ishlar (tadbirlar o'tkazish, hujjatlar, ododonlashtirish kabi) 2-o'ringa o'tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida 2024 yil 5-fevral kuni "ijtimoiy sohalaridagi ustuvor vazifalar muhokamasi" yuzasidan o'tkazilgan videoselektor yig'ilishi materiallari. <https://president.uz/oz/lists/view/7008>

2. МАРКЕТИНГ В ОБРАЗОВАНИИ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ. Р.В. Даниелян, С.А. Попова. Экономика и право. 2016. № 10 (68)

3. Шемятихина Л.Ю. Маркетинг в образовании: учебно-методический комплекс / ГОУ ВПО «УрГПУ». Екатеринбург, 2007

4. Богачков Ю.Н. Маркетинг и менеджмент в образовании // Образовательные технологии. 2014. № 2. С. 66-79.

ZAMONAVIY TEXNIKALAR VA VOSITALARNING YOSHLARNI KASB-HUNARGA TAYYORLASHDA TUTGAN O‘RNI VA AHAMIYATI

Mamaraimova O‘g‘iloy Tajimuradovna

Termiz davlat universiteti o‘qituvchisi

Anotatsiya. Hozirgi kunda texnologiyalarning yoshlarni bilim olishiga qilayotgan ta’siri, shuningdek, yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda texnologiyalarning tutgan o‘rni haqida umumiy ma’lumotlar.

Kalit so‘zlar: Investitsiya, IT texnologiyalar, konvensiya, konfrensiya, strategiya, algoritim, avtomatlashtirish, elektron kutubxona, internet, kompaniya, biznes, forum, shartnoma, Germaniya, Xitoy, Finlandiya, kompyuter va boshqalar.

Kirish. Bugungi kunda zamon kun sayin o‘zgarib ketmoqda, biz esa u bilan ham nafas yashashimiz kerak. Shu bilan birgalikda yangiliklarni bilib borishimiz, yangi texnologiyalarni, yangi bilimlarni egallashimiz lozim.

Masalan, buni O‘zbekiston Respublikasi talqinida ko‘rsak, ya’ni, uni 1991-yildan 2024-yilgacha bo‘lgan vaqt davomidagi o‘zgarishlarini. Nega aynan tarix bilan bog‘lashimizning asosiy sababi shundaki O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Abdug‘animovich Karimov aytganlaridek: “Tarixsiz – kelajak yo‘q!”. Bilamizki, 1991-yil 31-avgustda biz o‘z mustaqilligimizni qo‘lga kiritdik va o‘sha kundan boshlab O‘zbekistonda o‘zgarishlar boshlandi. Mustaqillikka erishimiz bilan davlatimiz mustaqilligini yana ham mustahkamlash uchun o‘z ramzlarimizga ega bo‘lishimiz kerak edi shu sababdan o‘sha yilning o‘zida biz o‘z bayrog‘imizni qabul qildik, keyin 1992-yilda esa gerbimizni,

konstitutsiyamizni, madhiyamizni qabul qildik. Asta sekinlik bilan dunyo jamiyatida o'z o'rnimizni o'rnatish boshladik, ya'ni xalqaro shartnomalar imzoladik, deklaratsiyalarni qabul qildik, hamdo'stliklarga a'zo bo'ldik, tinchlik konstitutsiyasi deb nom olgan BMT ga a'zo bo'ldik va uning ustavlari, nizomlarini qabul qilib, shu bilan birga, boshqa rivojlangan davlatlar bilan aloqa o'rnatish boshladik. Ular bilan shartnomalar tuzildi, albatta bu ishlarda davlatimiz rahbarining o'rni beqiyos. Birinchi Prezidentimiz o'z kitoblarida shunday deb yozganlar: "Vatanimizning kelajagi, xalqimizning ertangi kuni, mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro'-e'tibori avvalambor farzandlarimizning unib-o'sib, ulg'ayib, qanday inson bo'lib hayotga kirib borishiga bog'liqdir.

Biz bunday o'tkir haqiqatni hech qachon unutmasligimiz kerak". Bu so'zlarning ildizida juda katta ma'no yotibdi, agar, unga e'tibor bersak yoshlarimizni davlatimiz rahbari birinchi o'ringa qo'ymoqda. Chunki yoshlari ilimsiz mamlakat hech qachon yuksala olmaydi, zero, kelajak yoshlar qo'lida. Shu sababli yoshlarini sog'lom, ilimli va barkamol tarbiyalash uchun davlatimizda juda ko'plab islohotlar amalga oshirildi.

Xususan bu kabi o'zgarishlar 2017-yilda jadallashib ketdi, Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev ta'lim tizimida juda katta islohotlar amalga oshirdi. Masalan, ta'lim tizimi 9 yillik ta'limdan 11 yillik ta'limga o'zgartirilib, kollejlarni tugatilib ularning o'rniga kasb-hunar maktablari tashkillashtirildi. Keyin maktab darsliklarni ijara haqi davlat tomonidan qoplanib, o'quvchilar darslikdan mutlaqo bepul foydalana boshladi. Ilgari ingliz tili faqat 5-sinfdan o'rgatilardi, keyin bu ham o'zgartirildi, ingliz tilini 1-sinfdan o'rgatilishi belgilandi. Chunki butun dunyoda bu til yuqori o'rinda turadi, shundan so'ng yoshlar bu tilni mukammal o'rganganlaridan keyin horij mamlakatlarining bilim, ko'nikmalari va zamonaviy texnologiyalarini o'rganishlari oson bo'ldi.

Prezidentimiz tomonidan nafaqat yoshlar, balki ularga ta'lim berayotgan fan o'qituvchilari ham ushbu tilni egallashi kerakligi e'tirof etildi. Nafaqat pedagogika sohasi balki barcha soha vakillari ingliz tilini o'rganishi kerak etib belgilandi. Agarda ingliz tilini mukammal o'rganib, til bo'yicha IELTS yoki CEFR (milliy sertifikat) olsa, ularga oylik ish haqiga ellik foiz ustama qo'shib berilishi qonun bilan imzolandi.

Shuningdek, prezidentimiz mamlakatimizda gender tengligini mustahkamlash uchun, davlat boshqaruvida va boshqa sohalarda 33% ayollar ishlashi kerakligi belgilab qo'ydi, shuningdek, xotin-qizlarning ta'lim olishi uchun ularga magistraturada ta'lim olish bepul qilib qo'yildi, va talaba kreditlari foizsiz qilib belgilab berildi. Bu o'zbek xotin-qizlari uchun katta ahamiyatga ega. Prezidentimiz tomonidan "Harakatlar strategiyasi" qabul qilindi, ushbu, strategiyada 5 ta ustuvor yo'nalish bo'lib ularni hammasi yoshlar bilan bog'liq. Ushbu strategiya asosida juda ko'plab ishlar amalga oshirildi, shu bilan bir qatorda prezidentimiz AQSH, Fransiya, Germaniya, Xitoy va shunga o'xshash bir qancha rivojlangan mamlakatlar bilan texnologik, ilmiy sheriklik va hamkorlik aloqalarni o'rnatdik. Germaniya va Xitoy mamlakatlaridan zamonaviy texnika vositalari olib kelindi va ular yordamida yoshlarni kasb-hunarga tayyorlash ishlari olib borilmoqda. Masalan, chevarlikka qiziquvchi qizlar uchun zamonaviy, ko'p funksiyaga ega tikuv mashinalari olib kelinib, kasb-hunar maktablariga, shuningdek, "Yoshlar daftarida" va "Temir daftarda turuvchi" kam ta'minlangan oiladagi ayol va qizlarga berildi. Bu texnikalar orqali ular yangi, qulay tikish usullarini o'rganish bilan ish samaradorligini oshiradi, ya'ni vaqtni tejashga yordam berdi. Shuningdek, yangi kompyuter texnologiyalari ham olib kelinib, maktab va oliy ta'lim muassasalari jihozlanmoqda, chunki hozirgi zamonda barcha narsalar kompyuterlashib ketmoqda.

Asosan IT texnologiyalari juda tez rivojlanib ketdi, u shunday texnologiyaki, unda dasturlar yaratiladi va shu dasturlar orqali juda foydali ishlar qilish mumkin. Yana shuni ham aytib o'tish kerakki, hozirda internet orqali yoshlar ta'lim olishmoqda, misol uchun, o'zlari hohlagan kurslarga yozilib online o'rganmoqdalar. Bu usul ancha qulay, sababi ayrim yoshlar bu singari kurslarga borish uchun shaharga borishi kerak bo'lardi. Endi buning keragi yo'q, ular shunchaki uyda o'tirib, biror bir til yoki hunarni o'rganishlari mumkin.

Davlatimiz rahbari shunday deydi: "–Buyuk ajdodimiz Muhammad Xorazmiyning bir hikmati bor: "So'z-gul, ish-meva". O'ylaymanki, bugun belgilab oladigan rejalaringiz qanchalik pishiq-puxta bo'lsa, ishingiz ham shunchalik yaxshi samara beradi, - dedi. –Sizlar ko'p kitob o'qigan, bilimli

avlod sifatida yurtimiz o'tmishda jahon sivilizatsiyasi beshiklaridan bo'lganini yaxshi bilasiz. Siz Xorazmiy, Farg'oniy, Beruniy va Ibn Sino, Ulug'bek, Alisher Navoiy, Bobur va Buxoriylar, Termiziylar avlodisiz. Ana shunday buyuk vatandoshlarimiz yaratgan bebaho bilim va kashfiyotlar bugun ham butun insoniyatga xizmat qilmoqda". Bu bilan davlatimiz rahbarini shuni aytmoqchiki, bu hozirgi zamon texnologiyalarini yaratishga asos bizning ajdodlarimiz, ulug'allomalarimiz tomonidan yaratilgan. Masalan, axborat texnologiyalarini olaylik, ularni yaratishda biz ko'p bora algoritm kabi tushunchalarga uchraymiz, agar bilsangiz, bu tushuncha ilk bor fanga bizning bobomiz bo'lmish Al-Xorazmiy tomonidan kashf qilinib, kiritilgan. Har bir sohada bizning allomalarimizning hissasi beqiyos hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, texnologiyalar bilan yangi bilimlarni egallash, dunyoni kashf qilish osonroq. Shu sababli biz ular bilan hamnafas yashab, ularni mukammal o'rganishimiz kerak va buni yosh avlodga ham o'rgatishimiz kerak. Ularga texnologiya vostalaridan foydali maqsadlarda o'rganishlari uchun yordam bertishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Yangi O'zbekiston strategiyasi" SH.M.Mirziyoyev. 2021-yil.
2. Yoshlar forumidagi davlatimiz rahbarining nutqidan parcha. 2020-yil 25-dekabr.
3. 2020-yildagi Sh.M.Mirziyoyevning yoshlar bilan uchrashuvidan parcha. Gazeta.uz.
4. I.A.Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asari.
5. "Bilimli avlod – buyuk kelajakning, tadbirkor xalq- farovon hayotning, do'stona hamkorlik esa taraqqiyotning kafolatidir" Sh.M.Mirziyoyev 2018-yil.
6. <https://review.uz>
7. <https://strategy.uz>
8. <https://president.uz>

O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHNING MAVJUD HOLATI

Saparniyazova Raxima Maxsetbayevna

Nukus davlat pedagogika institutining tayanch doktoranti

Annotatsiya. Yangi O'zbekiston sharoitida umumta'lim maktablari o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirishning mavjud holati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: maktab, o'quvchi, kasb, hunar, qiziqish, qobiliyat, muassasa,

Kirish. Ilm-hunar o'rganish, zamonaviy kasblarni egallash qadimdan jamiyat taraqqiyotini belgilovchi muhim omillardan biridir. Chunki hayotning hamma sohasida taraqqiyotni o'z kasbining mohir ustalari belgilaydi. Xalqlar va mamlakatlar oldiga har bir sohada o'z kasbini yuksak darajada egallagan yuqori malakali mutaxassislarni tarbiyalab yetishtirish bosh vazifa qilib qo'yilmoqda. Bu masala bugungi hayotiy zaruratga, taraqqiyotning muhim ustivor tamoyiliga aylanmoqda.

Mamlakatimizda sog'lom va barkamol avlodni voyaga etkazish va ularni raqobatbardosh kadr etib tayyorlash borasidagi ishlarni yangi bosqichga ko'tarishda, ayniqsa "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni qabul qilinishi muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Adabiyotlar tahlili. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha mamlakatimiz olimlaridan A.A.Abdurashidov, A.I.Avazboyev, R.N.Ashurov, U.N.Nishonaliyev, N.Sh.Shodiyev, I.T.Chariyev, Ya.Haydarov, R.X.Jo'rayev, O'.T.Tolipov, A.R.Xodjaboyev, P.T.Magzumov, E.G'oziyev, K.Davlatov, N.A.Muslimov, B.Muranov, Sh.S.Sharipov, O.A.Qo'ysinov, P.Xolmatov, X.Sanaqulov, B.E.Qodirovlarning ilmiy-tadqiqot ishlarida o'qituvchining kasbiy faoliyati va malakasini oshirish hamda o'quvchilarning kasbga qiziqishini oshirish bilan bog'liq mehnat ta'limining nazariy va amaliy asoslari o'rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda qiyosiy-tanqidiy o'rganish, tahlil etish, xorijiy va ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish, anketa,

intervyu, suhbat, pedagogik tajriba–sinov, matematik va statistik tahliliy usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. Kasb-hunarga yo‘naltirish shaxsning kelajakdagi kasbiy faoliyat sub’ekti sifatida o‘ziga xos shakllanish jarayonini o‘taydi, ya‘ni kelajakda bozor iqtisodiyoti munosabatlariga moslashib boradi.

Kasb-hunar tanlash shunday jarayonki, u insonni butun umrga baxtli yoki baxtsiz qilib qo‘yadi. Barcha rejalarni barbod qilishi yoki amalga oshirish sababchisi bo‘lishi mumkin. Baxtsizlik va omadsizlikni hohlamagan inson o‘z tanloviga ikkilanmagan holda har tomonlama taroziga solib ko‘rib, qaror qabul qilishi lozim.

Shaxs tomonidan kasb tanlash faqatgina uning hohishi va qobiliyatlari bilan belgilanmasdan, balki u yashaydigan jamiyatdagi erishgan moddiy va ma‘naviy yutuqlar bilan ham aniqlanadi. Istedod, jamiyatning ehtiyoji, kasb – hunar tanlash masalasi o‘zaro jiddiy bog‘liqlikda bo‘ladi. Biror kasbga iste’dodi bo‘lgan yoshning kasb-hunar egallashda jamiyatdagi ushbu kasb uchun ehtiyojning mavjudligi va shu soha bo‘yicha erishilgan yutuqlar kasbni tayyorlash uchun moddiy – texnika bazasining mavjudligi, muhim o‘rin egallaydi.

Kasb tanlashda, mutaxassis mehnat faoliyatiga moslashishini, e‘tiborda tutmoq muhim ahamiyatga ega. Insonlar turli qobiliyat va iste’dodga egadirlarki, ularning biriga bir ish yoqsa, boshqasiga boshqa mehnat faoliyati yoqadi.

Pedagogik yo‘nalishda tadqiqotlarni olib borishda alohida e‘tibor berilishi zarur bo‘lgan yana bir jihat borki, uni inobatga olmaslik tadqiqotning samarali kechmasligi uchun zamin yaratadi. Ushbu jihat nazariy va amaliy faoliyatlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, aloqadorlik va uzviylikning ta‘minlanishi zarur ekanligini ifodalaydi. Tadqiqot jarayonida nazariy va amaliy faoliyat o‘zaro mutanosibligiga erishish quyidagi shartlarga to‘la amal qilish asosida kechadi:

- a) tadqiqot mafsadi va vazifalarining to‘g‘ri belgilanishi;
- b) tadqiqot metodlarining to‘g‘ri tanlanishi;
- v) qo‘lga kiritiluvchi natija xususida ma‘lum tasavvurlarga ega bo‘lish;

g) muayyan pedagogik shart-sharoitlarni yaratish;

d) puxta asoslangan loyiha asosida ish yuritish.

Umumiy oʻrta taʼlim maktablari oʻquvchilarini kasb-hunarga yoʻnaltirishga qaratilgan pedagogik faoliyat texnologiyasining mohiyatini yorituvchi asosiy nazariy gʻoyalarni amaliyotda sinovdan oʻtkazish tajriba ishlarini tashkil etishdan koʻzlangan maqsad etib belgilandi.

Umumiy oʻrta taʼlim maktablari oʻquvchilarini kasb-hunarga yoʻnaltirish muammosini tadqiq; etish jarayonida tajriba-sinov ishlarining muayyan tamoiillar asosida yoʻlga qoʻyilishi muhim ahamiyatga ega. Muammo mohiyatini nazariy va amaliy jihatdan tahlil etish natijasida quyidagi tamoyillar ustuvorligining taʼminlanishi maqsadga muvofiq ekanligi aniqlandi:

1. Tajriba-sinov ishlarini oʻtkazilishidan kshzlangan maqsadning aniqligi.

2. Asosiy maisadga erishish yoʻlida vazifalarning toʻgʻri belgilanganligi.

3. Tajriba-sinov ishlarini tashkil etishga nisbatan texnologik yondoshuvning qaror topganligi.

4. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarining ichki imkoniyatlari, shuningdek, pedagoglar faollik darajasi va kasbiy mahoratlari darajasining inobatga olinganligi.

5. Tajriba-sinov ishlari jarayonining dialektik va dinamik xususiyatlarining eʼtiborga olinganligi hamda uning izchil, uzviy, tizimli va maqsadga muvofiq tashkil etilganligi.

6. Respondent - oʻquvchilarning yosh, psixologik va fiziologik xususiyatlarini inobatga olish.

7. Tajriba jarayonida insonparvarlik va demokratik gʻoyalarning ustuvorligi.

8. Respondentlarning psixologik va fiziologik xususiyatlari, shuningdek, ularning hohish - istaklari hamda qiziqishlarini inobatga olish.

9. Tajriba-sinov ishlarini olib borishda ishlab chiqarish subʼektlari bilan integratsiyaga erishish.

Xulosa: Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarining shaxsiy imkoniyatlari, psixologik, intellektual va fiziologik xususiyatlariga tayangan holda ularni kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirishda muayyan yondoshuvlar asosida ish ko'rish maqsadga muvofikdir. O'quvchilar shaxsi xususida umumiy ma'lumotlarni berish imkoniga ega bo'lgan tibbiy tavsifnomani yaratish ana shunday yondoshuvlardan biri sifatida ko'zga tashlanadi. Tibbiy tavsifnoma o'quvchilarning yosh psixologik, intellektual va fiziologik imkoniyatlariga tayangan holda ularni kasb-hunarga to'g'ri yo'naltiribgina qolmay, balki ular tomonidan kelgusida kasbiy faoliyatning samarali yo'lga qo'yilishi uchun zamin hozirlovchi omil sifatida ham amaliy ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuxamedov P., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsiyalar (ta'lim muassasalari pedagog o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – Toshkent: "Iste'dod" jamg'armasi, 2008. – 180 b.
2. Mamatov D.N. Elektron axborot-ta'lim muhitida kasbiy ta'lim jarayonlarini pedagogik loyihalashtirish. PhD dok.diss. –Toshkent, 2017. – 150 b.
3. Qo'ysinov O.A. Kasb ta'limi yo'nalishi bakalavr o'qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta'limning ilmiy-metodik asoslari: Ped. fan. nom. diss. – Toshkent: TDPU, 2008. – 160 b.
4. Eshmurzaevich K. B. Ways To Use Advanced Technologies in Preparing Future Technology Teachers for Professional Activity //Genius Repository. – 2023. – T. 27. – C. 79-81.
5. Eshmurzaevich Q. B. The importance of developing students'specific craft competencies //International Journal of Pedagogics. – 2022. – T. 2. – №. 12. – C. 142-145.
6. Panjiyevich, K. I. (2022). History, essence, development of social cooperation and its psychological and pedagogical aspects. European journal of modern medicine and practice, 2(12), 12-15.
7. Karimov R.R., Axmatov B.R., Mashrabov A.A. Karimov Sh.R.Somon yig'uvchi barmoqli xalqasimon xaskashning xalqasimon xaskashning prinsipial sxemasini asoslash va ish rejmini aniqlash. –

“ToshDTU xabarлари” jurnali. T., 2016 https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0,5&cluster=10319163579933948818

8. Қодиров Б.Э. рақамли технологиялар асосида ўқувчиларнинг хунармандчилик компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари Таълим ва инновацион тадқиқотлар (2021 йил Махсус сон) ISSN 2181-1709 (P). DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.25.93.059>. B.123-127

BO‘LAJAK TEXNALOGIK TA’LIM O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Safarov Feruz Saminjon o‘g‘li

Termiz davlat universiteti o‘qituvchisi

Yangiboyev Mirzabek Absamat o‘g‘li

Termiz davlat universiteti talabasi

E-mail: safarovferuz254@gmail.com

Annotatsiya. Xalqaro tajribalarga ko‘ra, ta’lim amaliyotining differentsiatsiylanishi va innovatsionlik sharoitida ishlashga, yangiliklarni amaliy joriy etishga qodir professional pedagoglar tayyorlash oliy ta’limning strategik vazifalaridan hisoblanadi.

Kalit so‘zlari: Ta’lim, tajriba, ijtimoiy-iqtisodiy hayot, kasbiy faoliyat, bo‘lajak o‘qituvchi.

Kirish. Hozirgi zamon jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy hayotida ro‘y berayotgan katta o‘zgarishlar kasbiy faoliyatning mazmuni va harakterini sifat jihatdan qayta o‘zgartirishni, bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchilarning ijtimoiy-kasbiy safarbarligi darajasini oshirish uchun albatda ularning raqobatbardoshligini belgilovchi sifatlar (nazariy bilim va amaliy tayyorgarlikning o‘zviyligi va birligi, kasbiy kompetentlik, moslashuvchanlik va kasbiy safarbarlik, kasbiy vazifalarni hal etish usullarini egallash, turli kasbiy muammolarni yecha bilish qobiliyati, o‘ziga ishonch, mas’uliyat, muvaffaqiyatga intilish, faol hayotiy va kasbiy pozitsiya, o‘zining amaliy tajribasini muntazam boyitishga tayyorgarlik)ni shakillantirish talab etmoqda. Bugungi kunda rivojlanib borayotgan ta’limning asosiy maqsadi jamiyat va davlat uchun har tomonlama

rivojlangan, jamiyatga, mehnat faoliyatiga ijtimoiy moslashuvchan, o'z ustida ishlay oladigan shaxsni tayyorlashdan iborat.

Bu haqda mamlaktimiz Prezidenti Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, "jamiyatning eng dolzarb muammolarini yuqori saviyali mutaxassis kadrlar hal etishi, ularning kasbiy bilimdonligi, professional kompetentligi, yuksak mahorati, boy ma'naviy-axloqiy qiyofasi, madaniy saviyasiga bog'liq ekanligi isbot talab qilmaydigan harakatdir" [2]. Shuningdek, 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi 4947-sonli Prezident farmonida o'rta muddatli istiqbolda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilab bergan eng muhim dasturiy hujjat hisoblanadi. Mazkur hujjat asosida ta'lim sohasiga doir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim tizimini rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan mazkur hujjatlarning barchasida sohaga innovatsiyalarni kiritish, xorijiy tajribalarni o'zlashtirish, ijodiy yondashuvlarni qo'llab-quvvatlash, ta'lim turlari o'rtasidagi integratsiya jarayonlarini kuchaytirish bilan bog'liq umumiy jihatlar mavjud.

Texnologik ta'lim fanida kompetentlik tushunchasi bilim oluvchining ta'lim-tarbiya jarayonida eng yuqori darajada natijaga erishishi, yuqori kasbiy salohiyat, shuningdek, muloqotchanlik va ijobiy fazilatlarga ega bo'lish degan xulosaga kelinadi. Ta'lim va tarbiya jarayoni o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat talablarini o'zida aks ettiruvchi ijtimoiy buyurtma asosida hayotga tayyorlashdan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlar ajdodlar tomonidan to'plangan bilim, odob, urf-odat, madaniyat va mehnat, kasb, hunar, ko'nikmalarini o'zlashtirishi, hayotiy tajriba asosida jamiyatda o'zining munosib o'rnini egallashi, salohiyati va dunyoqarashining shakllanishida texnologik ta'limning o'zni kata, uning kasbiy mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, yoshlarda davr talabidan kelib chiquvchi yangi masala va muammolarni yechish uchun zarur bo'ladigan sifatlarni shakllantirish texnologik faoliyat sohasining ustuvor vazifasi hisoblanadi. Buning uchun avvalo bilim oluvchining o'zida yangicha bilim berish, o'zgarib boruvchi mehnat va hayot sharoitlariga muvofiq ijodiy faoliyat bilan shug'ullana olish ko'nikmalari tarkib topgan bo'lishi lozim.

Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilardan talab qilinadigan kompetentlik quyidagi turlarga ajratiladi: – bo'lajak texnologik o'qituvchi tomonidan o'z bilimini muntazam ravishda boyitib borish, egallagan malakalarini takomillashtirishga tayyor bo'lish, zamon yangiliklaridan boxabar bo'lish; – ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya, informatsion texnologiyalari va o'qitish vositalarining barcha turini qo'llay olish ko'nikma va malakasiga ega bo'lish; – anglangan va mustaqil faoliyat (mustaqil fikr, maqsad qo'yish, o'quv adabiyoti va qo'shimcha manbalardan to'g'ri foydalana olish); – tashabbuskorlikda o'z harakatlari uchun javobgarlikni his qila olish; – tanqidiy fikr yurita olish va dars jarayonida yuzaga kelgan muammoli vaziyatlarni ijobiy hal eta olish; – hamkorlik, o'zaro bir-birini tushunish, empatiya bildirish, o'zaro hurmat va ishonchga asoslangan pedagogik muloqotni o'rnatish; – chuqur kasbiy bilimdonlikka ega bo'lish [3].

Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchisining kasbiy bilimdonligi va qobiliyati mezonlariga quyidagilar kiradi: Ijtimoiy bilimdonlik – dars mobaynida auditoriya bilan samarali o'zaro muomala shaklini tashkil eta olish, yoshlar bilan til topish va sog'lom ma'naviy muhitni hosil qila olish qobiliyati. Uslubiy bilimdonlik – barcha bilimlarini, ko'rgankechirganlarni yoshlarga tushunarli, ravon tilda yetkaza olishi, ta'lim texnologiyasi va metodlaridan samarali foydalanishi. Ixtisoslik bilimdonligi – o'z fani va predmeti sohasi bo'yicha chuqur va har tomonlama mukammal bilimlarga ega bo'la olishi, o'z ustida ishlash qobiliyati. Psixologiyada ta'kidlanganidek, har bir shaxs takrorlanmasdir. U texnika pedagogining jarayonni o'z maqsadi, ishtiyoqi va shaxsiy xulqqa ega bo'lgan ishtirokchisi hamdir.

Ta'lim texnologiyasi pedagogi doimo o'sib o'zgarib boradigan inson bilan ishlaydi. Ularga yondashishda bir xil qolip, shakllanib qolgan xatti-harakatlardan foydalanish mumkin emas. Bu esa texnika pedagogdan doimo ijodiy izlanib turishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi 4947-sonli Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni.

3. Ishmuhamedov R.J., Yuldashev M.A. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar (ta’lim tizimi xodimlari, metodistlar, o‘qituvchilar, tarbiyachi va murabbiylar uchun o‘quv qo‘llanma) - T. 2017, Z68 b .

4. Ismoilovich, I. M. (2021). The society is at a new stage of development priority in education system reform functions.

5. Isroilov, M. (2022). The system of education and its interaction with the concept of spirituality. Asian Journal of Multidimensional Research, 11(1), 88-93.

6. Исроилова, С. М. (2018). Понимание интерактивность и интерактивное обучение в образовательной среде. Вопросы науки и образования, (3 (15)), 122- 124.

7. Холматова, З. Т. (2017). Определить одарённых детей и развивать у них психологические возможности. Ученый XXI века, 58.

YOSHLARNING KASB TANLASHIDA XOTIRA XUSUSIYATLARI, UNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Yusupov Muhammad Maxmudovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti, p.f.f.d.(PhD)

Annotatsiya. Tezisdagi yoshlar xotirasi, uning asosiy xususiyatlari, uni aniqlash va rivojlantirish masalalari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: mexanik, semantik yodlash, xotira, takrorlash, mexanik xotira, rahbarlik, material, kasb, jarayon, xususiyat, tadqiqot, natija, taqqoslash.

Xotira - bu biz ko‘rgan, eshitgan, aytgan, bajargan narsalarni eslab qolish, bularning barchasini saqlash va kerakli vaqtda esga olish, ya’ni nimani tanib olish yoki takrorlash qobiliyatidir.

O‘quvchi-yoshlarda eslab qolish, yodlash, saqlash, tanib olish va ko‘paytirish uning ishlashini ta’minlaydigan asosiy xotira jarayonlari kasb tanlashida muhim dolzarb masala hisoblanadi. Xotira unumdorligi

axborotni saqlash hajmi va tezligi, uni saqlash muddati, qayta ishlab chiqarishga tayyorligi va aniqligi bilan tavsiflanadi.

Insonlar xotirasida katta individual farqlar mavjud bo'ladi. Ko'pincha ular turli xil yodlash tezligida, saqlanish kuchida, ko'payish qulayligida topiladi. Yaxshi yoki yomon xotiraga ega yoshlar haqida gapirilganda, aynan mana shu umumiy farqlar nazarda tutiladi. Biroq, ular bilan bir qatorda, har bir shaxsda xotiraning individual turlarining rivojlanish darajasida farqlar bo'lishi mumkin: bunga majoziy va mantiqiy tasviriyl xotiraga vizual, eshitish, vosita xotiralari kiradi, Ya'ni his-tuyg'ular xotirasi - hissiyl xotira ham kiradi. Majoziy xotiraning ko'rsatilgan turlari ba'zi yoshlar vizual ravishda yaxshiroq va tezroq eslab qolishlarini, boshqalari quloq bilan, boshqalari esa-vosita hissiyotlari yordamida eslab qolishlarini anglatadi. Ko'pincha majoziy xotiraning aralash turlari bo'lgan yoshlar ham bo'ladi. Mantiqiy xotira so'zlarni, raqamlarni, fikrlarni, mantiqiy tuzilmalarni, umumiy fikrlarni eslab qolishga yordam beradi.

Ba'zi voqealar, narsalar hech qanday kuch sarflamay, o'z-o'zidan eslab qolishini payqash mumkin. Bunday yodlash beixtiyor deyiladi. Biroq, afsuski, bu kamdan-kam hollarda uchraydi. Odatda biz ongli ravishda o'z oldimizga eslab qolish maqsadini qo'yamiz va to'g'ri vaqtda uni eslab qolish, takrorlash bu - har qanday xotira bo'lishi mumkin.

Yoshlarda mexanik va semantik yodlash mavjud. Agar xotira ishi asosan takrorlashga asoslangan bo'lsa, mexanik xotira haqida gapiriladi. Agar biror kishi yodlashda, masalan, matnda aytilgan narsalarni tushunishga harakat qilsa, mavjud bilimlar bilan bog'lanishni o'rnatasa, u semantik xotiraga rahbarlik qiladi. Semantik xotira eslab qolgan materialni tushunish va biroz o'zgartirish bilan tavsiflanadi.

Ko'pgina kasblar insonda xotiraning ma'lum bir turi yoki turini yaxshi rivojlantirishni talab qiladi. Quyidagi amaliyl ish jarayonida xotirangizning xususiyatlarini aniqlashingiz mumkin. Ularni bajarayotganda shuni yodda tutish kerakki, psixologlarning tadqiqotlariga ko'ra, kattalarning mutlaqo yangi, ma'nosiz material uchun normal xotirasi 7 ± 2 ni tashkil qiladi. Albatta, hajm qanchalik

katta bo'lsa, shuncha yaxshi bo'ladi. Natijani oddiy natija bilan taqqoslab, xotining qaysi turi eng yaxshi rivojlanganligini aniqlash mumkin. Xotiraning alohida turlari uchun natijalar bir xil yoki yaqin bo'lsa, unda aralash turdagi xotira mavjud ligi ko'rinadi.

Xotira turini qanday aniqlash mumkin? Buning uchun quyidagi amallarni bajarish tavsiya etiladi:

1-vazifa. Xotira turini bilib olish usuli.

quyidagi so'zlar qatorini ovoz chiqarib o'qing (so'zlar orasidagi interval 3 sekund). Endi bu qatorni qog'oz varag'i bilan yoping va uni qayta ishlab chiqarishga harakat qiling (so'z tartibini saqlashga harakat qiling). Esingizda bo'lgan so'zlarni yozing. Qancha so'zni to'g'ri eslaganingizni tekshiring. Xuddi shu narsani ikkinchi qator so'zlar bilan takrorlang.

quloq bilan eshitib eslash kerak bo'lgan so'zlar:

Qaychilar, chorak, olma, qalam, mamaqaldiraq, to'tiqush, barg.

- to'g'ri yodlangan so'zlar soni

Hay, sabr, ko'zalar, daryo, daftar, qonun, fantaziya, qush, yong'in.

to'g'ri yodlangan so'zlar soni

eshitishni yodlash uchun raqamlar:

43; 57; 12; 33; 96; 7; 15; 81; 74; 46.

to'g'ri eslab qolingan raqamlar soni

84; 72; 15; 44; 83; 37; 6; 18; 56; 47.

2-vazifa. 1) Quyidagi so'zlar qatorini qog'oz varag'i bilan yoping, so'ng uni 10 soniya davomida vizual idrok etish uchun oching. Bu qatorni yana yoping va uni qayta ishlab chiqarishga harakat qiling. Esingizda bo'lgan so'zlarni yozing va qancha so'zni to'g'ri eslaganingizni tekshiring. Xuddi shu narsani ikkinchi qator so'zlar bilan takrorlang.

vizual yodlash uchun so'zlar:

Nina, choynak, kapalak, qasqon, arava, jurnal, qulpnay.

to'g'ri yodlangan so'zlar soni...

Hazil, irsiyat, linza, gazeta, baliq, oyoqlar, suv, bosh.

to'g'ri yodlangan so'zlar soni...

Quyidagi raqamlar qatori bilan ham xuddi shunday qiling.

vizual yodlash uchun raqamlar:

34; o‘n besh; sakkiz; 52; 78; 41; o‘n sakkiz; 63; 85; 39.

to‘g‘ri eslab qoling raqamlar soni...

10 soniya davomida o‘nta kvadratga yozilgan raqamlarni diqqat bilan ko‘rib chiqing va keyin ularni yoping hamda bir xil tartibda ko‘paytirishga harakat qiling yoki raqam va raqamni nomlang.

- to‘g‘ri javoblar soni...

2) Quyidagi turkumdagi so‘zlarni ketma-ket ovoz chiqarib o‘qib, bir vaqtning o‘zida ularni qog‘ozga yozing. So‘zlarni qog‘oz varag‘i bilan yoping va ularni xotirada o‘qing. Qancha so‘zni esladingiz? Xuddi shu narsani ikkinchi qator so‘zlar bilan takrorlang.

- harakat, vizual va eshitish idroki uchun so‘zlar:

It, etiklar, qovurilgan, kitob, samovar, kurtka, lug‘at, tarix, sabzi, suv.

to‘g‘ri yodlangan so‘zlar soni...

Qaychi, skalpel, bodring, o‘yin, raqqoslik.

Go‘sh, pista, vijdon, muzlash, kek, yong‘in, loy.

to‘g‘ri yodlangan so‘zlar soni...

3-vazifa. Majburiy xotirangiz miqdorini aniqlash usuli.

1. Uydan maktabga ketayotganda siz bilan sodir bo‘lgan hamma narsani eslab, tasvirlashga harakat qiling. Ko‘rgan, eshitgan va qilgan barcha narsalaringiz haqida hisobot berishga harakat qiling.

2. Birinchi xotirangizni yozing. Bu nima uchun esga olinadi?

Yuqoridagi vazifalardan kelib chiqib yakuniy savollarni tavsiya etiladi:

1. Shaxsning eshitish xotirasiga yuqori talablar qo‘yadigan bir nechta kasblarni, mutaxassisliklarni nomlarini aytib bering.

2. Vizual xotiraga yuqori talablar qo‘yadigan kasblar nomlarini ko‘rsating.

3. Harakat xotira xotirasiga (harakat uchun xotira) talablar qo‘yadigan kasb nomlarini sanab o‘ting.

4. Mantiqiy (semantik) xotira uchun maxsus talablarga ega bo‘lgan kasblarni sanab bering.

5. Majoziy yoki og‘zaki xotiraga yuqori talablar qo‘yadigan kasb

nomlari bo'yicha misollar keltiring.

Xotirani yaxshilash insonning mehnat faoliyati uning xotirasi imkoniyatlari bilan chambarchas bog'liq ekanligiga hech shubha yo'q. Shuning uchun xotirani rivojlantirish va yaxshilash muammosi bilan qiziqmaydigan yoshlarni topish qiyin. Deyarli har bir yosh o'z xotirasining yashirin imkoniyatlarini chuqurlashtirishi, kengaytirishi, uyg'otishi mumkin. Buning uchun yodlangan materialni tartibga solish va turli xil yodlash usullarini bilish kerak.

Yoshlarning manfaatlari uning his-tuyg'ulari bilan bog'liq (hissiy ijobiy munosabat), shuning uchun biri yaxshi yodlash va yod olganlarni ko'paytirish uchun shartlar – ma'lumotga qiziqish ortadi.

Yoshlarning xotirasini rivojlantirish bo'yicha quyidagi tavsiyalar beriladi:

1) Xotira boshqa qobiliyatlar kabi jismoniy mashqlar orqali rivojlanadi.

2) Yodlashda xotiraning qancha ko'p turlari qatnashsa, material shunchalik to'g'ri saqlanadi va shunchalik yaxshi takrorlanadi.

3) Xotirani rivojlantirishning asosiy qoidalaridan yana biri takrorlashdir:

- *takrorlash* va materialni idrok etish, jarayonlarini birlashtirish. 15 ... 20 daqiqadan so'ng takrorlashni to'xtatish esa unutishning oldini oladi.

- *takrorlash* 8-9 soatdan keyin yoki 24 soatdan keyin amalga oshiriladi.

- takrorlashda ortiqcha ishlamaslik kerak, shuning uchun vaqti bilan tanaffus qilish tavsiya etiladi.

- *takrorlash* yotishdan oldin, shuningdek, ertalab yangi boshda takrorlash foydali deb hisoblanadi.

- *intervalli takrorlash* — bu dalillarga asoslangan o'rganish usuli bo'lib, u odatda kartalar yordamida amalga oshiriladi. Intervalli takrorlashdan foydalanish o'rganish tezligini oshirishi isbotlangan.

Ma'lumotlarning boshlanishi va oxiri yaxshiroq esda qoladi va o'rtani yodlash uchun ko'proq vaqt kerak bo'ladi. Shunga asoslanib, materialni shunday taqsimlashni maslahat berish mumkinki, o'rtadagi

ma'lumot takrorning boshida yoki oxirida bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, ma'lumotlar qanchalik g'ayrioddiy bo'lsa, xotirada shunchalik kuchliroq saqlanadi va rivojlanadi. Doimiy mashq qilish orqali xotirani yuklash (oldingi eslab qolgan narsalarni eslash va takrorlash), uni yaxshilash mumkin. Bunday xotirani rivojlantirish yoshlarning kasb tanlashida muhim rol o'ynaydi va fikrlash doirasi ham kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'quvchisi psixologiyasi. T.: 1997 y.
2. Davletshin M.G. Umumiy psixologiyasi. T.: 2002 y.
3. Xolmatov P.Q. Darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarni kasb hunarga yo'naltirish texnologiyasi. Monografiya.- T. Fan. 2016.
4. Maktabgacha, umumiy o'rta taa'lim, profesional va oliy t'lim tizimlarida texnologik ta'limning uzviyligini ta'minlash konspsiyasi – T. 2020 y.

XALQ OG'ZAKI IJODI NAMUNALARINI MILLIY QADRIYATLARGA BOG'LAB O'RGATISHNING PEDAGOGIK-METODIK XUSUSIYATLARI VA TAMOYILLARI

Bobonazarov Orif Abrayqulovich

Termiz davlat universiteti katta o'qituvchisi

Kirish. Milliy qadriyatlar muayyan millatning asrlar osha yashab kelayotgan bebaho ma'naviy boyligi hisoblanadi. Ular jamiyat a'zolarini ruhan yaqinlashtirish, yoshlarni tarbiyalash, ijtimoiy hayotni barqarorlashtirish, avlodlar o'rtasidagi ma'naviy vorislik tuyg'usining bardavomlilikiga ta'sir ko'rsatishday beqiyos ahamiyatga ega. Shuning uchun ham qadriyatlarni asrab-avaylash va yosh avlodga ma'naviy-meros sifatida yetkazish masalasi bugungi kunda ham dolzarb muammo sanaladi. Ayniqsa, insonlar, mamlakatlar va qit'alar o'rtasidagi aloqa vositalari kuchayib borayotgan hozirgi globallashuv jarayonida bu masala yanada dolzarb bo'lib bormoqda.

Adabiyotlar tahlili: Sharq va G'arb mutafakkirlarining ilmiy merosida xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida yoshlarni tarbiyalash masalasiga qadimdan jiddiy e'tibor qaratilganligini ko'rish mumkin. Aristotel va Konfutsiy, Forobiy va Kaykovus, Beruniy va Gegel asarlari fikrimiz dalilidir. Ahmad Yugnakiy, Yusuf Xos Hojib, Mahmud Koshg'ariy, Konfutsiy, Ibn Sino, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziyilar ijodida ham buning yorqin namunalari mavjud. Ta'lim-tarbiyaga oid pedagogik qarashlarini xalq og'zaki ijodi tahliliga tayanib bayon qilish asr boshlarida yashagan ma'rifatparvar ijodkorlar va folklorshunos olimlarning ilmiy asarlarida ham ko'zga tashlanadi. H.Zarifov, M.Alaviyalarning bu boradagi ishlarini davom ettirgan professor T.Mirzayev, B.Sarimsoqov, K.Imomov va boshqa olimlar o'zbek folklorining nazariy muammolarini tadqiq qilganlar.

Tahlil va tavsiyalar: Mehr-muruvvat, adolat, to'g'rilik, vijdon, or-nomus, iroda, tadbirkorlik, matonat kabi ko'plab insoniy xislat va fazilatlar majmui bo'lgan komil inson g'oyasi asosini xalqimizning azaliy ezgu orzulari tashkil qiladi.

Zardushtiylikning muqaddas kitobi «Avesto»da halol mehnat komillikning asosiy mezoni sifatida talqin etilgan. Komil inson g'oyasi islom falsafasidan oziqlanib, yanada chuqur ma'no-mazmun kasb etdi. Ibn Sino, Beruniy, Forobiy, Navoiy kabi mutafakkirlarning komil inson tarbiyasi haqidagi fikrlari jamiyatni taraqqiy ettirishda inson omili muhim ahamiyatga ega ekanligini asoslaydi. Adabiyot darslarida xalq og'zaki ijodi namunalarini milliy qadriyatlarga bog'lab o'rgatish dolzarb pedagogik muammo ekanligi yoshlarda komil insonga xos sifatlarni shakllantirish va ularni tarbiyalash bilan chambarchas bog'liq jarayon ekanligida ko'rinadi. Bu jarayonda:

- o'zbek xalq og'zaki ijodi namunalarini tahlil qilish vositasida yoshlar qalbida milliy g'urur tuyg'usini o'stirishga e'tibor qaratiladi;

- xalq og'zaki ijodi asarlaridagi milliy qadriyatlar tahlili orqali yoshlar ma'naviy dunyosini boyitish va yuksaltirishga erishish ko'zda tutiladi. Zotan, ma'naviyat – odamning ruhiy va aqliy olamining majmuidir. Ma'naviyat jamiyatning, millatning, shu bilan birga ayrim bir kishining ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari, aqliy qobiliyati, idrokini

mujassamlashtiruvchi tushunchadir. Inson aqli, qo‘li bilan nimaniki yaratmasin, uning zahirida fikr, g‘oya, bilim, qobiliyat, iste’dod, tajriba, mehnat malakasi sifatida shakllangan ma’naviyat yotadi. Ma’naviyat tushunchasi insonning ma’naviy-axloqiy fazilatlari va kamolotini ifodalaydi;

- adabiy ta’lim jarayonida o‘quvchilarni xalq og‘zaki ijodi namunalari bilan tanishtirish orqali ularda chin insoniy fazilatlarni shakllantirish, yaratuvchi, fidoyi insonlarga xos xususiyatlar tarkib toptiriladi;

- milliy o‘zlikni anglash, ajdodlar xotirasiga sadoqat, ular qoldirgan ma’naviy merosni qadrlash, ardoqlash va asrab-avaylash tuyg‘ulari shakllantiriladi;

- ota-bobolarimizning donishmandlik bilan yo‘g‘rilgan falsafiy mazmundagi pand-nasihatlar mohiyati, ma’no-mazmunini anglatish orqali o‘quvchi yoshlar ezgulik ruhida tarbiyalanadi;

- bugungi kunning ma’naviy muammolarini xalq etishda, taraqqiyotimizga to‘sqinlik qilayotgan illatlarni yo‘qotishda bu o‘gitlardan foydalanish yo‘llari ko‘rsatiladi.

- O‘zbekiston o‘z istiqboliga erishganidan so‘ng jamiyat ma’naviy hayoti sog‘lomlashtirilishi va rivojlantirilishi, inson omiliga jiddiy e’tibor qaratilishi ham mazkur muammoning ta’lim-tarbiyaviy jihatdan nechog‘li muhim ijtimoiy-siyosiy va ma’naviy ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatib turibdi. Ta’lim tizimida ham barcha o‘qitish ashyolari, usul va vositalari aynan jamiyat taraqqiyotiga o‘z kuch-qudrati, imkoniyatlari, bilimlari, ko‘nikma-malakalarini safarbar etadigan insonlarni shakllantirishga yo‘naltiriladi. Chunki, O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta’kidlab o‘tganlaridek: «Bu tizim Vataniga, xalqiga, millatiga fidokor, mustaqil fikrlaydigan, biror bir masalani ongli ravishda mas’uliyat bilan xalq qiladigan, izlanuvchan, yangilikka intiluvchan kadrlarni yetishtirishga xizmat qilishi kerak»¹.

Inson tafakkuri uning ruhiyati bilan chambarchas bog‘liqlikda harakat qiladi. O‘quvchi ruhiyati boy, dunyoqarashi keng, bilimi chuqur bo‘lsa, fikrlari ham, mulohazalari ham asosli, mantiqli bo‘ladi. Xalq og‘zaki ijodi namunalarni o‘qitish va tahlil qilishdan ko‘zlanuvchi metodik

¹ Каримов И. А. Баркамол авлод орзуси. –Т.: Шарқ, 1999.- 40-б.

maqsadlardan eng muhimi o'quvchini mustaqil fikrlash, mantiqiy mulohaza yuritishga o'rgatish, ravon so'zlash, tafakkur shakllariga tayanib hayot hodisalari zamiridagi ma'nolarni anglab olishga o'rgatish, kulgu yo pand-nasihatlarni ortiga yashiringan haqiqatlar mohiyatini tushunib, xulosa chiqarishga yo'llashdir.

Noan'anaviy ta'lim texnologiyasi an'anaviy ta'lim texnologiyasidan farq qilib, o'quvchilarning bilish imkoniyatlari rivojlanishiga sharoit yaratadi, mustaqil ishlashlariga alohida e'tibor qaratiladi, bilish faoliyati izlanuvchan va ijodiy xarakterga ega bo'ladi. Mazkur texnologiya qo'llanilganda dars tuzilmasi o'zgaruvchan bo'ladi.

Xulosa: Noan'anaviy ta'lim texnologiyasida norasmiy bahs-munozaralar o'tkazish, o'quv materialini erkin bayon etish va ifodalash imkoniyati, ma'ruzalar soni kamligi, o'quvchilar tashabbus ko'rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriqlar berish, yozma ishlar bajarish va boshqa metodlardan iborat bo'lib, ular ta'lim-tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o'ziga xos ahamiyatga ega. Ko'rinib turibdiki, bu jarayonda o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasidagi faollikni oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini faollashtirish, shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Zohidova.D.A Hunarmandchilikka kirish, Metodik tavsiyanoma. Toshkent, 2001.

2. Mazur V.A. Davidova F.T. Milliy hunarmandchilikka o'qitish jarayoni mazmuni va uni tashkil qilish Metodik tavsiyanoma, B.Rahimjonov tarjimasi. Toshkent, 1995.

3. Abdusalomovich, A. O., & Izatulloevich, S. S. (2024). Texnologiya Fanidan O'quvchilar Bilimini Baholash Mezonlari Va Uning Ahamiyati. *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 2(3), 3-6.

4. Qodirov B.E. O'quvchilarning «texnologiya» fanida hunarmandchilikka oid maxsus kompetensiyalarini raqamli ta'lim muhitda rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari //Hayka и технологии. – 2023. –Т. 1.– №. 2.

5.Кадыров, Б. Э. Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид таянч компетенцияларини электрон ахборот таълим муҳитида ривожлантиришнинг дидактик модели: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.37.29.058>

6.Qodirov В. Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантириш дидактик имкониятлари //Физико-технологического образование. – 2022. – №. 3.

MUNDARIJA		
I sho‘ba		
X.A.Qulmamatova	O‘quvchilarga amaliy topshiriqlar bajarishni o‘rgatishda to‘garaklarning foydali jihatlari	3
B.X.Razzoqov	Talabalarni milliy qadiryatlar vositasida o‘qitish pedagogikasi	7
Sh.U.Nurullayeva	Pedagogik amaliyot – bo‘lajak o‘qituvchilar metodik-refleksiv tayyorgarligining asosiy tashkiliy shakli sifatida	11
S.A.Soatova	Taym menejment asosida umumiy o‘rta ta’lim muassasalarini boshqarish pedagogik muammo sifatida	16
S.R.Hasanova S.O.Mengboyeva	Tarbiyachi nutqining bolalar nutqini to‘g‘ri rivojlantirish uchun namuna sifatidagi ahamiyati	21
I.I.Karimov	Texnologiya darslarida yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirishda sharq allomalarining o‘gitlaridan foydalanish	24
O.A.Abdusalomov, A.A.Bo‘ritoshev, X.O.Ibroximov	O‘quvchilarni ta’limiy o‘yinlar vositasida kasbiy ko‘nikmalarini shakllantirish	29
S.S.Normurodov	Professional ta’lim maktablarida o‘quvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash metodikasi	34
II sho‘ba		
X.A.Qulmamatova	Texnologiya darsida ta’lim sifatini oshirishga amaliy topshiriqlar tanlash mezonlarini ishlab chiqish	38
A.J.Norboyev	Sport tadbirlari orqali o‘quvchilarda axloq, raqobat hissini shakllantirish	42
O‘.Y.Qalandarova	Bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda mustaqil ta’limning ilmiy-metodik ahamiyati	46
S.Ubaidullayev	Oliy ta’limda bo‘lajak fizika o‘qituvchilarini kasbga yo‘naltirish jarayonlaridagi asosiy muammolar	51
A.A.Raxmatov, Y.A.Muxtorova	Texnologiya darslarida buyumlarni loyihalash va konstruksiyalash orqali o‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish	56
A.A.Raxmatov, S.A.G‘aybullayeva	Amaliy mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchilarning konstruktorlik kompetensiyalarini rivojlantirish texnologiyasi	60
S.X.Xo‘janazarova	Ta’lim muhitida talabalar ma’naviyatini rivojlantirishda hamkorlik aloqalari	65

R.J.Qulmamatov	Ta'lim berish jarayonida bo'lajak muhandislarni kasbiy sifatlarini oshirishda raqamlashtirish	69
III sho'ba		
S.H.Jumanova, J.B.Orishev	Axborot texnologiyalari ta'limni tizimli boshqarish garovi sifatida	72
S.X.Abilov	Professional (kasb-hunar) ta'alimda dual ta'limni rivojlantirish	76
B.P.Qambarov	Web ilovalar yaratishda Python dasturlash tilining o'rni	79
O.A.Abdusalomov, A.Ch.Tilovov, F.M.Davlatov	Zamonaviy ta'limni rivojlantirishda texnologiya-lardan foydalanishning ahamiyati	83
M.I.Xolmatova	Bo'lajak pedagoglarda raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishning nazariy-metadologik asoslari	87
D.Sh.Saidova	Innovatsion kompyuterlashtirish cad/cae/cam dasturlarida muhandislik obyektlarini konstruktiv loyihalash metodikasi	94
IV sho'ba		
M. M.Yusupov	Texnologiya fani o'qituvchilarini ta'lim natijalarini tashxislash faoliyatiga tayyorlashda bilimlar uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash	99
M. M.Yusupov	Amaliy mashg'ulotlarda talabalar bilimi va ko'nikmalarini baholash me'yorlari	105
J.Sh.Abduraxmonov, M.A.Musurmonov	Kredit-modul tizimida talabalarning hayot faoliyati xavfsizligiga oid kompetensiyalarini rivojlantirishda mustaqil ta'limning o'rni	110
J.Sh.Abdurakhmonov	The assumption of interactive methods in the development of competencies of students on technical safety	116
K.E.Bolliyev	Opportunities for developing social-communicative competence of students in the educational process	112
B.R.Axmatov	Meva va sabzavotlarning o'zaro moslik xususiyatlari hosilni sifatli saqlash mezonlari	129
S.X.Amonov	Yetuk pedagog - jamiyat ustuni	133
S.S.Normurodov	Tasvir sifatini yaxshilash algoritmlari	138
S.S.Normurodov	Ta'lim tizimini jadallashtirish uchun innovatsiyalar va texnologiyalarni rivojlantirish	146

V sho'ba		
M.B.Ermatova	O'quv mashg'ulotlarida bolalarga milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashning amaliy ahamiyati	152
Sh.K.Xaydarova	Amaldagi kompas 3d dasturidan foydalanib mexanik uzatmalarni dasturiy-majmuaviy o'zlashtirish	158
R.N.To'rayev	O'zbekistonda ta'limni raqamlashtirish holati	163
O.Sh.Baymurzayeva	Umumiy o'rta, kasbiy va oliy ta'lim hamkorlik pedagogikasi uzviyligini ta'minlash: tahlil, muammo va yechimlar	166
T.T.Oltmishev	Rasm ishlashda o'lcham olish qoidalari	171
M.S.Usmonova	Texnologiya fani mashg'ulotlarini samarali tashkil etish orqali o'quvchilarni kasb-hunarga tayyorlashning zamonaviy tendensiyalari	174
Sh.Y.Sattarov	Talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy omillari	178
S.T.Yeshanova	Mehnatga tayyorlash jarayonida o'quvchilar xususiy tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish mazmuni	183
D.T.Tolegenova	O'quvchilar tarbiyasini rivojlantirishda mehnat tarbiyasining o'rni	187
G.A.Miratdinova	Xalq hunarmandchiligida kulolchilikning shakllanishi va texnologiyasi	190
D.J.Erlepesova	O'zbek milliy hunarmandchiligida kashtado'zlik san'atining kelib chiqish tarixi va rivojlanishi	193
R.X.Matekeev	Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining kasbiy malakalarini rivojlantirishning innovatsion usullari	196
J.U.Jumaboyeva	Umumta'lim maktablarida texnologiya fanini o'qitishda integrativ texnologiyalardan foydalanish uslublari	199
B.E.Qodirov, J.B.Abdugodirov, O.J.Abdullayev	Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi	203
D.Ch.Sultonova	Ingliz va o'zbek tillarida bank-moliya sohasiga doir matnlar tarjimasining o'rganilishi	208
VI sho'ba		
B.X.Karimova	Savodga o'rgatish davrida interfaol usullardan foydalanish	211

U.Ch.Eshqorayev	«Kasb ta’limi metodikasi» fanini o’rganishda texnologik xaritalarning o’rni	216
X.E.Xolmuminov	Yosh avlod tarbiyasida milliy qadriyatlarning o’rni	220
Sh.I.Nusratova	Boshlang’ich sinf o’quvchilarini ijodiy faoliyatga o’rgatish usullari	225
E.T.Turakulov	In the development of environmental competencies in students, the effectiveness of teaching the subject about life safety	231
O’.Nazarova	Maxtumquli ijodida vatanparvarlik tuyg’ularining ulug’lanishi	239
B.H.Eshboltayeva	Tarbiya fanini o’qitishning metod va vositalari	243
P.M.Saidova, S.A.Pardayeva	Bo’lajak zamonaviy “tarbiya” fani o’qituvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirish yo’llari	250
N.M.Karimova	Iqtisodiyotning bozor iqtisodiyotida rivojlanish omillari	255
S.X.Turmuhamedov	Kimyoni o’qitishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish metodikasi	259
E.M.Eshqobilov	Jismoniy tarbiya o’qituvchisining kompetentlikka yo’naltirilgan shart-sharoitlari va uni tashkil etish metodikasi	264
T.B.Dusuyarov	Sog’lom turmush tarzini shakllantirishning ijtimoiy-gigiyenik mezonlari	269
N.Q.Muhamadiyeva	9-sinf o’quvchilarining xalq hunarmandchiligiga oid ijodkorlik ko’nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari	273
G.Boboyorova	Methodology for teaching the subject “structure of the respiratory organs”	277
F.Toshtemirova	Teaching the subject “kinematics of a material point” using interactive methods	280
S.T.Choriyeva, B.Q.Turdimurodov	Yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning nazariy asoslari	283
Sh.X.Shoymardonova	Texnologik ta’lim o’qituvchilarining maxsus kompetensiyalarini shakllantirish	290
T.J. Ismoilov O.Sh.Ortiqova	Yoshlarni kasb-hunarga yo’naltirishda texnologiya fani o’qituvchilarining o’rni	294
E.J.Turdiyev, X.T. Maxamov, J.Avloqulov	Katta yoshlilarni o’qitish va ularga ta’lim berish texnologiyasi	297

R.V.Salomova	Professional ta'limni rivojlantirish, ta'lim jarayonini modernizatsiyalash va mazmunini yangilashni ta'minlash	304
M.Q.Zaripova	Bo'lajak rus tili o'qituvchilarni innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonlarini takomillashtirish metodikasi	316
R.V.Salomova	Yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish masalalari	322
Sh.M.Gadaymuratov	Texnologiya fanida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'llashda sinfdan tashqari mashg'ulotlarda yo'naltirish ishlarini takomillashtirish	328
A.Avazov	Professional ta'lim tizimida "mini kollej" loyihasini tadbiq etish	333
O.T.Mamaraimova	Zamonaviy texnikalar va vositalarning yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashda tutgan o'rni va ahamiyati	341
R.M.Saparniyazova	O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning mavjud holati	345
F.S. Safarov M.A.Yangiboyev	Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish	349
M.M.Yusupov	Yoshlarning kasb tanlashida xotira xususiyatlari, uni rivojlantirish masalalari	352
O.A.Bobonazarov	Xalq og'zaki ijodi namunalarini milliy qadriyatlarga bog'lab o'rgatishning pedagogik-metodik xususiyatlari va tamoyillari	357

Qaydlar uchun

This image shows a full page of blank white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, providing a template for writing or drawing. There are no margins, text, or other markings on the paper.

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI**

**“YOSHLARNI KASB-HUNARGA TAYYORLASHNING
DOLZARB MUAMMOLARI”**

mavzusida respublika ilmiy-amaliy konferensiya

MATERIALLARI

2024-yil 17-18-may

II qism

МАТЕРИАЛЫ

**Республиканской научно-практической конференции по теме
“АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ МОЛОДЕЖИ
К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ”**

17-18 мая 2024 года

часть II

Proceeding of the republican scientific and practical conference

**“THE URGENT PROBLEMS OF VOCATIONAL
TRAINING OF YOUTH”**

17-18-may, 2024

part II

Muharrir: M.Shomirzayev

Musahhih: O.Nizomiddinov

Texnik muharrir: A.Bo‘riyev

Kompyuterda sahifalovchi: F.Abdimurodov

Terishga 10.05.2024-yilda berildi.

Bosishga 16.05.2024-yilda ruxsat etildi.

Bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$. Hajmi 23 bosma taboq.

Buyurtma № 61. Times New Roman garniturasida.

Offset usulda chop etildi. 100 nusxada. 368 bet.

“Surxon ilm nashri” nashriyoti.

Termiz davlat universiteti NMM bosmaxonasida chop etildi.

Manzil:Termiz shahri, “Barkamol avlod” ko‘chasi, 43-uy.

ISBN: 978-9910-724-11-4

1455

